Dr. Ivo Banac

CIJENA BOSNE

Clanci, izjave i javni nastupi, 1992-1993

"EUROPA DANAS" d.o.o.
1994, Zagreb

POSVETA

Kur'an unedogled ponavlja da je Bog samo Onaj Bog "koji je i na Zemlji i na Nebesima Bog"! Bog ne moze biti bog samo u jednoj regiji. Islamu je strano misljenje o "regionalnom Bogu" ili "Bogu jednog izabranog naroda". Jer Bog je -- prema Kur'anu -- ponad bilo kojih ogranicenja.

Enes Karic

Kada se kod nas po kristijanofilskoj i evrocentristickoj inerciji lamentira nad takozvanim stvaralackim vakuumom u usporedbi sa sjajnim epohama evropske kulture i umjetnosti, onda je to samo izraz duhovne ogranicenosti koja ove ekvivalente evropskoj renesansi nije u stanju registrirati ni recipirati samo zato sto morfoloski i tipoloski pripadaju jednom drukcijem kulturno-civilizacijskom krugu.

Ivan Lovrenovic
Enes Karicu i lvanu Lovrenovicu

PREDGOVOR

Ova se zbirka nastavlja na fragmente koje su nakladnici "Slon" i "Graficki zavod Hrvatske" objavili 1992. godine pod naslovom "Protiv straha". U medjuvremenu, strah se nagomilao do paroksizma. Ovi su tekstovi, uz poneke izuzetke, svjedoci borbe protiv stramputica Tudjmanove politike, prije svega u Bosni i Hercegovini. Sadasnja izolacija Hrvatske nije rezultat svjetske zavjere ili zadanih posrtanja, nego upravo posljedica retrogradne ideologizacije, krivih poteza, osobnih opsjednutosti i uskogrudnih procjena.

Mozda ce se ciniti iznenadujucim, ali za mene je bosanska tragedija u prvom redu pitanje gubljenja veze s autenticnom hrvatskom povjesnoscu i tradicijom. Najbolji je primjer sramotno rusenje Hajrudinova mosta u Mostaru. Jedan urednik nedavno je u **Vjesniku** napao Ivana Lovrenovica jer, "umjesto ode nastojanjima svog naroda da napravi okvir za trajanje, drzavu, umjesto ode **ad hominem,** Lovrenovic se rasplakao **ad rem.**" Lovrenovic je, tvrdi taj urednik, pobrkao pojmove: "Za Lovrenovica je (stari mostarski) most, koji je po turskoj naredbi sagraden preko Neretve u sesnaestom stoljecu, bio 'sveto mjesto' i 'hram bezimene religije' a ne sredstvo za nova osvajanja i islamiziranje hrvatskih zemalja."

Pustimo sada primitivno uvjerenje da bosansko-hercegovacki Hrvati mogu "trajati" samo unutar karikaturne paradrzavice Herceg-Bosne. Takvo sto demantiraju i povijest i sadasnji dogadaji. Necemo ovaj put ni o agitpropovskoj koncepciji uloge intelektualca (oda narodu!). Vazno je ovo: za naseg je urednika stari mostarski most tek puki instrument ekspanzije, danas nista manje nego u sesnaestom stoljecu. To je cijena Bosne.

Godine 1969. Zajednica samostalnih pisaca TIN, u izdanju Zlatka Tomacica, objavila je u Zagrebu malu zbirku pjesama i proza Ibrahima Kajana pod naslovom "Al-sajab i kamena vaza". Autor u knjizi govori i o mostu: "Ima li pjesnika da ga nije vidio, a da nije retka o njemu srocio? Nema. Od Evlije Celebije i Dervis-pase Bajazidagica, Catica, preko Djikica, Santica i Jakovljevica, do najmladih -- Babica, Kordica, Sarica."

Necemo ovdje ni o vaznosti **TlN-a i Hrvatskog knjizevnog lista.** Najvaznije je ovo pitanje: sto se promijenilo u senzibilitetu hrvatske nacionalne inteligencije u proteklih cetvrt stoljeca? Ako gore navedeni clanak u **Vjesniku** predstavlja drustveno vazan uzorak, a to je izvjesno, nije li to prava cijena Bosne? Hrvatska cijena, prije svega. Jer, bosanska tragedija nije nista manja tragedija za hrvatske odnose i perspektive.

Dodao bih jednu osobnu crtu. Hajka koju razni Vidmarovici, Ivkosici i drugi propagandisti HDZ-a vode protiv mene zadnjih tjedana -- uglavnom metodama istrgnutih citata, falsifikata i podvala -- nije samo prigodna patvorina, tipicna za nesigurni politicki establishment koji gubi zemlju pod nogama, nego je patvorina i u dubinskom smislu. Oni vrlo dobro znaju da nisam ni "jugonostalgicar", niti krijumcar "liberalnog velikosrpstva" kroz "liberalizirana vrata Matice hrvatske". No, vazno im je zabasuriti izvore mog sukoba s njihovom politikom. Taj se sukob moze svesti na jednu rijec: **Bosna.** Zato se ta rijec sustavno zaobilazi u nevjestim napadima na moju osobu.

Ponosan sam da sam se prvi, jos u sijecnju 1991, poceo javno suprotstavljati politici podjele Bosne. To je bio, a ujedno i ostaje, najprakticniji nacin borbe za demokratsku i nezavisnu Hrvatsku. Jer, Bosnu ne mogu dijeliti oni koji je dozivljavaju

kao svoju, vec samo oni kojima je Bosna tuda, i kojima je i hrvatski interes tek ulog na ruleti.

Zahvaljujem gospodinu Danielu Zdericu i njegovim suradnicima na izuzetnoj susretljivosti pri uredjivanju ovog izdanja. Prijevod manjeg dijela tekstova s engleskog (br. 1, 6, 7, 8, 9, 19, 21, 26, 32, 33, 34, 37, 39) zasluga je mog prijatelja Zlatka Plesea, kojemu i ovom prigodom srdacno zahvaljujem.

I.B.

21. posinca 1993

HRVATSKE STUDIJE I HRVATSKE PERSPEKTIVE

(Uvodni clanak u biltenu sulletin Udruzenja za hrvatske studije, ozujak 1992.)

Malo je godina u hrvatskoj povijesti koje se po svom znacaju mogu mjeriti s 1991. Nakon brojnih pokusaja da se Jugoslavija, koja je za Hrvate davno prestala biti prihvatljiva opcija, raspadne mirnim putem, Hrvatska nije imala drugog izbora nego izboriti se sama za svoju slobodu i nezavisnost. JNA i Milosevicev rezim u Srbiji s jos vecom su zestinom stali provoditi svoju politiku agresije na Hrvatsku i zapoceli kukavni i rusilacki rat protiv pretezno nenaoruzanih civila. Strahote toga rata i predobro su poznate citateljima ovog biltena. Dovoljno je reci da su unistenje Vukovara i razaranje Dubrovnika dali novo znacenje pojmu bescasca. Zasto bi, doista, da se nadovezemo na pjesmu Miha Katicica, itko trebao vjerovati slatkim rijecima onih koli su sposobni za takvo bezdusje?

Hrvatska je zavrijedila i dobila podrsku svojih gradana i prijatelia diljem svijeta. S posebnim zadovoljstvom uocavamo da su specijalisti za hrvatsku povijest, jezik, knjizevnost i drustvo - dakle u onim znanstvenim podrucjima koji se obicno sabiru pod pojam hrvatskih studija - bili izuzetno djelatni u tom pogledu. Mnogi od njih, a posebno oni bez obiteljskih veza s Hrvatskom prethodno su se klonili bilo kakve politicke djelatnosti u vezi s njenim polozajem. Neki medu njima smatrali su cak clanstvo u ovom udruzenju neugodnim i nepotrebnim politickim angazmanom. Ovaj put, medutim, izazov je bio tako velik, a cijena sutnje toliko teska da se svaki oprez mogao lako shvatiti kao popustljivost.

Sira hrvatska zajednica Sjeverne Amerike moze se samo okoristiti ovakvim razvojem, no jedino pod uvjetom ako pristane na odrzavanje postenog znanstvenog rada i istinskog pluralizma misljenja. Govoreci otvoreno, Udruzenje za hrvatske studije (ACS) je, bas kao i druge intelektualne ustanove u dijaspori, cesto odisalo parohijalnim i klaustrofobicnim duhom. Da se ta tendencija prevladala tijekom posljednjih godina, Hrvatska danas ne bi bila neka vrsta Pepeljuge o kojoj neznalice i pozeri mogu pisati pjesmice poput one koju je dvotjednik **Nation** izvukao iz svog taloga 9. ozujka 1992: "Hrvati su sada dobri momci, Mada im je proslost malo mutna./ Ne uzbuduj se stoga sto su jos jucer/ Gonili tvoju **bubbe** i tvog **zayde."**

Znanost se zasniva na varavoj nadi da bi se autor ove sramne pjesmice zastidio svoje rabote kad bi znao pravo stanje stvari. Na dokumentiranju da nisu svi Hrvati gonili neciju **bubbe** i necijeg **zayde,** da su progonitelji takodjer gonili Hrvate, i da su mnogi Hrvati tamanili progonitelje. Zasniva se na nijansi i istini. Ona nije nikakva propaganda. Propagandist bi slijedio drukciji put, koji bi bio nalicje autorove propagandne pjesmice. Nas izbor je nepristrana znanost, a ne propaganda. Premda mnogi od nas nisu bez emocija prema predmetu naseg istrazivanja, mi smo predani istini cak i kad nije sklona cesto prizivanoj, no uvijek intelektualno ustajaloj, "hrvatskoj poziciji". Uostalom, nas odabir panela za sastanak Americkog udruzenja za promicanje slavenskih studija (AAASS) u Phoenixu, u studenomu ove godine, odrazava tu predanost. Vec nam je odobren panel o Zidovima u Hrvatskoj, kao i okrugli stol o tekucim problemima hrvatskog drustva.

Nova uprava ACS-a je takoder strastveno predana otvaranju nasih memljivih izbi. Novo clanstvo mora biti uvjereno da hrvatske studije predstavljaju intelektualno zivo podrucje istrazivanja. Mi pozdravljamo i prihvacamo clanove iz svih disciplina. Pozdravljamo nove sugestije. Obecavamo da necemo zaprijeciti nove putove znanstvenog diskursa. Pozivamo ih da pisu priloge za ovaj bilten i pomognu u svim

organizacijskim pitanjima. Ako ACS zeli postati utjecajnim drustvom, prilika se mora iskoristiti sada.

Jos nesto. ACS je organizacija akademskih intelektualaca ciji se interesi protezu na sve vidove hrvatskog iskustva. Kao takva, ona predstavlja jezgru jedne buduce ustanove - istrazivackog centra - koja mora proizaci iz naseg rada kao trajna istrazivacka gradevina. To je jedna ambiciozna i vrlo skupa zadaca. No, kad gledamo kako se novac rasipa na sumnjive projekte, kao, u najnovije vrijeme, na besperspektivne americke predsjednicke kampanje (Buchanan), ne mozemo se oteti dojmu da bi upoznavanju Hrvatske i njenih teznji mnogo vise pomoglo izdasno financiranje znanstvenih projekata. Stovise, kad promatramo krizno stanje intelektualnog zivota u postkomunistickoj Hrvatskoj, osjecamo kako bi tradicije sjevernoamericke znanosti bile tamo itekako dobrodosle. One takoder zasluzuju podrsku . Pozivamo stoga sve darivatelje, stare i nove, da se sjete potreba udruzenja.

P.S.: Na nasoj godisnjoj skupstini u Miamiju prihvacen je prijedlog da hrvatski jezik bude ravnopravno zastupljen u ovom biltenu. Koristim tu hvalevrijednu odluku da predstavim glagolsko slovo "H" u nasem novom zaglavku.

U svojoj netom objavljenoj zbirci *Croatiam aeternam,* Drago Stambuk veli: "H je slovo duse, zato i Hrvatska ima dusu. Na samom joj pocetku stoji, kao vrata kroz koja se ulazi, i samo ulazi." Sto se vratiju tice, Drago je ocito mislio na latinicno "H" . Ulazeci u novo, zajasimo glagolsko "H", koje je poput vranca u Draginoj pjesmi **Arrivano i Croati sui cavalli neri:** "Dolaze Hrvati na konjima divljim/ i brijezi srca sravnjuju se hitro,/ na vrancima zapjenjenim, pitomi i plavi/ iz dalekih stepa, pozad gorja golih,/ prilaze Hrvati morju svojih snova."

OVA VLAST NEMA MASTE

(Interview s Jelenom Lovric, Novi danas, 29. Iipnja 1992.)

DANAS: Prvo je pitanje neminovno o poziciji Hrvatske danas u Americi. Po cemu se mjeri i od cega zavisi njen ugled? Koji su razlozi izvjesne - nekad jace, nekad slabije - distance koju kao da Amerika gaji prema Hrvatskoj?

BANAC: Ne postoji jedna Amerika, nego barem dvije: ona sluzbena, i ona privredna i intelektualna, u kojoj se stvara javno mnijenje. Sto se sluzbene Amerike tice, sama cinjenica da je Hrvatska na kraju priznata od SAD govori u prilog tezi da se danas u Washingtonu na Hrvatsku gleda kao na legitimni politicki entitet. To je novo. To je placeno krvlju. No, iz toga se ne smije izvlaciti zakljucak da je svaki aspekt sluzbene hrvatske politike po volji americke vlade. Zapravo, na Hrvatsku se gleda s distancom, uglavnom zbog njenog vrha, u kojemu se prepozaaju autokratske i kriptokomunisticke tendencije. Mislim da se isto moze reci i za stajalista nesluzbene Amerike, pogotovu u domeni ljudskih prava i slobode tiska. Ugled Hrvatske pada svaki put kad neki americki list zabiljezi, primjerice, slucaj novinara protiv kojih se dizu optuznice, sto samo potcrtava nepromisljenu narcisoidnost dijela naseg vladajuceg sloja. Moje je osobno stajaliste da se Hrvatska najbolje predstavlja istinom, demokratski otvoreno, bez patetike, uz sav teret njene ratne tragedije, koju nije potrebno preuvelicavati, jer je sama po sebi neizrecivo bolna.

DANAS: Odnos izmedu Hrvatske, odnosno njene vlasti i dijaspore kao da se ni u ove dvije godine nije kretao uvijek pravolinijski i uzlazno? Koliko su realna nova velika ocekivanja, neki, naime, vec racunaju na "sto maraka od svakog Hrvata u svijetu"?

BANAC: Dijaspora je rijec koja mnogo krije. Prije svega krije jedno dugo razdoblje privilegiranja jednog segmenta iseljenistva na racun onog drugog, iz redova Bakariceve "najgore" emigracije. Ne treba isticati da je vecina iseljenika zeljela nove odnose, kao i ukljucenost u domovinske tokove po osobnoj zelji svakog pojedinca, bez prinude i bez privilegija. To je najbolje doslo do izrazaja u pomoci - materijalnoj i propagandnoj - tijekom ovog rata. No, ovoj vlasti prije svega nedostaje maste. Ona sve odnose, pa i ove s dijasporom, prije ili kasnije svede na neku tupu formulu ili paradnu piruetu. Ova o "sto maraka" tipicna je takva formula, koja bi bila simpaticna kad bi bila nevina. Ne, Hrvati u dijaspori zele, prije svega, da se s njima postupa kao s odraslim ljudima. Mi smo, ipak, tu i tamo nesto naucili u bijelom svijetu. Nedopustivo je da se s nama barata kao s poluidiotima, da se ocito misli kako je nasa nostalgija jaca od naseg smisla za realno. No, ukoliko dijaspora po svemu dijeli sudbinu hrvatskog naroda, bit ce da ga dijeli i u ovom slucaju. Velika vecina iseljenika, posebno onih imucnijih, koja bi zeljela ulagati u u domovinu, ne zeli tamburice i industriju nostalgije, nego nova pravila igre, neovisnost sudova, jasne odrednice u vlasnistvu i poreznom sustavu, dokidanje ove odvratne komunisticke birokracije koja je jos uvijek nazocna na svakom mjestu itd.

DANAS: Demokraticnost se Hrvatske mjeri i po stavu prema susjedinma. Cesto ste govorili o odnosu Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Kako danas gledate na tu suptilnu interakciju? Ukljucujuci namjere o dijeljenju Bosne i Hercegovine, njenu kantonizaciju, kao i razgovore u Grazu i Splitu iza kojih, po vlastitom priznanju, stoji sam predsjednik Tudjman?

BANAC: Ne bih ovdje ulazio u neke nove analize bosansko-hercegovackog spleta. Jos sam se u sijecnju 1991. upravo u Danasu, osvrnuo na glasine o prijedlozima za podjelu BiH. Ne zelim ponavljati da se radi o potezima koji su veoma stetni za hrvatske interese u sukobu s Milosevicevom Srbijom, a posebno za Hrvate u BiH. Jer, "uspjeh" politike podjele bio bi hrvatsko-srpska granica na jednoj od bosanskih rijeka - Una? Vrbas? Bosna? koja? - izmjena stanovnistva - na racun koga? -geopoliticka nestabilnost - u cijem interesu? - i velike ljudske tragedije. Hocu reci da se Tudmanova politika od pocetka zasnivala na pretpostavci da se srpski interesi moraju zadovoljiti u BiH. Samo po sebi to nije netocna pretpostavka, no "zadovoljavanje" se uvijek jasno definiralo u teritorijalnom smislu, bilo najavom mogucnosti izravnog pripajanja Srbiji, bilo putem famozne "kantonizacije", sto je tek postepen pristup istom "rjesenju". A polaziste je bilo shvacanje da je Bosna "Jugoslavija u malom", dakle neodrziva kao visenacionalna drzava. Poznate su reakcije Zapada, koje osim izuzetno ostrih sankcija mogu jos dovesti do izravne intervencije. U tom kontekstu svaki pokusaj razbijanja Bosne s hrvatske strane ravan je pomaganju Milosevica.

Sto se internih bosanskih dogovora tice, oni Hrvatsku ne mogu obvezivati, niti bi iza njih smio "stajati" bilo koji hrvatski politicar iz RH, a najmanje predsjednik republike. Pitanje drzavnog saveza s drugim medunarodno priznatim drzavama pripada ustavom odredenim cimbenicima u Hrvatskoj i u zemljama s kojima se ulazi u raspravu o drzavnom savezu. Naime, treba li uopce spominjati, Jugoslavije vise nema, pa ni dogovora sto su se bistrili na nacin kako se to radilo u proljece 1991. Sto se vojnog saveza s BiH tice, mislim da je na cast RH sto je pritekla u pomoc BiH, kad to vec nisu ucinili jaci i pozvaniji. Dapace, politiku vojnog saveznistva nije uopce potrebno braniti. To je dopusteno i posve u duhu Povelje OUN u slucajevima agresije. Ipak, ne bi bilo dobro kad bi se legitimna pomoc pretvorila u presizanja, tj. kad bi se zaobilazile bosanske ustanove i bosansko drzavno vrhovnistvo. Da zakljucim, Hrvatska se prema BiH mora odnositi kao prema ravnopravnoj zemlji, a ne kao prema zalogaju koji cemo na ovaj ili onaj nacin istrgnuti iz ralja Velikosrba.

DANAS: A odnos prema Muslimanima? Da li je stvaranje etnicki cistih teritorija samo posljedica rata ili je i dio politicke strategije?

BANAC: Politika prems Bosni gotovo je istovjetna politici prema Muslimanima. Naime, Muslimani za nas moraju biti ravnopravna nacija, a ne neki potencijalni Hrvati sto su "zalutali" u "posebnosti" posredstvom islama. Dakako, bilo je i ima bosansko-hercegovackih muslimana koji se osjecaju Hrvatima. Nitko nema pravo da ih odbija ili smatra manje vrijednim Hrvatima. Muslimani Bosnjaci nas su najblizi rod. Ne smijemo ostati ravnodusni prema njihovoj tragediji. Proslog sam tjedna na obalama Dunava u Budimu gledao spomenik Eugenu Savojskom, koji je zadnji u povijesti, prije Milosevica, spalio Sarajevo. Bojim se da je Milosevic na putu ponovnog prekrajanja nacionalne karte BiH. Sigurno je da Milosevic i njegovi zele stvoriti nacionalno homogene teritorije, uvijek na stetu Hrvata i Muslimana. To ne smije biti cilj hrvatske ili muslimanske politike.

Perspektiva mora biti i oslobodenje srpskog naroda, koji je upao u vlast zlocinaca i tako pao na politickom ispitu. Sto se same Srbije tice, mislim da joj prethodi denacifikacija, upravo u onom smislu kako je to ucinjeno u Njemackoj poslije 1945. Naime, ne moze se dogoditi da oni koji su odgovorni za agresiju i sijanje mrznje, zapravo dehumanizaciju cijelog jednog prostora, nastave s predahom kao "tihi susjedi" i simpaticni umirovljenici. Srbija mora poravnati racune sa svojim susjedima. Od nje se prije svega ocekuje odbacivanje svih teritorijaluih pretenzija na zemlie njenih susieda, sto ukljucule i podrucja bivsih autonomnih pokrajina. Hrvatima ne moze biti svejedno kako se upravlja

(i tko upravlja) Kosovom ili Vojvodinom. Niti nam moze biti svejedno moralno zdravlje srpskog naroda. Zelimo suradivati s onim Srbima koji su se opirali zamkama milosevicevskog sovinistickog pokreta. Zelimo stisnuti ruku onim Srbima koji su, poput Thomasa Manna, rekli "ne" ratu i agresiji.

DANAS: Svijet kao da ubrzano trazi tko bi mogao zamijeniti Milosevica. Kakva je u tom kontekstu uloga kralja, a kakva uloga scpske opozicije?

BANAC: Da, mislim da zapadne diplomacije traze zamjenu za Milosevica. Trazi se nesto nemoguce. Trazi se politicar koji ce zadovoljiti zapadne standarde u politici i politickom ponasanju, a u isto vrijeme biti prihvatljiv nacionalistickom srbijanskom opcinstvu; netko tko ce sprijeciti civilne sukobe u Srbiji, a u isto vrijeme zadovoljiti manjine - okruglo pa na cose ... Aleksandar Karadordevic upada u ovu pricu kao zacarani princ u obliku pomalo neugledne zabe, koga ce princeza Zapad cjelovom preobraziti u vladara po mjeri srbijanskog drustva. No, on se vraca na stare zablude (Jugoslavija), te tako postaje problematican i onima izvan Srbije kojima je takoder potreban jedan srbijanski mirotvorac iz Londona. Bojim se, medutim, da ce agonija Srbije jos trajati. Ako Milosevic ne bude vojno porazen, on ce iznaci nacina da se zadrzi na komandnom mostu, uz golemu cijenu po Srbiju. To nije lider koji se lako predaje. Sto se srbijanske opozicije tice, ona bi htjela spasiti program utapanjem kormilara. No, problem je upravo u programu, odnosno strategiji velikosrpske avanture, ne u Milosevicevoj taktici. Ne iskljucujem demokratski prevrat u Srbiji. No, on ne moze biti do kraja konzekventan dok Srbija ne sagleda sve uzroke svojih politickih poniranja od Garasanina naovamo.

DANAS: No moze se izbjeci ni pitanje odnosa prema Srbima u Hrvatskoj u svoj njegovoj kompleksnosti?

BANAC: Problem Srba u Hrvatskoj veoma je slozen. Moram reci da odbacujem sva stajalista koja idu logikom Divljeg Zapada "Jedini dobar Indijanac je mrtav Indijanac". Da ne duljim, odnos prema Srbima bit ce mjera hrvatske demokracije. Hrvati ce imati onoliko slobode koliko budu imali Srbi. Jer ako se Srbe moze uznemiravati mimo zakonskih normi, to ce se prije ili kasnije dogoditi i Hrvatima. Ako se Srbi ne mogu organizirati, to nece biti moguce ni Hrvatima. "Da, ali Srbi su ucinili ovo i ono", reci ce netko. Tocno je. I to ne samo vama. No, ja od vas ne trazim da volite Srbe, sto je inace krscanska zapovijed, nego samo da djelujete u svom vlastitom interesu. Jedino vam diktatura moze narediti da volite Srbe. Legitimna drzava moze traziti samo to da se prema njima ravnate u skladu sa zakonom. Sto se srpskog nacionalnog interesa tice, dakako da bi se on mogao artikulirati u jednoj demokraciji. Hrvatska u tomu ne smije biti zakinuta u svom suverenitetu. Sve ostalo je dopusteno i predmet demokratskih dogovora.

DANAS: Kome se i zasto zuri u izbore za koje nije jasno kako ce se organizirati? Kako u tom kontekstu vidite ulogu dijaspore, koja sada dobija pravo glasa?

BANAC: Izbori! Izbori! Komu se zuri? Pa to je barem jasno. Zuri se onima koji imaju razloga misliti da za sest mjeseci ne bi prosli bolje nego danas. To je dakle HDZ, pokret koji je po mnogocemu u krizi, kojemu se moze mnogo toga zamjeriti i koji identificira svoju stranacku politiku s hrvatstvom kao takvim.

Po toj logici ako se kriticki odnosite prema HDZ-u, onda ste problematican Hrvat. Igre s dijasporom tijekom ovih izbora mogu lako postati bumerangom. Prije svega, po kojemu se kriteriju postaje clanom nase dijaspore? U odnosu na koje zakone drugih

zemalja? Cini mi se da cijela stvar nije osmisljena. Da se radi o jos jednom eksperimentu. Dodao bih da gradanstvo nije samo pravo, recimo glasovanje, nego i duznost, recimo placanje poreza, sto takoder treba ugraditi u jedan sustav odnosa prema iseljenistvu.

DANAS: Bili ste konstantno kriticni prema pojavama reinkarnacije ustastva u Hrvatskoj. Ove godine Hrvatska je proslavila dan ustanka kao dan antifasisticke borbe. Ali istodobno se u javnosti, u novinama, na televiziji, pojavljuju oni koji, kako kazu, "s ponosom" priznaju da su ustase. Razvila se polemika je li to u svijetu uobicajeno i je li to dokaz demokracije. Sada se pak moglo cuti da je i medu ustasama postojao jak naboj antifasizma.

BANAC: Osobe koje s ponosom priznaju da su ustase, iste su osobe koje su Hrvatskoj godinama nametale jos tezi kriz na ionako opterecena i izmucena ramena. To su ili zlonamjernici ili budale. Postoje razne predodzbe o granicama slobode govora. Neki tvrde da ih nema, sto bi kod nas znacilo da se na televiziji moze pojaviti gospodin Arkan s dva, tri svoja zlocinca. Jeste li vi za to? Vjerojatno ipak ne. O granicama dopustenog trebalo bi povesti javnu raspravu, kao uostalom i o ustastvu. Zanimljivo je da poslije dvije godine visestranacja nije bilo nijedne javne diskusije o kontroverznim pitanjima hrvatske povijesti. Da se uopce ne raspravlja o Jasenovcu ili Bleiburgu, da spomenem samo dvije neuralgicne tocke. Nasa je javna povijesna kultura postala jednako anegdotalna kao pod komunistima. Mislim da sam bio dovoljno jasan sto se tice suprotstavljanja ustasama, najvecem opterecenju hrvatske povijesti. No premda sam ja nedvojbeno protiv fasizma, ne zelim u vagon ideologiziranog "antifasizma" komunisticke provenijencije.

Treba nesto znati o politici Kominterne u 1930-im godinama da bi se proniklo u politicki smisao "antifasizma". Uostalom, pomirenje ne znaci pomirenje totalitarnih ideologija, sto i nije moguce, nego samo ljudi, koji su i sami zrtve totalitarnih ideologija ovog stoljeca.

DANAS: Kad vec spominjete pomirenje, kako gledate na namjeru da se Jasenovcu podigne spomenik svim zrtvama rata?

BANAC: Sto se spomenika svim zrtvama rata u Jasenovcu tice, smatram da je to bizarna ideja, koja ce nas u svijetu uciniti smijesnima i sumnjivima. Jasenovac je mjesto ustaskog zlocina. Tamo stoji Bogdanovicev prelijepi cvijet, koji ne moze vrijedati nikoga. Ja nemam nista protiv dostojnih spomenika zrtvama komunista. No sto bi ljudi rekli kad bismo strijeljane s Dakse prenijeli u Jasenovac.

Kakva je to nastrana poruka? Tijelo mog djeda po majci od pedesetih godina trune negdje u lepoglavskom kraju. Obitelj nikad nije doznala kako je taj starac umro i gdje je zakopan. Ne dozvoljavam da se trguje s njegovim kostima, ma gdje one bile. A sto se istine tice, nju nece pisati ideolozi pomirenja nego povjesnicari.

IZBORI 1992.

(Izjava za "Glas Amerike" u povodu izbora u Hrvatskoj, 5. kolovoza 1992.)

Mnogo toga moglo bi se reci o izborima koji su se u Hrvatskoj sproveli 2. kolovoza, ali ovo je bitno: hrvatska javnost nije upoznata s polozajem Hrvatske na medunarodnom planu. Malo toga prodire kroz cvrste resetke kontroliranih elektronskih medija posebno televizije. Ne uocava se do koje je mjere Hrvatska osamljena kakve joj sve opasnosti prijete, i kako bi se trebala ponasati da pribavi snazniju podrsku. To znaci da nedostaju objektivni elementi za stvarni izbor izmedu naizgled slicnih politickih programa. Dakako, krivicu za takvu situaciju ne snosi samo stranka na vlasti, koja i dalje ostaje podvrgnuta trajnom provjeravanju. Dodao bih da u predizborno kampanji nije bilo stvarnog dijaloga, da se misljenja nisu suceljavala, da stavovi pojedinih stranaka nisu bili dovoljno profilirani. Premda osobno smatram da ovi izbori nisu unaprijedili demokratski proces u Hrvatskoj prerano je reci jesu li izborni rezultati negativni u dugorocnom smislu. Bez obzira na to tko ce po pravilima izuzetno loseg izbornog zakona uci u Sabor, gradski su biraci, po svemu sudeci, u velikoj vecini podrzali kandidate centra. Da Hrvatska nije u tako losim uvjetima i u jos uvijek prijetecem ratnom okruzenju, rezultati ovih izbora ne bi bili tako znacajni. Nadam se da ce svi politicki cimbenici - na vlasti i u opoziciji - djelovati u interesu jacanja demokracije, trzisnog gospodarstva i hrvatske drzavue nezavisnosti.

CLINTONOVO MAHANJE PRSTOM

(Clanak u "Novom danasu", 7. kolovoza 1992.)

Po svemu sudeci, Bushova balkanska (ne)politika ulazi na mala vrata u americku izbornu kampanju. Nepotrebno je spominjati na koje je sve nacvine sluzbena Arnerika otvarala prostor Milosevicevoj agresiji. No, premda se stav State Departmenta rapidno mijenjao od konca zime, a posebno tijekom proljeca, konfrontacija sa Srbijom nije dovela do oruzane intervencije. Omeo ju je Mitterrand svojom sarajevskom inicijativom, dakle prividom pomoci otpisanim Sarajlijama, te uopce evropska politika tapkanja u krugu. No, ne moze se reci da ni Amerika nije bila spremna iznaci nacine da izbjegne izravnu intervenciju. Tako je evropsko oklijevanje spasilo americki kult liderstva. Pokazalo se da je Evropa opsjednuta pitanjima formaloog jedinstva, i moguce je da ce se iz tih evropskih usuglasavanja stvori nesto poput nepokretnog poljskog Sejma iz osamneastog stoljeca, gdje je svaki pojedini sejmnik mogao "eksplodirati" bilo koju odluku. Dakle, navlas onako kako to Grcka radi danas po pitanju priznavanja Makedonije, i kako je to Mitterrand ucinio svojom politikom prosrpske neutralnosti. Takoder se pokazalo da evropsko nejedinstvo opet govori u prilog americkim inicijativama. Neujedinjena Evropa je po prirodi stvari politicki amorfna, a Bushova Amerika vodi amorfnu politiku.

Bill Clinton je od pocetka svoje kampanje uvidao da napadima na americku balkansku politiku moze poljuljati Bushov ugled u resoru koji je Bush drzao predmetom svoje posebne ekspertize. No, Clinton je to cinio minimalisticki. Trebalo ga je mnogo nagovarati da osudi Bushovo nepriznavanje Hrvatske i Slovenije. Tek je 1. travnja, uoci vaznog predizbornog nastupa u drzavi New York, izjavio kako je Bush "polijevao hladnu vodu na balticke i ukrajinske aspiracije za nezavisnoscu i jos nije priznao Hrvatsku i Sloveniju unatoc poticajima /americkih/ evropskih saveznika." Dakle, preduhitrio je sluzbeno americko priznanje Zagreba i Ljubljane za svega tjedan dana. U isto je vrijeme, dijelom pod utjecajem grckog lobija, odbijao osudivati Milosevicevu politiku i traziti alternativna rjesenja, posebno u osjetljivom pitanju Kosova.

Clinton je medijski mirovao dok je Amerika raspredala o neobicnoj (i politicki izazovnoj) kandidaturi Ross Perota. Sada, poslije Perotova neslavna povlacenja i uspjesna svrsctka konvencije Demokratske stranke, Clinton opet ide u napad na Bushovu vanjsku politiku, no sada s prednosti od 23 posto u odnosu na Busha u prvim predizbornim anketama. Stovise, potpredsjednicki kandidat Demokratske stranke - senator Al Gore - poznat je po svojim cvrstim prohrvatskim stavovima iz vremena kongresnog "rata rezolucija".

Clintonova politika "Novog Ugovora" (takve su nadjevice tradicionalne u Demokratskoj stranci od Rooseveltova "New Deala") u vanjskim bi poslovima trebala biti nacelnija od Bushove. Clinton je u svom konvencijskom govoru zagovarao "Ameriku s najjacom svjetskom obranom, spremnu i voljnu rabiti silu kad je potrebno." A u stranacku je platformu usla stavka - veli se zaslugom Gorea i senatora Josepha Liebermana iz drzave Connecticut - u kojoj se istice kako je "agresija srbijanskog rezima protiv njegovih susjeda u onom sto je bila Jugoslavija docekana americkom plasljivoscu a ne cvrstinom." No, to jos nije dovoljno za filoevropsko krilo americkih liberala, koji se sve vise zgrazaju nad evropskim balkanskim nesnalazenjem, iako donedanvo i sami nisu vodili jasnu antimilosevicku politiku. **New York Times,** primjerice, danas zagovara izravnu americku intervenciju, prije svega usmjerenu na unistavanje srpskog topnistva u obrucu oko Sarajeva.

Clinton je 26. srpnja izrijekom priznao potrebu za bombardiranjem biranih srpskih polozaja u Bosni - onih, kako je receno, koji ugrozavaju pruzanje humanitarne pomoci Sarajevu - a to je i obznanio u relativno nezapazenoj izbornoj izjavi koja je pristigla iz njegova ureda u drzavi Arkansas. Trazio je takoder da SAD, uz dozvolu OUN, sudjeluju u ovoj operaciji sa zracnim i mornarickim snagama. Zalozio se za strozu kontrolu jadranskih voda kako bi se osnazile sankcije protiv Srbije i Crne Gore. Jedina novina u ovom relativno blagom programu bio je zahtjev za pokretanjem medunarodnog pravnog postupka protiv Slobodana Milosevica i njegovih pomagaca zbog zlodjela protiv covjecanstva.

Zanimllivo je da je Bushov tajnik za tisak ostro napao Clintonovu izjavu kao neodgovornu i "nepromisljenu", da bi neposredno poslije toga ministar obrane Chaney pred odborom Senata priznao kako Clintonov prijedlog i nije tako razlicit od sluzbene americke politike. Clinton je u meduvremenu sam opovrgnuo radikalnost svoje izjave: "Nisam rekao," zakljucio je 28. srpnja, "da bismo to trebali uciniti, no to ne bismo smjeli iskljuciti osim ako ne zelimo otpisati pomoc /Sarajevu/." Jedan od obicno liberalnih kolumnista **New York Times-a** prokomentirao je ovu oluju u salici za kavu na sljedeci nacin: "Tresem se na samu pomisao kakve ce pogrde Bijela Kuca uputiti na adresu guvernera Arkansasa kad se on uistinu sukobi s predsjednikovom vanjskom politikom."

Cini se da liberalni trust mozgova nece dozvoliti Clintonu da i dalje ostane povrsan i neuvjerlliv u svojim izjavama. Na pomolu je novi val ostrih prosvjeda protiv velikosrpskog "etnickog ciscenja" Bosne i Hercegovine. Novine i elektronski mediji puni su izuzetno britkih osuda Miloseviceve politike, koja se najizravnije poistovjecuje s nacizmom. Clintonu se porucuje da mora osuditi Bushov oportunizam, jer, veli se, "novi svjetski poredak" samo je nova verzija Chamberlainove politike ustupaka. Otvara se prostor za zajednicku hrvatsko-bosansku ofanzivu protiv agresora, no pod jednim uvjetom. Americka politika - sluzbena ili opozicijska - nece imati nista protiv oruzanog rjesenja ukoliko se antisrpska koalicija zasniva na uspostavljanju visenacionalne i gradanske BiH, a ne na nacionalnoj iskljucivosti. Domace je vojno rjesenje potrebno i stoga sto se americka politika, usprkos verbalizmu, jos uvijek boji intervencije. U protivnom, velikosrpsko ce "etnicko ciscenje" do kraja razoriti Bosnu i Hercegovinu, a neokupirani ce ostatak Hrvatske postati novi Jordan, s muhadzirskim logorima za bosanske Palestince.

KAKO ZAUSTAVITI SRBIJU

(Clanak u casopisu National Review, New York, 14. rujna 1992.)

Grabezni pohod Srbije na veci dio Bosne nece biti zaustavlien rezolucijom Vijeca sigurnosti od 26. kolovoza. Iako rezolucija dopusta upotrebu "svih neophodnih mjera" da se osigura doprema humanitarne pomoci do opkoljenog Sarajeva, ona nece promijeniti situaciju na terenu, gdje se novorodena bosanska drzava sijece i razara, a samo njeno postojanje dovodi u pitanje. Stovise, stvorivsi dojam da nekakva pomoc ipak pristize, zapadni sponzori rezolucije ocito misle da su zasad ucinili sve sto je potrebno. Splasnuo je val izvjestaja o konclogorima, a da Milosevic pritom nije osjetio nikakve posljedice.

Buduci da se u bosanskom hororu radi prije svega o povijesti, sto je golemi izazov za one koji zele stvoriti etnicki homogene despocije, svako opadanje odlucnosti zapadnih sila pomaze agresoru. I doista, cini se da ce evropska konferencija o Jugoslaviji, zakazana za 26.-28. kolovoza u Londonu, pokusati zadovoljiti Srbe s nadom da ce time okoncati sukobe. Posljedice takvog slijeda dogadaja bile bi pogubne za cijelu balkansku regiju, kao i za sve one koji su upravo izronili iz visenacionalnih komunistickih drzava.

To se ne bi smjelo dogoditi. No, umjesto da zagovoravaju ogranicenu vojnu akciju bez preteznog koristenja pjesadije, protivnici intervencije prizivaju vojni potencijal Srbije. General-porucnik Barry R. McCaffrey, predstavnik Vrhovnog stozera, nedavno je svjedocio pred senatskim odborom za oruzane snage i rekao da bi za zastitu dopreme humanitarne pomoci u Sarajevo trebalo izmedu 60.000 i 120.000 vojnika. Buduci da tek tridesetak kilometara slabo branjenog teritorija pod srpskom okupacijom dijeli Sarajevo od najblizeg podrucja pod kontrolom HV0, recept da je najbolje ne ciniti nista nije uvjerljiv. Sto je vaznije, Bosanci i ne traze zapadne trupe. Njihov prvi zahtjev je da se podigne embargo na uvoz oruzja. Srbi su zauzeli dvije trecine Bosne zato sto su njihovi muslimanski i hrvatski protivnici bili prakticki nenaoruzani. Protivno je savjesti to sto cine zapadne vlade kad ne prave razliku izmedu agresora i zrtve u kljucnoj stvari kao sto je naoruzanje, jer time produzavaju postojecu neravnotezu snaga medu sukobljenim stranama.

Srbija posjeduje znacajnu - iako nikako neiscrpnu - zalihu oruzja, koju je zadobila kao plijen od Titove armije. Osim toga, vecina vojne industrije bivse Jugoslavije smjestena je u Srbiji. Stoga bi puna vojna opcija bila stratesko bombardiranje srbijanskih vojnih postrojenja, popraceno unistenjem mostova na Drini i Savi (kod Rase, Zvornika, Bratunca i Visegrada), preko kojih se opskrbljuju srpske snage u Bosni. Opsada Sarajeva, Gorazda i Bihaca mogla bi se dici zracnim napadima na srpske polozaje. Srpske TV postaje i administrativna sredista u okupiranoj Banja Luci takoder predstavljaju pozeljnu metu. Sve bi trebalo uciniti da se prekine snabdijevanje od Srba okupirane sjeverozapadne Bosne, i to tako da se razdere uski srpski koridor od Dervente do Podnovlja.

Otezanje ima i svoju zabavnu stranu. Stvaraju se nove patke o velikoj moci Srbije, o uspjesima komunistickih partizana (zar su svi bili Srbi?) u borbi protiv Nijemaca, o tomu kako je Tito (takoder Srbin?) preplasio Staljina. Sve to zamagljuje slabost Srbije, male regionalne sile okruzene neprijateljima. Strah od Srbije je ironicni komentar samozadovoljstva Zapada. Ako se trend nepromijeni, steta ce biti dugotrajna i otplacivat ce se u kamatama.

ZNANOST I KRAJ JUGOSLAVIJE

(Predgovor zbirci znanstvenih clanaka o raspadu Jugoslavije u casopisu East European Politics and societies, Berkeley, br. 3, jesen 1992.)

Dana 13. lipnja 1992. ovaj je casopis, uz pomoc Zajednickog odbora za Istocnu Evropu Americkog vijeca ucenih drustava i Vijeca za drustvena istrazivanja (ICEE), bio pokroviteljem znanstvenog skupa "Kraj Jugoslavije". Namjera mi je kao uredniku bila da ugledni znanstvenici i komentatori iznesu preliminarna gledista o uzrocima, tijeku i posljedicama krvavog kraja Jugoslavije, a ne da se izloze vec gotove sinteze. Vodila nas je potreba da cujemo odgovorne glasove razlicite provenijencije. Naime, intelektualni talog koji je stvoren raspadom Jugoslavije, cesto iz kabineta ljudi sa znanstvenim pretenzijama, naprosto je nepojmljiv, i sam po sebi predstavlja posebno poglavlje u povijesti ovog rata.

Premda su autori iznijeli neke krajnje istancane poglede na zvijer o kojoj je rijec, clanci koli slijede ne pretendiraju na bilo kakvu sveobuhvatnost. Doista, oni su anemicni prema standardima "etnickih cistitelja" i popravljaca povijesti. Znanost je cesto bespomocna pred ideologiziranom okrutnoscu koja vodi svoj cetvrti balkanski danse macabre u ovom stoljecu. Ipak, dok gledamo na ove razumne i dotjerane clanke, moramo se zapitati odakle takva pustos u drustvenim istrazivanjima juznoslavenskih tema tijekom posljednja tri desetljeca. Povremena pristojna studija ne moze opravdati citave knjiznice obmane i neznanja, koje su proizvele nemali broj napuhanih velicina i profesorskih katedri. Strahote Vukovara i Sarajeva, zavodljivi laboratoriji nacionalisticke scijentologije i groteskno licemjerje Zapada postavljaju golem izazov pred stereotipnu drustvenu znanost. Radi se o stvari od velikog znacaja koja se ne moze pomesti poboznim frazama i okolisanjem. U ovoj stotoj obljetnici rodenja Ive Andrica, tragicnog pjesnika Bosne, ne mozemo zanemariti njegovu mracnu opomenu: "Izmedu bojazni da ce se nesto desiti i nade da mozda ipak nece, ima vise prostora nego sto se misli. Na tom uskom, tvrdom, golom i mracnom prostoru provode mnogi od nas svoj vijek."

RAT PRIJE RATA: RASPAD JUGOSLAVENSKE HISTORIOGRAFIJE

(Clanak u casopisu The American Historical Review, Bloomington, br. 4, listopad 1993.)

U svibnju 1979. godinu dana prije Titove smrti, specijalisti za povijest jugoslavenskog ujedinjenja sakupili su se na jednom od svojih ritualnih kongresa, koje je komunisticki neotradicionalizam nizao jedan za drugim sa svojom tipicnom mastadontskom ljupkoscu. Sastali su se u Iloku pospanom hrvatskom gradicu na Dunavu nizvodno od Vukovara, nadomak franjevacke crkve u kojoj je Sv. Ivan Kapistran pokopan 1456. No, za razliku od lastavica koje obiljezavaju povratak proljecu kalifornilskoj misiji nazvanoj po istom svecu-ratniku, povjesnicari su u Iloku oznacili uporisne tocke za buduci historiografski rat. Ta cetiri ilocka dana pruzila su, naravno, mnogo prostora uobicajenin zujanjima "faktografske historiografije", dosadnim i nemastovitim razglabanjima o ugodnim sitnicama jugoslavenskog ujedinjenja. Unatoc tomu, ovaj se kongres razlikovao od svih prethodnih skupova ovakve vrste. Iza fasade uobicajenih fraza o "burzoaskoj historiografiji", "liberalnoj integralistickoj ideologiji" i "strateskim imperijalistickim ciljevima i interesima krupnog kapitala", mogli su se cut potpuno novi tonovi i interpretacije u nesuglasju sa slavljenickim nakanama skupa. Umjesto svecanog obreda u cast sezdesetog rodendana Jugoslavije, zasjedanje je pomutio izvjestan broj govornika posebno Momcilo Zecevic, beogradski historicar i specijalist za slovensku povijest, koji su se suprotstavili nekolicini svetih krava.

U referatu koji je jedan od sudionika oznacio kao "sok terapiju", Zecevic je prvo ustvrdio da je dosad postojala jednostrana ideologija i politika prikazivanja jugoslavenskog ujedinjenja i ideja koje su obiljezile njegov tijek, kao da je "jugoslovenska misao ... neka davna i jednosmjerna teznja nastala pre oblikovanja nacija, kao proces koji je bio usaglasen u motivima i interesima i u stalnon usponu"; drugo, da je sluzbena historiografija prenaglasila vaznost navodnih unitaristickih teznji, poput ilirskog pokreta; trece, da je bilo vrlo malo sustavnih analiza "srpskog nacionalnog pitanja, kao istorijskog, drzavnopravnog i nacionalnog interesa srpskoga naroda"; cetvrto, da je bilo (i da vjerolatno jos uvijek ima) stvarnih nacionalnih interesa svake nacionalne zajednice koji se ne mogu uvijek pomiriti, sto onemogucava poistovjecenje srpskih interesa s "nacionalnim interesima srpske gradanske klase"; peto, da je historiografija zanemarila vjersko pitanje, koje je "na nasem prostoru uvek bilo, pa i u borbi za stvaranje Jugoslavije, prvorazredni cinilac", i koje su potpirivale "tri vodece crkve /sic/, katolicka, pravoslavna i islamska", a posebno antijugoslavenski Vatikan; sesto, da je, "iz ... politickih i pedagoskih motiva istoriografija ... uporno cutala o bratoubilackom obracunu medu jugoslovenskin narodima u toku rata 1914.-1918. godine"; i na kraju, opcenito, da su "razlozi za medusobna nepoverenja i sukobe medu sudionicima jugoslovenskog ujedinjenja bili ... slozeni i duboki i nisu se mogli naprecac resiti raznim deklaracijama, rezolucijama i slicnim politickim i pravnim aktima."[1]

1979. godine jugoslavenska je historiografija, tocnije njen prevladavajuci institucionalni dio, jos uvijek bila vezana ideologijom titoisticke partije-drzave. Stoga je, gledano unatrag, Zecevicev referat oznacio pocetak erozije u titoistickom tumacenju juznoslavenske povijesti. Posebnost je jugoslavenskog komunistickog rezima to sto nije uspio ozakoniti svoj pogled na niz povijesnih pitanja koja su bila sporna od samog pocetka jugoslavenske drzave. Ipak, pragmaticko jednoglasje u komunistickom

---

[1]Momcilo Zecevic, Nekoliko pitanja istoriografiji o jugoslovenskom ujedinjenju, u: Stvaranje jugoslovenske drzave 1918, ur. Nikola Popovic, Beograd 1983, str. 439-41, 446-48.

povijesnom tumacenju bilo je iznijeto u Titovu referatu na Petom kongresu KPJ 1948. Tito je polazio od stanovista da je ujedinjenje bilo samo po sebi dobro: "do uledinjavanja Juznih Slovena je trebalo i moralo doci; to je bila ideja najnaprednijih ljudi u zemljama koje su se nazivale juznoslovenskim." On je, medutim, priznao da je nova drzava bila opterecena neizbjeznim sukobima od samog svog pocetka zbog velikosrpske hegemonije pod monarhijom Karadordevica i "burzoaskom vladom". Izdvojio je Crnu Goru i Hrvatsku kao dvije juznoslavenske zemlje u kojima je ujedinjenje naislo na otpor naroda pa se stoga moralo nametnuti srbijanskim i antantinim (uglavno francuskim) trupama. Isto tako, naznacio jc ulogu nesrpske burzoazije u uspjehu velikosrpskog projekta, zato sto se ona vise bojala "revolucionarnog pokreta masa" nego srpske hegemonije.[2]

Samu narav meduratnog rezima Tito je opisao kao "prikrivenu diktaturu vladajuce jugoslovenske burzoazije, na celu s kraljem", koja je nosila demokratsku masku do 1929, kada je "kralj Aleksandar bio primoran da zbaci i tu masku, pogazi ustav i ... otvoreno proglasi monarhofasisticku ditaturu."[3] Nakon atentata na Aleksandra 1934, kasniji kabineti, posebno oni Milana Stoladinovica i Dragise Cvetkovica (1935-1941), nisu ublazili ostrinu diktature: "nije moglo biti ni rijeci o demokratizaciji zemlje, vec o fasizaciji pod uticajem talijanskog i njemackog fasizma". Sto se tice sporazuma Cvetkovic-Macek iz 1939. kojim se pokusalo "rijesiti" hrvatsko pitanje, "radilo se samo, u nekom pogledu, o podjeli vlasti izmedu srpske i hrvatske burzoazije."[4] Tito je bio posebno ostar prema Maceku zbog njegova antikomunizma i blagosti prema ustasama. Za travanjski rat 1941. kad su osovinske sile napale i ubrzo okupirale Jugoslaviju, Tito je smatrao da je, "kao sto je vec poznato, jugoslovenska armija ... zbog izdaje i kukavicluka generala, kapitulirala nakon 12 dana slabog otpora."[5] Ne treba posebno ni napominjati da u ovakvoj verziji ratne povijesti nije bilo nikakvih simpatija za Drazu Mihailovica, vodu pretezno srpskih cetnika koji su, prema Titu, predstavljali "posljednji ostatak oruzane snage starog, trulog burzoaskog poretka", i koji nisu mislili "ni u kom slucaju da vode borbu protiv okupatora - vec da, po svaku cijenu, i pod okupacijom sacuvaju taj stari drustveni burzoaski poredak".[6] Sto se pak komunista tice, "bez rukovodece uloge Komunisticke partije Jugoslavije mi danas ne bismo imali nove Jugoslavije", i "ne moze se ni zamisliti ostvarenje bratstva i jedinstva nasih naroda."[7]

Ovakvo citanje povijesti Jugoslavije odrzavalo se u institucionalnoj historiografiji sve tamo od 1948., i to bez obzira na pripadnost KPJ/SKJ. Jugoslavenski povjesnicarski establishment koji je predstavljala generacija povjesnicara rodenih prije 1918. (Vaso Cubrilovic, Dragoslav Jankovic i Torjo Tadic u Srbiji; Vaso Bogdanov, Ferdo Culinovic i Jaroslav Sidak u Hrvatskoj; Bogo Grafenauer i Fran Zwitter u Sloveniji; Anto Babic i Branislav Durdev u BiH) bio je uz poneke iznimke zaokupljen razdobljem prije 1918. Iako se ponekad nisu slagali, njihova neslaganja nisu dovodila u pitanje titoisticko povijesno tumacenje, koje je nastavljao razvijati nesto mladi narastaj povjesnicara-specijalista za povijest KPJ (Pero Damjanovic, Jovan Marjanovic, Pero Moraca i Vlado Strugar). Ta dva establishmenta, iako razlicita po dobi i podrucju zanimanja, suradivala su u nizu zajednickih projekata, od bibliografskih prirucnika o povijesnim radovima (objavljenim za svjetske kongrese povjesnicara 1955., 1965. i

[2]Josip Broz Tito, Politicki izvjestaj, u: Peti kongres Komunisticke partije Jugoslavije: Izvestaji i referati, Beograd 1948, str. 24-26.
[3]Isto, str. 29.
[4]Isto, str. 50, 53.
[5]Isto, str. 63-65.
[6]Isto, str. 94.
[7]Isto, str. 128-29.

1975.) do dvotomne "Historije naroda Jugoslavije" (1953., 1959.), kao i u raznim enciklopedijskim projektima, posebno u dvama izdanjima "Enciklopedije Jugoslavije" (1955.1971., 1980.-1991.).

Potkraj sezdesetih godina postajalo je sve jasnije da jedinstvo jugoslavenske historiografije ovisi o jedinstvu unutar rezima. Raspad Jugoslavije pocetkom devedesetih ne moze se objasniti jednim cimbenikom, niti je on bio tek jedan vid raspada rezima. Pa ipak, unutarnji sukobi u titoistickom establishmentu - pojava reformnog bloka u sezdesetim godinama sa snaznim uporistem u sjeverozapadnim republikama i popratna korelacija izmedu sistemske reforme i administrativne decentralizacije (istinski federalizam) - neposredno su utjecali na historiografiju. Objavljivanje treceg dijela "Historije naroda Jugoslavije", u kojem se trebalo raspravljati o kritickom razdoblju nacionalne integracije i razvoja drzave u devetnaestom i dvadesetom stoljecu, neprestano se odgadalo i nikad nije dovrseno. Sve su se cesce javljale polemike o kontroverznim pitanjima povijesti dvadesetog stoljeca. Godine 1963. general Velimir Terzic objavio je monografiju "Jugoslavija u aprilskom ratu", u kojoj je krivnju za brzi kraj Jugoslavije pripisao izdaji hrvatskih voda, posebno Maceka, koji je navodno "posle 1930. godine ... trazio pomoc od sila Osovine i planski radio na razbijanju Jugoslavije. Ono je /Macekovo rukovodstvo/, ustvari, najvecim delom preslo u izdaju, sto se vidno ispoljilo u aprilskom ratu."[8] Na Osmom kongresu SKJ odrzanom u Beogradu u prosincu 1964., Tito je sam neizravno kritizirao "nacionalisticke pojave u historiografiji": "nailazimo - mada i rjede - na pojave da se na posredan nacin istice neka vrsta primata jedne nacionalne historije i kulture nad drugom, i slicno."[9]

Titov autoritet uspio je prikriti rascjepe u jos uvijek jedinstvenom centru moci. Majstor politicke ravnoteze, Tito je od povjesnicara ocekivao da svakoj nacionalnoj zajednici odmjere pravu mjeru hvale i pokude bez posebnog favoriziranja. No, on je sam zapoceo primjenjivati sve razlicitije mjere u povijesnom knjigovodstvu. Godine 1966. Tito je uklonio Aleksandra Rankovica iz rukovodstva SKJ i tako, izmedu ostalih stvari, pruzio vise prostora kriticarima uloge Srbije u jugoslavenskoj povijesti - no samo do izvjesne mjere. Ukratko, zelio je da centralizam, cije je politicko srediste bilo u Srbiji, padne za nekoliko pedalja u opcem ugledu, a da pritom ne digne preveliku prasinu.[10] U sijecnju 1970. godine hrvatski su komunisti otisli korak dalje u borbi protiv centralizma. 0dbacujuci jugoslavenski unitarizam, oni su izjavili da nijedan nacionalizam nije

---

[8]Velimir Terzic, Jugoslavija u aprilskom ratu 1941., Titograd 1963, str. 664, f 1. Ova je knjiga izazvala bujicu kritika u Hrvatskoj i niz politickih osuda u partijskoj stampi. Prema jednom kriticaru, "Stjece se dojam da je autor posao od unaprijed stvorene pretpostavke kako slom kraljevske Jugoslavije i njezine vojske nisu u prvom redu uzrokovali njezin poredak, neodrzivi odnosi medu njezinim narodima, korumpiranost i nespremnost drzavnog i vojnog vodstva, i agresija fasistickih sila u sklopu odredene medunarodne situacije, vec kako uzroke sloma valja traziti medu posljedicama takvog stanja, pretezno u jednoj posljedici -- u drzanju pojedinih naroda u aprilskom ratu, prije svega u situaciji u Hrvatskoj i u drzanju hrvatskoga naroda u cjelini." Stjepan Scetaric, O politickim i vojnim uzrocima sloma Jugoslavije, Putovi revolucije 1964, br. 3-4, str. 498-99.

[9]Josip Broz Tito, Uloga Saveza komunista u daljnjoj izgradnji socijalistickih drustvenih odnosa i aktualni problemi u medunarodnom radnickom pokretu i borbi za mir i socijalizam u svijetu, u: Osmi kongres SKJ, Beograd 1964, str. 35.

[10]U svojim zakljucnim ocjenama na plenumu koji je osudio Rankovica (srpanj 1966), Tito je ocito imao na umu Srbiju kad je govorio o izvoru "svih onih nacionalistickih devijacija koje su se pojavljivale cak i u redovima komunista", ali je potom brzo dodao: "Nemojmo sada imati u vidu samo Beograd. Beograd je grad svih Juznih Slovena. U njemu je veliki broj i Hrvata, i Slovenaca, i Makedonaca, Bosanaca, Crnogoraca. To je jedan jugoslovenski grad i svi smo mi odgovorni za ono sto se u njemu dogada." Cit. u: Cetvrti plenum Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, Beograd 1966, str. 97.

privlacan niti bezopasan po Jugoslaviju i njezine pojedine narode, te upozorili: "Unitarizam je u stvari samo oblik nacionalizma jace nacije u varijanti velikodrzavnog sovinizma."[11] U pitanju je bio tempo konfrontacije s centralizmom i unitarizmom, posebno u njihovoj srpskoj verziji. Odatle tako nervozna i nedorecena narav povijesnih polemika u ranim sedamdesetim.

Suprotstavljanje centralizmu i unitarizmu bio je neocekivan dar hrvatskoj historiografiji, koja, unatoc tomu, nije potpuno iskoristila tu priliku.[12] I doista, sluzbeni povjesnicari u Hrvatskoj bili su predmet teskih kritika neakademskih poslenika poput Zvonimira Kulundzica, koji je osudivao njihovu plasljvost i nedostatak rodoljublja.[13] No, putem kojim povjesnicari nisu zeljeli ici krenuli su drugi intelektualci. Citalacka publika odusevljavala se ostrim napadima Vlade Gotovca na beogradske znanstvenike Miroslava Pantica i Jorja Tadica, koji su ulozili veliku energiju samo da poreknu ili izbjegnu hrvatski karakter knjizevnog i povijesnog nasljeda Dubrovaika. Poigravajuci se Tadicevin arhivskim umijecem, Gotovac je ukazao da je "njemu ... za odredivanje nacionalnog karaktera tog grada vazniji jedan trgovacki racun od cijele njegove duhovne tradicije!"[14] Tadiceva posthumna objavljena obrana unitaristickog karaktera Dubrovnika isla je dalje od svog predmeta, potvrdujuci tradicionalno unitaristisko glediste po kojemu je vjera bila prelako - i pogresno - povucena meda izmedu pravoslavnih Srba i katolickih Hrvata. Aludirajuci na novu politiku muslimanske nacije, Tadic je iznio misljenje da "evo cinimo napore da jednu nasu versku zajednicu proglasimo nacijom, sto je jedinstveni slucaj u danasnjoj Evropi".[15]

Nemirne se rane 1970-te godine mogu razumjeti samo kao sukob oko buducnosti Jugoslavije. Centralisticki i unitaristicki blok smatrao je da se razlike izmedu nacija brisu i da Jugoslavija moze biti homogenizirana na tradicijama, stvarnim ili izmisljenim, prisilnog jugoslavenstva. U praksi je to znacilo iskorjenjivanje nesrpskih nacionalizama, koji su se uvijek predstavljali kao separatisticki i potencijalno fasisticki, te tiho odrjesenje srpske povijesti i politike od grijeha hegemonije. Otpustanje hegemonistickih grijeha bilo je dozvoljeno upravo zato sto je velikosrpska hegemonija, bilo hotimice ili ne, i bez obzira na svoju povijesnu ulogu, postala dragocjeni pomocnik u procesu jugoslavenskog nacionalnog stapanja. Stoga, kad se Tadic sukobljavao s negativnim gledistem svojih kriticara prema "nezajazljivim centralistickim krugovima

---

[11]Savka Dabcevic-Kucar, Bratstvo i jedinstvo na elementima onoga sto nas spaja u samoupravnom socijalizmu, X sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske, Zagreb 1970, str 6-7.

[12]Vazne iznimke predstavljala su djela Franje Tudmana i Trpimira Macana, no oni nisu pripadali povijesnom establishmentu. Za uvid u teznje i kritike vodecih hrvatskih povjesnicara u ranim sedamdesetim v. Mirjana Gross, Hrvatska historiografija na prekretnici?, Kritika 1970, br. 14, str. 642-54. Clanak se uglavnom bavi nedostatkom institucionalne podrske i neprimjerenim financiranjem hrvatskih povjesnicara.

[13]Kulundzic je ciljao ravno u srce rekavsi da je nesreca hrvatske historiografije u tomu sto su njome vladali oni "koji su podanicki sluzili dotadasnjim rezimima, a koji su tako iz svojih licnih razloga, iz svoga osjecanja krivice, svoje vlastite grijehe transponirali na citavu naciju i tako razvili ono sto nazivamo osjecajem krivice citavog ovog naroda." Zvonimir Kulundzic Tragedija hrvatske historiografije: O falsifikatorima, birokratima, negatorima, itd... itd. hrvatske povijesti, Zagreb 1970, str. 7-8. Tvrdeci da je kompleks ustastva -- osjecaj krivnje za protusrpske ustaske zlocine -- bio samonametnut, Kulundzic je izjavio da su izvor problema bili "mi intelektualci koji nismo dovoljno uporno i dovoljno sistematski, uvijek i u svakoj prilici, nasuprot ustaskom simbolu U s bombom, stavljali cetnicku mrtvacku glavu s ukrizenim kostima; nasuprot ustaskim bodezima i maljevima, cetnicke kame i testere, nasuprot Pavelica, Nedica i Pecanca....Kao sto je samo jedan mali, iscezavajuce mali dio Srba bio ono sto se smije nazvati krajnje odioznim imenom cetnik, tako je isto i medu Hrvatima bila samo sacica krvolocnih ludaka u kojima se probudila zvijer i koje smijem okrstiti strasnom rijecju ustasa." Isto, str. 6.

[14]Vlado Gotovac, Autsajderski fragmenti: Svitak treci, Kritika 1969, br. 8, str. 557.

[15]Jorjo Tadic, Sablasti kruze Jugoslavijom, Istorijski casopis 1971, knj. 18, str. 49.

velikosrpske monarhije", potonje je smatrao Jugoslavenima, a svoje kriticare je povezao s ustasama.[16]

Decentralisticki blok polazio je od ocigledne cinjenice da stapanje nije uspjelo i zakljucio da se time jugoslavensko jedinstvo nije unazadilo nego, naprotiv, unaprijedilo. Decentralisti su zastupali povijesni razvoj odvojenih nacionalnih identiteta svih juznoslavenskih nacija, polazeci od jasno razlucivih Srba, Hrvata i Slovenaca, no isto tako ukljucujuci i Makedonce i Crnogorce, koje su jugoslavenski komunisti 1930-ih godina priznali kao posebne nacije i potom se tako i odnosili. Ovaj popis nacija zatvoren je 1967. s Muslimanima. Osim toga, brojne neslavenske "narodnosti", prije svega Albanci i Madzari, priznate su kao dijelovi mnogonacionalne jugoslavenske drzave, koje se ne mogu asimilirati, te tako dobile pravo na potpunu zastitu svog identiteta, jezika i kulture, ukljucujuci tu i doticaje sa svojim sunarodnjacima u susjednim drzavama. Po takvoj decentralistickoj logici, Jugoslavija bi bila jedinstvenija, ili bi barem bila manje represivna, ako bi se trajno uklonila prijetnja asimilacije bilo kojoj od zastupljenih nacija, pa cak i samoj nadnacionalnoj jugoslavenskoj naciji. Kad je stoga Gotovac napadao razlicite unitariste, on nije propustio da ne naglasi kako "oni koji u stvarnoj ravnopravnosti nasih naroda i narodnosti vide samo suvisan problem, koji u svakom nacionalnom programu vide za drustvo destruktivni nacionalizam, kojima je sve nacionalno samo nevazan ostatak proslosti, ma kakve revolucionarne ideje imali u glavi stvarno pomazu dogmatike i konzervativce, stvarno pruzaju sansu njihovim programima, njihovom teroristickom voluntarizmu."[17] Ocito, ideologija jugoslavenskog socijalizma sama je postala orudem u sukobu izmedu centralisticko/unitaristickog i decentralisticko/razlikovnog bloka.

Taj sukob vrlo je brzo ispitala historiografija, ali u nevrijeme. U prosincu 1971. na 21. sjednici CK SKJ, Tito je poremetio politicku ravnotezu udarivsi na Savez komunista Hrvatske. Optuzio je njegove vode Savku Dabcevic-Kucar i Miku Tripala, dotad najblize suradnike u borbi protiv centralizma, za popustanje hrvatskom nacionalizmu - da su naglasavali suvernost Hrvatske na ustrb kolektivnog suvereniteta i drzavnog jedinstva Jugoslavije, i stovise, na stetu socijalisticke drzavnosti, odredene kao "zajednice radnog naroda", a ne kao nacionalne drzave.[18] Ta naizgled nagla promjema kursa otvorila je grubu kampanju protiv hrvatskog nacionalizma, popracenu hapsenjima, masovnim otpustanjima s posla, iskljucenjima iz partije, denuncijacijama i cenzurom. Kratka sinteza "Povijest hrvatskog naroda" Trpimira Macana, ciji je recenzent bio Franjo Tudman, povucena je iz prodaje i unistena.[19] Neovisno od toga, Tudman je istovremeno bio uhapsen i osuden na dvije godine zatvora pod optuzbom da je pripadao "kontrarevolucionarnoj nacionalistickoj grupi".[20] U takvim je prilikama Vladimir Dedijer najavio objavljivanje "Istorije Jugoslavije", izjavivsi: "Imali smo primedbi sto se ne zove Istorija naroda Jugoslavije ... Dobro je sto je odrzana i Dvadeset prva sednica Saveza

---

[16]Isto, str. 50.
[17]Gotovac, str. 559.
[18]Josip Broz Tito, Govori druga Tita, Zagreb 1971, str. 8.
[19]Sadrzaj te korisne knjigc tesko da je bio kontroverzan. Ustvari, autorov izbalansirani pristup bio je ocit u svim pitanjima osjetljivim za vlasti. Grijeh ove knjige bio je vise u politickim sklonostima autora i recenzenta nego u njenoj pristranosti. Dakako, moze se govoriti i o
grijehu propustom. Citav poslijeratni dio sastoji se od sljedece dvije recenice: "U drzavnoj zajednici s ostalim narodima i narodnostima hrvatski narod u SFRJ zivi i napreduje u Socijalistickoj Republici Hrvatskoj. Ona je rezultat zajednicke borbe Hrvata i Srba u NOR-u i svih juznoslavenskih naroda, ona je ostvarenje prava hrvatskog naroda na slobodu, drzavnost i nezavisnost." Trpimir Macan, Povijest hrvatskog naroda, Zagreb 1971, str. 228.
[20]Tudman je izmedu ostalog bio optuzen zbog poziva za preispitivanje povijesnih prilika kojc se doprinijele neprekidnoj hrvatskoj borbi za opstanak.

komunista Jugoslavije. Da nije bilo toga, Istorija Jugoslavije bi se, mozda, pojavila samo u engleskom izdanju."[21]

Dedijer je ocigledno pokusao izazvati decentralisticno/razlikovni blok u casu njegova iskusenja. S izuzetkom autora u dijelovima knjige posvecenim starom i srednjem vijeku, beogradskih povjesnicara Ivana Bozica i Sime Cirkovica, knjiga je bila napisana u centralistickom duhu. Sam Dedijer pisao je o dvadesetom stoljecu na sebi svojstven zurnalisticki nacin, s mnogo zivopisnih detalja i malo analize.[22] No, upravo je Milorad Ekmecic izasao s nizom tumacenja o dogadajima u devetnaestom stoljecu koja su dovodila u pitanje osnovne pretpostavke decentralista. Prije svega, isticao je tezu da je narodnost zasnovana na jeziku bila jedini koncept izgradivanja nacije koji slijedi iz naprednih racionalistickih i romantickih premisa. To je bio temelj njegove obrane Vuka Karadzica, koji je odbacio tradicionalao poistovjecivanje srpstva i pravoslavlja u ime asimilacijske teze da su Srbi odredeni jezikom, dakle stokavskim narjecjem zajednickim gotovo svim Srbima, vecini Hrvata i svim bosanskim Muslimanima. Kako Karadzic i njegovi sljedbenici nisu uspjeli asimilirati Hrvate i Muslimane svojom konstrukcijom srpske "jezicne" narodnosti, Ekmecic je zakljucio da je za to kriva vjera: "Osnova demokratske koncepcije nacije bila je u tome da ona ne sme biti direktno vezana za religiju, nego za jedan svetovni faktor. Provodeci ovu misao u delo, juznoslovenski preporoditelji su u knjizevnom i kulturnom pogledu samo delimicno uspeli, a u politickom pogledu ih je onemogucila zaostala agrarna stvarnost ondasnjeg balkanskog poluostrva."[23]

Ekmecic je ustvrdio i sljedece: "Neuspeh ovog agrarnog drustva da jednu sekularizovanu ideju kao sto je jezik (jedino mogucu za demokratsku koncepciju drustva) ugradi u osnove naroda ostavice kasniju jugoslovensku istoriju u znaku toga neuspeha i snazno joj odrediti ceo smisao."[24] Nije stoga cudno sto je Ekmecic uocavao tragove vjerske - posebno katolicke - opstrukcije u svim protuunitaristickim pokretima, cak i onda kad su oni bili potpuno svjetovni, kao u slucaju Starceviceve Stranke prava. Po istom se obrascu protuunitaristicka politika SKJ smatrala na neki nacin povezanom s Katolickom crkvom - vjerovanje sto su ga Ekmecic i znacajni dio srpskog javnog mnijenja izrazili nekih dvadeset godina kasnije.

Slucaj je htio da se Dedijerovo i Ekmecicevo djelo pojavi u tisku ujesen 1972., priblizno u isto vrijeme kad je Tito odlucio zavesti disciplinu u neraspolozenom rukovodstvu srbijanskih komunista i time ponovno uspostavio ravnotezu u politickom sustavu Jugoslavije. Srbijanski komunisticki "liberali" s Markom Nikezicem i Latinkom Perovic na celu, nisu bili zagovornici centralizma. Stovise, oni su bili prvi srbijanski vode u povijesti Jugoslavije koji su odstupali od centralistickih ambicija. No, oni su borbu protiv centralizma prije svega shvacali kao emancipaciju Srbije od tutorstva saveznog centra. Takav stav pribavio im je izvjestan oprost kod srpskih nacionalista, ali je samo uvecao Titove sumnje. Po rijecima Latinke Perovic, "dok su druge republike napadajuci centralizam mogle pred Titom da upiru prstom, s manje ili vise razloga, na Srbiju,

[21] Istorija, Politika, 30. ozujka 1972, str. 13.
[21] Dedijer nije propustio ni ovu priliku da iznese mnoge od svojih prijepornih gledista, posebno o navodno siroko rasprostranjenom protusrpstvu slovenskog katolickog tiska 1914, o "genocidu" nad Srbima "u Bosni i Hercegovini, a i u delovima Hrvatske" tijekom prvog svjetskog rata, o eksploataciji gospodarsko nerazvijenih podrucja u meduratnoj Jugoslaviji od strane slovenskog i hrvatskog financijskog kapitala, o "seljackoj stihiji" u djelatnostima HSS-a, te o svojim omiljenim temama kao, na primjer, "interesne sfere" i "jedinstvenost jugoslovenske revolucije". Ivan Bozic, Sima Cirkovic, Milorad Ekmecic i Vladimir Dedijer, Istorija Jugoslavije, Beograd 1972, str. 383-84, 394-96, 424-26, 432-33, 529.
[23] Isto, str. 236.
[24] Isto, str. 244.

kritika centralizma iz same Srbije dozivljavala se kao direktno okretanje protiv Tita."[25] Nakon sto je Tito uklonio hrvatsko rukovodstvo, svaka nevoljkost Srbijanaca da se pridruze protunacionalistickoj kampanji smatrala se otvorenim nacionalizmom.[26] Nikezic i L. Perovic podnijeli su ostavku 21. listopada 1972. Napadi na srpski nacionalizam mogli su se tada usmjeriti na Dedijera i Ekmecica.

"Zaokret" iz 1971-1972. predstavljao je odstupanje od demokratizacije, ali ne i od Titova federalizma, kojeg je branio i promicao sve represivniji SKJ. Polemike s Dedijerom i Ekmecicem bile su stoga obiljezene represivnim federalizmom, koji se zasnivao na geslu "ciscenja pred vlastitim pragom", tj. na odbacivanju "nacionalizma vlastite nacije". Beogradski povjesnicar Branislav Gligorijevic, na primjer, dovodio je u pitanje Dedijerovu gospodarsku analizu, koja je "bez prave slike o osnovama hegemonije srpske burzoazije". Duro Stanisavljevic, Srbin iz Hrvatske, kritizirao je Dedijerove brojke glede srpskih ratnih zrtava u Jugoslaviji i NDH. ("Ako bi se podatak odnosio na sveukupan broj ubijenih Srba u toku rata, onda je broj od 200.000 neznatno uvecan. Ako bismo poverovali broju od 600.000 ubijenih Srba u Hrvatskoj i za trenutak zavirili u statisticke podatke o popisu stanovnistva za poslednjih 40 godina, onda bismo se zaista morali zamisliti nad datim tvrdnjama.") Momcilo Zecevic, opet, napadao je Dedijera zato sto "ostavlja utisak animalnih srbofobskih raspolozenja u slovenackim gradanskim politickim krugovima."[27] No, postojala je takoder i struja marksistickog protuhegemonizma medu kriticarima "Istorije Jugoslavije": tako se, na primjer, muslimanski povjesnicar Avdo Suceska potuzio na "nedovoljno naglasen klasni momenat" u knjizi, i potom naglasio da je takva tendencija posebno stetila povijesti Muslimana, "koji se jedva i primjecuju u ovoj knjizi."[28]

Otresanja na srpske predrasude bila su dozvoljena pod plastom marksisticke retorike, no takva vrsta kompromisnog prilagodavanja nije vrijedila u "postnacionalistickoj" Hrvatskoj. Etablirani hrvatski povjesnicari kritizirali su, naravno, Ekmecica i Dedijera. Mirjana Gross s lakocom se obracunala s Ekmecicevim dvojakim standardima. ("/Ekmecic/ smatra da pravaska ideologija ima mnogo elemenata slicnih velikim nacionalistickim pokretima iduceg stoljeca. Najprije je rijec o 'geopolitickoj osnovi nacije'. Pitam se zasto bi tu osnovu imala samo ona ideologija koja nastoji okupiti juznoslavensko stanovnistvo, koje smatra hrvatskim, u jednu hrvatsku drzavu a ne bi je imala ideologija koja zeli obuhvatiti juznoslavensko stanovnistvo, koje smatra srpskim, u jednu srpsku drzavu?")[29] I pored toga, sloboda rasprave sve vise se ogranicavala, a Hrvatska je postupno uranjala u razdoblje "hrvatske sutnje", koje je potrajalo sve do 1989. Bilo je to vrijeme neobuzdanog sektastva bez prave vjere, kojem je na celu stajao savez dogmaticara i oportunista. Stipe Suvar, hrvatski ideoloski policajac, povremeno je poticao napade na humanisticku inteligenciju. Tipican primjer takvih jednostranih ideoloskih sukoba bio je napad iz 1978 na neujednacenu Kulundicevu biografiju Slavka Kolara. Zapocet od Gorana Babica, talentiranog pjesnika u Suvarovoj sluzbi, taj napad je sadrzavao zlokobno upozorenje da je razotkrivanje unitarizma u znanosti ravno podrivanju jugoslavenskog socijalistickog sustava: "Jer - o tome je rijec! I o borbi za ili protiv socijalizma, a sve ostalo je tek dimna zavjesa i galama kojoj je za cilj da se ne

---

[25]Latinka Perovic, Zatvaranje kruga: Ishod politickog rascepa u SKJ 1971/1972, Sarajevo 1991, str. 195.
[26]Pitanje Dubrovnika, ili tocnije, njegov prikaz kao grada "katolika stokavaca", ali ne Hrvata, u knjizi Pavla Ivica "Srpski narod i njegov jezik" (Beograd, 1971), iskoristen je od novog hrvatskog rukovodstva za napad na srpski nacionalizam i, samim time, na srbijansko rukovodstvo zato sto nije na njega odgovorilo represijom. Isto, str. 398.
[27]Istorija Jugoslavije, Gledista 1973, br. 3, str. 275, 290, 297.
[28]Isto, str. 264.
[29]Mirjana Gross, Ideja jugoslavenstva u XIX stoljecu u "Istoriji Jugoslavije", Casopis za suvremenu povijest 1973, br. 2, str. 15.

prepozna osnovni smjer ove kontrarevolucionarne djelatnosti obucene u knjizevno, znanstveno i umjetnicko ruho kao u fratarsku mantiju. Da bi se to prikrilo, i pljuste optuzbe zbog unitarizma."[30]

Rasprava o "Istoriji Jugoslavije" bila je ustvari posljednja veca povijesna rasprava u opresivnom ozracju kasnog titoizma. Vodenje politike kroz historiografiju splasnulo je sredinom 1970-ih, u vrijeme Titovog zadnjeg zakonodavnog pokusa. Ustav iz 1974. pokusao je uspostaviti represivni federalizam kao politicki perpetuum mobile. Njegova temeljna znacajka bio je sustav neprekidne rotacije republickih lidera u koji su, na nezadovoljstvo srbijanskog vrha, bili ukljuceni i lideri Vojvodine i Kosova. Analogni podsistemi djelovali su u svim javnim sferama, ukljucujuci i historiografiju; kongresi povjesnicara rotirali su od republike do republike.[31] No, dok graditelji vjecno pokretljivih motora pokusavaju osloboditi kretanje svojih konstrukcija od utjecaja svake fizicke sile, Titov perpetuum mobile nastojao je istaknuti vidljivu ruku partije. To je bila strukturalna slabost sistema, i to je postalo jasno nakon Titove smrti 1980.

Srbijansko rukovodstvo, ma koliko titoisticki pouzdano nakon 1972., gundalo je protiv ustava jos tamo od srpnja 1977. Titova smrt docekana je kao signal za pocetak raspleta federalistickog razdoblja. Prilika za raspravu o ustavnom poretku, posebice o teretu "parcelizacije" Srbije u tri savezne jedinice, izbila je u proljece 1981. s pocetkom demonstracija albanskih studenata na Kosovu. Od tog vremena, srbijanska inteligencija i politicka elita vodile su kampanju protiv Titova ustava. Njihovi pozivi za smanjenjem kosovske autonomije mogli su se obistiniti jedino pretjerivanjem o albanskoj prijetnji i otvaranjem svih povijesnih temelja Titova federalizma. Ugrijavanje na kongresu povjesnicara u Iloku rodonacelnik je ovih napora.

Uporaba povijesti u jugoslavenskoj politici nije bio predmet rasprave 1981. godine. Teze je, medutim, objasniti brzinu s kojom je novonastali politicki vakuum izazvao poplavu revizionistickih djela, gotovo iskljucivo u Srbiji. Vecina tih djela, barem u pocetku, secirala je povijest sustava i njegova tvorca. Da ironija bude veca, upravo je Dedijer, taj "partizanski Michelet" kako je nazvan u jednom reskom nekrologu, prvi podigao ruku, istu onu kojom je nekoc pisao sluzbenu Titovu biografiju, na svog bivgeg gospodara.[32] Dedijerovi "Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita" (1981) demitologizirali su umrlog diktatora i oslikali ga kao pohotnika i spletkara, prijetvornika i majstora lukavstine, bon vivanta i tiranina, karizmatskog vodu i predvodnika u "pretjeranoj retorziji" (Dedijerov eufemizam za likvidaciju "neprijatelja").[33] Premda je odrzavao privid razumijevanja za svoj predmet, Dedijer je ocito uzivao u rusenju svih tabua, od Titova sudjelovanja u austro-ugarskim jedinicama na srbijanskoj fronti 1914. do pregovora izmedu partizana i Nijemaca 1943 od politike Kominterne prema Jugoslaviji do odgovornosti za neodgovorno ugrozavanje uhapsenih komunistickih voda u Hrvatskoj (neuspjesan bijeg iz Kerestinca 1941). Ova nezgrapna knjiga, kupusara bez reda, puna nepovezanih provokacija, ukljucujuci tu i Dedijerovu opsjednutost "revolucionarnim samoubojstvima" i pogrdne epitete upucene kardinalu Stepincu, izazvala je buru protesta. Ona se ipak naveliko citala i usmjerila citav niz ikonoklastickih knjiga srpskih autora.[34]

---

[30]Goran Babic, Mozda uzaludno: Polemike, Zagreb 1983, str. 167.
[31]Pretposljedni skup odrzan je u banji Arandelovac 1983. Posljednji je pak, zloslutno, odrzan u Pristini 1987.
[32]Branislav Milosevic, Partizanski Misle, Vreme, 10. prosinca 1991, str. 27.
[33]Vladimir Dedijar, Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita, knj. 2, Rijeka 1981, passim.
[34]Borba je organizirala okrugli stol o Dedijerovoj knjizi 6. sijecnja 1982. Sudionici su knjigu okarakterizirali kao "priloge za Dedijerov obracun sa revolucijom od koje je otpao" (Julijana Vrcinac), kao "obican ali duboko smisljen politicki pamflet, prozet dubokim antisocijalizmom, antikomunizmom i antimarksizmom, sracunat da velica Dilasa i njegovu najcrnju liberalisticku orijentaciju" (Durad Stanisavljevic), i kao "priloge

Jedan Dedijerov postovalac ustvrdio je da "drugi tom 'Novih priloga' definitivno oznacava kraj iluzija da je nasu istoriju moguce pisati po tradicionalnim inostranim uzorima, te je sve podredeno suvoparnim dokumentima i zakljuccima politickih foruma ... Nasa prava istorija ... nazalost ili na srecu, jos uvek je iskljucivo usmena."[35] Nije stoga cudno sto je Dedijerov prenaglaseni revizionizam ozakonio senzacionalisticko razoblicavanje i obezvrijedio autenticni znanstveni rad.[36] Pa ipak, knjiga koju je Gojko Nikolic, komunisticki veteran i disident, pohvalio kao "najsenzacionalniju od svih koje su se pojavile u ovoj nasoj epohi i na nasem tlu" otvorila je vrata pretenzijama ozbiljnijih srpskih znanstvenika, koji su cesto bili i politicki sofisticiraniji od Dedijera.[37] Bez obzira da li se radilo o partijskim lojalistima poput Branka Petranovica i Momcila Zecevica ili o disidentima koji su, kao Vojislav Kostunica i Kosta Cavoski, svim silama nastojali osporiti politicki monopol SKJ, njihova paralelna djelatnost oslabila je uvrijezena tumacenja ratnog i poslijeratnog razdoblja i doprinijela sve snaznijem neraspolozenju srbijanske javnosti, frustrirane nesposobnoscu partije da 'pacificira' Kosovo razvrgne ustav iz 1974. i ponovo izgradi snaznu centraliziranu upravu prijemljivu za srpske nacionalne interese.

Knjiga Branka Petranovica "Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji (1941.-1945.)" rani je i relativno umjereni prilog reinterpretaciji jugoslavenskog rata na liniji srpskog nacionalnog komunizma. Petranovic je ocito imao svoje predrasude (Katolicka crkva, hrvatski i drugi nesrpski nacionalizmi, liberalne ustanove), no on je obicno uspijevao kontrolirati svoje osjecaje i nije se uglavnom ogrijesio o profesionalne standarde. Njegova glavna novina bilo je ideolosko redefiniranje cetnistva. Iako nije pokusao prikriti kolaboraciju cetnika s okupatorima, on je raskinuo s kanonima komunisticke historiografije tvrdeci: "Najznacajnija antifasisticka pojava u srpskom gradanstvu vezana je za cetnicku organizaciju Dragoljuba-Draze Mihailovica".[38] Kao antifasisti, dakle kao slozeni skup kolaboratora, cetnici su po tomu povezani s antikomunistickom "kontrarevolucijom" zapadnog tipa.

Takav stav, koji je bio daleko povoljniji od toga da su oni bili obicni "fasisticki placenici" mogao se dalje razradivati. Andrej Mitrovic, srpski povjesnicar s naglasenijom

---

protiv Josipa Broza Tita, njegovih djela i nase revolucije" (Joco Marjanovic). Jovan Pavicevic je u svojoj diskusiji jasno predstavio zamrsenu skupinu ksenofobicnih i paranoidnih stavova tipicnih za "stare kadrove": "Cesce sam razmisljao poslije ove knjige, mozda i ranije, da li je stvarno zapadna javnost, americka i uopste zapadna javnost toliko zainteresovana za nasu NOB, jer Dedijer je 1953. poceo da stalno pise knjige za Zapad. Sta je to sada? Da li Amerika stvarno hoce da nauci kako se izvodi revolucija, da li hoce da im to bude primjer? Da nije u pitanju nesto drugo, destabilizacija socijalisticke Jugoslavije, da nije to Dalesova politika -- komunizam ne napadaj spolja nego iznutra. Da nije to, moze biti, u kontekstu antikomunizma u svijetu, u kontekstu Kosova, Poljske, Spanije itd?" Milovan Dzelebdzic okoncao je svoju diskusiju zlokobnom izjavom: "Morali bismo sve to da imamo u vidu, da ne dozivimo neku drugu traumu, neki drugi gradanski rat, neki drugi pokolj". Branko Jovanovic, ur., Razgovor o knjizi Vladimira Dedijera "Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita", Beograd 1982, str. 14, 39, 43, 78, 84.

[35]Milomir Maric, Komesar za ishranu radoznalih, Duga, 10. srpnja 1984, str. 43.

[36]Medu senzacionalistickim djelima objavljenim poslije Dedijerovih "Novih priloga" valja izdvojiti slijedece: Vjenceslav Cencic, Enigma Kopinic, knj. 1-2, Beograd 1983; Dragan Kljakic, Dosije Elebrang, Beograd 1983. Obojica su naglasili zavisnost jugoslavenskih komunista od Kominterne i iznijeli sumnje o kontinuitetu nacionalistickih "devijacija" u KPH. Obojica su se takoder dotakli pitanja progona informbirovaca. Istovremeno se pojavila sva sila romana i kazalisnih komada o Golom otoku. Najvaznija od tih djela su: Antonije Isakovic, Tren 2: Kazivanja Ceperku, Beograd 1982; Slobodan Selenic, Pismo/glava, Beograd 1982; Dusan Jovanovic, Karamazovi, Beograd 1984. Tiskanje ovih naelektriziranih literarnih djela stvorio je pritisak na povjesnicare da "rijese" pitanja sto su ih knjizevnici postavili.

[37]"Novi prilozi" ... od prigovora do osporavanja, Vjesnik, 10. ozujka 1982, str. 5.

[38]Branko Petranovic, Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji (1941-1945), knj. 1, Beograd 1983 str. 129.

liberalnom orijentacijom uhvatio se za Petranovicevo dualisticko razlikovanje "revolucije" (komunizma) i "kontrarevolucije (svega ostalog) i uveo nesto iznijansiraniju trijadu "liberalizma, komunizma i fasizma". Po njegovin rijecima, "Ovu trijadu sam hteo da naglasim upravo zato sto u naslovu koji nam je ponudio Petranovic imamo, u stvari, dva fenomena - revoluciju i kontrarevoluciju, dok se evropska istorija u tom trenutku razvija u znaku tri mogucnosti. Stavise, situacijom u ovom smislu treba shvatiti to sto se rat, fronta ne postavlja izmedu sveta kapitalizma i socijalizma, nego izmedu koalicije socijalistickie zemlje /SSSR-a/ i liberalnih drzava, na jednoj, i fasistickih drzava, na drugoj strani. Ta konfrontacija kao opsti evropski plan, zanimljiva je s obzirom na postavljene teze da se na nasem tlu sudaraju front revolucije i kontrarevolucije. Na svetskom tlu imamo tri fronte, od kojih dva prave koaliciju protiv treceg, uz sva menjanja, jer je i socijalisticka drzava bila u savezu sa fasistickom drzavom na pocetku tog rata."[39]

Gdje je bila "treca fronta" liberalizma? Po Mitrovicu, u kontinuitetu meduratne jugoslavenske drzave, uvijek u sukobu s "srednjoevropskim imperijalizmom" u kojem je Srbija predstavljala najvjernijeg saveznika liberalne zapadne Evrope, a to znaci Britanije i Francuske Petranovic nije doveo tu reinterpretaciju do njenog logicnog zakljucka iako je kroz knjigu neprekidno isticao da se "medunarodnopravni zivot privremeno porazene /jugoslavenske/ drzave nije ... ugasio tijekom rata.[40] Premda je ispisao krajnje otvorene stavke u kojima nije ostala nikakva sumnja o zavisnosti KPJ od Kominterne, dakle "tude drzavne politike zaodevene ... u ruho proleterskog internacionalizma",[41] on jos nije bio spreman prepoznati vjerodostojnu liberalnu snagu u izbjeglickoj vladi ili podariti plast pluralizma njenoj cetnickoj agenturi. Razumije se, knjiga izvora "Jugoslavija 1918/1984: Zbirka dokumenata" (1985.), sto ju je Petranovic izdao zajedno s Momcilom Zecevicen optuzena je za zataskavanje cetnickih pokolja,[42] no prosireno izdanje njegove "Istorije Jugoslavije 1918-1988" (1988.), cije je tiskanje dijelom financirano iz "Fonda CK SKJ za naucno-istrazivacki rad i izdavacku delatnost" sadrzavalo je nov i strastven napad na Veliku Britaniju i SAD, na njihovu "obmanu demokratskog sveta", zbog podrske koju su dali cetnicima.[43] Petranovic je prednost davao saveznoj (i komunistickoj) Jugoslaviji pod predvodnistvom Srbije, a nije bio za srpsku hegemoniju pod svaku cijenu.

Ako je broj prodanih knjiga nekakav pokazatelj, Petranoviceva je citalacka publika bila siroka, no njegov je drustveni utjecaj, razvodnjen sluzbenim nagradama i partijskom miloscu, bio svejedno ogranicen. Drukcije je bilo s knjigom nevinog naslova "Stranacki pluralizam ili monizam: Drustveni pokreti i politicki sistem u Jugoslaviji 1944-1949" (1983.), koja je imala imprimatur beogradskog Praxisa.[44] Autori knjige Vojislav Kostunica i Kosta Cavoski pretvorili su ovu jeftino opremljenu knjigu, tiskanu u samo tisucu primjeraka, u politicku bombu. Njihova je tema bila "takticko lukavstvo" koje je KPJ primjenjivala tijekom rata u teznji da se prikaze sklonom visestranackom politickom sustavu, a koji je odbacila nakon zauzimanja vlasti uspostavivsi komunisticku

---

[39]Andrej Mitrovic, Nedovrsena slika, Politika, 15. Iistopada 1983, str. 10.
[40]Petranovic, knj. 1, str. 99.
[41]Isto, knj. 2, str. 82.
[42]Anto Milusic, U povodu najnovije zbirke dokumenata o Jugoslaviji (Branko Petranovic i Momcilo Zecevic, Jugoslavija 1918-1984, IRO 'Rad', Beograd 1985), Casopis za suvremenu povijest 1986, br. 1, str. 111. Za odgovore autora v. Branko Petranovic i Momcilo Zecevic,
Odgovor na napis Anta Milusica 'U povodu najnovije zbirke dokumenata o Jugoslaviji', Casopis za suvremenu povijest 1986, br. 3, str. 116-21.
[43]Branko Petranovic, Istorija Jugoslavije 1918-1988, knj. 2, Beograd 1988, str. 186.
[44]Cetiri clana Centra za filozofiju i drustvenu teoriju Instituta drustvenih nauka Univerziteta u Beogradu, ustanove koja je sluzila kao utociste beogradskog Praxisa, navedeni su na pocetnim stranicama kao recenzenti ili izdavaci.

politicku hegemoniju. Pojedina poglavlja razmatrala su razlicite metode koje su komunisti koristili kako bi marginalizirali, usutkali i eliminirali alternativne politicke organizacije, kao i pitanja od presudnog znacaja u sukobu izmedu komunista i pristasa politickog pluralizma. Ne iznenaduje sto su Kostunica i Cavoski obrasce za ponasanje jugoslavenskih komunista pronasli u boljsevickom monizmu i ustrajanju na monopolu vlasti. Partijski polemicari spremno su osudili knjigu kao "pledoaje za visestranacki sistem" i kao "krajnje spornu i tendencioznu knjigu gotovo bez presedana u nasoj posleratnoj istoriji."[45] Premda se autori nisu posebno bavili nacionalnim pitanjem, njihova pozitivna ocjena pretezno srpske Demokratske stranke Milana Grola ukazivala je na nekomunisticki srpski model pluralizma.

Opozicione teme srpske historiografije probudile su ideoloske cuvare u drugim republikama. Hrvatski konzervativci, jos uvijek na strazi protiv heterodoksnog misljenja u vlastitom dvoristu, bili su posebno pogodeni novim trendovima u srbijanskom izdavastvu. Stipe Suvar, glavni ideolog SKH, okupio je 165 povjesnicara i partijskih aktivista u listopadu 1983. u Zagrebu na dvodnevno savjetovanje nezgrapno naslovljeno kao "Historiografija, memoarsko-publicisticka feljtonisticka produkcija u svjetlu aktualnih idejnih kontroverzi". Srbijanski povjesnicari ocigledno nisu zeljeli dati legitimnost skupu kolj se trebao obracuna i s beogradskim ideoloskim mekuscima. (Od sedamdeset pozvanih koji nisu dosli trideset i cetiri su bili iz Beograda i Novog Sada, medu njima tako poznati povjesnicari kao Sima Cirkovic, Dragoslav Jankovic, Andrej Mitrovic, Pero Moraca, Cedo Popov, Branko Petranovic i Momcilo Zecevic.[46] Suvar je dao ton savjetovanju tvrdeci da je doslo vrijeme "da mi izidemo iz defanzive ... Savez komunista mora danas vise nego ikad pokazivati sposobnost i snagu kolektivnog intelektualca radnicke klase, mora organizirati idejnu borbu na pravim stvarima i na pravi nacin".[47] Vecina sudionika povela se za Suvarom zvoneci na uzbunu. Upozorenja Vojana Rusa, koji je predvidio "tri ili cetiri Libanona" u Jugoslaviji ako pristase visestranackog sustava pobijede, cine se u retrospektivi pretjeranima samo po njihovu kauzalnom lancu.[48] Preventivne mjere bile su stoga usmjerene u krivom pravcu.

Suvar je upozorio na "veoma stetne posljedice svih tih sumnjivih rovarenja po historiji u sferi medunacionalnih odnosa". Uocio je tezu po kojoj je "KPJ bila orude Kominterne u slabljenju i razbijanju stare Jugoslavije, pa da je cak izvrsila povjerenu joj misiju u krojenju i dekomponiranju nove Jugoslavije i posebno u potiskivanju i razbijanju pojedinih nasih nacija."[49] On je jasno ciljao na nacionalni protekcionizam u srpskoj historiografiji. Kao ogledan primjer kako postupati s nekonformistickim povjesnicarima, njegovi su pomocnici uskoro rasplamsali dva kontrolirana lova na vjestice u Zagrebu. U sijecnju 1984. JLZ objavio je prvi svezak "Hrvatskog biografskog leksikon". Biografije 1.751 uglednika, koje je napisalo 270 autora uz pomoc 40 urednickih asistenata, sadrzavale su po misljenju Ines Saskor primjere "nedostatka marksistickog kritickog

---

[45]Pero Pletikosa, Pledoaje za visestranacki sistem, Vjesnik, 20. rujna 1983, str. 3; Mirko Arsic, Tendenciozna 'rekonstrukcija'; Politika, 6. kolovoza 1983, str. 12. Arsic je u svom napadu na Kostunicu i Cavoskog osobito inzistirao na posebnoj ulozi KPJ kao partije "u velikom istorijskom smislu". Buduci da autori nisu bili sposobni za takvo podilazenje, oni "nemogu ni pojmiti logos jugoslovenske socijalisticke revolucije." Izlozeni unakrsnoj vatri, autori su bili prisiljeni izjaviti: "Zlonamerno je tvrdenje da se zalazemo za visepartijski sistem." Natasa Markovic, "Kiselo grozde", Danas, 27. rujna 1983, str. 19.
[46]Od najistaknutijih hrvatskih povjesnicara nedostajali su i Mirjana Gross, Dragovan Sepic i Jaroslav Sidak, iako su i oni bili pozvani na savjetovanje.
[47]Stipe Suvar, Historija revolucije tice se nas svih, u: Historija i suvremenost: Idejne kontroverze. ur, Ivan Peric, Zagreb 1984, str. 9.
[48]Vojan Rus, Izmedu liberalistickih i dogmatskih revizija, isto, str. 131.
[49]Suvar, Historija revolucije tice se nas svih, isto, str. 14.

vrednovanja doprinosa pojedinih licnosti nacionalnoj kulturi".[50] U travnju 1984. Goran Babic napisao je grcevit clanak u kojem je naveo imena nekoliko stotina crkvenih lica cije su biografije oblavljene ili predvidene za objavljivanje u leksikonu, optuzujuci da je ova "reakcionarna publikacija" ozivjela "golem broj potpuno marginalnih osoba cija je jedina historijska 'zasluga' redovnicki haljetak ili kakva crna mantija, a da se i ne govori kako je tuder i zlocinaca".[51] A u lipnju 1984. ideoloska komisija Gradskog komiteta SKH u Zagrebu organizirala je diskusiju o sumnjivoj publikaciji.[52] Potom, u prosincu 1984. hrvatski cvrstorukasi zapoceli su kampanju protiv netom oblavljenog pregleda povijesti hrvatskog filma "Izmedu publike i drzave: Povijest hrvatske kinematografije 1896-1980" (1984.) Ive Skrabala. Knjiga je napadnuta kao antikomunisticki "pamflet" u kojem ni jedna recenica nije slucajna, a skoro sve su "tendenciozne".[53]

Poduke o represiji nisu prihvacene u Srbiji. Za razliku od prestrasenih hrvatskih intelektualaca, srpski su intelektualci, posebno povjesnicari, komunisti ili nekomunisti, postajali sve odvazniji u svojim djelima. Nisu ih mogli preplasiti trutovi povjesnicarskog establishmenta i njihova ideoloska upozorenja s Osmog kongresa historicara Jugoslavije (Arandelovac, listopad 1983.)[54], a jos manje Suvarove i Babiceve lakrdije. Velimir Terzic je 1983. izdao novu i prosirenu verziju svoje knjige o slomu Jugoslavije u travanjskom ratu 1941. u kojoj je ponovio svoje stare teze o hrvatskoj izdaji i tako izazvao gorke protuoptuzbe iz Zagreba.[55] Knjiga Desanke Pesic o nacionalnoj politici komunista od 1919. do 1935. bila je u sustini rehabilitacija Sime Markovica, vode desne frakcije u partijskim borbama dvadesetih godina, ciji je stav o nacionalnom pitanju - znacajan po svojoj oporbi saveznistvu s nacionalnim pokretima nesrpskih naroda - bio pozitivno vrednovan kao klasicni lenjinski stav. Glavna tema knjige bila je opasnost koristenja "nacionalne borbe kao oruda klasne borbe", cime se uspostavila dominacija nacionalne ideologije u komunistickoj politici. Po tom misljenju, srpski nedostatak interesa za hrvatske i albanske nacionalne pokrete bio je dobar komunizam. D. Pesic rekla je to jos jasnije kad je osudila komunisticko "tretiranje srpskog naroda iskljucivo kao ugnjetackog" i kad je tvrdila da su komunisti, opcenito govoreci, previdjeli vaznost "srpskog pitanja", tj. integracije Srba u jedinstvenu drzavu.[56]

Rehabilitacija svrgnutih srpskih voda iz meduratnog razdoblja predstavljala je daljnji korak u ozivljavanju srpskih nacionalnih zahtjeva. Neki su novinari prikazivali kralja Aleksandra kao "prvu zrtvu fasizma u Evropi".[57] No, upravo je povjesnicar Borde B. Stankovic sa svojom biografijom o Nikoli Pasicu zapoceo taj trend.[58] On je izbjegao nekriticke stavove predratnih srpskih povjesnicara koji su Pasiceve napore za ujedinjenjem Jugoslavije smatrali nesebicnom odlukom da se svi Srbi, Hrvati i Slovenci oslobode od strane vladavine. Pored toga, odbacivao je poslijeratne marksisticke povjesnicare koji su Pasica krivili ne samo za suprotstavljanje demokratskim teznjama

---

[50]Ines Saskor, I zlocinci -- 'znameniti Hrvati', Nedjeljna Dalmacija, 25. kolovoza 1985, str. 22.
[51]Goran Babic, Vocna salata ili pomirenje svih Hrvata, Oko, 26. travnja 1984, str. 5, 8-9.
[52]Sanja Vrhovec, ur., Aporije Hrvatskog biografskog leksikona, Zagreb 1984. Iako vecina sudionika nije dijelila Babicevo misljenje da je izdanje "izraz duhovne kontrarevolucije", kriticki pa cak i denuncijatorski tonovi prevladali su u diskusiji.
[53]Mira Boglic, Povijest ili pamfleti, Vjesnik: Sedam dana, 12. prosinca 1984, str. 12-13; R. Arsenic, To nije istorija, Politika, 8. ozujka 1985, str. 10.
[54]Ratko Pekovic, Kako oziveti vreme, Duga, 5. studenoga 1983, str. 30-32.
[55]Velimir Terzic, Slom Kraljevine Jugoslavije 1941, knj. 1-2, Beograd 1982-83. Za odgovor vodeceg hrvatskog povjesnicara v. Ljubo Boban, Izvod iz strogo povjerljive kombinatorike Velimira Terzica. A ponesto i o drugim kombinatorikama, u: Peric, Historija i suvremenost, str. 263-75
[56]Desanka Pesic, Jugoslovenski komunisti i nacionalno pitanje (1919-1935), Beograd 1983, str. 143-44, 283.
[57]Milomir Maric, Lov na jednog kralja, Duga, 4. studenoga 1984, str. 30-32.
[58]Dorde D. Stankovic, Nikola Pasic i jugoslovensko pitanje, knj. 1-2, Beograd 1985.

masa nego takoder (posto je izabrao srpsku hegemoniju umjesto jugoslavenske suradnje) i za razbijanje svih pokusaja da se sklopi sporazum s juznoslavenskom burzoazijom iz bivsih austro-ugarskih podrucja. Umjesto toga, Stankovic je inzistirao na tomu da je Pasic rijesio "srpsko nacionalno pitanje", tj. ujedinjenje svih Srba unutar jedinstvene drzave, koja je po prirodi stvari promicala interese i drugih Juznih Slavena. Takva vrsta "jugoslavenstva", odredenog poglavito kao srpski interes, bila je u sredistu nacionalnih sukoba u 1980-im godinama i stoga popratni cimbenik u politickim sukobima.

Val srbijanskog povijesnog revizionirma, popracen pojavom memoarskih objava raznih komunistickih lidera[59] i publikacija o masonima i drugim tvorcima "tajnih povijesti"[60], nije sam mogao biti odlucujuca prijetnja postojanosti nacionalnih odnosa, sve dok nije postao neposredno orude u politickoj borbi. Sve se to promijenilo s usponom Slobodana Milosevica na partijski vrh Srbije, kad su zakljucci politicke historiografije iskoristeni za suceljavanje Srbije s autonomnim pokrajinama Kosovom i Vojvodinom, kao i s "ustavobraniteljima" u drugim republikama i u saveznom centru. Jedna od zanimljivosti tih zamrsenih borbi bilo je to sto je Milosevic dosao na vlast kao pravovjerni titoist spreman na koristenje "administrativnih mjera" u borbi protiv disidenata. To, medutim, nije sprijecilo SANU, koja se polako pretvarala u bastion nacionalizma i antikomunizma, da svoj autoritet prenese na Milosevica.

U svibnju 1985., na godisnjoj skupstini SANU, clanovi su odlucili osnovati komisiju cija bi zadaca bila koordinirati rad na nacrtu memoranduma o tadasnjem stanju u Jugoslaviji. U toj komisiji bila su i dva povjesnicara - Radovan Samardzic i Vasilije Krestic. Nacrt tog dokumenta dospio je u ruke **Vecernjih novosti** u rujnu 1986. Po jednoj verziji, pravovjerni titoisti iz saveznog centra, mozda u svezi s konzervativnim federalistima izvan Srbije, zeljeli su stvoriti aferu koja ce srbijansko rukovodstvo dovesti u nepriliku i pokazati njegovu popustljivost prema nacionalizmu. "Memorandum "SANU" bio je savrsena kovina za uvecavanje zatomljenog sjaja Titova komunizma. Njegovi autori tvrdili su da su konfederalne tendencije u Ustavu iz 1974. - a ne druge sistemske slabosti - bile izvor rastucih tegoba u Jugoslaviji. Korijen problema bilo je prvenstvo nacionalnog nad klasnim interesom, sto je KPJ naslijedila od Staljinove Kominterne: "Strategija Kominterne /izmedu dva rata/ u tom periodu izvedena je iz ocene da se nakon izostanka proleterske revolucije u zapadnoj Evropi, komunisticke partije u istocnoj, srednjoj i juznoj Evropi moraju osloniti na nacionalne pokrete, makar ovi bili i izrazito antisocijalisticki i pocivali na ideji nacionalnog a ne klasnog jedinstva. Staljin se angazirao u slamanju svakog otpora ovoj strategiji (na primer u slucaju jednog od osnivaca KPJ, Sime Markovica). U tome duhu je resenje nacionalnog pitanja formulisao i teorijski razvio Sperans (Kardelj) u knjizi "Razvoj slovenskega narodnoga vprasanja", koja je uglavnom posluzila kao idejni obrazac razvoja Jugoslavije ka konfederaciji suverenih republika i pokrajina, sto je najzad i ostvareno Ustavom od

---

[59] Na sjednici CK SKS 18. rujna 1987, general Nikola Ljubicic osudio je poplavu srbijanskih memoara: "Evo, vidite, tu su memoari Koce Popovica, Milovana Dilasa, Vojkana Lukica, Mirka Markovica, Mirka Perovica, Milije Kovacevica, Gustava Vlahova, patrijarha Dozica, Radivoja Jovanovica, Ljubodraga Durica, i sta ja znam koga jos ne. Sta ce znaciti za Srbiju kada se pojave ovoliki memoari, i kako ce nas svet gledati?" Nav. u: Slavoljub Oukic, Kako se dogodio voda: Borbe za vlast u Srbiji posle Josipa Broza, Beograd 1992, str. 160.

[60] V. Zoran, D. Nenezic, Masoni u Jugoslaviji (1764-1980): Pregled istorije slobodnog zidarstva u Jugoslaviji; Prilozi i grada, Beograd 1984. Nenezic je insinuirao da su Tito i Kardelj bili masoni, te da su pripadali profederalistickoj masonskoj lozi zajedno s Jurjem Krnjevicem I Jurjem Sutejom, vodama HSS-a; str. 417, 634, 646, 649, 665. Za polemiku o tom pitanju v. Pisma uredniku, NIN, 7. Iistopada 1984, str. 4-6, 8. Opsjednutost masonima nije bila ogranicena na Srbiju. Za hrvatski protuprimjer v. Ivan Muzic, Masonstvo u Hrvata: Masoni i Jugoslavija, Zagreb 1983.

1974. godine. Dve najrazvijenije republike koje su ovim Ustavom ostvarile svoje nacionalne programe nastupaju danas kao uporni branioci postojeceg sistema.[61]

Memorandum je sadrzavao niz optuzbi o gospodarskoj i politickoj diskriminaciji koju je Srbija navodno trpjela pod Titovim rezimom. Uzrok se jos jednom pronasao u toboznjoj "revansistickoj" politici, koju su komunisti nametnuli Srbima tretirajuci ih kao naciju ugnjetaca, centralista i "pandura". Stovise, "ekonomsko razoruzavanje Srbije" provodio je savez hrvatskih I slovenskih komunista. Hrvatska i Slovenija "delile su slicnu istorijsku sudbinu, imale su istu religiju i teznju za sto vecom samostalnoscu, a kao najrazvijenije, i zajednicke ekonomske interese, sto su bili dovoljni razlozi za trajnu koaliciju u nastojanju da ostvare politicku dominaciju. Tu koaliciju je ucvrstila dugogodisnja saradnja Tita i Kardelja, dve najistaknutije politicke licnosti posleratne Jugoslavije, koje su uzivale neprikosnoven autoritet u centrima moci." "Antisrpska koalicija" zalagala se za prakticno otcjepljenje Kosova i Vojvodine od uze Srbije, za "genocid" nad Srbima na Kosovu, za cijepanje srpske kulture po republickim granicama, i "srbofobiju". Srbi u Hrvatskoj bili su liseni svojih ustanova i podvrgnuti asimilaciji: "Izuzimajuci period postojanja NDH, Srbi u Hnatskoj nikada u proslosti nisu bili toliko ugrozeni koliko su danas. Resenje njihovog nacionalnog polozaja namece se kao prvorazredno politicko pitanje." Memorandum je zavrsio s pozivom za reviziju ustava kojom ce Kosovo i Vojvodina postati "pravi sastavni delovi Republike Srbije", a konfederalni elementi biti izbrisani iz ustava. Ako se to ne ostvari, nacionalai i gospodarski interesi Srbije morat ce se ostvariti - po svoj prilici, izvan Srbije.[62]

Novina Memoranduma sastojala se u preispitivanju koncepta Jugoslavije kao optimalaog rjesenja za Srbe. Nesrpski nacionalni pokreti obicno su optuzivali Jugoslaviju za raznorazne prednosti sto su ih Srbi uzivali u zajednickoj drzavi. Sada je vodeca srpska intelektualna ustanova sama optuzila Jugoslaviju. Memorandum je sokirao i kompromitirao srbijansko komunisticko rukovodstvo. Premda je Milosevic ostavljao dojam da on "namerno ne zeli da bude jasan" po pitanju Memoranduma, korist koju je izvukao iz ovog dokumenta bila je znacajna. Prema jednom misljenju, on je privatno vec podrzavao memorandumske teze. Otvoreno ih je usvojio "dve godine docnije kao svoja programska opredeljenja. Zahvaljujuci tome, ovaj dokument je dobio mnogo veci znacaj nego kada se pojavio."[63] Historiografija koja je izrasla u sjeni Memoranduma bila je vise nego pokret prema povijesnom revizionizmu. Ona je postala promicateljem agresivnog nacionalnog ekspanzionizma, ocito u sluzbi Miloseviceva politickog programa - uspostavljanja snazne i jedinstvene Srbije koja ce jos jednom moci upravljati Jugoslavijom ili, ako se to ne dogodi, krenuti svojim putem zajedno sa svim teritorijima u kojima su Srbi zivjeli, ukljucujuci i dijelove Hrvatske i vecinu Bosne i Hercegovine.

Nekoliko srpskih povjesnicara - clanova ili suradnika SANU - igralo je presudnu ulogu u toj preobrazbi. Akademik Vasilije D. Krestic imao je vec otprije cijelu bibliografiju kontroverznih clanaka. Njegova zbirka "Srpsko-hrvatski odnosi i jugoslovenska ideja" (1983.) oslikala je ideologiju juznoslavenske uzajamnosti (jugoslavizam) medu Hrvatima kao obranu vlastitih interesa kojom se promicala hrvatska prevlast nad Srbima i Slovencima. Prema Kresticu, hrvatski Jugoslaveni "trazili /su/ saradnju sa Srbijom i zajedno s njom i pod njenim vodstvom zelili su da resavaju juznoslovensko i istocno pitanje onda kada bi se nasli u bezizlaznom polozaju i kada bi propali svi njihovi planovi o primatu medu Juznim Slovenima, koji bi /Hrvati/ imali u

---

[61] Memorandum SANU, Duga, vanredno izdanje, lipanj 1989, str. 26.
[62] Isto str 36, 38-40, 42-43, 44, 46, 47
[63] Dukic, str. 111, 121.

federalisticki uredenoj Monarhiji."[64] Daleko stetniji bio je Kresticev clanak iz 1986 “O genezi genocida nad Srbima u NDH", u kojemu je upotrijebio deset citata (iz razdoblja izmedu 1700. i 1902.), izvijesca o cetiri incidenta i neobjavljene zamjedbe dr. Ivana Ribara da bi postavio tezu po kojoj je "Genocid nad Srbima u ustaskoj NDH svojevrsni ... fenomen naseg vekovnog zajednickog zivljenja sa Hrvatima. Dugotrajno nastajanje genocidne ideje u odredenim sredinama hrvatskog drustva, koje, ... i nije imalo tako usku nego prilicno siroku bazu, duboko se ukorenilo u svest mnogih generacija."[65] Kresticev clanak postao je jedina akademska inspiracija za sve neodredenije tvrdnje o "genocidnoj prirodi" Hrvata, teoriji koja je posluzila kao opravdanje za srpsku pobunu u Hrvatskoj 1990.-1991.

Najozbiljniji krivi korak SANU prije objavljivanja Memoranduma bilo je tiskanje knjige Veselina Duretica "Saveznici i Jugoslovenska ratna drama" (1985.), koja je naisla na osudu kao "odbrana cetnickog pokreta".[66] Ova slabo utemeljena i lose pisana knjiga izazvala je preveliku paznju zbog svoje namjerno provokativne poruke, koja je dobila podrsku od Balkanoloskog instituta SANU. Duretic je pokusao dokazati kako je "mit o srpskoj hegemoniji" doprinio pogresnom saveznickom tumacenju meduratne situacije u Jugoslaviji, sprijecio pravu procjenu opsega genocida ustasa nad Srbima, i nametnuo simetricnu krivnju za ratne pokolje na Srbe jednako kao i na Hrvate. Zbog toga su saveznici poklonili svoje povjerenje antinacionalistickim komunistima, umjesto da ga daju jednako antifasistickim, ali nacionalistickim cetnicima. Duretic je zakljucio da su, za razliku od drugih naroda koji su bili na jednoj ili drugoj zaracenoj strani, Srbi bili jedinstveno podijeljeni izmedu komunista i cetnika. Srpski nacionalisti (cetnici) nisu se mogli suprotstaviti mitovima o srpskoj hegemoniji i propartizanskim osjecajima u Hrvata. Stovise, "hrvatski i muslimanski ekstremizam (ustastvo)" uspio se pretvoriti u "oficijenu politiku" komunista, i na taj nacin prevario nedisciplinirano i nacionalno "nekonstituisano" srpstvo. Zbog toga su Srbi mogli birati jedino "prihvatanje NOP-a ili put u smrt."[67] Iako je Dureticeva knjiga bila na neko vrijeme zabranjena, srpski polemicari branili su njezina stajalista pred kritikama "zagrebackog kruga"[68], kao sto su to radili, donekle umjerenije, i profesionalni povjesnicari poput Petranovica.[69]

---

[64] Vasilije D. Krestic, Srpsko-hrvatski odnosi i jugoslovenska ideja, Beograd 1983, str. 150.
[65] Vasilije Krestic, O genezi genocida nad Srbima u NDH, Knjizovne novine, 15. rujna 1986, str. 5.
[66] Dr Duretic iskljucen iz Saveza komunista, Politika, 6. studenoga 1985, str. 6. Zajedno s autorom, iz SKJ iskljuceni su i recenzenti njegove knjige Zoran Lakic i Savo Skoko.
[67] Veselin Duretic, Saveznici i jugoslovenska ratna drama, knj. 2, Beograd 1985, str. 251, 253.
[68] Izraz je iskovao novinar Milorad Vucelic, koji je tvrdio da kritike razlicitih srpskih publikacija dolaze od "agresivnih monopolista i pravovernika u javnom, novinskom, kulturnom i idejnopolitickom zivotu glavoog grada Elrvatske." Milorad Vucelic, Protiv nove militantnosti, Knjizevne novine, 1. listopada 1985, str. 2. Slovenski povjesnicar Dusan Biber bio je najzesci kriticar Dureticeve knjige. V. Dusan Biber, Naucna kuliserija jednog politickog pamfleta: U povodu knjige V. Duretica, Saveznici i jugoslovenska ratna drama, Casopis za suvremenu povijest 1985, br. 3, str. 95-119.
[69] Vidojko Velickovic, ur., Strucna rasprava o knjizi dr Veselina Duretica "Saveznici i jugoslovenska ratna drama", Beograd 1985, str. 12-33. Duretic je imao zadnju rijec u ovoj kontroverzi na vrhuncu Miloseviceve moci 1991.: "Drugu sansu -- formiranje svoje drzave propustili smo posle zavrsetka Drugog svetskog rata. U toku samog tog rata mi smo se borili pod razlicitim zastavama, ali samo mi -- doziveli smo najironicniju poziciju, da se nasa internacionalna dimenzija borbe iskoristi za potpuno razaranje srpskih zemalja. Da se nasa krv, prolivena u ime maglovite socijalisticke ili komunisticke ideje, i u ime ideologije majke Rusije, dakle igre sa Rusijom koja je bila u rukama satane, da se ta dimenzija nase borbe iskoristi za razaranje Jugoslavije i srpskih zemalja." Buduci da je komunisticki federalizam uspio razoriti srpske zemlje, pomoc ce doci iz dekomunizirane domovine komunizma koju je Duretic upravo tada posjetio: "u centar Rusije -- Nove Rusije koja se rada, sporo ali neminovno, ubaciii (smo) narod koji je nestao, nestao iz vidika Rusije i pojavio se kao neki kosmicki narod, a to su Srbi." Veselin Duretic, Nova Rusija i Srbija, Pogledi, 6. rujna 1991, str. 40-41.

Zavrsni proizvod linije SANU bila je knjiga akademika Milorada Ekmecica "Stvaranje Jugoslavije 1790-1918", koja se pojavila 1989. u godini kada je Milosevic reintegrirao Kosovo i Vojvodinu i odrzao ratoborni govor na Gazi Mestanu u povodu 600-te obljetnice Kosovske bitke, rekavsi izmedu ostaloga: "Sest vekova kasnije, danas, opet smo u bitkama i pred bitkama. One nisu oruzane, mada i takve jos nisu iskljucene".[70] U svojem sofisticiranom stilu, koje je za cijelo koplje iznad primitivnih Dureticevih pokusaja, Ekmecic se vratio starim temama o udjelu katolicanstva u neuspjehu jugoslavenske integracije. Bio je mnogo otvoreniji u svom govoru na javnoj tribini u Budvi 25. listopacla 1990. kad je ustvrdio: "Nije tragedija jugoslovenskog komunizma u tome sto istorijski nije uspeo da kulturu izvede iz podruma inferiornosti pred religijom i da ona postane temelj jednom novom okupljanju. Tragedija je u tome sto je ta uloga njemu zapala."[71]

Ustrajuci na krivnji Katolicke crkve, Ekmecic je nastavio da je "cela proslost jugoslovenskog ujedinjavanja zavisila od sposobnosti crkava da racionalizuju podelu jedinstvenog jezickog kolaca. To jest, u proslom i ovom veku Jugosloveni su se ujedinili onoliko koliko je Katolickoj crkvi uspevalo da odrzava hrvatski i slovenacki separatizam." Juzni Slaveni nisu postigli potpuno ujedinjenje zato sto "su nas crkve razdvojile". Stoga buducnost Jugoslavije moze ici ili putem odbacivanja utjecaja vjere (posebno katolicanstva) u "duhovni unitarizam kakav u istoriji nikad nije postoiao", ili, s druge strane, u "klerikalizam" i raspad.[72] Poslije sloma komunizma diljem istocne Evrope, raspad je 1991. godine bio na pomolu. Nakon legalizacije oporbenih stranaka 1989-1990. i pobjede oporbe na izborima u Sloveniji, Hrvatskoj, Makedoniji i Bosni i Hercegovini 1990., Srbija i JNA zapadale su u sve vecu izolaciju, te stoga odlucile da ne prihvacaju daljnju konfederalizaciju, a kamoli nezavisnost republika. Proglasenja nezavisnosti Slovenije i Hrvatske u lipnju 1991. i rat koji je uslijedio uprilicili su nekrolog za Jugoslaviju u **Knjizevnim novinama**: "Hrvatska i Slovenija iz Jugoslavije izlaze s komunistickim mirazom ostavljajuci, samo, u kanti za smece simbole, rituale i partijske knjizice pomocu kojih su do miraza dosli. Takode, iz te ozloglasene partijske i ideoloske drzave izlaze s plenom koji nikad na 'megdanu' ne bi zadobili."[73]

Reakcija nesrpskih intelektualaca na porast nacionalisticke historiografije u Srbiji bio je neprimjeren, i dosao je prekasno. Stovise, kao sto smo vec vidjeli u Hrvatskoj, vecina tih napora plod je pravovjernih titoistickih polemicara, ne pravih povjesnicara. Tek u kasnim 1980-im su znanstvenici poput Ljube Bobana[74], Bogdana Krizmana i Dusana Bibera poceli odgovarati na poplavu dvojakih standarda i falsifikata. Pridruzili su im se demografi koji su dokazali pretjeranost i neistinitost tvrdnji o ratnim gubicima, toj omiljenoj temi nacionalisticke historiografije.[75] Vecina nesrpskih povjesnicara ostala je po strani ili dvosmislena. Zbog stroge kontrole partijske cenzure u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Kosovu, zapravo gotovo svagdje izvan uze Srbije osim u Sloveniji,

---

[70] Slobodan Milosevic, Ravnopravni i slozni odnosi uslov za opstanak Jugoslavije, Politika, 29. lipnja 1989, str. 4.

[71] Milorad Ekmecic, Buducnost Jugoslavije, NIN, 16. studenoga 1990, str. 55.

[72] Isto, str. 56. Ekmecic se nije upustao u sirovu protukatolicku propagandu koja se pojavila u Srbiji kasnih 1980-ih. On je jednostavno dao dignitet protukatolickoj literaturi Dragoljuba R. Zivojinovica, Vladimira Dedijera i Milana Bulajica.

[73] Miodrag Perisic, Kraj Jugoslavije, Knjizevnc novine, 1. srpnja 1991, str. 1.

[74] Za Bobanove marljive napore v. Kontroverze iz povijesti Jugoslavije, knj. 1-3, Zagreb 1987, 1989, 1990.

[75] Dobro i umjereno djelo srpskog emigranta-statisticara Bogoljuba Kocovica nadopunjeno je studijom hrvatskog demografa Vladimira Zerjavica. V. Bogoljub Kocovic, zrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji, London 1985; Vladimir Zerjavic, Gubici stanovnistva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu, Zagreb 1989; Vladimir Zerjavic, Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga, Zagreb 1992.

popularna povijesna djela bila su rijetka i uglavnom su ih pisali amateri. Profesionalni povjesnicari bavili su se svojim zanatom i izbjegavali politicku povijest na racun nekontroverznih drustvenih istrazivanja. Nekolicina srpskih povjesnica koji su digli svoj glas protiv potopa bili su izolirani u intektualna geta.[76]

"Danas je tesko reci", rekao je Milosevic na Gazi Mestanu, "sta je u kosovskoj bici istorijska istina, a sta legenda. Danas to vise nije ni vazno."[77] Jugoslavenska historiografija nije mogla prezivjeti ideju po kojoj je razlikovanje izmedu povijesne istine i pucke legende nevazno. Nije mogla prezivjeti ideju da postoje razlicite istine koje su predmet pregovora medu povjesnicarima. Jednostrani rat povjesnicara znacajan je zato sto su legende i ideoloska iskrivljavanja bila djelo najboljih historicara, ne amatera. Jugoslavenska historiografija nije nikad bila skladno uredena. Danas ona vise ne postoji. To znaci da ce historiografije zemalja nasljednica biti nejednake u skladu, kakvoci, usmjerenju, ovisno o stupnju ideologizacije u svakoj od njih. Povjesnicarski ceh imat ce tezak zadatak pri uklanjanju ne samo nasljeda komunistickog komandiranja nego i posljedica postkomunistickih rascjepa. Ideja je ovog clanka da je do raspada jugoslavenske historiografije doslo zbog kontinuiteta strancarske odanosti promjenljivim ideoloskim stjegovima. On ne moze odgovoriti na pitanje zasto su toliki promijenili svoja marksisticka uvjerenja (ako su ona takva uopce bila) tako brzo (ako je to doista bilo brzo) da bi uveli (ili tek odrzavali) nove politicke realaosti. Posljedice za historiografiju, ali i za obicne ljudske zivote, goleme su.

U jeku razlicitih povijesnih polemika 1984 gdine, meksicki pisac Roberto Salinas Prico uzbudio je mastu jugoslavenske javnosti svojom novom teorijom o geografskom polozaju homerskih lokaliteta. Tvrdio je da je Troja bila ustvari u Gabeli, hercegovackom selu na desnoj obali Neretve, nizvodno od Capljine. Frustrirani klasicari, cija je nesposobnost da preteknu Salinasove teorije postala izvor poprilicnih pogrda u tisku, odgovorili su sardonickim kvizom, u kojem su najlakovjerniji takmicari proglasavani Trojancima: "Vas je zeludac od celika, pravi trojanski, usprkos broncanom dobu. Gutate sve, ne skodi vam nista, nista vas ne moze iznenaditi. Blazeni ste jer vjerujete, a vidjeti ne mozete: vase je kraljevstvo trojansko."[78]

U vrijeme kad ovo pisem[79] dolina Neretve uzareni je ratni kotao. Capljina i Gabela su medu mnogim gradovima i selima koje je JNA bombardirala u travnju i svibnju 1992. u svom ratu protiv Bosne i Hercegovine. Trojanska masta pretvorila se u Hekubino naricanje. No, vise od bombardiranih obronaka hercegovacke idile, najupecatljivije slike rata u bivsoj Jugoslaviji stigle su iz Iloka. U listopadu 1991, nesto vise od dvanaest godina nakon upamcenog skupa koji je najavio rat povjesnicara, armija je prisilila 10.000 Hrvata da napuste Ilok. Umjesto da sluze svecani obred na sedamdeset i trecu obljetnicu rodenja Jugoslavije, Ilocani su natovarili svoje automobile i kola svime onime sto su mogli ponijeti i zaputili se put zapada. Fotografija bake s maramom koju pretresaju dvije stroge pripadnice JNA posebno je upecatljiva.[80] "Nemoguce je nagoditi se sa Sudbinom. Bas sad vidjeli Kasandru kako je silom odvlace."[81]

---

[76] Vrijedna su spomena sljedeca djela triju potpuno razlicitih znanstvenika: Ivan Duric, Istorija - pribeziste ili putokaz, Sarajevo 1990; Andrej Mitrovic, Raspravljanja sa Klio, Sarajevo 1991; Drago Roksandic, Srbi u Hrvatskoj, Zagreb 1991; isti, Srpska i hrvatska povijest i "nova historija", Zagreb 1991.
[77] Milosevic, str. 3.
[78] Bruna Kuntic-Makvic, Veliki prigodni kviz: Jeste li Trojanac?, u: Troja i kako je steci, ur. Zlatko Seselj, Zagreb 1985, str. 82.
[79] Proljece 1992. godine.
[80] Dejan Orsic, Ilok: Egzodus Hrvata, Arena, 26. Iistopada 1991, str. 2-5.
[81] Euripid, Trojanke, st. 616-17.

RAT U BIVSOJ JUGOSLAVIJI I KAKO GA ZAUSTAVITI

(Clanak u casopisu The New Journal, New Haven, 16. listopada 1992.)

Postoji li jos Jugoslavija? Vec sama terminologija unosi zabunu. Cetiri jugoslavenske republike proglasile su nezavisnost - kronoloskim redom: Hrvatska, Slovenija, Makedonija, Bosna i Hercegovina - a tri od njih vec su priznate od vecine vlada (pa i od vlade SAD) i clanovi su OUN-a. Preostale dvije republike nazivaju se Saveznom Republikom Jugoslavijom (SRJ), svojataju Titovu SFRJ, ali ne priznaju ni jednu njezinu ustanovu, ukljucujuci i autonomiju autonomnih pokrajina Vojvodine i Kosova. Stovise, jednostrano su izglasali i novi ustav.

Polozaj SRJ nije jasan. Njena vlada prikazuje se kao iskljuciva nasljednica umiruce Jugoslavije tvrdeci da su se druge republike "otcijepile" od Jugoslavije. Takvom tumacenju protive se druge drzave-nasljednice, koje kazu da je Srbija kriva za raspad Jugoslavije, pa se sada ne moze koristiti bivsim saveznim vlasnistvom i clanstvom u medunarodnim organizacijama. Za Hrvatsku i Sloveniju Jugoslavija je nedjeljiva i nepovratna cjelina svih njenih bivsih clanica, a ne bilo koji nanovo ustanovljeni dio njezina nekadasnjeg teritorija. Za Ujedinjene narode, to je nezakonita drzava kojoj se ove godine moralo oduzeti clanstvo u Generalnoj skupstini, s mogucnoscu da se za ponovni prijem natjece kasnije kao nova drzava (ili drzave), ali ne kao ekvivalent Titovoj Jugoslaviji, jednoj od osnivaca Ujedinjenih naroda. Sto se SAD tice, americka ambasada u Beogradu nije akreditirana za obavljanje poslova u SRJ, ali ostaje nejasno za sto je akreditirana. Na rotundi State Departmenta jos uvijek stoji trobojnica Titove Jugoslavije s petokrakom, koja nije zastava SRJ.

Potom, tu je i pitanje "rata u Jugoslaviji". Rat zasigurno bjesni u Bosni i Hercegovini, i jos uvijek tinja u Hrvatskoj, no ni jedan metak nije ispaljen na zemlju koja sebe jos uvijek naziva Jugoslavijom. Da li je rijec o nasoj nesposobnosti da uhvatimo korak s politickom stvarnoscu, ili u politickoj kulturi Zapada postoji nekakav zazor od dijeljenja drzava, cak i onda kad su (ili mozda upravo kad su) te razdijellene drzave sklopljeni savezi? Krv se prvi put prolila u lipnju 1991., kad je JNA, uz presutni pristanak savezne vlade Ante Markovica, napala Sloveniju, koja je netom bila proglasila nezavisnost. Hrvatska, koja je postala nezavisna u isto vrijeme, bila je zaobidena u tom napadu, propustivsi priliku da se suprotstavi armiji i pomogne prijateljskom slovenskom susjedu i savezniku. Treba reci da je Hrvatska u tom casu takoder bila napadnuta, ali na posredan nacin - pobunom dijela Srba u Hrvatskoj, u cijoj su organizaciji znacajnu ulogu imale srbijanske tajne sluzbe, i koju je savezna armija oruzano potpomagala.

Armija se u Sloveniji nije iskazala u najboijem svjetlu. Slovenci su joj se suprotstavili sa svim ogranicenim sredstvima, i ona je na kraju pristala da se povuce. Savezna vojska vec je bila postala promicateljem srbijanskog ekspanzionizma. Tocnije receno, iako je jos uvijek glumila svoju vec odavno uvjezbanu ulogu svejugoslavenske komunisticke armije, njeni pretezno srpski oficiri bili su potpuno demoralizirani. Bez Jugoslavije na vidiku i bez stare komunisticke vizije, clanovi Titove armije vratili su se svojim nacionalnim zajednicama. U vecini slucajeva to je znacilo da su svoju lojalnost izrazili Srbiji i njenoj politici stvaranja velikosrpske drzave, uvecane za dijelove Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Od profesionalnosti vojske ni traga: u Varazdinu su, na primjer, Hrvati mir kupili novcem. U drugim krajevima, armija se oslonila na raznorazne "rezerviste" i "dobrovoljce", ustvari lumpenproletarijat, koji su svoju reputaciju izgradili ubijajuci i pljackajuci po unutarnjem obodu Hrvatske, od Vukovara do Dubrovnika. Te zlocinacke "milicije" cetnickih vojvoda Vojislava Seselja, Zeljka Raznjatovica-Arkana, Zivojina Vasiljkovica ("Kapetan Dragan") i Mirka Jovica predvodile su istjerivanje

Hrvata iz hrvatskih krajeva pod srpskom okupacijom, sve pod zastitom JNA. One su nastavile provoditi tu praksu, koja se danas opcenito naziva "etnickim ciscenjem", nad Muslimanima i Hrvatima u Bosni i Hercegovini.

Koja je idejna osnova "etnickog ciscenja"? Propast komunizma izrodio je mutantne oblike umrle ideologije. Primjera radi, srbijanski voda Slobodan Milosevic bio je do 1990. godine predsjednik Saveza komunista Srbije. Potom je preimenovao svoju stranku u Socijalisticku partiju Srbije (SPS). Strogo kontrolirani beogradski tisak proslavio je taj dogadaj svrstavajuci Milosevicev portret u galeriju politickih likova poput Mitteranda, Brandta, Kinnocka, Craxija i Gonzalesa. Zapadni tisak uporno je sa svoje strane govorio o Milosevicu kao o posljednjem komunistu "tvrde linije". Istina je, medutim, da je Milosevic komunisticku ideologiju zamijenio srpskim sovinizmom u vrijeme kad se jos prikrivao plastom komunizma, s time sto je zadrzao sve ustanove komunisticke partije-drzave. Njegov nekomunisticki masovni kolektivizam, koji je u svojoj prirodi antikomunistican, antiliberalan i antikonzervativan, ustvari je oblik novog fasizma. Naravno, ne fasizma koji je doveo do Aushwitza, iako su srpski konclogori u Bosni i Hercegovini itekako poucni kad se razmislja o tekucim trendovima, ali svakako fasizma rane Mussolinijeve "revolucije" u Italiji, koji je ostavio oblike parlamentarnog zivota do 1928. i poticao sovinisticko "etnicko ciscenje" Juznog Tirola (Alto Adige) i Istre.

U svojoj sustini, ideologija milosevicevske agresije tvrdi da drzava moze biti stabilna samo ako je nacionalno homogena. Svrha je politike, a time i rata, stvoriti nacionalno homogen prostor, ako je moguce uvjeravanjem, a ako treba i nasiljem. Ta je ideologija svjesno antihistorijska i nastoji preoblikovati obrasce stvaranja nacionalnih prostora koji su rezultat povijesnih slucajnosti. Prava opasnost Miloseviceve politike "etnickog ciscenja" lezi u tomu sto ona uspostavlja obrazac ponasanja. Neobuzdani val odmazde nad Srbima i njihovim vlasnistvom u Hrvatskoj i slobodnim dijelovima Bosne i Hercegovine samo su primjer toga. Stovise, jesmo li sigurni da protustranacko raspolozenje i nasilje u Njemackoj nema sa svim tim nikakve veze? Odgovor na izazov "etnickih cistitelja" nije klicanje liberalnoj utopiji prema kojoj drzavama ne bi trebalo vladati nacelo nacionalnog samoodredenja nego klimava doktrina o gradanskim pravima zasnovana na pravima pojedinca. Drzave se ne osnivaju zato da obozavaju pojedince, nego da zastite zajednicu. Stoga zastita prava zajednice mora biti dio ustavnog poretka gdje god postoje manjine. Nazivala se ta prava "kvotama" ili "kulturnom autonomijom", ona se ne mogu ukinuti zato sto Milosevic zeli da se fizicki obracuna s manjinama ili zbog toga sto se liberalni utopisti zele razracunati sa samom idejom manjine. Istina je, s druge strane, da manjine koje se ne obaziru na osjecaje vecine djeluju provokativno i, u krajnjem slucaju, protiv vlastitog interesa.

Sto moze uciniti Zapad da se okonca srbijansko rastakanje jugoistocne Evrope? Kratko i jednostavno - on mora intervenirati. Stojan Cerovic, vodeci analiticar beogradskog opozicijskog tjednika "Vreme", napisao je 14 rujna: "Svet je propustio najbolju priliku da se umesa u rat na samu pocetku, kada su srpski dobrovoljci upali u Bijeljinu i kada se videlo kome i cemu sluzi JNA. Sada svi polako prihvataju srpsku verziju po kojoj je tamo rec o verskom, etnickom i gradanskom ratu, dakle o zverinjaku. Intervencija je zakasnila, a diplomatija veoma poranila". Cerovic, koji najbolje odrazava osjecaje srbijanske opozicije, samo je djelomicno u pravu. Prvo, rat nije poceo u Bosni, i stoga nalbolja prilika za intervenciju nije bila Bijeljina u travnju 1992. kad su Raznjatovicevi "dobrovoljci" pocinili strahovite zlocine nad muslimanskim stanovnistvom, nego Borovo Selo u svibnju 1991. kad su Srbi masakrirali jedinicu hrvatske policije i tako zapoceli rat u Hrvatskoj; a zasigurno Vukovar, koji su Srbi tako dugo zasipali granatama i napokon razorili, i Dubrovnik, koji su ozbiljno ostetili. Drugo,

"srpska teza" o vjerskom, etnickom i gradanskom ratu nije samo srpska teza. To je glavna teza intelektualno lijenih i politicki neodgovornih zapadnjackih glasnogovornika i drzavnika, zato sto ih oslobada od bilo kakve odgovornosti i daje im izgovor za njihovu nekativnost i pogresne poteze. Tako je u New York Times-u od 1. listopada citirana izjava Laurenca S. Eagleburgera, drzavnog tajnika i specijalista State Departmenta za Jugoslaviju: "Ta se tragedija ne moze zaustaviti vanjskom intervencijom ... Sve dok Bosanci, Srbi i Hrvati ne odluce da je dosta medusobnog ubijanja, vanjski svijet ne moze uciniti nista." Trece, diplomacija nije uskocila prerano. Problem je u tomu sto je nastupala mlako, bez uvjerenja i bez prijetnje odmazdom za neprovodenje dogovorenog. Cetvrto, nikad nije prekasno za intervenciju. Sarajevo se jos bori, bas kao i Jajce, Bihac, Gorazde - u stvari, cijela linija bosanskog fronta.

Kakva vrsta intervencije? Tu se ne misli iskljucivo na vojnu intervenciju, a ako se i misli na nju, ona nuzno ne podrazumijeva koristenje borbenih trupa na tlu. U rasponu od blazih do tezih mjera, ona bi trebala ukljucivati sljedece: (1) dosljednije provodenje postojecih sankcija protiv Srbije i Crne Gore; (2) potpunu zabranu letova srbijanskog zrakoplovstva nad Bosnom i Hrvatskom, cime bi se sprijecilo unistavanje gradskih sredista poput Bihaca i Slavonskog Broda; (3) dizanje embarga na uvoz oruzja, cime bi se ojacala slabo naoruzana bosanska i hrvatska vojska te uspostavila ravnoteza snaga na bosanskom i hrvatskom bojistu; (4) uvodenje ogranicenih zracnih napada, ciji bi ciljevi bili mostovi, skladista municije i vojna industrija, iz kojih se opskrbljuju srpske trupe u Bosni, te srpske artiljerijske kote, primjerice oko Sarajeva. Takve bi mjere osnazile polozaj branitelja Bosne Hercegovine, medu kojima ima i bosanskih Srba - tako, na primjer, srpske jedinice sacinjava dvadeset posto od ukupnog broja vojnika bosanske armije na strateski kljucnom tuzlanskom bojistu. Onima koji tvrde kako dopustiti "braniteljima bosanske nezavisnosti ... da se ravnopravnije suprotstave napadacima" (rijeci iz uvodnickog komentara u casopisu Commonwealth) nije u principu pozeljno zbog mogucuosti sirenja sukoba, mora biti jasno da time pomazu agresoru. To je lekcija koju je vec davno ocitalo ponasanje francusko-engleske diplomacije u spanjolskom gradanskom ratu.

No, da li je ograniceno uplitanje uopce moguce? New York Times je 27. rujna objavio interview s generalom Colinom L. Powellom, procelnikom vrhovnog stozera, koji je odbacio svako od ponudenih vojnih rjesenja za Bosnu, ukljucujuci i ogranicene zracne napade i zabranu prelijetanja bosanskog zracnog prostora - rijecju, sam pojam ogranicene vojne intervencije. Umjesto da general Powell bude otpusten zbog neoprostiva uplitanja u politicke stvari, njegovo je misljenje jednostavno odbaceno Bushovom odlukom od 2. listopada kojom se provodi zabrana letova srbijanskih zrakoplova nad Bosnom. I pored toga, Powell je istaknuo presudan problem zatrazivsi da svako koristenje sile "mora zapoceti, s jasnim razumijevanjem politickog cilja koji se nastoji postici." Ili, kako je to Henry Kissinger rekao u **New York Post-u** od 22. ruina, protiveci se dizanju embarga na uvoz oruzja u Bosnu: "One nacije koje su spremne djelovati ... trebalo bi prvo da istaknu svoj politicki programi".

Politicki program za bivsu Jugoslaviju ne mora se posebno razradivati. On zapravo mora ukljucivati tek jedno nacelo: nepovredivost granica svih saveznih jedinica bivse Jugoslavije. Takav pristup omogucio bi ne samo nezavisnost svih bivsih jugoslavenskih republika unutar njihovih predratnih granica, nego i primjenu istih nacela na preostale dvije savezne jedinice - autonomne pokrajine Vojvodinu i Kosovo - koje su bile sastavni cimbenici saveznog jugoslavenskog sustava, a ciju je autonomiju Milosevic posvema povrijedio. Ustvari, sustavno krsenje nacionalnih i ljudskih prava kosovskih Albanaca, koji tamo cine apsolutnu vecinu, najocitiji je primjer drzavne politike apartheida u evropskim uvjetima. Ne samo da su albanski jezik i njegovo koristenje u

skolama i javnom zivotu gotovo u cijelosti zabranjeni, nego se Albancima uskracuje pravo na rad u gotovo svim profesijama. Takvom politickom programu nije potreban nikakav dodatak, posebno ne Kissingerove ideje o UN-ovom starateljstvu nad Bosnom (a mozda i nad Hrvatskom) ili o kantonalnoj shemi za nacionalnu samoupravu u Bosni. Prije svega, Bosna i Hercegovina je subjekt medunarodnog prava. Pored toga, Povelja [JN-a u clanku 78 izrijekom zabranjuje primjenu starateljskog sustava "na teritorije koji su postali clanovi Ujedinjenih Naroda; njihovi uzajamni odnosi zasnovat ce se na postovanju principa suverene jednakosti". Starateljski sustav bolje bi ustvari pristajao Srbiji, pod uvjetom da se nad njom uspostavi vanjska uprava kao posljedica rata. Sto se "kantonizacije" Bosne tice, ona bi imala smisla samo kad bi se radilo o mikroregionalnom kantonalnom sustavu, no zasigurno ne u slucaju triju nacionalnih (i etnickih) kantona za Muslimane, Srbe i Hrvate. Ovakva shema jednostavno bi za neko vrijeme odgodila podjelu Bosne i Hercegovine izmedu Srbije i Hrvatske i, u slucaju one prve, nagradila agresora. Stovise, Muslimani, i kao vecinska nacija u Bosni i Hercegovini i jedina skupina koja je vidljivo prisutna u svim bosansko-hercegovackim podrucjima, imaju posebnu odgovornost u ocuvanju cjelovite Bosne i Hercegovine, koja mora biti civilna drzava s jasno odredenim i potpuno zasticenim pravima svake nacionalne i vjerske zajednice. Ista nacela trebala bi vrijediti za sve druge drzave-nasljednice Jugoslavije te upravljati odnosima izmedu vecinskih i manjinskih skupina.

Na koncu, bit jugoslavenskog politickog problema od pocetka je bila povezana s nelegitimnim teznjama Srbije. Politicka i intelektualua elita u Srbiji povela je citavu bivsu Jugoslaviju putem koji je zapoceo mitologiziranjem i krivotvorenjem povijesti, a zavrsio u krvoprolicu i genocidu. To trebaju imati na umu oni koji krivca nastoje pronaci u nekom apstraktnom nacionalizmu. U Rusiji je, na primjer, nacionalizma na pretek, i na vlasti je nemali broj bivsih komunista s nacionalistickim teznjama, no Jeljcin nije Milosevic. Fenomen Milosevica nije proizvod predeterminiranih sila. On je posljedica posebnih okolnosti i pojedinacnih ambicija i opsesija. Lijecenje ce stoga zahtijevati iznijansirani pristup, no ono mora ukljucivati potpuno odbacivanje kako Milosevica, tako i srbijanske ekspanzionisticke politike koja seze u cetrdesete godine proslog stoljeca i koja se sustavno provodila bilo pod plastom jugoslavenstva, bilo bez njega. Potrebna je istinska **metanoia.** Stoga svaka takticka igra s navodno "umjerenim Srbima" mora uzeti u obzir da pozitivne promjene mogu poceti tek s odbacivanjem ekspanzionisticke politike.

Zapadna politika prema bivsoj Jugoslaviji, a posebno politika Bushove administracije, bila je, opcenito uzevsi, vise nego porazna. Umjesto da ustraju na principijelnoj politici, ako je potrebno i silom, Bush, Baker i Eagleburger odlucili su se za nerealisticnu retoriku i umirivanje Milosevica. To umirivanje zadobilo je oblik isticanja potpuno neostvarivih alternativa Milosevicu, najprije savezne vlade Ante Markovica, potom, nakon praznine koja le potrajala od lipnja 1991 do pocetka 1992, putujuceg prijestolonasljednika Aleksandra Karadordevica i, na kraju, premijera-povratnika Milana Panica. Panic je naprosto glasnogovornik Dobrice Cosica, Miloseviceva sticenika i predsjednika milosevicevske SRJ. Valja dodati i to da je Cosic, romanopisac po profesiji, glavni ideolog suvremenog srpskog nacionalizma. Tako je nedavno, u njemackom tjedniku Spiegel, izjavio da je "glavni agresor Hrvatska", da je "Jugoslavija bila unistena otcjepljenjem Hrvatske i Slovenije", i da "ni pod kojim uvjetima necemo prihvatiti postojece granice". Panic nema nikakvu moc. Cosiceva moc zavisi od Milosevica. Kako je rekao jedan moj prijatelj: "Da upotrijebim metaforu, u Beogradu imamo Staljina (Milosevic), Cernjenka (Cosic) i Jeljcina (Panic). Nema jedino Corbacova koji bi im rekao da je igra zavrsena".

"Igra na Panicevu kartu" moze biti jos jedna u nizu ozbiljnih pogresaka americke vlade na stetu realnih sigurnosnih mjera kojima bi se sprijecilo sirenje rata na Balkanu. Kljuc je u strategiji. Mogu li fasisticki rezimi propasti bez snaznog masovnog pokreta utemeljenog na stvarnoj ideoloskoj alternativi ili bez vanjske vojne prijetnje? Milosevica je moguce zamijeniti Badogliom, no Badoglio se mogao dogoditi tek dva tjedna nakon invazije na Siciliju. Srbijanskoj oporbi u ovom je casu glavni cilj da poljulja spremnost Zapada za provodenjem sankcija. Kako tvrdi Dusan Reljic u **Vremenu** od 21. rujna, "Zapad je nerazumljivo preterao s dresurom Srbije samo pomocu bica bez ikakve secerleme za Panica". Ako su vec nesposobni da sruse Milosevica, oporbenjacima bi bilo bolje da se usredotoce na borbu protiv njegove ideologije, a ne da potiru i ono malo sto je Zapad ucinio da ga zaustavi. U protivnom ce trenutacni kovitlac aktivnosti oko Panica samo odgoditi zavrsni obracun. U meduvremenu, buduci da se Milosevic sigurno nece predati bez borbe, sanse za sirenje sukoba ce rasti. Do koje mjere, saznat cemo uskoro.

HRVATSKA U SRCU, BOSNA NA UMU

(Clanak u casopisu Nova Matica, br. 10, 1992.)

Proslog sam srpnja u zagrebackom Europskom domu prisustvovao Okruglom stolu "Bosna i Hercegovina u ratu i miru", dijelu manifestacije "Dani Bosne i Hercegovine - dani Bosni i Hercegovini". Redali su se govornici, Bosanci i Hercegovci, Muslimani i Hrvati, jedan rjecitiji od drugoga, neki netom iz opkoljenog Sarajeva, neki dugogodisnji Zagrepcani, ali uz par izuzetaka nijedan od njih nije uspio doseci razinu politickog diskursa o bosanskoj tragediji. Bojim se da je to i opcenita pojava. Bosna se pretvorila u bespomocni patos. Svi lijemo suze nad siroticom Bosnom, gotovo onako kako je meduratna generacija pjevala o Istri. "Stoji Ucka kao plot. - Ne znamo / Sto sve krije; ali osjecamo / Da polako, iza gore te, / Jedan dio nase duse mre."

Da, Bosna umire. Koncem listopada palo je Jajce. Ali kako je palo? Je li zbog toga sto se nije moglo obraniti, ili sto nas je izdala Sesta flota? Nije iskljuceno da je palo zato, ako je vjerovati clanku John F. Burnsa u **New York Times-u** od 30. listopada, sto su, pouceni prozorskim divljanjima jedne vojske koja nosi hrvatsko ime, jajacki Muslimani izgubili povjerenje u svoje hrvatske saveznike. Ne bih im se cudio ako je to istina. Naime, dobija se dojam da HVO u Bosni vodi rat i protiv Muslimana. Kako to svrstati u okvir dozvoljena patosa? Kako to svesti na sladunjavi i kukavicki lelek nasih kulturnjaka? Zar nije doslo vrijeme za otvoreni prosvjed protiv jedne samoubilacke i izdajnicke politike, za javno politicko razmisljanje o Bosni, i o tomu sto Hrvatska moze uciniti za Bosnu i za sebe, te uopce gdje smo, u ovom trenutku, i kamo idemo? Pitanje je, dakle, kako se odmaknuti od Bosne u srcu i doci do Bosne na umu. To se moze postici samo javnom raspravom o ovom ratu, koju je hrvatski vrh sprecavao od samog pocetka, a sto sigurno nije doprinijelo bistrenju pojmova o ratnim ciljevima i ratnoj strategiji, vec demagoskom zamagljivanju i jacanju onih snaga koje nas usmjeravaju prema ekonomici permanentnog "malog" rata, prema "miru" sa zlocincima koji i sami nemaju nikakve buducnosti, ili prema samom zlocinu.

Sto su od samog pocetka trebali biti hrvatski ratni ciljevi? To su, prvo, ostvarenje potpune drzavne nezavisnosti na cijelom teritoriju Republike Hrvatske, te njeno priznanje od strane ne samo medunarodne zajednice nego i svih susjeda, pa i ratnih protivnika. Drugo, zastita hrvatskih zajednica u susjednim zemljama, prije svega u nezavisnoj Bosni i Hercegovini, u kojoj su Hrvati stovise i konstitutivni narod. Trece, uspostava trajnog mira u jugoistocnoj Evropi, sto pretpostavlja rjesenje ne samo hrvatskog nego i svih drugih otvorenih pitanja, prije svega albanskog.

Moram primijetiti da hrvatski ratni ciljevi nikad nisu bili ovako jasno zacrtani, da je cak bilo i nedoumica o pravoj naravi sukoba (rat ili neko nedoreceno militantno stanje), pa i o odnosu prema protivniku (borba ili dogovor). Gotovo jednako vazno, iz samih redova hrvatske vladajuce (pokatkad i oporbene) politike prodirali su stavovi koji su pitanje teritorijalne cjelovitosti hrvatske drzave definirali na nacin koji je prelazio granice RH. Imajuci sve to u vidu, moze se zakljuciti da su hrvatski ratni ciljevi parcijalno ispunjeni u svom prvom dijelu, priznanjem RH od strane medjunarodne zajednice i primanjem u OUN. To zacijelo predstavlja veliki uspjeh, ali samo po sebi ne jamci ostvarenje drugih vojnih ciljeva, niti znatno utjece na tijek unutrasnje obnove, bilo gospodarske, bilo politicke.

Ne bi trebalo precjenjivati objektivne hrvatske snage. Hrvatski su resursi ograniceni, ali ipak nisu toliko mali da se nije moglo postici mnogo vise. Cini mi se da je problem prije svega u mobilnosti i disciplini, ali i u nestvarnim ocekivanjima o vanjskoj

intervenciji. Osim toga, ratna se strategija cesto brkala s taktickim probicima hrvatske politike. No, najvaznije je uociti da je Hrvatska vodila politiku ogranicenog rata, sto je dijelom posljedica, a dijelom i uzrok niskog stupnja mobilnosti i discipline. To znaci da se rat ogranicavao na razinu prihvatljivu neprijatelju i medjunarodnoj zajednici, sve to u funckiji olaksavanja politickih rjesenja. To je glavni uzrok ogranicenih uspjeha HV. A drugi je taj sto mobilizacija nije bila opcenita, sto je nastao dramatican raskorak izmedju "ratnih krajeva" i debele pozadine, sto citav javni zivot nije bio podreden ratnim potrebama I, mozda najpresudnije, sto se hrvatske oruzane snage nisu stvarale po pravilima vojne znanosti, nego cesto neprofesionalno, bez cvrste discpline i uz posveasnje suprotnosti izmedju casnika raznih provencijencija.

Kriticari ovakve strategije, a sebe ubrajam medju njih, o dpocetka su govorili da se Hrvatska mora oslanjati na vlastite snage, trazeci prirodne saveznike u neprijateljima velikosrpske politike i koristeci suprotnosti u medjunarodnoj zajednici - imajuci, medjutim, uvijek na umu da se s Milosevicem ne moze sklopiti nikakav mir, i da se trajan mir moze sklopiti tek s demokratskom Srbijom, ukoliko do nje ikada dode, ili pak, sto je vjerovatnije, s porazom Velikosrba. Upozoravali smo da se raznim zapadnim cimbenicima mnogo ne vjeruje, jer niko od njih ni u jednom casu nije bio voljan stati na put agresiji, ali smo se u isto vrijeme, ne zbog Zapada nego radi nas samih, zalagali za demokratizaciju Hrvatske i za pravedan sporazum s onim Srbima u Hrvatskoj koji nisu u nacelu protiv hrvatske drzave. Osudivali smo i osudujemo svaki teror protiv Srba kao takvih I zalazemo se za sudsko gonjenje svih onih koji su u ime nekog pervertiranog hrvatstva nanosili zlo neduznima, dapace i krivima, jer u pravnoj drzavi sudovi donose presude, a ne rulja i dinamit. No, nase su se kritike cesto osudivale bez argumenata, ali uz obilje objeda iz ropotarnice totalitaristickih rezima.

Sto se Bosne tice, nasa se saznanja mogu sazeti ovako: dugorocni hrvatski interes u Bosni je funkcioniranje suverene i teritorijalno nepovredive bosanskohercegovacke drzave kao pravne i demokratske drzave triju naroda, uz potpunu garanciju njihovih zajednickih i pojedinacnih prava. Odustati od ovoga nacela nuzno vodi cijepanju Bosne, bilo zbog toga sto se ne vjeruje u mogucnost stabilnog funkcioniranja visenacionalnih drzava, bilo zbog uvjerenja da jedino odogovor Hrvatske i Srbije nmoze donijeti trajan mir na Balkanu. No, kad bi se i radilo o jasnim strateskim opredjeljivanjima, najgori put do hrvatsko-srpskog dogovora o razgranicenju interesa u Bosni je put vojnog popustanja i odbacivanja ne samo Muslimana, nego i onih Hrvata i Srba koji se bore za demokratsku bosansku drzavu. Jer, ako vojni savez s Bosnom ne proradi, obruc oko Sarajeva ne bude razbijen, a snabdjievanje zapadnih “krajina” (dakle i onih u Hrvatskoj) ne bude presjeceno na posavskom ratistu, Hrvatska ce pomoci stabilizarnju velikosrpskog rezima i u Beogradu i u Bosni, sto nije u njenom dugorocnom interesu.

Iz hrvatskih drzavnih izvora cesto stizu glasi kako je HVO spasilo sto se spasiti dalo u Bosni i Hercegovini. Namece se teza da Muslimani i nisu nikakav politicki cimbenik. Otvaraju se novi stoljetni rascjepi, a hrvatski se narod gura u necasnu borbu protiv svojih najprirodnijih saveznika, sve u ime nicim potkrijepljene tvrdnje da Hrvatska najbolje zna sto je dobro za Muslimane. Prozorski dogadaji, bez obzira radi li se o teroru nad Muslimanima, moraju se predociti hrvatskoj javnosti. Oni, naime, govore o najdubljem padu hrvatske politike u posljednjih pola stoljeca. Jer, dok za vrijeme NDH i NRH/SRH nismo odlucivali o svojoj sudbini, danas kao suvereni cimbenik idemo u blato iste one politike kojom je Milosevic poveo Srbiju u propast. Vrijeme je za glasni prosvjed. Mozda netko misli da stvari nisu tako ozbiljne. Sto se mene tice, sutjeti je sada ravno sutnji srpske javnosti za vrijeme bombardiranja Vukovara i Dubrovnika. Ne, mi

veoma dobro znamo sto sve Bosna krije. Ona krije zlocin, put u diktaturu, nova desetljeca neslobode, nove egzoduse i nove emigracije. Hrvatska u srcu. Bosna na umu.

VLAST I IMAGE VLASTI

(Integralni tekst interviewa s Zeljkom Garmazom)

ZELJKO GARMAZ: u jednom interviewu obiavljenom u lipnju ove godine, odgovarajuci na pitanje o ugledu Hrvatske u svijetu i distanci, nekada slabijoj, nekada jacoj - ali, ipak, o distanci koju SAD gaji prema Hrvatskoj, rekli ste da "ugled Hrvatske pada svaki put kad neki americki list zabiljezi, primjerice, slucaj novinara protiv kojih se dizu optuznice, sto samo potcrtava nepromisljenu narcisoidnost naseg vladajuceg sloja."
Od tada je proslo skoro pola godine, a uz ime predsjednika Tudmana u uglednom "New York Times" se ne prestaju vezivati epiteti "diktatora", "krvnikovog segrta" ... Je li u pitanju samo osobni animozitet potpisnika tih redova ili Hrvatska svojim postupcima itekako daje povod stvaranju takve slike u svijetu?

IVO BANAC: Hrvatska ima samo jednu sansu, a to je da bude primjerna u ovom dijelu svijeta. Umjesto da se hrvatska politika usmjeri u tom pravcu, koji joj moze donijeti ne samo bolji ugled, nego i stvarno dobro, ona mnogo vremena trosi kako bi samu sebe uvjerila da je zrtva predrasuda onih sto "nas ne vole". Ako tako nastavi, uskoro ce biti tamo gdje je i srpska politika, koja je takoder zrtva svjetske zavjere. Mozda cemo imati i iste neprijatelje - Zapad, moderni svijet, Wall Street, Vatikan i druge uobicajene konspirativce.

No, zar nije tocno da u Hrvatskoj politici ima mnogo negativnoga? Nije valjda jedino **New York Times** primijetio izborne namjestaljke, dirigirani tisak, strogo kontroliranu TV, podobnost i nepotizam, sumnjive atentate bez uhicenih pocinitelja, politiziranu policiju i ovisno sudstvo, zlouporabe rodoljubivih i duhovnih osjecaja, relegitimizaciju ustastva, kontinuitet drzavnog kapitalizma, korupciju, bahatost i objede? Umjesto da se tomu stane na put, stranka na vlasti nas uvjerava kako "neprijatelji" zloupotrebljavaju njenu demokraticnost, kako rade za CIA-u, kako su se prodali "za saku dolara". Da stvar bude ljepsa, tu tezu podrzava dio oporbe.

Svijet je veoma malen. Dopisnika je veoma mnogo. Iz zemalja bivse SFRJ u ovom trenutku za New **York Times** pisu cetiri novinara. Valjda je netko od njih imao prilike citati hrvatski tisak, primjerice Glasnik HDZ-a od 9. studenoga, posljednji koji sam primio: na str. 16 jedan raspjevani autor upozorava dr. Marka Veselicu kako su njegova nastojanja za "osvajanjem" HTV nista manje nego priprema za "izvodenje drzavnog udara". Ova stavka, koja niposto nije usamljena u tom vrebajucem tjedniku, nesto govori o jednom neobicnom poimanju slobode. Trazenje pluralizma u medijima ravno je diverziji sa zadnjim namjerama. Za recenog je autora politika isto sto i rat. Mi ili oni. Vladati ili biti pokoren. Nema diskusije. Posebno ne toga. Jer svako je visezvucje znak slabosti. Nejedinstva.Trulezi. To je onaj poznati "gnjili liberalizam", kojega nikako da se rijesimo sto vise takve 'slobode', to vise uvodnika u New York Times-u.

Z. G.: Ono zbog cega hrvatska politika u svijetu cesto biva proglasena "suagresorskom", svakako je odnos prema Bosni i Hercegovini. Gospodin Cviic je to nazvao "bosanskim autogolom". Naime, on smatra da se samoobrana Hrvata u Bosni i Hercegovini trebala bolje objasniti pred svijetom, cime bi Hrvati dobili poene, a ne bili proglaseni za agresora. Mozete li to prokomentirati?

I. B.: Mislim da je to tek djelomicno tocuo. Ne radi se o "objasnjavanju", nego o sustini jedne politike. Hrvatska se vladajuca politika ponasala prema Bosni onako kako se Pasic za vrijeme prvog svjetskog rata ponasao prema Supilu i Trumbicu. U silnoj zelji da se

dio Bosne "zagrli", zaboravilo se da je Bosna bila subjekt, cak i prije njenog medunarodnog priznanja. A da se prema njoj nije ponasalo kao prema subjektu, vidi se i iz toga sto se o njoj, ali bez nje, razgovaralo s Milosevicem. To su nepobitne cinjenice, o kojima mogu osobno posvjedociti. Pasic i Aleksandar su prijetili "amputacijom", a ova hrvatska vlast je dogovarala "podjelu" s nasim i bosanskim din-dusmanom. Da bi se u tomu usplelo, javnost je trebalo pripremiti da u bosanskom rukovodstvu vidi iskljucivo kukavice, Jugoslavene, americke miljenike, islamske fundamentaliste, zapravo protivnike. Toliko je gadosti izreceno i napisano protiv Muslimana i republickog rukovodstva BiH da svaki objektivni promatrac mora doci do zakljucka da se ne radi o saveznicima, stvarnim ili potencijalnim, nego o preprekama na putu u idealnu nacional-hegemoniziranu buducuost. Ovakva se politika nije mogla bolje objasniti.

A kakva je hrvatska politika u Bosni trebala biti? Ne meka prema bilo kojem rjesenju. Hrvatska ima pravo i duznost reci: ne dopustamo integriranje najmanjeg dijela BiH, pod bilo kojim uvjetima i na bilo koji nacin, s drzavom Srbijom, ma kako se ona zvala - Jugoslavija, Polujugoslavija, federalna Jugoslavija, konfederalna Jugoslavija ili samo Velika Srbija. Mi zelimo da Bosna i Hercegovina bude potpuno nezavisna (dakle i od Hrvatske), ali da u njoj svaka nacija ima dogovorom utemeljena nacionanla prava, koja bi uklonila svaki pokusaj majorizacije. U tom bi slucaju hrvatska politika bila na istoj valnoj duzini s deklariranom politikom svjetske zajednice. To znaci da bi se vojni aspekt sukoba mogao voditi bez bojazni da ce netko optuziti Hrvatsku kako ugrozava Bosnu, jer bi ona ugrozavala samo i iskljucivo srpskog agresora. Ili, da budem konkretniji, nitko nebi bio u prilici zamjeriti Hrvatskoj najizravniju vojnu ulogu u BiH, kad bi to bilo u sluzbi bosanske drzavnosti. Zamislite koliko bi Hrvatska dobila u medunarodnom ugledu da je jos ovog ljeta rekla: Gospodo, plavi sljemovi, bijele kabanice, ugojene kabinetlije, vi ste pokazali da Bosni necete djelatno pomoci. Narastaji ce vas za to osuditi. U vasem i nasem interesu, mi u dogovoru s legitimnom vladom BiH stavljamo nasu vojsku u borbu za oslobodenje Sarajeva i cijele BiH. Ta je borba u interesu svih Bosanaca i Hercegovaca, pa i Srba, jer nikakvu srecu nece za sebe pobrati demoliranjem hrvatske ili bosanske drzave.

No, priznajem, za takav jedan potez, nisu ni onda, kao ni danas, postojale odredene pretpostavke u sluzbenoj hrvatskoj politici: (1) jasan stav prema BiH i uopce prema medunacionalnim odnosima u postjugoslavenskom sustavu; (2) izgradnja hrvatske vojske na nacelima moderne vojne zaanosti; (3) odluka da se Hrvatska potpuno mobilizira i u svemu podlozi ratnim potrebarna; (4) politika oslanjanja na vlastite snage, za sto je potrebna golema samodisciplina, samoodricanje i zrelost, upravo one kvalitete u kojima ova vlast oskudijeva. Jer, ovo su dubinski problemi sluzbene hrvatske politike: (1) ona je deklarativno za nacionalnu jednakost, ali je blaga prema svima onima koji je krse; (2) ona je dopustila lokalnu autarkicnost, nestrucnost i nedisciplinu u vojnom sektoru, sto je glavni nedostatak hrvatske vojne politike, a ne naoruzanje, kako se inace tvrdi; (3) ona je vodila ograniceni rat, sto se ocituje i u postojanju dvije Hrvatske - vojnosektorske i duboko pozadinske, u kojima su na djelu dva nacina ponasanja, s rezultatom da je naizgled centralisticka politika doprinijela najvecem razbijanju hrvatskog interesnog jedinstva u ovom stoljecu; (4) ona je cekala (jos ceka!) da netko drugi za nju napravi ono sto je sama trebala uciniti jer nije znala ili mogla graditi jednu modernu drzavu zasnovanu na zakonu i odgovornosti. Rezultati su suprotnosti u ponasanju stranke na vlasti: ona ima militantni, ultranacionalisticki image, sprovodi unutrasanju verbalnu agresiju prema svim kriticarima, a stvarno je stranka oklijevanja i sporazumastva. Sutra ce nam njeni jezicni kerberi pokusati nametnuti korjenski pravopis, ali ga ne mogu nametnuti kninskom dizdaru. Sudbina onih koji nisu u stanju proizvoditi vlast je da proizvode image vlasti. Da, autogol, ali s predumisljanjem ...

Z. G.: cime objasnjavate tvrdnju, jednom iznesenu, da se Tudmanova politika od pocetka zasnivala na pretpostavci da se srpski interesi moraju zadovoljiti u Bosni Hercegovini?

I. B.: U politici, kao i u ratu, cesta je pojava da se upotrebljava strategija iz prethodnog razdoblja. Tako su Francuzi 1940. vodili rat iz 1914. Isto je tako hrvatska politika 1990. polazila od modela sporazuma Cvetkovic-Macek. Premda je taj sporazum Hrvatskoj donio predah, on nije bio dobar, posebno u svom bosanskom aspektu. Nije bio dobar jer je zanemarivao muslimansku vecinu i isao za zadovoljavanjem srpskih interesa putem podjele BiH. No, i to je bilo logicno. Sporazum nije nametnuo dr. Macek, nego knez Pavle. Osim toga, sporazum iz 1939. pocivao je na pretpostavci jugoslavenskog drzavnog kontinuiteta, a samoupravne su ovlasti Banovine Hrvatske bile manje od onoga sto je SR Hrvatska imala (na papiru) po Ustavu SFRJ iz 1974.

Dr. Tudman je neobicno otvoren u svom diskursu o tomu kako on zamislja rjesavanje bosanskohercegovackog cvora. Uostalom, on je i javno rekao, dapace u ovom listu (interview s g. Josipom Jovicem, 10. lipnja 1992.), kako "valja obuzdati srpske apetite, ali s druge strane valja naci i rjesenje prihvatljivo za sve, pa i za 1,5 milijuna Srba koji zive u BiH, bez bilo cije supremacije." Tomu je prethodila izjava kako je promjena granica silom nedopustiva, "jer to onda izaziva opci rusvaj". Da bi se sprijecio "rusvaj", moze doci i do promjena granica dogovorom. Dakako, s knezom Pavlom ...

Z. G.: Tesko je u razgovoru s Vama "umetnuti" nesto o cemu vec niste ranije iznijeli svoje misljenje. Jako puno ste pisali i govorili u hrvatskim medijima o "opasnosti" koju nosi losa politika Hrvatske prema Bosni i Hercegovini. Tako ste jednom prilikom pozivajuci se na Radicevu izjavu na Sjednici Narodnog vijeca SHS o srljanju "kao guske maglu", izrazili bojazan u obistinjenju one Santayanine "kako su oni koji zaborave povijest osudeni da je ponove". Mozete li navesti najkarakteristicnije primjere "ponavljanja povijesti" u koje smo se upleli?

I. B.: Treba razlikovati bon mot od analize. Povijest se ipak nikada ne ponavlja, barem ne u pojedinostima. Zato i velim da sporazumi s knezom Pavlom ne mogu biti model za odnose s jednim zlocincem, kakav je Milosevic. Ipak, ponavljaju se situacije. Sve smo ovo procitali u Krlezi. Mi zivimo u novom - ali neusporedivo krvavijem - izdanju Krlezinih **Deset krvavih godina.** Sve je tu: Gospodin Doktor, koji je naucio "da je kameleonstina samo jedan oblik egzistencije"; deviza o "pokvarenoj gospodi", koja bi bila stvarna da je "demagoski ne upotrebljavaju upravo sama ta 'pokvarena gospoda'"; "trovarsi altro Signore"; "Dubrovcanin Sopilo - austrijska spijuncina": "ili ce Hrvati pobijediti sami, ili ce buknuti revolucija u Monarhiji ili ce vanjske revolucije oboriti Monarhiju"; srpska artiljerija i dinarska rasa ...

Hrvati, naime, ukljucujuci njihov intelektualni i elitni sloj, nisu imali prigode upoznati se sa svijetom. A svijet nas ne pozna i ne zeli znati. To su izvori svih opetovanih i stoljetnih frustacija, od kojih svakodnevno eksplodiramo, metaforicki i doslovno.

Z. G.: "Ako su granice Bosne sirile turske corde, branili su ih diviti iz fratarske torbe ... ", stihovi su koje ste mi u jednom nasem ranijem razgovoru pripomenuli pokusavsi oznaciti doprinos fratara ocuvanju autohtonosti bosanskog prostora. Izgleda da su i danas bosanski fratri jedini promicatelji Bosne i Hercegovine u sadasnjim granicama. Mislite li da je i dalje moguce raditi na ostvarivanju kolektivnih prava Hrvata u cijeloj bosanskohercegovackoj drzavi, ili da konstituivnost postane realnost?

I. B.: Da, u ovo adventsko vrijeme, moramo se nadati da ce franjevacko iskustvo pobijediti. Potresno je citati Lovrenovicev sastav o Jajcu u nedavnom **Vjesniku,** njegovo svjedocanstvo o egzodusu podmilackog zupaika, koji je s narodom otisao tek poslije vojske. Tko ce Isusa opet onako sopovski provozati "kroz nas mali grad"? Tko ce mu u Jajcu opet reci, onako poput Sopa: "Ako me upitas, dok nase staro kljuse / bude plasila kraj puta sas: / - Koja je ovo zemlja? - Kazat cu: O Isuse / pa to je Bosna, ti to znas.-"?

Kolektivno pravo u cijeloj Bosni? Odbaciti takvu mogucnost znaci okrenuti leda Bosni, Jajcu, nasoj povijesti, nasoj osobnosti. To jos ne znaci da cemo uspjeti sacuvati Bosnu, ali moramo pokusati. Kad je fra Ginepro jednom molio, na nebesima mu se ukazala ruka, a zatim je cuo glas: "Fra Ginepro, bez ove ruke ne mozes nista." Fratar je projurio kroz samostan, plesao i dugo vikao: "To je zaista istina, Gospodine! To je zaista istina!"

NASE SU JEDINE REALNE OPCIJE U KULTURI OTVORENOSTI I SLOBODE

(Pozdravna rijec na Saboru Matice hrvatske, 19. prosinca 1992.)

Dragi prijatelji,

Radostan sam sto ovaj Sabor Matice hrvatske, prvi u neovisnoj Hrvatskoj, mogu pozdrajiti u ime stanovitog broja clanova-radnika u Sjevernoj Americi, misleci na zelje svih onih nasih iseljenika koji u Matici vide siguran zalog napretka hrvatske kulture u vrijeme kad je Hrvatska jos uvijek izlozena agresiji, a nas narod, posebno u opustosenim krajevima i u Bosni i Hercegovini, prolazi kroz velika iskusenja i patnje, izlozen progonima i rapidnom osiromasenju.

Cesto se tvrdi kako kultura ne moze napredovati u ratna vremena. Cini mi se, medutim da upravo u ratnim vremenima moramo jos vise izgradivati nase kulturne ustanove, prije svega ovu Maticu, jer jedino tako mozemo nastaviti onaj dio nasih stremljenja koji hrvatski narod povezuje u kontinuitetu kreativnog rada od samih pocetaka, u znaku glagoljskog slova, do nasih dana. Zato smo posebno zahvalni predsjedniku Gotovcu na njegovoj skrbi za rast Matice u Sjevernoj Americi, kao i na tomu sto je nasao vremena da nas posjeti i ohrabri upravo u ovim ratnim vremenima.

Za Hrvatsku nije nevazno kako je predstavljena u svijetu. Donedavno, Hrvatska nije imala svoju drzavnu reprezentaciju, pa su ustanove nacionalno-integracijskog karaktera, dakle posebno Matica, igrale ulogu naseg jedinoga pravog predstavnika, ne samo u medunarodnoj kulturnoj zajednici, nego opcenito. Ta uloga ne smije ni danas zamrijeti. Jer Hrvatska se uvijek legitimirala svojom narodnon kulturom, a Matica hrvatska je, sve tamo od Preporoda, bila prostor u kojemu se sloboda (ili nesloboda) hrvatske kulture ponajbolje ocitovala. Stovise, usudio bih se reci da je Matica ona tocka u kojoj su se sukobljavale sve oprecne tendencije u nasoj kulturi. Tako je - a to se ne smije zaboraviti ili zapostaviti - upravo Matica hrvatska bila na udaru velikosrpskih i unitaristickih snaga tijekon nacionalno-obnoviteljske sedamdeset i prve. Bez ove godine i uloge koju je Matica imala u njoj Hrvatska ne bi mogla politicki sacuvati narastaje svojih sinova i kceri (govorim prije svega o svojoj generaciji) za buduce napore, one koji su na djelu u nasim danima.

No, reci ce netko, moze li Matica igrati istu ulogu u uvjetima stvaranja hrvatske drzave? Ja mislim da moze i mora. I danas se u hrvatskoj kulturi, pa i u Matici, sukobljavaju oprecne tendencije. Mogu slobodno reci da americki Hrvati, posebno nasa inteligencija, jedine realne opcije vide u kulturi otvorenosti i slobode, u kulturi istine i demokracije - u djelu onih nasih velikana sto su najboije ocrtali nase kulturne opcije, od Draskovica i Gaja, Starcevica i Strossmayera, do brace Radica i Krleze. Premda su svi oni zastupali razlicite, cesto i oprecne kulturne programe, izvan kruga sto su ga oni zacrtali nije bilo hrvatske kulture, barem ne one koja je isla ukorak sa svijetom. Duznost je Matice hrvatske cuvati njihovu bastinu, prenositi je svim hrvatskim sinovima i kcerima, ma gdje oni bili, u Americi ili Backoj, u Canadi ili Kotoru. Ali uvijek tolerantno i otvoreno, kako dolikuje ustanovi koja nije od jucer, koja je legitimacija kulturnih dostignuca hrvatskog covjeka.

U BOSNI NECE DOCI DO PREKRAJANJA GRANICA

(Integralni tekst interviewa s Davorom Butkovicem, Globus, 24. prosinca 1992.)

DAVOR BUTKOVIC: Uskoro ce se u Lodnonu odrzati drugi sastanak skupine uglednih hrvatskih intelektualaca koji zive u inozemstvu. O cemu je rijec?

IVO BANAC: - Rijec je o skupini od osamnaestak intelektualaca i javnih radnika, koji djelulu u Americi i zapadnoj Evropi. Nas je prvi skup odrzan u Londonu, u svibnju ove godine. Drugi ce se sastanak odrzati u sijecnju 1993. takoder u Londonu. Mi zelimo osmisliti razne projekte koji bi pomogli modernizaciji Hrvatske, tj. da Hrvatska postane doista demokratsko drustvo. Na prvom smo sastanku raspravljali o svim aktualnim pitanjima za sadasnjost Hrvatske: o politickoj, kulturnoj i gospodarskoj problematici. Izdvojili smo niz problema. Mislimo da mnoge od njih ne moze rijesiti sama hrvatska drzava, kao ni razne vladine ili nevladine ustanove koje djeluju u zemlji. Smatramo da u rjesavanju problema treba biti ukljucen i najelitniji dio iseljenih Hrvata.

Nasa je inicijativa zasad nedovoljno definirana, ali se nadamo da cemo vrlo brzo predloziti konkretne programe.

DAVOR BUTKOVIC: Djelovanje vase skupine bitno je nova cinjenica u ponasanju hrvatskoga iseljenistva, jer se ono od prije nekoliko godine okupljalo oko politicara koji su dolazili iz Hrvatske, uglavnom predstavaika HDZ-a, ili oko Crkve u Hrvata. Kakav je vas odnos prema politickom raspolozenju iseljenih Hrvata koji su uglavnom skloni HDZ-u?

IVO BANAC: - O hrvatskom se iseljenistvu vise ne moze govoriti kao o jedinstvenoj skupini. U njemu postoje velike politicke, socijalne i ekonomske razlike. Golema je razlika izmedu Hrvata koji zive u Evropi i Hrvata iz Amerike i Australije. Iseljenistvo u prekooceanskim zemljama takoder se bitno obnovilo zbog novoga vala iseljenika s kraja sezdesetih.

Sintagma dijaspora, naime, vise skriva nego sto otkriva. U iseljenistvu, kao i u Hrvatskoj, postoje razne opcije. Ne bih zanemario one koji na buducnost Hrvatske gledaju mnogo kriticnije nego sto bi se moglo zakljuciti iz rezultata glasovanja, kad je HDZ dobio podrsku iseljenistva.

DAVOR BUTKOVIC: Nije li ipak dominantna opcija ona koja daje bezuvjetnu podrsku drzavnom vodstvu radi zastite drzavnih interesa?

IVO BANAC: - Ne potcjenjujem vaznost stvaranja hrvatske drzave. Taj je uspjeh stvorio velik kredit i HDZ-u i celnicima vladajuce stranke. Ali, taj kredit ne moze biti neogranicen. Ako se Hrvatska ubrzo ne demokratizira, ona ce izgubiti podrsku znacajnog dijela iseljenistva. Vec se sad cuju ostre kritike zbog toga sto su mnogi vazni procesi koji trebaju stvoriti modernu hrvatsku drzavu jednostavno zakrzljali. Ne moze se vise iseljenistvo smatrati nekritickom masom koja ce slijediti hrvatski drzavni vrh, a da se ne upita kamo taj vrh ide!

DAVOR BUTKOVIC: Jesu li clanovi vase skupine razgovarali o suradnji s crkvenim krugovima koji su medu iseljenicima vrlo utjecajni?

IVO BANAC: - Nismo sluzbeno premda medu nama ima i ljudi iz Crkve, poput monsinjora Milana Simcica, koji djelule u Vatikanu. No, na sve moguce nacine nastojimo komunicirati s predstavnicima Crkve u Hrvata, zato sto smatramo da je Crkva ustanova koja je vrlo bitna za razvoj Hrvatske. Zelimo da Crkva bude sto vise zastupljena u svim razgovorima o buducnosti Hrvatske.

DAVOR BUTKOVIC: Postoje li kontakti izmedu clanova Medunarodne Hrvatske inicijative i hrvatskag drzavnog vrha?

IVO BANAC: - Nasu izjavu iz svibnja ove godine predocili smo predsjedniku Republike, predsjedniku Sabora, kardinalu Kuharicu, predsjedniku HAZU, predsjedniku Matice hrvatske, kao i celnicima vaznijih politickih stranaka.

Predsjednik Republike primio je naseg clana, koji mu je urucio tekst izjave. Kako sam razumio, nije imao posebnih zamjerki, no poslije toga nije bilo nikakvih novih razgovora o nasim stavovima i nasoj inicijativi. Zasad nismo dobili konkretnu podrsku, ali ne ocekujemo ni drzavno suprotstavljanje.

DAVOR BUTKOVIC: Kakav je stav vase skupine prema sluzbenoj hrvatskoj politici?

IVO BANAC: - To ovisi o pojedincima. Ja sam, kao sto se zna, vrlo kriticki raspolozen, za razliku od nekih drugih clanova nase skupine. Medu nama ima i onih koji smatraju da u ovom trenutku pretjerana kriticnost nije pozeljna. Uostalom, medu nama ima i clanova Hrvatske demokratske zajednice, poput gospodina Ivice Zdunica, koji je osnovao HDZ u Americi.

DAVOR BUTKOVIC: Medju najspornijim temama u hrvatskoj javnosti jest ugled Hrvatske u svijetu. Kako biste procijenili ugled Hrvatske u odnosu na sijecanj ove godine, dakle na vrijeme medunarodnog priznanja Hrvatske?

IVO BANAC: kad se govori o hrvatskom ugledu u svijetu, govori se ponajvise o ustanovama koje kreiraju javno misljenje. Kreatori javnog misljenja jesu uvodnicari vodecih listova i izvjestitelji vodecih televizijskih postaja koji cesto izrazavaju misljenja svojih vlada. U najtezim trenucima, dakle, na ljeto i u jesen lanjske godine, Hrvatska je bila ignorirana, barem kad je rijec o americkoj javnosti. Potkraj prosle godine doslo je do promjene, na sto je najvise utjecala odluka Evropske zajednice da prizna Hrvatsku. Poslije, na proljece, doslo je i americko priznanje. U to je vrijeme Hrvatska bila tretirana kao zrtva srpske komunisticke agresije, pa je uzivala simpatije americke javnosti.

Medutim, na ljeto se promijenila scenografija balkanskog ratista. Rat se preselio u Bosnu i Hercegovinu, o Hrvatskoj se sve manje pisalo, pa su izbori u kolovozu bili u americkom tisku gotovo zanemareni. Situacija u Bosni postala je uzrokom kritika hrvatske politike. To je bilo osobito naglaseno u rujnu, listopadu i u studenom - najvise u vrijeme sukoba HVO-a i Armije BiH. Sada, kad izgleda da tih sukoba vise nema, situacija je za Hrvatsku mnogo bolja. Ali sukobi Hrvata s Muslimanima otvorili su veliki prostor onim misljenjima i politickim teznjama koje zele poistovjetiti Milosevica i Tudmana, sto je iznimno stetilo Hrvatskoj.

Drugi osnovni prigovor Hrvatskoj jest nedorecenost i sporost u razvijanju demokratskih procesa. Najveci se prigovori odnose na slobodu tiska, slabosti naseg parlamentarnog zivota i sporost pretvorbe u gospodarstvu. Sve je to dobro uoceno, i sve se to vani koristi kako bi se zanijekala i osporila pravednost hrvatske borbe u ovom balkanskom

sukobu. Hrvatski ugled u svijetu, po svemu sudeci, ovisi o sto boljem i aktivnijem odnosu drzavnog vrha prema svim spornim pitanjima koja sam nabrojio.

DAVOR BUTKOVIC: Podudara li se hrvatska drzavna politika s onim sto se na Zapadu podrazumijeva kao zajamcena razina demokracije, zastite ljudskih prava i slobode tiska?

IVO BANAC: - Ne, nazalost. U svakom od tih podrucja Hrvatskoj se upucuje niz, cesto opravdanih, kritika koje se ovdje ne uocavaju koliko bi trebalo. Od Hrvatske se ocekuje, bas zato sto je zrtva komunisticke agresije, da opravda povjerenje Zapada, da pruzi dobar primjer. A hrvatska drzavna politika cesto se ponasa kao da joj je svejedno sto Zapad misli o navedenim pitanjima. Hrvatska ne vodi aktivnu politiku koja bi unaprijed sprecavala kritike u vezi slobode tiska ili krsenja ljudskih prava.

DAVOR BUTKOVIC: Sto se, s americkog stajalista, kad se govori o slobodi tiska, moze prigovoriti Hrvatskoj?

IVO. BANAC: - Ocito je da se drzavne ustanove izravno mijesaju u poslove raznih urednistava. Ovo, naravno, ne znaci da treba dopustiti bilo kakve problematicne situacije u pretvorbi novinskih poduzeca. Ali je ocito da se sporni dogadaji u vezi s pretvorbom nastoje iskoristiti kao sredstvo kontrole pojedinih urednistava. Ako je vec nuzno u pojedine novinske kuce uvoditi upravne odbore koje drzava imenuje, njihovi clanovi moraju biti nepristrmi strucnjaci, a niposto ljudi povezani s vladajucom strankom i drzavnim strukturama.

Ako se ljudi u upravnim tijelima identificiraju s politikom rezima, postavlja se pitanje o njihoviin stvarnim namjerama i zadacama u pojedinim novinama.

DAVOR BUTKOVIC: Kad je rijec o politickom zivotu u Hrvatskoj, sto je najspornije?

IVO BANAC: - u Hrvatskoj se, nazalost, provedba visestranackih izbora poistovjecuje sa samom biti demokracije. To nije tocno! Mozete imati visestranacki sustav i u izrazito autoritarnim drzavama. Demokracija nije samo izbor, to je procedura i proces. Stoga u drustvu treba stvoriti mogucnost stvarnog izbora izmedu razlicitih politickih rjesenja. Treba potencirati kritiku, treba joj otvoriti vise prostora. Svaki primjer visezvucja ne smije biti unaprijed problematican, kao sto je to sada u Hrvatskoj, jer se stjece dojam da sve ono sto nije na liniji moze i treba biti osudeno, a to je protivno modernoj demokraciji.

DAVOR BUTKOVIC: Ima li oporba pravo kad tvrdi da prevelike predsjednicke ovlasti, slicne francuskom modelu, kompromitiraju hrvatski politicki sustav?

IVO BANAC: - Rekao bih da je francuski model podjele vlasti nanio stetu i mnogim drugim drzavama, a ne samo Hrvatskoj. Svakoj zemlji koja izlazi iz totalitarizma, koja napusta komunizam, najvaznije je afirmacija prava na razliku, afirmacija kritike i pune demokracije. A ovako velike predsjednicke ovlasti, ali i ponasanje samog predsjednika, Hrvatsku ne vode u tome smjeru. Predsjednik nije dao nikakvo stvarno ohrabrenje onima koji zele otvoriti vece demokratske procese u Hrvatskoj. Njegov je stav vrlo odbojan prema razlicitim misljenjima i prema politickim protivnicima njegove stranke. Od dr. Tudmana ne mogu traziti da prihvati sve kritike, to bi bilo smijesno, ali on bi morao otvoriti politicki prostor, dakle i prostor za ostru kritiku, koji bi legitimirao demokratske procese u Hrvatskoj!

DAVOR BUTKOVIC: u inozemstvu optuzuju Hrvatsku zbog krsenja ljudskih prava, a s druge je strane Hrvatska donijela jedan od najliberalnijih i najmodernijih europskih zakona o pravima manjine.

IVO BANAC: - To je vrlo slozeno pitanje. Ukratko, gledanje na Srbe kao takve, u najsirim slojevima hrvatskog drustva, posve je negativno, sto ne bi smielo sprijeciti nositelie drzavne vlasti da onemoguce antisrpske ispade. I kad je o Srbima rijec, u Hrvatskoj mora funkcionirati pravna drzava. Polozaj srpske manjine u Hrvatskoj, zbog svega sto se dogodilo, ocito je vrlo tezak. Stoga je u interesu Hrvatske da u stvarnom zivotu, dakle ne samo u zakonima nego i u stvarnosti, polozaj Srba i pripadnika svih ostalih manjina ne bude vise problematican. To je jedno od osnovnih pitanja imagea Hrvatske u svijetu.

DAVOR BUTKOVIC: Koliko su istupi poznatih ljevicarskih intelektualaca koji u uglednim stranim novinama napadaju Hrvatsku stetni za ugled Hrvatske?

IVO BANAC: - Ovisi o kome je rijec. Mislim da je Globus jako pogrijesio kad je pet sasvim razlicitih autorica pokusao proglasiti grupom koja podriva Hrvatsku. Niste vodili racuna o tome da su gospoda Ugresic i gospoda Drakulic najuglednije hrvatske spisateljice u inozemstvu. Osim toga, tablica s njihovim osobnim podacima, koja je uz taj clanak objavljena, vrlo je nizak pokusaj javne difamacije. To nije trebalo ni Globusu ni hrvatskoj javnosti!

DAVOR BUTKOVIC: **Zar je trebalo presutjeti cinjenicu da gospoda Ugresic** najprije u "Die Zeitu", a zatim u "Independenteu" iziednacuie svoju zemlju, koja je napadauta, s napadacem?

IVO BANAC: - Njczin tekst nisam citao, pa zato ne mogu sasvim odredeno odgovoriti. Medutim, reakcija Globusa, koja nije bila korektna, u inozemstvu se moze shvatiti kontraproduktivno za Hrvatsku. Ona se moze shvatiti kao dokaz da se ovdje progoni drukcije misljenje. Moze posluziti kao obrazac agresivnog i netolerantnog ponasanja hrvatske javnosti.

DAVOR BUTKOVIC: Kad govorim o medunarodnom polozaju Hrvatske, njen glavni problem, uz demokratizaciju i ljudska prava, njena je politika prema Bosni. Jesu li kreatori javnog misljenja u SAD stvarno uvjereni da dr. Tudman zeli podijeliti Bosnu i Hercegovinu?

IVO BANAC: - Svagdje u Americi gdje se raspravlja o hrvatskoj politici prema BiH, to je jedna od glavnih pretpostavki. I to ne u kontekstu razotkrivanja nekih tajnih motiva hrvatske politike nego zato sto je to javno reklo vise hrvatskih drzavnih duznosnika. Takve su se izjave kasnije demantirale. Sumnje, medutim, ostaju. Sve dok se na terenu ne dogodi nesto sto bi djelotvorno negiralo takve tendencije u hrvatskoj politici, dokle god se na terenu ne dokaze da Hrvatska ne zeli dijeliti Bosnu, takve ce optuzbe "visjeti" nad hrvatskom sluzbenom politikom.

Na Zapadu postoli snazna potpora drzavnosti BiH, i svi oni koji smatraju da je Bosna gotova i da je visc nema, u zabludi su. U Bosni nece doci do prekrajanja granica.

Najveci propust hrvatske politike prema Bosni jest to sto se uopce razmislialo o njezinoj podjeli. Ne tvrdim da u politici bosanskog vodstva nije bilo propusta. Bosanski su politicari naivno mislili da mogu izbjeci ono sto se dogodilo Hrvatskoj. Na sve moguce

nacine pokusavali su odgoditi ono sto je bilo neizbjezno, dakle pokusavali su uzaludno odgoditi rat. Medutim, oni su se plasili da pitanje bosanske drzavnosti u Hrvatskoj nema odgovarajucu potporu.

Samo postavljanje pitanja o mogucoj podjeli Bosne osnovno je za sve kasnije nedoumice, nesporazume, pa i sukobe izmedu bosanskih Hrvata i Muslimana. Sve te dvojbe potice i cinjenica da se Hrvatska zajednica Herceg-Bosna ne ponasa kao dio bosanskohercegovacke drzave.

DAVOR BUTKOVIC: Ovdje postoji misljenje da je dvojbena politika Zagreba prema Bosni uvjetovana pritiskom nasega iseljenistva, koje je, navodno, za "Hrvatsku do Drine"?

IVO BANAC: - Mislim da to nije tocno. Naprotiv, upravo u hrvatskom iseljenistvu ima mnogo prosvjeda protiv podjele Bosne, a ti prosvjedi dolaze s dvije strane. S jedne se daje podrska ucvrscivanju hrvatske i bosanske drzavnosti, a s druge strane tocno je da dio nasih iseljenika u bosanskoj drzavi vidi tek jednu prelaznu fazu integriranja Bosne i Hrvatske.

Medutim, i jedni i drugi suprotstavili su se "srednjoj" liniji, koja znaci podjelu Bosne. Ne moze se, dakle, reci da je hrvatska politika prema Bosni, tj. onaj njezin dio koji tezi podjeli Bosne, uvjetovana pritiskom hrvatskog iseljenistva.

SVAKI HRVATSKI PROJEKT RAZBIJANJA BOSNE I HERCEGOVINE POMAZE
VELIKOSRPSKIM PLANOVIMA

(Integralni tekst interviewa s Zeljkom Luburovicem, Danas, 8. sijecnja 1993.)

ZELJKO LUBUROVIC: u Vasem clanku u "Novoj Matici" napisali ste da je sto se Bosne tice - vrijeme za glasni prosvjed buduci da sutnja vodi Hrvatsku u blato iste one politike kojom je Milosevic poveo Srbiju u propast. Molio bih Vas da pojasnite taj stav te da dadete svoje videnje posljednjih zenevskih pregovora u tom kontekstu.

IVO BANAC: Clanak u "Novoj Matici" treba staviti u kontekst listopadskih dokumentiranih izvjesvtaja o oruzanim napadima jedinica HVO na Muslimane, ukljucujuci i civile. To sam osudio kao zlocin i pozvao druge da ucine isto. Jer, kad se ne prosvjedule, onda se odobrava. Uzalud price o tomu kako ste bili protiv zlocina ako to niste javno i ocitovali. To je lekcija br. 1 iz vremena NDH, koja je za nas Hrvate danas posebno znacajna. Jer neprestano nas pitaju, zar pisac "X" nije mogao uciniti vise, zar biskup 'Y' nije mogao reci vise. Cinjenica je da se istina o dogadajima u srednjoj Bosni presucuje u hrvatskoj javnosti, a u inozemstvu koristi protiv Hrvatske. Zelim da se u Hrvatskoj prosvjeduje kako bi se prijestupnici kaznili, hrvatska politika drukcije usmjerila, dapace promijenila, a nas ugled u svijetu poboljsao. Jedino ucinkovita kritika u samoj Hrvatskoj dokazom je nase zrelosti i demokraticnosti.

Svaki hrvatski projekt razbijanja Bosne i Hercegovine pomaze velikosrpskim planovima i tesko ugrozava Hrvatsku. Zenevski pregovori nece uspjeti ako se radi o ozakonjenju velikosrpskih osvajanja, s tim da se ostatak BiH teritorija podijeli izmedu Hrvata i Muslimana. Ukoliko se ipak radi o pokusaju restauracije kakve-takve jedinstvene Bosne, pregovore je tesko razumieti, jer su utemeljeni na psiholoski neodrzivim pretpostavkama. Zapadne su novine pune vijesti o "logorima za silovanje", o Karadzicu i Mladicu kao o prvooptuzenima na buducim procesima za ratne ziocince, a s tim istim ljudima se pregovara oko uspostavljanja deset autonomnih regija, novog bosanskog ustava i decentralizirane drzave. Kako to gospodin Vance zamislja? S Mladicem kao bosanskim ministrom obrane ili Karadzicem kao predsjednikom skupstine BiH? Zar se stvarno misli da je, poslije svega, sve ostalo isto? Jedinstvena Bosna ima realne sanse dan poslije Mladiceva uhicenja, ne prije. Sto se Hrvatske tice, u njenom je interesu da taj dan ubrza, a ne da ga onemoguci.

U svom nastupu na HTV 30. prosinca, dr. Tudman je iznio niz netocnosti o povijesti svog angazmana u BiH. No, ovo je tocno: Njegova je politika "od samog pocetka bila usmjerena na to da za odrzavanje BiH treba naci politicko rjesenje, a u muslimanskom vodstvu je prevladala ideja, nakon sto u pocetku nije bilo pripreme za rat, da se problem srpske agresije u BiH i opstanka BiH moze rijesiti ratom. Sama Hrvatska i sami Muslimani ne mogu vojnicki rijesiti rat u svoju korist zbog nadmoci JA, pa bi nastavak rata nuzno izazvao europske i svjetske komplikacije."

Pustimo po strani koliko je dr. Tudman bio za "odrzavanje" BiH. No, ako je sada za Bosnu kao "konfederalnu zajednicu triju naroda", kako on zamislja (ili, uostalom, gg. Boutros-Ghali, Vance i 0wen, cija rjesenja dr. Tudman ocito zagovara) da do takvog rjesenja moze doci bez vojnog poraza Karadzicevih cetnika? (Na to su pitanje Sarallije dostojno odgovorili zalosnoj karavani Vance & Boutros--Ghali na Silvestrovo.) Znaci li fraza o "stvarnom polozaju i demokratskim odnosima u BiH" da Hrvati i Muslimani, uostalom i Srbi, moraju prihvatiti zlocince kao legitimne predstavaike srpskog naroda u

BiH? Znaci li to da ce Hrvatska praviti koncesije Velikosrbima na svoju stetu? Jer, pise David Binder u New York Times-u od 1. sijecnja, "U utorak /29. prosinca/, hrvatski su vode rekli lordu Owenu u Zagrebu da su bosanskim Srbima voljni priznati 'koridor' na sjevernom rubu BiH, koji oni /Srbi/ vec drze sa svojim snagama". Na kraju, sto je dr. Tudman radio tijekom 1992. da se "nadmoc JA" umanji i prebrodi? Je li to dio "politickog rjesenja" ili "politicko sljepilo" ili pak samoubilacka politika?

Z. L.: Zagovarate javnu raspravu o Bosni, tvrdeci da ju je hrvatski vrh sprecavao od pocetka. Koji su po Vasem misljenju temeljni razlozi tom sprecavanju i koliko je takvo ponasanje utjecalo na odnos Zapada prema Hrvatskoj?

I. B.: Zagovaram javnu raspravu o svemu, ne samo o Bosni. U demokratskom svijetu postoje znanstveni instituti gdje se istrazuju razne vanjskopoliticke opcije, postoje parlamenti u kojima se bistre iste opcije, na kraju, postoje i rasprave unutar samih vladinih ustanova, a postoje i slobodni mediji i intelektualno javno mnijenje. Tamo gdje toga nema, postoji Politbiro ili neka druga forma vrhonne volje koja misli na sve i za sve. Zapad, naime, nije zemljopis, nego politicki model. Ili, ako hocete, politicki klub. Postoje pravila po kojima se postaje clanom kluba. No, pravila treba ne samo znati, nego i zivjeti.

Z. L.: Zalazete se za zastitu hrvatskih zajednica u susjednim zemljama. Mozete li kazati kakva je ta zastita bila do sada i u kolikoj je mjeri osnivanje Hrvatske zajednice Herceg-Bosna bila prijelomnicom u hrvatskoj unutarnjoj i vanjskoj politici te je li njezino osnivanje bilo pravim nacinom zastite hrvatske zajednice u BiH?

I. B.: Nacionanla su prava najboije zasticena u demokratskim zemljama. Zato je model zastite nacionalnih prava gradiscanskih Hrvata najbolji, uz sve duzne drzavne ugovore. Ono sto Srbija i vazalna Crna Gora rade s nasim manjinama u Vojvodini, Kosovu i Boki ravno je zlocinu, te moze biti samo dodatnim izvorom neprijateljstva. Bosanski slucaj je poseban, jer su Hrvati konstitutivni narod BiH. Hrvati u Bosni i Hercegovini, kao i drzava Hrvatska, moraju braniti bosansko-hercegovacki ustav, a u ratu protiv BiH drzave i njen integritet. Sve sto je u sluzbi bosansko-hercegovacke drzavnosti pomaze Hrvatskoj i bosansko-hercegovackim Hrvatima. Bosansko-hercegovacki Hrvati mogu se politicki udruzivati, ali nije nevazno jesu li njihove politicke zajednice, pa i HZH-B, iredentisticke ustanove, ili su odane drzavi Bosni i Hercegovini. Jer kad bi bile nelojalne, kakve bismo argumente imali protiv tzv. Republike Srpske Krajine?

Z. L.: Pisete u spomenutom clanku da su ocekivanja strane intervencije nestvarna. Jesu li ta ocekivanja i dalje nestvarna i ako jesu recite zasto?

I. B.: Ne mogu reci da je intervencija sigurna, dakle nestvarna je. Mozda dode, mozda ne dode. O tomu necemo odlucivati mi, nego netko drugi, onako kako mu bude odgovaralo. Za Hrvatsku je najbolje raditi kao da intervencije nece biti, jer onda cemo traziti vlastita rjesenja, a ne ovisiti o tudima. Za nas je danas, kao i 1990. godine, glavni problem velikosrpski rezim u Beogradu. Vidjeli smo da se taj rezim ne moze demokratizirati (izbori, slucaj Panic), s njim se ne mozemo dogovoriti (inace ne bi bilo rata), stoga moramo poraditi na njegovu porazu - diplomatski i vojno. Sve drugo je tlapnja i demagogija.

Z. L: Zasto je nuzno da proradi vojni savez Hrvatske i BiH?

I. B.: Upravo zbog ovog sto sam sada rekao. BiH je dio antimilosevicevskog bloka, ne samo - ali ne i najmanje - u svom vojnom dijelu. Milosevicev uspjeh dobrim se dijelom sastoji od razbijanja povjerenja i suradnje izmedu prirodnih saveznika. To srbijanska politika radi posvuda, podrivajuci cak odnose izmedu clanova EZ. Hrvatska tomu ne smije nasjesti, a jos manje sama tomu doprinijeti. Zajedno, Hrvatska i BiH mogu zadati teske udarce agresiji. Prije svega treba presjeci posavski koridor, izolirati "krajine" i razbiti opsadu Sarajeva. U protivnom, Sarajevo ce pasti, a rat ce se obnoviti i u Hrvatskoj.

Z. L.: Mislite li da Tudman vodi politiku koja u svojim temeljima drzi da jedino sporazum Hrvatske i Srbije znaci mir na Balkanu?

I. B.: Da, u to sam siguran. To je njegova strateska opcija. A trebao je voditi politiku izolacije Srbije, prvo unutar Jugoslavije, potom na Balkanu. Hrvatska je uvijek bila bedem protiv hegemonije. A dogodilo nam se da se na nas vise i ne racuna, da je Hrvatska izolirana. Jer, ako je sporazum hrvatska opcija, jasno je da ce se postici na racun trecih. Uostalom, na Balkanu mira ionako nece biti dok se na njemu ne razbiju sve hegemonisticke tendencije, prije svega velikosrpske. Srbija se pregovorima nece svesti na svoje prirodne granice.

Z. L.: I na kraju, sto Hrvatska treba uciniti da medunarodna zajednica bez rezervi okrivi Srbiju kao jedinog krivca za nepostizanje politickog dogovora i treba li Hrvatska i dalje uporno pregovarati ili, pak, inzistirati da se vojnim putem rijese sva otvorena pitanja?

I B.: Krivica Srbije nije u nedogovaranju, jer za Srbiju je sporazum tek taktika, a ne strategija. Svijet u Srbiji mora prepoznati glavni izvor agresije i nestabilnosti, sto je tesko postici ako Hrvatska daje povoda za "kompleksnija" objasnjenja. Hrvatska se, ponovimo jos jednom, mora potpuno osloboditi svih natruha starih totalitarizama, obnoviti nadu, modernizirati i bolje ustrojiti svoje oruzane snage. Jaka Hrvatska bit ce i politicki uspjesnija, pa i pripremnija za vojnu opciju. Najgora je politika prijetnja bez pokrica. Pregavarati "da", ali se takoder spremati za nove bitke.

BOSANSKA POLITIKA DR. TUDMANA JEDNA JE OD VECIH KATASTROFA HRVATSKE POLITIKE U DVADESETOM STOLJECU

(Integralni tekst interviewa s Marinkom Culicem, Nedjeljna Dalmacija, 6. sijecnja 1993.)

MARINKO CULIC: Dok se ovaj interview bude pripremao za tiskanje bit cete na putu za London gdje se odrzava drugi sastanak Medunarodne hrvatske inicijative (ICI). Ne znam sto je na dnevnom redu, ali pretpostavljam da cete uvrstiti i Tudmanovu primjedbu na racun vase inicijative da iznosi "nekakvu alternativu hrvatskoj politici", a nije je bilo medu onima "koji su se dokazali u ovom prijelomnom povijesnom trenutku". Sto mislite o tom stavu?

IVO BANAC: Dr. Tudman ocito voli osamu. Sa svoje strane mogu samo reci da njegovo misljenje mnogo toga prejudicira. ICI kao grupa stvarno nije zeljela biti nikakva politicka alternativa "hrvatskoj politici", a pod tom sifrom dr. Tudman ocito misli na svoju politiku. Kaze da se inicijativa nije "dokazala"? U cijim ocima? Umjesto ohrabrenja susrecemo se sa sumnjicenjem i apriornim stavovima. Neka javnost sama prosudi je li to u interesu Hnatske.

M. C.: Ima misljenja da se sluzbena hrvatska politika vezala najvise uz onaj dio hrvatskog iseljenistva koji je samog sebe izolirao pretjeranim nacionalnim ekskluzivizmom, a zaboravljeni su oni koji su zahvaljujuci liberalnim shvacanjima stekli vazna strucna i poslovna poznanstva u svijetu. Da li se vasa inicijativa okupila i s namjerom da to ispravi?

I. B.: Ne zelimo, niti mozemo, ispravljati sluzbenu hrvatsku politiku, niti nam je cilj okupljati iseljenistvo. U nasoj smo izjavi od 10. svibnja 1992. rekli da smo se sastali "kako bi raspravili sadasnju situaciju u Hrvatskoj", te da smo voljni "doprinijeti rjesavanju svih kljucnih pitanja strateske vrste sto ce izbiti u vezi s obnovom i daljnjim razvojem Republike Hrvatske". Osobno smatram da se sadasnja hrvatska politika nije vezivala samo uz jedan tip iseljenistva. To vezivanje i nadovezivanje najcesce je islo putem osobnih simpatija i neformalnih veza. Uostalom, kao i u Hrvatskoj.

M. C.: Predsjednik Tudman kaze, takoder u osvrtu na vasu inicijativu, da hrvatsku politiku mogu formulirati samo oni kojima je hrvatski narod "dao povjerenje". Da li vi stvarno mislite konkurirati onima koji su "dobili povjerenje"? Neki vas vec zovu "Gornjim domom u sjeni", drugi "emigrantskom vladom".

I. B.: Svatko ima svoj ugao razmisljanja. Svi oni koji misle da samo oni imaju narodno povjerenje na najboljem su putu da ga izgube. To je pouka praznih komunistickih shvatanja iz sada vec prebrzo zaboravljenih vremena. Ne slazem se s dr. Tudmanom. Hrvatsku politiku mogu formulirati svi oni koli to zele. Sto se povjerenja tice, ono se ne dobija za sva vremena. Tako je barem u demokracijama.

M. C.: Koliko je uopce dobro da se iz dijaspore kreiraju strateske tocke hrvatske politike? Ovdje je stvoreno prilicno nepovjerenje prema tome, zahvaljujuci ponajprije "navici" vladajuce stranke da dijasporu "vadi iz rukava" kad joj treba, najvise u vrijeme izbora. A i Vi kao povjesnicar znate da su oni koji su vani osnivali razne odbore znali ciniti, barem s danasnjeg stanovista, strateske greske.

I. B.: Mi ne odgovaramo za dijasporu, ni za sve odbore koji su se u njoj stvarali. Niti nas, po svemu sudeci, vladajuca stranka "vadi iz rukava". Ne budite nepovjerljivi! Nismo

ni poceli! Dajte nam mogucnost da sami kazemo sto zelimo. Da je dr. Tudman isto ucinio, imao bi vise sugovornika. Hrvatskoj trebaju sugovornici, ne novi ostracizmi. No, moram reci, poslije Jugoslavenskog odbora, ustasa i komunista, pa i dijela poslijeratne emigracije, nije lose opipnuti konja, pa i u zube mu poviriti ...

M. C.: Nedavno ste izjavili da neki clanovi vase inicijative misle kako nije vrijeme za kritiziranje sluzbene hrvatske politike, ali da se vi osobno s time ne slazete. Kako svojim kolegama argumentirate takav stav?

I. B.: Zelio sam samo reci da mi nismo monolitno drustvo, da svi mislimo svojom glavom, da prije svega dolazi nas osobni rad, a tek onda nasa inicijativa. Cviic odgovara za Cviica, Lasic za Lasica, a Banac za Banca. Uvijek sam bio protiv taktiziranja svake vrste. Oni koji cekaju pravo vrijeme nece ga nikada docekati. Mozda se nekome cini da je kontraproduktivno iznositi kritiku, da je to cak riskantno. Ne iskljucujem takvu mogucnost, niti prejudiciram svako motriste i pojedini slucaj. No, mi koji imamo prednost potpune neovisnosti, i koje se ne moze ni na kakav nacin ucjenjivati, imamo i veliku odgovornost iznositi svoje stavove. To jedino moze pomoci hrvatskoj politici. Uostalom, da nije tako, ne bi se ni dr. Tudman osvrtao na nase stavove. Mislim da je za poznavanje njegove politike u BiH bilo veoma korisno ono sto je sam iznio 30. prosinca, u odgovoru na moj clanak u "Novoj Matici".

M. C.: Koliko vasa inicijativa uopce moze utjecati na mijenjanje hrvatske politike? Zacijelo znate da ni hrvatska opozicija nije u tome osobito sretne ruke, ili mozda pojavu Medunarodne hrvatske incijative treba shvatiti i kao kritiku hrvatske oporbe?

I. B.: Sve podlijeze kritici. Takoder i moja opetovana tvrdnja da cilj nase inicijative nije mijenjanje sluzbene hrvatske politike. No, vase je pitanje nacelno. Ili je sluzbena hrvatska politika tako savrsena da je ne treba mijenjati, ili ona koristi takve instrumente vlasti da ju je tesko mijenjati. Ni jedno ni drugo nije dobro. Mi zelimo politiku koja se ne boji kritike i koja ne sprecava kritiku. To je razlika izmedu demokracije i totalitarizma.

M. C.: Vas osobno Tudman je na novogodisnjem primanju za novinare okvalificirao kao "mudraca" i "kvazipovjesnicara", zbog Vase ostre kritike hrvatske politike prema BiH. Mozete li uzvratiti ocjenom koliko Tudmanovu bosansku politiku smatrate povijesno mudrom?

I. B.: Svakom svoje. Bosanska politika dr. Tudmana jedna je od vecih katastrofa hrvatske politike u dvadesetom stoljecu. O tomu nema ni kvazidvojbe ...

M. C.: Kako stoje stvari, Konferencija u Zenevi vraca se formuli cjelovite, ali kantonalne, etnicki razgranicene BiH. Ne pokazuje li se da je Tudmanova opcija "podjele" Bosne realnija od Vaseg predvidanja da Zapad nece dopustiti "prekrajanje granica"?

I. B.: Ne znam kamo se vraca zenevska konferencija, ali nedvojbeno je da vanjske granice BiH jos nisu prekrojene. Sto se internog aranzmana tice, gg. Vance i Owen svojim su prijedlogom pokazali koliko su daleko od realnosti. Mozete li zamisliti pokrajinu sa sredistem u Banja Luci, u kojoj je na snazi srpsko-muslimanski kondominijum? Isto i u Semberiji? Poslije Omarske i Bijeljine? I to predlazu isti ljudi koji u godinu dana nisu uspjeli razoruzati kninske cetnike!

Ne, bojim se da je ovdje rijec o vrlo tankoj diplomaciji, zasnovanoj na plitkoj procjeni da razgovori uvijek vode nekom boljitku. Encounter session! Pokusava se dobiti na vremenu u varljivoj nadi da ce vrijeme sve rijesiti. Pretpostavlja se da obrambeno djelovanje bosanske vojske ne vodi rjesenju. Zeli se otupjeti volju bosanskoga vrha. Zeli se nametnuti jedno papirnato rjesenje, koje je politicki i psiholoski neodrzivo. Dr. Tudman je jedini od sudionika konferencije koji je unaprijed dao podrsku ovom nestvarnom planu. No, on ide i dalje, i s Cosicem dogovara bosansku "konfederaciju". On stabilizira srpska osvajanja u BiH. David Binder, dopisnik New York Times-a iznosi u svom clanku od 1. sijecnja kako mu je g. Vance rekao da su "U utorak /29. prosinca/, hrvatski vode rekli lordu Owenu u Zagrebu da su bosanskim Srbima voljni priznati 'koridor' na sjevernom rubu BiH, koji oni /Srbi/ vec drze sa svojim snagama".

Bosansko je pitanje moguce rijesiti samo pobjedom nad agresorom. Sva druga "rjesenja" vode permanentnom "malom ratu", po modelu Kasmira, Cipra ili sadasnjeg Iraka. Jer, bosanski ce Srbi moci sudjelovati u bosanskoj politici tek onda kad odbace (ili im drugi pomognu odbaciti) njihovo sadasnje zlocinacko rukovodstvo. Takva je bila politika saveznika prema Njemackoj u drugom svjetskom ratu, i ona je dovela do ozdravljenja njemackog drustva. Alternativa je Bushova politika prema Iraku. Okvir ostaje, Saddam ostaje, ali daje se nesluzbena vlast Kurdima i sijitima u njihovim zasticenim "kantonima". Analogija nije savrsena, jer Bosna nije umjetna tvorevina poput Iraka. No, diplomatska je formula gotovo istovjetna pristupu Vance-Owen. I jednako tako neprihvatljiva.

KAKVU HRVATSKU HOCEMO

(Integralni tekst interviewa s Jelenom Lovric, Slobodna Dalmacija, 29. i 30. sijecanj 1993.)

JELENA LOVRIC: Medunarodna hrvatska inicijativa o kojoj u posljednje vrijeme hrvatski predsjednik govori s negodovanjem kao o vladi u sjeni - kako i zasto ste je osnovali, s kakvim namjerama? Kako je doslo do ideje? Tko su clanovi Inicijative? Postoje li u svijetu neki drugi, slicni pokusaji? Imate li zaista pretenzije da "vladate" Hrvatskom?

IVO BANAC: Hrvatski intelektualci u dijaspori nikad nisu imali forum za razmjenu misljenja o svim drustvenim problemima u domovini. Doduse, bilo je raznih parcijalnih pokusaja, najcesce vezanih za inteligenciju odredenog profila. Demokratske promjene u domovini, problemi obnove hrvatske drzavnosti i agresija na Hrvatsku, ponukali su jedan broj istaknutih hrvatskih intelektualaca, uglavnom srednje generacije, da sami osmisle svoje javno djelovanje u zemlji i inozemstvu. Smatrali smo to nasom duznoscu, posebno zato sto u dijaspori nije bilo djelotvornih ustanova tog tipa. Da je ovo ucinjeno ranije, da smo imali ustanove poput Ukrajinskog instituta na Harvardu, ne bismo 1990-u docekali onako nespremni. Mnogi su osjecali potrebu za necim poput Medunarodne hrvatske inicijative (MHI). Motor nase grupe bio je g. Jure Sutija, profesor na Florida International sveucilistu u Miamiju, koji je povezao nas ostale. Ne bih nabrajao sva imena. Poznata su iz nasih netom objavljenih izjava. Ne bih davao ni ocjenu svih tih vrsnih ljudi. To neka rade drugi. Nominibus mollire licet mala. Za druge pokusaje ne znam. Neumjesnosti o "vladanju Hrvatskom" proizvod su politicke paranoje onih koji zele vladati bez ogranicenja mandata.

J. L.: Hrvatskog ste predsjednika svojedobno upoznali sa izjavom sa svog prvog londonskog susreta. Jednom ste rekli da s njegove strane ne ocekujete probleme. Sto ste ocekivali?

I. B.: Komentar dr. Tudmana poslije citanja nase svibanjske izjave bio je da se radi o "dobronamjernom" istupu, sto je posve tocno. Onda, poslije sest mieseci, dolazi nekontrolirani bijes, bez ikakvog povoda, prije nego sto se poblize upoznao s nasim ciljevima. Dr. Tudmana nisam nikada dozivljavao kao covjeka dijaloga. Sumnjao sam da ce prihvatiti nasu ispruzenu ruku, ali nisam vjerovao da ce nas poceti optuzivati, da ce pokrenuti legiju placenih pera. No, sve treba dozivjeti.

J. L.: Sto je sada odjednom postalo sporno? Vasa namjera da pomaganju demokratskog razvoja Hrvatske i njenoj promociji u svijetu pomognete i "objavljivanjem kritickih osvrta na tekuca kretanja u Hrvatskoj i svijetu"? Ili je sporan vas odnos prema Bosni i Hercegovini i vas kriticki odnos prema hrvatskoj politici glede te teme? Ili su sporna imena sudionika Inicijative? Naime, Vase ime predsjednik u posljednje vrijeme naglaseno spominje u negativnom kontekstu? Vidite li za to razlog?

I. B.: Izgleda da je sporno misliti bez dozvole vladajuce garniture. O bilo cemu. Misliti je dozvoljeno samo onima koji su kvalificirani misliti, koji imaju stranacku iskaznicu, ili koji su se voljni predati u ruke "hadezeovske snage". Radi se o povratku na nesto sto je zauvijek propalo. Jos jedan dokaz da nema povijesnog determinizma, da se nikad ne smiju zanemariti licnosti i osobne sklonosti onih u cije ruke stavljamo svoje zivote.

J. L.: Imate li potrebu da se branite, odnosno da se objasnite? No, navodimo prvo optuzbe: prvo ste diskvalificirani kao historicar; zatim ste spominjani kao osnivac vlade u sjeni; zatim kako kaze hrvatski predsjednik, "kada su mi dosli predstavnici HAZU s idejom o kongresu kulturnih i znanstvenih radnika, koji bi vodio prof. Banac, vidio sam da bi cijelu stvar trebali voditi ljudi koji su bili protiv Hrvatske ili ih nigdje nije bilo, a ne oni ljudi koji su doveli do samostalne i suverene Hrvatske"; moglo se razumjeti da Vas se spominje i u sklopu ocjene kako oni koji su donedavna bili protiv Hrvatske, nisu odustali od zelje za drugom vlascu i drugim ljudima "ne bi li postigli da se Hrvatska vrati u okvire neke nove Jugoslavije", odnosno u sklopu ocjene da autori kritika "formalno jesu intelektualci ali su sluzili starom komunistickom i jugounitaristickom rezimu", a bili su i u "misjim rupama dok se vodila bitka za demokratsku Hrvatsku".

I. B.: u normalnim uvjetima ne bi bilo potrebe da se branim od takvih objeda, posebno glede moje strucnosti u povijesnoj znanosti. (O tomu zaista necu govoriti!) No, buduci da ocito zivimo u razdoblju obnove totalitarnih obrazaca u javnom zivotu, izuzetno je vazno da hrvatska javnost bude tocno informirana o svim optuzbama. Sto se "vlade u sjeni" tice, to je mala prerada Globusova senzacionalistickog naslova o "emigrantskom gornjem domu u sjeni", koji je redakcija Globusa neumjesno i bez mog znanja stavila u zaglavlje mog interviewa od 24. prosinca 1992. Globusova sam suradnika g. Davora Butkovica, upozorio da u urednistvu izbjcgnu senzacionalisticku obradu teksta. No, napasti su velike, a lojalnosti varljive. Ja s tim nemam nikakve veze, a vec sam rekao sve sto je potrebno reci o MHI.

Drugacije stoje stvari s HAZU. Prica pocinje ovako: 9. sijecnja 1992. dobio sam telefax od akademika Andrije Kastelana u kojemu mi prenosi poziv akademika Ivana Supeka da sudjelujem na Akademijinom "Kongresu hrvatskih znanstvenika i umjetnika za obranu i preporod domovine" zakazanom za 15. veljace 1992. U istoj je poruci receno da mi je akademik Supek vec ranije (30. prosinca 1991.) poslao izravni poziv na isti skup (Supekovo pismo primio sam slijedeceg dana), a mene se moli da posaljem naslov svog predavanja, njegov tekst (do 5 kartica) i sazetak (do 10 redaka). Akademiku Supeku odgovorio sam izravno telefaxom 10. sijecnja i porucio da bih rado dosao, ali da mi termin ne odgovara. Supek mi je istog dana odgovorio telefaxom, izvijestio da se termin ne moze mijenjati, ali da sve ucinim da ipak dodem. Prihvatio sam ovaj prijateljski poziv, promijenio svoje planove za veljacu i istog dana poslao telefax akademiku Supeku u kojemu mu saljem naslov predavanja: "Kakvu Hrvatsku hocemo". Molim da zapamtite naslov! Molim da uzmete u obzir da predavanje nikad nije napisano!

Kad sam vec kupio avionske karte, 20. sijecnja, dobio sam telefax od akademika Supeka u kojemu mi kaze da su organizatori "s obzirom na nove nepredvidene okolnosti, prisiljeni ... odgoditi" kongres. Sto se dogodilo izmedu 10. i 20. sijecnja pitajte dr. Tudmana. Ali, evo Vam jednog malog kljuca za odmotavanje klupka: Vas je list 25. svibnja prenio govor dr. Tudmana na Trgu bana Jelacica poslije povratka iz New Yorka. Taj govor zavrsava s ovim rijecima: "Imamo Hrvatsku, imamo svoju Hrvatsku, nasa je i bit ce onakva kakvu sami zelimo i necemo nikomu dopustiti sa strane da nam propisuje kakva ta Hrvatska treba da bude kao sto su to htjeli i ovdje u nedavno vrijeme." Kao sto vidite, mnogo se moze postici s naslovom jednog nenapisanog referata ...

Da zavrsim. Neodrzani kongres HAZU nisam vodio, niti sudjelovao u njegovu organiziranju. No, vec tada je dr. Tudman bio alergican na moju osobu, kao i na otvorenu i javnu raspravu o svim drustvenim pitanjima medu intelektualcima, sto je bila prava intencija Akademijina kongresa.

Dr. Tudman ocito misli da samo on ima pravo razmisljati o tomu "kakvu Hrvatsku hocemo". Da bi ozakonio tu svoju autokratsku povlasticu, on mora staviti van zakona sve one koji bi takoder o tomu zeljeli razmisljati. To doslovno znaci svakoga, koji zeli misliti svojom glavom. Tako se usudio izustiti notornu laz da sam bio "protiv Hrvatske" ili "nisam nigdje bio". Dr. Tudman, bolje nego mnogi drugi, tocno zna gdje sam bio, i to jos od naseg prvog susreta 1971. godine. Ako laze koza, ne laze rog. Za one koji mozda nisu upoznati s mojim radom, dovoljno je da se upute u najblizu knjiznicu. Uostalom, vrlo je dobro to sto je netom objavljena moja zbirka "Protiv straha" (Zagreb: Slon d.o.o., 1992), koja sadrzi neke od vaznijih dokumenata o mom javnom djelovanju u vrijeme kad toboze nisam "nigdje bio".

J. L.: Sto po Vama znaci i sto pokazuje takva optuznica iz usta hrvatskog predsjednika? Kako je objasniti?

I. B.: Pitam se - ima li dr. Tudman imalo stida? Moram li dokazivati da pripadam izvornoj hrvatskoj inteligenciji? Kakovog smisla imaju objede glede "novojugoslavenstva", "sluzenja starom komunistickom i jugounitaristickom rezimu"? Otkud nekomu pravo da falsificira moju proslost, moja misljenja? Zar je doista sve dopusteno u idejnim sukobima? Ili je Aralica bio predobro upucen u stvari kad je napisao: "Bili kakvi god, kad dodu na vlast, kad dobiju kakvo unapredenje koje ih istice iznad ostalih i stavlja u poziciju da ostalima rukovode, ljudi padaju u neku vrstu egzaltacije, koja moze znaciti svasta, i oholost, i strah, i sumnje u druge, i zdvajanja o sebi. Ta egzaltacija ... dovodi unaprijedenog covjeka u stanje ubrzanog trosenja svoje duhovne imovine, kad se njegove moralne norme, njegov karakter i njegove intelektualne sposobnosti iskazuju u hipertrofiranom obliku i okolini postaju jasnije nego su do tada bile."

Ali, ne radi se ovdje samo o moralu ili samo o naravi vlasti. Ovdje je prije svega rijec o jednom mehanizmu - prepoznatljivom mehanizmu totalitarne ideologizacije. Svaka se vrijednost moze obezvrijediti. Svaki se covjek moze moralno unistiti. Bijelo postaje crno. Danton je (po Hermanu) bio u zavjeri s zirondistima, strancima i frakcijom Luja XVII. Buharin je (po Visinskom) jos 1918. bio u zavjeri s Trockim i spremao atentat na Lenjina, Staljina i Sverdlova. Stepinac je (po Jakovu Blazevicu) u proljecu 1945. zajedno s Pavelicem i Macekom, smisljao "plan ponovne okupacije nase zemlje od nekih drugih stranih sila, htijuci time srusiti i narodau vlast koja je vec bila uspostavljena u velikom dijelu Jugoslavije." Nadbiskup Stepinac je, u svom govoru pred sudom, dobro uocio narav totalitarnog mehanizma kad je citirao, kako rece, jednog "od vasih ljudi viseg polozaja: 'Nema covjeka u ovoj drzavi, kojega mi nismo kadri staviti pred sud i suditi'".

J. L.: Kakve su posljedice ovakve optuznice? Po Vas, po predsjednika i po Hrvatsku? Po odnose u dijaspori i po njene odnose prema domovini? Sto znaci kada se sef drzave na takav nacin odnosi prema intelektualcima?

I. B.: Dr. Tudman imao je veliku povijesnu sansu, koja je izuzetno rijetka u zivotima pojedinaca i naroda. On je dosao na vlast ponesen narodnom voljom za slobodom, u trenutku potpune dotrajalosti jednog povijesno promasenog rezima. Komunisticki je rezim dosao na vlast u krvi i dimu, nosen hiperbolicnim povijesnim pretenzijama i nestvarnim nakanama o pomicanju korita narodnih tradicija i ljudskih odnosa. Dobro je prorokovao Goran: "Sloboda zdere meso i krv guta,/ Sloboda noge krsi, lomi ruke./ Darovi njeni groblja su i muke./ Sloboda je strasna, hladna i kruta."

Taj i takav rezim, poslije dva narastaja sto su se uzdigla u diktaturi i licemjerju, otisao je krotko, bez pretenzija i svjestan svog dubokog promasaja. Njegovi su nosioci, dapace, dogovorili miran odstup. Sprijecili su svoje maksimaliste, koji su zacijelo bili spremni na jos jednu glavosjecu. Dr. Tudman je usao u netaknuta zdanja jednog propalog rezima bez revolucije, bez krvi, cak i bez demonstracije koja bi izazvala reakciju jos uvijek aktualne policije tog istog rezima. To je bila njegova prednost, ali samo pod jednim uvjetom: da usmjeri nabujalu narodnu energiju u pravcu stvaranja jednog zdravog drustva, jedne slobodne i nezavisne zemlje, sa cvrstim predstavnickim, gospodarskim i obrambenim
ustanovama, sa svim obiljezlima demokratske kulture, uz iskreno postivanje svih moralnih normi, zakona i prava, koji vrijede za svako ljudsko bice. Da je dr. Tudman dobro osmislio ovaj zadatak, dakako uz pomoc svega sto je dobro u hrvatskom narodu, on bi zacijelo postao jedan od najvecih likova u nasoj povijesti, a njegovo bi djelo opstalo. No, on je tu sansu - tu zapovijed - prokartao. On je Saul u Gilgalu. Nema isprike sto se sve to dogadalo u uvjetima velikosrpske agresije. I Irska je gradila demokraciju i nezavisnost pod napadom, ali s primjerom jednog De Valere.

Zaustavio bih se ovdje na pitanju primjera. Odlicnici, posebno ljudi na celu drzavnih zajednica, vise mogu uciniti primjerom nego rijecima. Uzalud fraze o demokraciji ako najosnovnije demokratske norme rusite na djelu. Autokratizam prve licnosti Hrvatske danomice stvara i ohrabruje bezbroj malih satrapica u drustvenom tkivu. Ako predsjednik napada ugledne intelektualce kao "mudrace", sto ce sprijeciti neku njegovu kreaturu da ga u tomu i ne nadmasi? Zar Gavrani nisu vec zagraktali? Ako predsjednik smatra da su pojave ratnog zelenastva i korupcije bile neizbjezne, i da ih je "u rasulu svjetova" bilo "cak i manje nego sto se moglo ocekivati", onda ce neki mali glodavac uzeti i svoj manji dio. I ovdje su mehanizmi poznati.

Sto ovo maci za mene? Prije svega, novo bistrenje pojmova i jos sire mogucnosti neovisnog djelovanja. Za dr. Tudmana? Jos jedan korak u nepovrat autokracije, jer kad se pode tim putem, onda se ide do kraja. Za dijasporu? Jos jedna doza otreznjenja premda, moram reci, manja nego ona koja predstoji domovinskoj javnosti. Zaboravlja se, naime, da je dijaspora uzrasla u demokratskom ozracju. Ona unekoliko podlijeze nostalgiji, ali je njom izuzetno tesko vladati bez pokrica. Nasi se ljudi brzo zagriju, ali brzo i ohlade. Dijaspora je u ovom trenutku ohladena, razocarana. To je pravo ogledalo nase stvarnosti.

J L.: Nudite li i trazite li zaista neku "drugu Hrvatsku"? I sto bi to trebalo znaciti? Hocete "drugi narod i drugu vlast", kako kaze predsjednik, ili bi nesto drugo - drugacije? Komu ste i cemu ste Vi alternativa? Postoje li zaista dvije Hrvatske? Kakve?

I. B.: Postoji samo jedna Hrvatska, a sukob je o tomu kakva bi trebala biti. Dr. Tudman je za "realnu" i "jedinopostojecu" Hrvatsku. Njegova je poruka jasna: "Nemojte vi meni palamuditi! Sve sto se dogada je zakonomjerno. Ne moze biti boljeg, demokratskijeg i promisljenijeg puta. Hrvatski narod je onakav kakav jest. Ne moze biti drukciji. Podlijeze demagogiji, korupciji i kraljevskom sjaju. Tu se ne da nista uciniti. Mi predstavljamo sigurnost. Sve drugo je nestvarno i riskantno. Vladati treba preko poznatih mehanizama: stranackom drzavom, kontrolom medija, i zna se jos cime. Abzug mudrijasi!" To je jasno, cinicno i dijelom efektivno. Problem je u tomu sto ne vodi u stabilno drustvo. Iz istih razloga kao i u komunistickom modelu. To je onaj vic o tomu kako ce u dogledno vrijeme na izbore izici stranka HDZ-SDP.

Jedini dostojan odgovor ovom "realizmu" je: "Stanje hrvatskog naroda nije dobro. Krzljao je pod tudinskom vlascu, pod diktatorskim rezimima, bjezao u druge zemlje, ali prezivio je. Moramo stvoriti program oporavka njegova dostojanstva, njegova gospodarstva, njegova drzavnickog umijeca i uvesti ga u ozracje demokratske kulture. To je realno, samo jos nije pokusano. Glavni cilj svake politike (u izvornom smislu) je osmisljavanje jednoga stabilnog drustva. Postojanost se ne postize improvizacijom, nego promisljenim i timskim radom. Postize se ponajprije zalaganjem protiv straha, protiv nereda, protiv korupcije, protiv autokracije, a za dostojanstvo svakog covjeka. Ako nastavite putem straha, hrvatska se nezavisnost sigurno nece trajno odrzati. Upast cemo u nove 'okvire' nametnute od tudinaca. Optuzivati kriticne duhove kao 'farizeje' i prikrivene Jugoslavene zamjena je teza. Nekakva nova Jugoslavija postaje moguca samo krahom primjerne hrvatske drzave." Ova je poruka jasna, ali pretpostavlja zrtvu, odgovornost i rad. U tomu je cijela prica o alternativi, na kojoj svi insistiraju zato sto je ili uporno traze, ili je se plase.

J. L.: Bili ste nedavno u Hrvatskoj. Kako biste ocijenili aktualnu situaciju? Kakve ste promjene evidentirali? Mozete li ocijeniti u kojem se pravcu krece Hrvatska? Koje su joj perspektive?

I. B.: u Hrvatskoj je doslo do gubljenja nade, do jednog tmurnog bespomocnog raspolozenja, koje je spojeno s vrlo losom gospodarskom situacijom, trajanjem jednog iscrpljujuceg stanja "ni rat, ni mir", mnogobrojnim primjerima obnove neideoloskih aspekata starog rezima, te nemoci vlasti da ista valjano pokrene. S druge strane, opozicija je nemocna i getoizirana, inteligencija dijelom zastrasena, dijelom rezignirana. Ovo je najbolje vrijeme za laka rjesenja, za jjude na bijelom konju, aktualne ili potencijalne. HDZ je po svemu sudeci u stanju latentnog rascjepa. Njegovo clanstvo raste logikom rasta stranacke drzave, sto samo umanjuje njegovu, ionako ogranicenu, efikasnost.

Hrvatska situacija je izuzetno teska, ali nije jedinstvena u mrtvom svijetu komunizma. U svim je bivsim komunistickim zemljama doslo do sistemske krize, dijelom kao rezultat nezainteresiranosti Zapada. Bojim se da ce u mnogima, prije svega u zemljama nasljednicama SSSR-a, doci do raznovrsnih diktatorskih rezima i unutrasnjih sukoba, nesto poput onoga sto se vec dogodilo u Gruziji. Ipak, uvjeren sam da bi se mnogo toga moglo bolje rijesiti kad ne bi bilo toliko otpora demokratizaciji.

J. L.: Nedavno ste spominjali da bi u drustvima koja izlaze iz socijalizma trebalo potencirati pravo na razliku. Kako u tom kontekstu ocjenjuiete situaciju u Hrvatskoj s tendencijom stvaranja "novog jednoumlja" i stalaim progonima "vjestica" u koje ste sada i Vi svrstani? Pravo na razliku - nacionalnu, politicku ljudsku.. ? Pravo na razliku i mogucnost zajednickog zivota?

I. B.: O tomu uopce nije potrebno posebno raspravljati. Jedino sto zapanjuje je opstanak onih koli vide rjesenja u plitkim ideologijama i jednoumlju, a takvih rjesenja nema. Uostalom, citajte Kranjcevica: "Znajte, nisu misli zrtve zlobe puke./ Ja vam rekoh svoju i ja perem ruke!"

J. L.: S tim u vezi - sloboda stampe i kako je razumjeti? Sto se moze zakljuciti iz sadasnje razine slobode i profesionalnosti hrvatskih medija? (Osobno mislim da je samo sloboda linca ogromna i da se njenom eskalacijom pokriva manjak svake druge slobode).

I. B.: Hrvatski tisak je veoma raznolik. Razne tendencije naziru se u istim listovima, cak i u onima koji su "pod kontrolom". Stoga se ne bi moglo reci da slobode tiska nema. Ima je onoliko koliko ima slobodnih novinara koji ne taktiziraju. Drukcija je situacija u elektronskim medijima, uglavnom stoga sto ima vise onih koji gledaju TV, nego onih koji citaju novine. Propaganda tamo nije podstanar nego vlasnik, nekad na godisnjem odmoru, nekad nekontrolirano prisutan. Stoga na televiziji ima toliko primjera izravne manipulacije, mijesanja vijesti s komentarom (cesto dociranjem vrebajuceg uma), presucivanja i rastezanja. Sto se linca tice, toga dakako ima ne zbog toga sto bi pojedinci po svojoj naravi bili batinasi, nego zato sto se to od njih ocekuje i vjerojatno izravno narucje. To je necist svakog autoritarnog sustava.

J. L.: Pozicija hrvatskog intelektualca? Hrvatski predsjednik, opet on, ovih je dana, demantirajuci tvrdnju beckog lista "Die Presse" da hrvatska vlast "proganja intelektualce", rekao da u Vladi, Saboru, drzavnim sluzbama, u vojsci, a posebno u diplomaciji ima vise intelektualaca nego u "bilo kojoj drugoj samostalnoj drzavi". O poziciji onih drugih koji nisu tako prisni s vlascu nije govorio. Kao prvo, kako ocjenjuiete intelektualnu razinu "hrvatske vlasti", a drugo, kako ocjenjujete poziciju intelektualca u Hrvatskoj? Sto se dogodilo s njihovim samorazumljivim kritickim otklonom prema vlasti? Nisu li oni uglavnom izabrali liniju manjeg otpora i bijeg od odgovornosti? Njihova sutnja, nereagiranja, pomanikanje medusobne solidarnosti?

I. B.: Prije svega, sto je to intelektualac, inteligencija? Nemojte zaboraviti da ovaj pojam dolazi posrednistvom ruskih "raznocinaca" iz sezdesetih godina proslog stoljeca. Pripadati inteligenciji znacilo je pripadati revoluciji. Pojam je bio potpuno nepoznat na Zapadu, jer su tamo promjene dolazile politizacijom srednjih staleza, koji u Rusiji uglavnom nisu postojali. Inteligencija je zamjenjivala poduzetnistvo. Bazarov umjesto burze. Zapadno tumacenje pojma "intelektualac" jednako je restriktivno. Odnosi se na pripadnike kreativnog dijela skolovanog sloja, dakle na elitu "proizvodaca" znanosti i kulture. Srednjoevropsko pak, tumacenje, kasnije usvojeno i u Rusiji, u mnogome je sire. Pojam intelektualca jednostavno oznacava umnog radnika, dakle pripadnika obrazovane klase, a odnosi se na sve one koji su svrsili vise skole. Ako je dr. Tudman mislio na posljednju kategoriju, zaista se moze reci da u hrvatskim drzavnim ustanovama ima mnogo intelektualaca. Ono o "vise nego u bilo kojoj drugoj samostalnoj drzavi" nije plod statisticke analize, nego hipertrofirane retorike. Zacijelo nije mislio na prvu kategoriju, jer u hrvatskoj drzavnoj sluzbi uglavnom nema mjesta za revolucionare, pa ni za meke oporbenjake. Ako je mislio na zapadno tumacenje, onda stvari nisu tako jednostavne. U drzavnim ustanovama ima pripadnika najelitnije kreativne inteligencije, ne mnogo, ali ih ima. Problem je u tomu svto su krivo rasporedeni. No, hrvatskom intelektualcu, kako god ga definirali, ne cvjetaju ruze. Nikad i nisu. Inteligencija je pod lupom, nema nezavisnih izvora prihoda, razvija se u herojskim i domisljatim okrsajima protiv oskudice, siromastva, nikakvog nagradivanja njezina rada, potpunog nerazumijevanja za imperativ strucnosti, nedostatka strane literature, opcenito u veoma nepovoljnim uvjetima. Nije tocno da je inteligencija impregnirana oportunizmom. Ona se bori na tradicionalno hrvatski nacin, pasivnim otporom. Ona predobro vidi sve aspekte ove nase tragedije. Da bi se sprijecilo vrenje, neprestano se biraju novi zrtveni jarci. Hodie mihi, cras tibi, kao sto cesto pise na starim grobovima.

J. L.: Ipak, nisu li hrvatski intelektualci ostali zarobljenici teze na kojoj inzistira vlast da se "Hrvati mogu organizirati i izvanstranacki, ali to ne moze biti ostvareno bez hadezeovske snage"? Odnosno, da sve, citav zivot u Hrvatskoj mora biti impregniran vladajucom strankom?

I. B.: To se mozda odnosi na onaj dio inteligencije koji je popalio svoje mostove i nasao se u ulozi duhovnog policajca. Nema ih mnogo i dobro su poznati. Mislim da njihova teza nije pozitivna (uvijek s HDZ-om), nego negativna: Hrvatska je jos uvijek puna krtica starog rezima te, eto, nista ne ide naprijed zbog otpora starih struktura. Mi bismo htjeli, ali dok ne dode do cistke sveucilista, cistke svega i svacega, nikad na zelenu granu. Tomu ljudi nasjedaju, jer se predobro sjecaju dojucerasnjih duhovnih policajaca.

No, moram reci, nisu ni svi hadezeovci za otpis. I u toj stranci ima izuzetno valjanih ljudi koji se sigurno ne slazu sa smjerom sadasnje drzavne politike. Oni taktiziraju jer, kao i u starom rezimu, stranacka pripadnnst mjenica je drustvenog utjecaja. Zar i Vi jednom niste bili u slicnom polozaju? Nadam se da ne mislite da dio svoje snage crpim iz HDZ-a ...

J. L.: Neizostavno je s Vama razgovarati o Bosni i Hercegovini. Zasto ste iz Londona poslali posebau izjavu samo o toj temi? Sto to zamjerate hrvatskoj vlasti?

I. B.: Pripadnici MHI-ja smatrali su da je to najbolnije pitanje sadasnje hrvatske drzavne politike, koje Hrvatsku stavlja pred izuzetno teske i dugorocne opasnosti. Ne bih nista dodao onomu sto smo rekli. Sto se mene tice, moj sukob s dr. Tudmanom zapoceo je upravo oko Bosne, u proljece 1991. kad je vec bilo jasno sto je bit njegove politike prema Bosni. Ovdje treba dodati da je on osobno kreator politike podjele BiH i da to, po mom misljenju, nije vezano uz takozvani "hercegovacki lobby", niti je pocelo 1990-ih godina. Osobno poznajem mnogo Hrvata iz Hercegovine koji ne misle kao dr. Tudman. Njegovo je poznavanje Bosne i Hercegovine posve knjisko i uvjetovano modelom "sporazuma" iz 1939. Zato je i mogao prihvatiti jedno knjisko rjesenje poput plana Vance-Owen, koji je potpuno neprovodljiv, i koji koristi jedino Velikosrbima. Stovise, njegova teoretska podloga ostavlja otvorena vrata za primjenu istog plana na okupirana podrucia Hrvatske.

J. L.: Kako biste, s tim u vezi, ocijenili ovdje odusevljeno tumacenje doprinose Zeneve? A kako Tudmanovo, u posljednje vrijeme, inzistiranje na miru i u tom kontekstu, njegovu ocjenu da je bit hrvatsko-muslimanskog spora u tome sto je "muslimansko vodstvo orijentirano da vodi rat do kraja, a mi zelimo mir". Takoder je rat u Bosni proglasio sukobljavanjem velikosrpske ideje i ideje stvaranja islamske drzave.

I. B.: Mislite na tlapnje o "najvecem trijumfu hrvatske politike u 20. stoljecu"? Zaista ne znam sto potice takvo sljepilo. Ono sto dvojac Vance-Owen predlaze ne sadrzi nikakve mehanizme za provodenje plana, niti uopce govori o vremenskim terminima u kojima bi se on morao primijeniti. Cetiri Ombudsmana nece ukrotiti jednog Mladica. Sto se vojne strane tice, stvar je nalbolje postavio neosporni vojni strucnjak, general Martin Spegelj, kad je u Danasu od 8. sijecnja rekao da "moramo, danas ili sutra, uz vecu ili manju pomoc demokratskog svijeta, mnogo kvalitetnijom vojnom opcijom okoncati stanje ni mira ni rata." General Spegelj nadalje tvrdi da se odustajanje od vojne opcije na pocetku agresije na Hrvatsku moglo izbjeci, da je nesloga izmedu zrtava agresije najvise pomogla srpskoj politici, te da danasnja oruzana snaga agresora "ipak nije sila koju bi se moralo ponizno respektirati". Uvjeren sam da je sve to tocno. Unatoc tomu, dr. Tudman opetovano izjavljuje "da mi ne mozemo postici vojnicku pobjedu". On misli da ce mu gg. Vance i Owen donijeti hrvatske kantone na tanjuru. Apsurdno je i zlokobno govoriti da je rat u Bosni sukobljavanje velikosrpske ideje i ideje stvaranja islamske drzave. Prica o stvaranju islamske drzave preuzeta je iz beogradske tvornice lazi. Na nasu stetu i sramotu.

J. L.: Ovdje se, u posljednje vrijeme, tvrdi da ste tako kriticki raspolozeni jer nemate prave informacije. Koliko zaista znate sto se u Hrvatskoj i u Bosni dogada? Nedavno ste, keoliko se sjecam, povodom sukoba u Prozoru spominjali neke cinjenice o kojima su izvjestavale americke novine, a o kojima se ovdje nista nije znalo?

I. B.: Nece biti da se nista nije znalo, ali se znalo tamo gdje se htjelo ograniciti znanje sire javnosti. Nemam nikakvih tajnih izvora informacija. Citam vrlo velik broj dnevnih listova i periodicnog tiska iz svih mogucih izvora. Citam i rasclanjujem. Profesionalni historicar u prvom redu mora biti analiticar. Osobno, najvise paznje pridajem izjavama politickih aktera jer, bez obzira koliko se prikrivaju, odaje ih njihov stil. O Milosevicu sam najvise saznao iz njegovih govora, koji su u nacelu posve bajati, ali ne toliko da se ne bi moglo uci u srz njegove misli.

Jos nesto. Kada sam prvi put poslije iseljenja 1965. godine opet posjetio domovinu, vec mi je bilo jasno kako se stvari razvijaju. No i tad mi je receno od ljudi sklonih ondasnjem rezimu, ili od onih tek uplasenih od samog prizvuka mojih zakljucaka, da nemam dobrih informacija. Izgleda da je to konstanta. Oni su imali najbolje informacije, ali to nije bilo dovoljno, zar ne ...

J. L.: Kakve posljedice o Hrvatsku moze imati produzavanje takve politike prema Bosni i Hercegovini? Sto biste Vi ucinili i kakve bi to posljedice moglo imati?

I. B.: Ukoliko Hrvatska pomogne stabilizaciji srpskih osvajanja BiH, ona ce izgubiti i svoje okupirane krajeve, sa Srbijom uspostaviti granicu na Kupi i prihvatiti posve nepovoljnu geopoliticku situaciju. Plan Vance-Owen nije prihvatljiv za Muslimane, ma koliko da se pokusava slomiti muslimanski otpor. Taj otpor ce rasti i u jednom ce se trenutku okrenuti i protiv Hrvatske. To se vec nazrijeva. Jedino rjesenje je borba protiv velikosrpske agresije. To nije bezbolno rjesenje, ono zahtijeva i zrtve, ali je bolje i dugorocno bezbolnije nego situacija koja ce nastati ako sadasnja politika bude provedena do kraja. Steta sto se na tomu nije ustrajalo od pocetka, upravo onako kako su trazili profesionalni vojnici.

J. L.: Kako biste ocijenili najavljenu normalizaciju odnosa Hrvatske sa Srbijom i Jugoslavijom? Predsjednik Tudman je ovih dana rekao da na ovim prostorima nema mira dok se ne uspostave i ne rijese odnosi izmedu dva najveca naroda u ovom dijelu Evrope. Ima li mira ako taj dogovor bude postignut na racun onih koji se ocito smatraju "malim narodima", ako u to ne bude ukljucena njihova ravnopravna pozicija?

I. B.: Sve je to preuranjeno. Zasto stabilizirati rezim Milosevic-Cosic? Dr. Tudman bi bio u pravu da je rekao kako na ovim prostorima nema mira dok se ne uspostave i ne rijese odnosi izmedu drzave Hrvatske i drzave Srbije. Ali oni se ne mogu rijesiti floskulama o "najvecim" narodima, a posebno ne na racun jos "manjih" naroda. No, do tog rjesenja ne moze doci sve dok velikosrpski rezim jos vise ne oslabi, sto je neminovno.

J. L.: Ima li Vase stajaliste ikakvih posljedica na odnose sa Srbima u Hrvatskoj?

I. B.: Ovisi o kojim Srbima govorite. Ostar stav prema zacetnicima krvavog pohoda na Hrvatsku i onima koji su im u Hrvatskoj pomagali ne moze biti dosljedan ako jasno ne

luci prave od krivih. No, takvo se razvode moze postici samo ako je hrvatska politika strogo nacelna. S tim u vezi, nuzno je sprecavati antisrbizam kao kulturnu konstantu. Uzimam u obzir da zivimo u veoma ranjivim vremenima. Neprijatelj je za sobom ostavio premnogo nezacijeljenih rana. No, zar to opravdava prekrajanje nase vlastite povijesti? Govori se o "bizantinizmu", a uopce se ne zna o cemu je rijec. Koji bizantinizam? Bizantinizam sv. Cirila i Metoda ili bizantinizam Ivana Orfanotrofa? Zar Justinijanova Dalmacija nije bizantinizam? Zar uporaba Isusova imena u grckoj varijanti nije bizantinizam? William Butler Yeats napisao je: "Kad bih mogao prozivjeti jedan mjesec u antickom svijetu, proveo bih ga u Bizantu malo prije no sto je Justinijan otvorio Sv. Sofiju i zatvorio Platonovu akademiju.... Smatram da je u ranom Bizantu, mozda kao nikad ranije ili kasnije u pisanoj povijesti, vjerski, estetski i prakticki zivot bio jedinstven.."

Nasi ce "realisti" reci da je ovo pretjerano intelektualisticki stav. I to je tocno. Mi se sukobljavamo i oko toga kakva je Hrvatska bila. A Hrvatska je stoljecima bila zemlja utjecista i raznolikosti. Budakova logika "Il' mi se pokloni, il' mi se ukloni" nije dominantna crta u hrvatskoj kulturnoj tradiciji. No, nije nevazno da s takvom logikom necemo nista postici, niti u Hrvatskoj, a ni pred svijetom. Cilj hrvatske politike mora biti uspostavljanje postenog i na zakonu utemeljenog odnosa s nasim srpskim sugradanima. Razumije se da ce biti Srba kojima nije do takvog odnosa, ali rjesenja ne mogu pocivati na pretpostavci da se to bez izuzetaka odnosi na sve Srbe. Kad bi to bilo tako, kako bismo mogli objasniti primjere izuzetne odanosti Hrvatskoj jednog broja manjinskih Srba?

J. L.: Sto za Hrvatsku moze znaciti promjena na celu americke drzave? Ovdje se tumaci kako ce Clinton imati rezolutniji stav prema Srbiji. Je li to sve i da li to, automatski znaci povoljniju poziciju Hrvatske? Ili bi nekog utjecaja mogla imati, recimo, i nemodernost hrvatskog drzavnog imagea?

I. B.: Clinton ce sigurno imati rezolutniji stav prema Srbiji, ali to mozda nije sve. Warren Christopher vec se ogradio od svog bivseg sefa Vancea i jasno pred Senatom dao do znanja da SAD nije stranka u zenevskim dogovorima. Kritike protiv Vancea danomice rastu. Prije tjedan dana njegovu je politiku napao njegov stari rival Zbigniew Brzezinski. Karadziceva prozirna politika uvjerava sve veci broj Amerikanaca da od plana Vance-Owen nema nista. Anthony Lewis, ugledni kolumnist New York Times-a, pozvao je u svom zapazenom clanku od 22. sijecnja Clintona na uporabu vojne opcije. Poruka je jasna. Ukoliko Clinton zeli postati predsjednik s kojim se racuna, on se mora dokazati na Bosni. Sto se Hrvatske tice, inzistiranje dr. Tudmana na planu Vance-Owen, koji on ocito vidi kao svoj zgoditak na lutriji 1992, lako se moze pretvoriti u svoju suprotnost 1993. Posebno ako ne dode do zaokreta u unutrasnjoj hrvatskoj politici i odustajanja od autokratizma.

J. L.: Svojim angazmanom oko Hrvatske pokazali ste da Vam "nije svejedno". Sto znaci, iz pozicije relativae zasticenosti zivota u Americi i rada na tamosnjem sveucilistu, sukobljavati se s ovdasnjim mocnicima? Je li to bez rizika i bez mogucih posljedica? Naime, salju Vam se poruke da se "vratite u Hrvatsku pa da onda pricate".

I. B.: Ne, nije mi svejedno. Znam da mi prijete. Napokon, nista nije bez rizika. U goru necu odletjeti kao ptica. Nemam se cega bojati.

ODANOST BOSANSKOJ DRZAVI

(Integralni tekst interviewa s Josipom Vrbicem, Bosnjak, Los Angeles, ozujak-travanj 1993.)

JOSIP VRBIC: Gospodine Banac, Vi kao jedan od najeminentnijih hrvatskih povjesnicara danas, imate, po mom misljenju, najrealniji stav prema sadasnjoj situaciji u Hrvatskoj i Bosni. Vase uspjesno snalazenje kao povjesnicara u politickom labirintu, upravo je u Vasem nesebicnom gledanju koje nije omedeno nacionalnim, stranackim, ili vjerskim osjecajima. Kako biste Vi, da ste u mogucnosti, rijesili danasnju situaciju u Bosni?

IVO BANAC: Postoji i sebicnost onih koji zele zivjeti u stalozenom svijetu, gdje se tezi uskladivanju suprotnosti. To je moja sebicnost. Naime, u interesu je Hrvatske i Hrvata u BiH da Bosna bude potpuno slobodna i nezavisna drzava, upravo kao i Hrvatska. Kako postici ovaj cilj? Prije svega, treba slomiti velikosrpsku agresiju. Politickog rjesenja naprosto nema bez vojne pobjede. Nece biti lako slomiti agresora, ali na tomu treba ustrajati. Ukoliko se odustane od ove borbe, pobjede zacijelo nece biti i Bosna ce nestati sa zemljovida. Mozda, privremeno. Mozda, zauvijek. Zato je za mene spremnost za borbu prva tocka bilo kakvog bosanskog programa.Pobijediti se moze samo zajedno, ne pojedinacno. Muslimani, Hrvati, pa i oni Srbi koji su za Bosnu, morat ce podrzati jedinstvenu vojnu i politicku akciju na osnovi postojeceg ustava BiH i nakladnih dogovora. U borbi ce se stvarati i novi odnosi, ali oni mogu biti uspjesni jedino ako promicu jednaka prava. Svaka teznja za majorizacijom, posebnim pravima i interesima, te ekstrateritorijalnim povlasticama, podriva jednakost narodnih zajednica na tlu Bosne i Hercegovine. Smatram da bosanski narodni dogovor ili ustav mora polaziti od prava na kulturnu autonomiju svake zajednice, ali ne i na konfederalnu drzavu, uredenu na osnovi nacionalnih kantona, sto je prvi cin podjele Bosne.

J. V.: Danas je opcenito poznato da je vjera jedan od bitnijih cimbenika u ovom balkanskom ratu. Meni kao katoliku (ucili su me da je jedan Bog, otac svih ljudi, bez obzira na vjersku opredjeljenost) nije jasno zasto tolika mrznja i razaranja upravo kroz vjeru?

I. B.: Ne bih se slozio da je ovdje rijec o vjerskom ratu. Nedavno sam dobio pismo od jednog dobrog prijatelja, islamskog teologa iz Sarajeva, koji veli da je nekad "mislio da je pravoslavlje vjera ... da /pravoslavci/ vjerulu u Boga." Za mog je prijatelja srpsko ponasanje dokaz da Bog i vjera nisu nazocni medu bosanskim Srbima. Mislim da je u pravu. Jer, ratnik koji vjeruje u Boga borit ce se viteski. Nece biti okrutan, nece zlostavljati starce, nece silovati zene i djecu. Svi oni koji to rade izdali su Boga. Mrznja cesto oblaci vjerske halje, busa se u prsa vjerskim zanosom, ali posve lazinim, zapravo sotonskim. Kao sto postoji vjera,postoji i antivjera. O tomu je progovorio i kardinal Kuharic u svojoj ovogodisnjoj korizmeno-uskrsnoj poslanici naglasivsi da je "u sluzbi Zmaja i ovaj rat koji je razorio stotine tisuca kuca i rastjerao stotine tisuca obitelji. U njegovoj su sluzbi svi napasnici, zavodnici, upropastitelji covjeka; njegovi su suradnici svi koji truju srce mrznjom, poticu ljudsku savjest na zlo ... "

J. V.: Vas mi je stav prema politici hrvatskoga vrha u Bosni dobro poznat iz Vasih razgovora i pisanja, ali ipak zelio bih da o tome kazete par rijeci za "Bosnjaka".

Obzirom da cesto putujete u Hrvatsku, sto biste nam mogli reci o situaciji i odnosu hrvatskog naroda prema Tudmanovoj bosanskoj politici?

I. B.: u vise sam navrata osudio Tudmanovu politiku podjele Bosne, u cemu on vidi garanciju trajnog hrvatsko-srpskog mira. Ova ga ideja nosi vec dugi niz godina, a zeli je realizirati u granicama tajne diplomacije, jer ne moze javno zagovarati ono sto je svjetska zajednica opetovano osudila. Stovise, ideja podjele Bosne nije popularna ni u hrvatskom narodu, pa se mora sprovoditi putem raznih trikova, verbalnim marifetlucima i taktikom upiranja prstom u druge, uz povike “Drz'te lopova! "

Meni se cini da ce ovakva politika donijeti nesrecu Hrvatima u Bosni i Hercegovini, jer ce biti prisiljeni napustiti svoja drevna ognjista u gotovo svim krajevima BiH. U Glasu koncila od 7. ozujka 1993. objavljen je izuzetno vazan clanak Marijana Brkica u kojemu autor upozorava: "Nasilnim putem, koji svijet ocito tolerira, moguce je protjerati Hrvate katolike s njihovih ognjista, moguce je to i zakulisnim politickim dogovorima. Crkva kao nepoliticka snaga protiv toga ne moze nista, osim prihvatiti novonastalo zemljopisno i politicko stanje. No od nje, kao moralne snage, nije realno ocekivati dobrovoljnost i suradnju u raseljavanju s vjekovnih ognjista. To smeta i ljuti mnoge koji medu bosanskim katolickim biskupima traze hrvatskog Arsenija Carnojevica, covjeka koji bi poveo svoj narod u novu postojbinu.... Cemu onda pritisak na one biskupe i svecenike u Bosni i Hercegovini, koje se zbog toga sto zele ostati sa svojim vjernicima na njihovim djedovskim ognjistima proglasava BiH unitaristima i pristalicama Izetbegoviceve politike? Je li moguce da postoji i prisapnuta preporuka da neki od njih nisu dobro dosli u hrvatskim medijima?" Mislim da je ovdje jasno receno kuda vodi ovakva politika. Ona vodi raseljavanju Hrvata, izolira Muslimane i doprinosi stabilizaciji srpskih osvajanja. Mozda ce fra Ante Maric iz Medugorja, koji je u Slobodnoj Dalmaciji od 10. sijecnja osporio moje zakljucke o ovakvoj politici, naci vremena da jos jednom razmisli o tomu "Tko je tu izdajnik?"

J. V.: BiH je proglasena neovisnom drzavom, a svaka drzava ima i svoju maticnu naciju bez koje nema ni drzave. Hrvati su nacionalno orijentirani prema Hrvatskoj, Srbi Srbiji, a muslimanstvo je vjerska opredijenost. Tko bi o Vasem misljenju, trebali biti Bosnjaci?

I. B.: Ne slazem se s dijelom Vasih pretpostavki. Prije svega, svaka drzava nema svoju maticnu naciju, osim ako se pojam "nacija" ne koristi u americkom smislu. U Istocnoj Evropi narodnost nije isto sto i drzavnost; nacija nije isto sto i drzava. Mi smo zivjeli u Jugoslaviji, ali nismo bili Jugoslaveni. Dalje, svako rjesenje bosanskog pitanja pretpostavlja da ce bosansko-hercegovacki Hrvati i Srbi, uostalom isto kao i Muslimani, biti usmjereni (ili orijentirani) prema Bosni, jer ce u njoj ostvarivati svoju drzavnost, dok ce im Hrvatska i Srbija biti bliske zemlje, sredisnjice njihove narodne kulture, dakle niposto strane, ali ne i iskljuciva sredista njihove drzavnosti. Nijedna usporedba nije adekvatna. Ipak, upotrijebimo austrijsko-njemacki slucaj. Isto kao sto suAustrijanci dio jedinstvene njemacke kulture, ali im vec davno ne pada na pamet da svoju drzavnost ostvaruju u drzavnoj zajednici s Nijemcima, tako su i Hrvati Bosne i Hercegovine dio jedinstvene hrvatske kulture, ali svoju drzavnost ostvaruju u Republici Bosni i Hercegovini, kao ravnopravnoj hrvatskoj drzavi koja je ujedno i drzava bosanskih Muslimana i Srba. Zato se osobno ne slazem ni s onim dijelom plana Vance/Owen (Annex: Proposed Constitutional Structure for Bosnia and Herzegovina, Vl-C-2) koji predvida
dvojno drzavljanstvo.

Na kraju, u Bosni i Hercegovini muslimanstvo nije samo vjerska opredijeljenost. U Titovoj Jugoslaviji, od 1966. nadalje, bosansko-hercegovacki Muslimani dobili su status nacije. Postoji citava literatura napisana uglavnom od muslimanskih autora koja opravdava ovaj postupak. Sto je vaznije, muslimanske su mase uglavnom prihvatile ovo rjesenje. U to sam se bezbroj puta osobno uvjerio. Druga je stvar je li izbor imena "Muslimana" najbolje rjesenje, jer ono nesumnjivo ima svoje univerzalno vjersko znacenje. Komunisti su se vodili nacelom da svi Bosanci nisu Muslimani, sto je tocno, pa stoga zakljucili kako "regionalno" ime ne moze iskljucivo pripadati samo jednoj od sastavnih nacija. Sto se u
meduvremenu promijenilo? Cini se da bosanski Muslimani odbacuju muslimansko nacionalno ime u prilog bosnjackog imena. Ovdje treba spomenuti da bosnjacko ime ima tradiciju i to ne samo medu muslimanima (s malim "m"). Dapace, moze se tvrditi da su upravo bosanski franjevacki pisci njegovali bosnjacki identitet, cesto na ustrb drugih identiteta, pa i hrvatskog. Ako se netko u to zeli uvjeriti neka procita ovu knjigu: Kratka povjest kralja bosanskih / po izvorima napisao za mladez bosansku O. Antun Knezevic, Bosnjak iz Varcara, R.S.O. Frane Asizskoga (Dubrovnik, 1884-87).

Ukoliko bosanski Muslimani zele da se ubuduce zovu Bosnjaci, tomu ne moze biti nacelnih prigovora. Svak ima pravo birati svoje ime. Druga je stvar ukoliko se to ime zeli prosiriti na one nacionalne zajednice u Bosni i Hercegovini koje su potpuno nacionalno osvijestene i ne zele novog imena. U ovim nestalnim vremenima, gdje jedinstvo Bosne visi o niti, osobno sam za krajnji oprez u ovako osjetljivim stvarima. Bosanske Hrvate i Srbe treba poticati na odanost Bosni, ali se u tomu nece uspjeti ukoliko se daje naslutiti da postoli samo jedan "bosnjacki" obrazac, onaj muslimanski Muslimanima, kao glavnim zrtvama ovog rata, onoj bosanskoj zajednici koja ce iz boja izaci posve samobitna, tesko je predociti potrebu ogranicavanja bosnjackog naziva.Ipak, moji su savjeti slijedeci:
(1) Odanost bosanskoj drzavi, kao ravnopravnoj zajednici triju naroda, jedino je i osnovno politicko nacelo u BiH. To je vododjelnica izmedu medunarodno priznate Bosne i Hercegovine i svih onih koji je podrivaju, bilo u izravnoj sluzbi agresoru, bilo prijetvornom i nelojalnom politikom. Treba ustrajati na Bosni, ne na bosnjastvu. (2) Sve ostalo je pitanje demokratskog dogovora i prakse.

J. V.: Kako tumacite ovu neodlucnost vanjskog svijeta prema srpskoj agresiji? Vidite li u stavu medunarodne zajednice neko skoro i razumno rjesenje?

I. B.: Zapadne zemlje ne vjeruju gladnoj i nemocnoj Bosni. Ne vjeruju poluokupiranoj Hrvatskoj. Nedavno sam bio na jednom skupu, gdje je George Kenney branio intervenciju. Protivnici intervencije bili su u vecini, a argumenti su im bili slijedeci: Srpska politika je grozna i zlocinacka, ali ne moze zapaliti svijet; ne moze dovesti do treceg svjetskog rata. Ako je tako (ne znam zasto su oni sigurni da je tako!) pristase intervencije moraju dokazati da ce uplitanje biti jeftino, inace nece proci. Jer, sve sto izgleda skupo ne moze biti prihvaceno. Medutim, kad smo im spomenuli da je dizanje embarga na oruzje najjeftiniji
moguci potez, usprotivili su se "zbog Rusije".

Opcenito govoreci, nista ne ocekujem od medunarodne zajednice, od Zapada, pa ni od islamskih zemalja. Balkanski ce se cvor rijesiti jedino porazom nacionalsocijalisticke Srbije. To se moze postici jedino zajednickom akcijom. Na tomu su sve zrtve agresije od samog pocetka trebale usmjeriti sve svoje snage. Nemojmo se svadati oko toga zasto u tomu
nismo ranije uspjeli. Jos nije kasno. Citatelji "Bosnjaka" mogu pridonijeti sustavnim sirenjem pomirenja izmedu Hrvatske i Bosne.

BOJKOTI NECE POMOCI DEMOKRATSKIM SNAGAMA U HRVATSKOJ

(Integralni tekst interviewa s Bastianom Belderom, Reformatischer Dagblad, Amsterdam, 8. veljace 1993)

Bastiaan Belder: Sto je Vase osobno mislienje o planu Vance-Owen?

Ivo Banac: ja se protivim planu Vance-Owen. Taj plan nece donijeti trajan mir Bosni i Hercegovini zato sto ne predvida odbacivanje srpske agresije. Ono sto on u biti cini je kupovanje vremena, preraspodjela odgovornosti zabosansku tragediju, te nagradivanje pocinitelja nekih od najgorih zlocina sto smo ih vidjeli u posljednje dvije generacije. Plan je psiholoski neodrziv zato sto pretpostavlja da Muslimani i Hrvati mogu suradivati s kriminalcima poput Karadzica i Mladica. On ne sadrzi uvjerljive mehanizme za provodenje svojih odredbi i ne predlaze nikakav vremenski rok u kojem bi se to trebalo uciniti. Jedina stvar koju on ispunjava je ozakonjenje ideje podjele Bosne, koja moze samo pospjesiti proces komadanja Bosne i Hercegovine od strane njenih susjeda. Podrska koju je taj vrlo losi plan dobio od clanica EZ-a pokazuje prevlast metode drzanja glave u pijesku kod zapadnih demokracija kad se radi o postkomunistickim prijetnjama.

B. B.: Kako ocjenjujete stav americke vlade prema tom "mirovnom planu"? Po danasnjim zapadnim izvorima (npr. "Frankfurter Allgemeine"), Washington ima nekoliko rezervacija prema "bosanskom rjesenju" diplomatskog dvojca Vance-Oven. Isti izvori spominju ozbiljna razmatranja Clintonove vlade da podignu embargo s uvoza oruzja, posebno kad je rijec o Bosni.

I. B.: Clintonova administracija htjela bi se drzati nacela i ne placati za to nikakvu cijenu. Zapadni Evropljani barem su iskreni u svojoj odluci da ostanu po strani pa stoga prihvacaju iluziju upletenosti - plan Vance-Owen. Amerikanci su sve vise uvjereni da je jedini pravi odgovor na bosansku tragediju vojna intervencija, no oni bi takoder htjeli izbjeci neizbjezne zrtve koje prate takav poduhvat. S obzirom na Clintonov stav u predizbornoj kampanji, posebno je razocaravajuce to sto on nije ucinio nista da digne embargo s uvoza oruzja u Bosnu. Mnogi specijalisti medunarodnog prava vjeruju da bi se to moglo uciniti jednostrano zato sto rezolucija UN-a o Jugoslaviji ne moraju vaziti za drzave nasljednice.

B. B.: Mozete li nam nesto reci o americkom javnom mislienju o krvoprolicu u bivsoj Jugoslaviji? (Recite nam nesto o velicini i angazmanu srpske i hrvatske dijaspore u SAD).

I. B.: Sve veci je osjecaj prestravljenosti i odbojnosti kod americke publike prema srpskim zlocinima u Bosni i Hercegovini. Posebno snazan utjecaj imalo je otkrice da su sustavna silovanja postala oruzje rata. U iducih nekoliko tjedana planirano je vise skupova na sveucilistima s ciljem da se pokrene javno mnijenje i da se administracija prisili na djelovanje. To su vecinom napori u kojima juznoslavenske narodnosne zajednice u SAD sudjeluju tek marginalno. Te zajednice su aktivne, no njihov utjecaj je u najboljem slucaju sporedan, kako zbog njihova relativno malenog broja tako i zbog unutarnje rascjepkanosti. Americki Hrvati dosljedno su se zalagali za jedinstvo Hrvatske i BiH. Mnogi su, kako se cini, razocarani podrskom koju Hrvatska pruza planu Vance-Owen. Americkim Srbima zapala je neugodna duznost da relativiziraju bosansku situaciju. Tesko im je braniti Milosevica, ali zato neumorno ocrnjuju Muslimane zbog toboznjeg islamskog fundamentalizma.

B. B.: U nizozemskim novinama, slika Tudmanova rezima je u cjelini krajnje negativna. Vasa odmjerena analiza politickog i drustveno-gospodarskog stanja u Hrvatskoj je stoga vise nego dobrodosla.

I. B.: Svjestan sam toga i mnogo je razloga za kritiku. Sto se mene tice, pravo mjesto za prosvjede je jos uvijek Hrvatska. Iskoristio sam tu priliku u nekoliko navrata u prosincu i sijecnju. Vase bi citatelje moglo zanimati da su moje kritike, pa cak i one najostrije moguce (napao sam bosansku politiku dr Tudmana kao "samoubilacku"), tiskane ne samo u oporbenim novinama poput Slobodne Dalmacije nego i u casopisu drzavne ustanove za odnose s dijasporom (Nova Matica). Demokratizacija Hrvatske osujecena je ne samo domacim pogreskama vec prije svega ratom, koji je radikalizirao hrvatsko drustvo i pospjesio nacionalnu i politicku homogenizaciju. S obzirom na zestinu agresije na Hrvatsku, negativni procesi iznenaduju manje nego sto bi to bilo da su prilike drugacije.

Nadam se da zapadne demokracije nece odluciti da umire svoju ne pretjerano cistu savjest glede vlastitih promasaja u bivsoj Jugoslaviji time sto ce uprijeti prstom na Hrvatsku. Bolja i korisnija strategija bila bi ukljuciti se u stvari hrvatske demokracije, investirati u hrvatsku industriju i infrastrukturu, pomoci obnovu skola i sveucilista, obrazovati slobodni profesorijat, posebno u humanistickim i drustvenim znanostima, otkupiti znacajan dio dionica u slobodnom tisku i pomoci financiranje nezavisnih TV postaja. Prituzbe i bojkoti nece doprinijeti uspjehu hrvatskih demokrata. Sada se govori o povlacenju iz Inter-univerzitetskog centra u Dubrovniku i o bojkotiranju Medunarodnog P.E.N. kongresa koji ce se tamo odrzati u travnju. Sto ce se time postici? Po mom misljenju, apsolutno nista. Naprotiv, time ce se ojacati argumenti onih koli zele skrenuti Hrvatsku s puta integracije u Evropu.

B. B.: Mozete li prokomentirati slijedeci odlomak iz clanka novinara-veterana Viktora Meiera u listu "Frankfurter Allgemeine Zeitung" od 3. veljace 1993.: "U hrvatskim medijima koje kontrolira Tudmanov rezim, prije svega na televiziji i radiju, vodi se prava kampanja protiv Muslimana i protiv predsjednika Izetbegovica osobno, koja je, medutim, po misljenju mnogih Hrvata nerazumljiva i politicki stetna. Ti se Hrvati pitaju zasto Tudman podrzova krajnje subjektivo stajaliste Hrvata u Hercegovini pod njihovim liderom Bobanom, koji snosi najvecu odgovornost za pocetak sukoba, i zasto Tudman dijeli takvo stajaliste. Rastu glasovi Hrvata koji kritiziraju utjecaj "hercegovackog lobija" i u Tudmanovoj okolini. U Hrvatskoj se siri misljenje da je drzanje Muslimana i njihova vode katkat upitno, ali postoji svijest da su Muslimani jedini saveznici Hrvatske u ovom prostoru."

I. B.: Viktor Meier, koji je i nadalje najbolji vanjski analiticar juznoslavenske politike, ima pravo kad istice sve izrazenije cudenje mnogih Hrvata zbog negativnog prikazivanja Muslimana u sluzbenim medijima. Na to se uistinu sve cesce gleda kao na nesto krainje stetno za zajednicku borbu protiv srpske agresije. Nisam poptuno uvjeren, medutim, da je tzv. hercegovacki lobi odgovoran za te negativne pojave. Osobno poznajem mnogo Hrvata iz Hercegovine koji se snazno odupiru bilo kakvoj podjeli Bosne, i koji Muslimane vide kao jedine saveznike Hrvatske.

B. B.: Kakvo politicko i vojno znacenje imaju sadasnje hrvatske operacije u okolici Zadra? Imate li kakvu predodzbu koliko su u ovom trenutku jake Tudmanove snage u defanzivnom i ofanzivnom smislu (imajuci u vidu embargo na uvoz oruzja)? Zasto je stav Beograda relativno umjeren?

I. B.: Hrvatske operacije u zaledu Zadra posljedica su nekolicine cimbenika, prije svega rastuceg nezadovolistva s nesposobnoscu UN-a da provede odredbe izvornog Vanceovog plana za Hrvatsku. Umjesto da osigura razoruzanje srpskih paravojnih skupina, povratak hrvatskih izbjeglica na njihova ognjista, osnivanje visenacionalne policije u UNPROFOR zonama i normalizaciju komunikacija i saobracaja, misija UN-a u Hrvatskoj svojom je pasivnoscu i pristajanjem na srpske hirove samo ojacala dojam da su UNPROFOR zone na neki nacin iskljucene iz Hrvatske. Hrvatska vlada nasla se pod velikim pritiskom naroda u Dalmaciji da ponovo otvori maslenicki most i ukloni postojanu prijetnju ekoloske i gospodarske katastrofe na Peruci. Vrlo je tesko kriviti hrvatske vlasti sto su odlucile da silom postignu ono sto je UN obecala, ali nije uspjela uciniti diplomacijom. Usput, u ovim dogadajima mozemo vidjeti logican slijed buducih dogadaja u Bosni ako se prihvati plan Vance-Owen.

B. B.: Tzv. drugi gradanski rat na teritoriju Titove Jugoslavije zacijelo ima utjecaj na cjelokupno balkansko podrucje kao i na islamski umet (narod). Vrlo opasan utjecaj, zar ne?

I. B.: Da. Itekako. Oni koji prizivaju opasnost od "islamskog fundamentalizma" u Bosni trebalo bi da znaju da je bosanska zajednica bila najvise sekularizirana i najevropskija islamska zajednica na svijetu. Nesposobnost Evrope da samu sebe prepozna u patnjama bosanskih Muslimana nuzno ce stvoriti protuzapadnjacku reakciju. Muslimani diljem svijeta s pravom isticu licemjerje Zapada. Kakva je uistinu razlika izmedu Saddama Husseina i Slobodana Milosevica? Upozorio bih, medutim, da rat u Bosni i Hrvatskoj nije ni prvi ni drugi "gradanski rat" u onom sto je nekoc bila Jugoslavija. To je rat izmedu drzava nasljednica koji je zamislila i koji provodi Srbija. Rat se nece zavrsiti dok se ne vrati na svoje ishodiste.

B. B.: Koliko je stabilan Milosevicev rezim u Srbiji? Je li srbijanska opozicija nesto vise od fasade?

I. B.: Stabilan je koliko i svaki autokratski partijski rezim s prividom izborne procedure. Milosevic ima i sposobnost i volje da ukroti svakog od svojih protivnika i suparnika. Njegovi najozbiljniji problemi vjerovatno leze na desnici, gdje razbojnici poput Seselja i njegovih polufasistickih Radikala u ovom trenutku preuzimaju znatne porcije lokalne vlasti i utjecaja u medijima. Milosevic ce vjerojatno potraziti pomoc "umjerene" oporbe kako bi ozakonio svoj udar na Seselja. To ce biti korisno iz dva razloga: (1) stvorit ce se dojam da su najgori ekstremisti otjerani; (2) stvorit ce se dojam da je Milosevic spreman na suradnju s "umjerenim" protivnicima. Prava mjera umjerenosti, medutim, je spremnost da se zaustavi rat, da se priznaju Hrvatska, BiH i druge drzave-nasljednice, te da se obnovi autonomija Kosova i Vojvodine. Do ovog trena ni jedna znacajna oporbena stranka u Srbiji nije presla taj Rubikon. Prava je oporba u egzilu.

B. B.: Koliko je stvarna i vazna slavenska veza izmedu Moskve i Beograda?

I. B.: Cini se da je stvarna u nekim krugovima. Kada toboznji "disidentski" pisac poput ruskog emigranta Eduarda Limonova moze doci u takvo stanje da ispali nekoliko plotuna na Sarajevo, moze se tek zamisliti sto mogu uciniti istinski fanatici. Panslavizam u svom izvornom smislu iz devetnaestog stoljeca, a to znaci prevlast Rusije nad pravoslavnim slavenskim zemljama, cini se da je cilj medu Jeljcinovim sovinistickim neprijateljima. Samo nam nebo moze pomoci ako oni dodu na vlast. No, kao i svaka ideologija, tako se i panslavizam suocava s mnogim proturjecjima. Sto uciniti s Bugarima I Makedoncima, koji sigurno ne vide nikakav interes u spasavanju Milosevica? Sto opet uciniti s Hrvatima, koji imaju svoju vlastitu povijest odnosa sa

Rusijom, barem tamo od vremena Jurja Krizanica u sedamnaestom stoliecu? Cini mi se da je panslavizam isto onoliko stvaran koliko je uvijek i bio - to ce reci, ne pretieramo stvaran, no dovoljno stvaran da prouzroci manje nepodopstine. Vazno je za Zapad da ne podlegne ociglednim trikovima srpske propagande: "Napadnete li Srbiju, izazvat cete novu rundu hladnog rata s Rusilom!" To je sasvim ocigledno nestvarno.

B. B.: U zapadnom tisku kruzi vise kranje negativoih prica o srpskim licnostima poput Arkana i kapetana Dragana. Da li oni zasluzuju glas koji uzivaju, i koja je razlika izmedu tih "bad men" i njihovih sunarodnjaka koji su Zapadu prikazani kao "mrski Srbi"? Mislim tu na Slobodana Milosevica, Dobricu Cosica, Radovana Karadzica i Vojislava Seselja. Jesu li svi srpski politicari ustvari orude u rukama JNA?

I. B.: Da, oni sigurno zasluzuju glas koji ih bije, posebice Zeljko Raznjatovic-Arkan, Vojislav Seselj, Mirko Jovic. Ti ljudi sigurno ce biti na svakom popisu ratnih zlocinaca. Bilo bi, medutim, nepravedno razrijesiti krivnje one koli su izazvali, hrabrili i dopustali njihove zlocine. Medu ovima, imena Milosevica, Karadzica i Cosica svakako zauzimaju visoko mjesto. Dobrica Cosic je glavni ideolog suvremenog srpskog nacionalizma Mnoge od tema koje su doprinijele pokoljima u Hrvatskoj i Bosni zamisljene su u njegovim spisima. Pitanje odgovornosti proteze se na siroki segment inteligencije koja je svojim pljeskom odobravanja utrla put srbijanskom razbijanju Jugoslavije i potonjem ratu. Oni
moraju biti osudeni za svoja necasna djela.

B. B.: Je li rat u Titovoj Jugoslaviji takoder neka vrsta vjerskog i kulturnog sukoba?

I. B.: Ne bih se s time slozio. To je prvenstveno rat izmedu drzava u kojem povijesna pitanja, pa tako i vjerske razlike, igraju svoju ulogu. Cinjenica je da Balkan nikad nije iskusio pravi vjerski rat poput onih sto su se na zapadnoevropskom tlu vodili izmedu protestanata i katolika u sedamnaestom stoljecu. No, istina je da su vjerske tradicije oblikovale izvjesne aspekte nacionalnih ideologija, pocesto na stetu autenticnog vjerovanja. Katolicka crkva i islamska zajednica bile su glavne zrtve u ovom sukobu. Njihova svetista bila su sustavno bombardirana, njihovi sluzbenici ponizavani i proganjani. to je zato sto srpska propaganda usaduje mrznju na katolicanstvo i islam kao dio svog ratnog programa. Nista slicno ne moze se naci na hrvatskoj i bosanskoj strani, sto treba itekako imati na umu. Povrh toga, utjecaj dviju krscanskih crkava razlikuje se po vaznosti i u tonu. Ako se razmotri relativni utjecaj krscanskih crkava na njihove dvije zajednice, vidjet ce se da je Srpska pravoslavna crkva manje utjecajna u Srbiji nego sto je to Katolicka crkva u Hrvatskoj. S obzirom na stupanj antiekumenske zadrtosti sto su je srpski teolozi ocitovali posljednjih godina, istinska je zadaca utjecati na srpske crkvene ljude da napokon krenu putem krscanskog pomirenja.

BOSANSKE GRANICE: TITOVA IZMISLJOTINA ILI PROIZVOD POVIJESNE EVOLUCIJE

(Clanak u biltenu Bosnia News, London, ozujak 1993.)

Tito kao krojac bosanskih granica jedna je od najucestalijih tema velikosrpske propagande. Nasrecu, povijesne su cinjenice potpuno jasne. Bosna, posljednja velika srednjovjekovna drzava medu Juznim Slavenima, naglo se prosirila pod banovima i kraljevima dinastije Kotromanica (1254-1463), koji su ispocetka pod svojom vlascu drzali tek sredisnji dio Bosne, oko izvora i gornjeg toka rijeke Bosne - danasnju sarajevsku regiju. Ban Stipan II Kotromanic (na vlasti od 1318. do 1353.) vladao je vecim dijelom danasnje Bosne i Hercegovine, s izuzetkom unskog bazena na sjeveroistoku, koji je pripadao Hrvatskoj, te trebinjskog podrucja (najistocniji dio danasnje Hercegovine) i gorujeg toka Drine, koji su pripadali Srbiji. Njegova drzava ukljucivala je citavu dalmatinsku obalu od Omisa do Stona. Stipanov necak Tvrtko I (vladao od 1353. do 1391.) upravljao je vecim dijelom Dalmacije, od Novigradskog mora do Boke, a isto tako i zapadnom Srbijom.

Nakon pada bosanske drzave pod otomanske Turke 1463. pristase novomanihejske bosanske crkve kojoj je pripadala i vecina bosanske feudalne gospode, stali su se masovno obracati na islam. To masovno obracenje, jedinstveno po opsegu, osiguralo je Bosni poseban polozaj unutar otomanskog carstva. Bosanska muslimanska elita stekla je status nasljednog plemstva, neuobicajen za otomansku drzavu. Na vrhuncu otomanske moci u sesnaestom stoljecu, bosanski ejalet ukljucivao je ne samo cijelu danasnju Bosnu i Hercegovinu nego i velik dio dalmatinskog zaleda, Liku, Kordun, Baniju i zapadnu Slavoniju (kliski, licki, bihacki i pakracki sandzak), te zapadnu Srbiju (zvornicki sandzak) i cijeli novopazarski Sandzak.

Opadanje otomanske moci zapocelo je probijanjem Kara Mustafine opsade Beca 1683. godine i Leopoldovim zauzecem Ugarske, Hrvatske i Slavonije. Habsburzima su se pridruzili i Mleci, prosirivsi svoje dalmatinske posjede na racun otomanske Bosne. Tijekom tog, takozvanog Beckog rata Eugen Savojski prodro je 1687. duboko u bosanski teritorij, i povukao se tek nakon sto je spalio Sarajevo. Bilo je to posljednje razaranje vecih razmjera u povijesti bosanskog glavnog grada prije Slobodana Milosevica. Karlovackim mirom iz 1699. godine ustanovllene su danasnje bosansko-hercegovacke granice na Kordunu i Baniji. Mleci su dobili dalmatinsko zalede od Starigrada u Velebitskom kanalu, preko Knina i Sinja, sve tamo do Vrgorca. U Boki su pak, od otomanske Bosne preuzeli Herceg Novi i Risan.

Nakon Prvog turskog rata 1716-18. i Pozeravackog mira, Habsburzi su dobili otomanski teritorij juzno od Save (Bosanska Posavina), a Mleci su svoje posjede uvecali za tanki pojas zemlje od Plavna do Imotskog, te za dijelove Boke sve do Pastrovica juzno od Budve. Dubrovacka Republika, koja se Mletaka bojala vise nego Osmanlija, nastojala se zastititi od mletackih prisvajanja trazeci da Neum i Sutorina, koji su bili pod dubrovackom upravom, budu odvojeni od mletackih posjeda otomanskim teritorijem. Danasnji bosanski izlaz na more kod Neuma, koji odvaja dubrovacko podrucje od ostale Hrvatske, izravan je rezultat dubrovackih strahovanja u osamnaestom stoljecu. Sadasnja jugozapadna granica Bosne i Hercegovine proizvod je Pozarevackog mira - s tom razlikom sto je bosanski klin kod Sutorine prigrabila N.R. Crna Gora 1945. godine.

Drugi turski rat (1736-39) okoncan je Beogradskim mirom. Habsburzi su ovog puta bili manje uspjesni i morali su se povuci do Save, uspostavivsi tako danasnju sjevernu granicu Bosne i Hercegovine. Koncem osamnaestog stoljeca, Josip II jos

jednom je zaratio s Turcima. Cilj mu je bio osvojiti citavu Bosnu, no nakon razlicitih obrata i careve smrti 1790, Bec je s otomanskim carstvom zakljucio mir u Svistovu 1791. Time je otomanska Bosna izgubila Dvor, Dreznik, Petravo Selo, Lapac i Srb, koji su pripali habsburskoj Hrvatskoj. Iz svega ovog moze se zakljuciti da je danasnja granica izmedu Hrvatske i Bosne i Hercegovine stvorena u razdoblju od 1699. do 1791. godine, daleko prije Titova vremena. Ona je ishod bitaka koje su vojevali Ljudevit Badenski i Eugen Savoiski, a oni ocito nisu bili clanovi nikakvog politbiroa. Treba dodati da su turski ratovi u sedamnaestom i osamnaestom stoljecu doveli do velikih migracijskih valova, kad su se "Turci", vecinom bosanski muslimani, ovlacili iz Ugarske, Hrvatske, Slavonije, te Dalmacije i ponovo se naseljavali u Bosni. Istovremeno je i velik broj katolickih Ilrvata pobjegao iz Bosne i nastanio se u susjednim hrvatskim zemljama.

Istocne granice Bosne i Hercegovine takoder su oblikovane kroz dugo vremensko razdoblje i to, kao u prethodnom slucaju, prije komunistickog perioda. Bosanski ejalet (kasnije pasaluk) prostirao se s onu stranu Drine u zapadnu Srbiju, do Sapca i Uzica. U osamnaestom stoljecu Bosanski pasaluk sezao je do Loznice i dalje na istok. Za vrijeme ustanaka u Srbiji, Karadordevi su ustanici 1809. presli Drinu, ali je Loznica ostala u posjedu otomanske Bosne jos u prvim desetljecima devetnaestog stolleca. U razdoblju poslije 1831-1833, kad je takozvanih "sest nahija" potpalo pod autonomnu Srbiju, uspostavljena je danasnja bosansko-srpska granica na gornjem toku Drine. Nakon Velike istocne krize 1875-1878, odlukom Berlinskog kongresa Crna Gora se prosirila u Staru Hercegovinu (Niksic, Piva, Drobnjaci) i tako omedila veci dio svoje danasnje granice s Bosnom i Hercegovinom. Po zavrsetku Balkanskih ratova 1911-13, Srbija i Crna Cora podijelile su medu sobom novopazarski Sandzak i time povukle danasnju istocnu granicu Bosne, s iznimkom vec spomenute Sutorine. Kao i u ranijim turskim ratovima, ratovi Srbije i Crne Gore za nezavisnost stvorili su brojne migracije. Glavnina juznoslavenskog muslimanskog zivlja potrazila je utociste u Bosni i Hercegovini, koja je od 1878. bila pod austrougarskom okupacijom.

Moze se, dakle, s potpunim pouzdanjem reci da granice Bosne i Hercegovine nisu ni proizvoljne ni komunisticke. Kad ih se suoci s cinjenicama, raznim homogenizatorima i "etnickim cistiteljima" preostaje jos samo jedan argument. Oni tvrde da je Bosna i Hercegovina sama po sebi apsurdna. Ta tvrdnja ima slabe osnove cak i ako zanemarimo kontinuitet bosanske drzave tamo od desetog stoljeca, kad je Konstantin Vll Porfirogenet spomenuo "zemljicu Bosnu" u svojem "De administrando imperio". Za bosanske Muslimane, koji su se jos 1831. borili protiv Porte za bosansku autonomiju, posebnost Bosne i Hercegovine kao njihove domovine nije dolazila u pitanje. Kao sto ne bi trebalo da bude kamen spoticanja ni za Hrvate, ciji su franjevci sacuvali uspomenu na bosansku
drzavu pod Turcima. Sto se pak Srba tice, sadasnji napori njihovih losih voda, usmjereni protiv bosanske nezavisnosti i cjelovitosti, mogu se ostvariti jedino pod cijenu opceg rata, a to moze samo ugroziti kontinuitet njihove prisutnosti u Bosni i Hercegovini Ovaj je rat izmedu ostalog i borba za autenticni kulturni prostor, jednako tako legitiman i nuzan u visenacionalnoj Bosni kao i u drugim susiednim drzavama.

PROBLEMI KONTINUITETA HRVATSKE POLITICKE MISLI

(Referat na simpoziju Medunarodne hrvatske inicijative, 17. travnja 1993.)

Nova izdanja starije literature svjedoci su vremena. Poletna i optimisticna Sedamdeset i prva citala je Liberova reprint-izdanja hrvatskog prvotiska, Vranciceva petojezicnog rjecnika, Danice ilirske I novo Maticino izdanje Klaiceve povijesti. Poslije Karadordeva, Liber, Mladost i JAZU najavljuju novo izdanje sabranih djela A. G. Matosa, a u 47. brolu Hudoletnjakova Telegrama (25. kolovoza 1972.) pojavljule se i prvi poziv na pretplatu. Oglas zapocinje s odlomkom iz Matoseva pregovora “Vidika i putova" (1907), u kojemu je citalac oslovljen i ovim rijecima "Ah, mucno je biti knjizevnik malog i neprobudenog, zavisnog i neoslobodenog naroda! Tesko je besjediti robu o slobodi! Mucna je borba sa javnosu, koja nas upucuje na robovanje pod vidom najslobodoumnijih teorija, koja trazi spasa svuda, osim u hrvatskoj slozi, ne moguci zamisliti Hrvatske bez becke, pestanske ili rimske tiranije!"

A.G.M., svojstveni ucitelj energije, ljekovit je autor za vremena poraza. Intuitivno slutimo da je upravo ovaj prognanik iz Tovarnika (kojega vise nema) predstavljao sintezu hrvatskog razmisljanja o svim nasim politickim i drustvenim pitanjima, te da je kraj njegova zivotnog vijeka koincidirao s pocetkom jednog dugotrajnog skretanja od kojeg nikako da se otrgnemo. Jako zabrinjava i to sto je Matos, jos uvijek, nas najmoderniji politicki mislilac. On je intuitivno rasclanjivao poznije stramputice ovog, nadasve slozenog stoljeca, u kojemu se Hrvati nisu najbolje snalazili, da bi zakljucio kako "Hrvatska zemlja vrijedi danas, na zalost, vise od nas" (1913).

Matoseva socioloska razmisljanja pokusaj su sinteze "svih velikih nasih politickih koncepcija: demokratizma i tradicionalizma, nacionalizma i jugoslavenstva" (1913). Dobro je uocavao krajnost i opasnost svake od ovih koncepcija, ali nijednu, osim mozda posljednje, nije do kraja odbacivao. Njegov demokratizam nikad nije bio u pitanju. Znao je da je "nacelo demokracije sloboda, tj. omogucivanje jednakih pogodaba za zivotno natjecanje svakome" (1912), da jedino demokracija dopusta razvitak "superiornim pojedincima razbastinjenih nizih klasa", te da "Samo u demokratijama... moze svaka superiornost doci do izrazaja, moze se osloboditi i razviti svaki bolji i vredniji pojedinac, te prema tome demokratija vise od aristokratije sluzi aristokratskom i individualistickom duhu napretka i kulture." No, znao je, takoder, da ima apsolutistickih demokracija, koje su dovele do terora puritanaca i jakobinaca, a danas na Zapadu dovode do jeftinog pacerskog terora nad inomislecima putem raznih antikulturnih i relativistickih recidiva marksizma.

Unutar demokratizma, Matos je stalnu prepreku nalazio u nacelu jednakosti "Jedna od najvecih zabluda Revolucije i ponajsmjesnijih pretenzija demokracije je jednakost. Imamo li svi prava na zivot, nemamo jednaka prava. Po Leibnizu ne bijase nikad ni dva jednaka lista. Jos manje ima dva jednaka covjeka. Nejednakost, a ne ljudska jednakost je sveopci zakon i bas ta raznolikost dusa i fizionomija cini poeziju povijesti i zivota" (1912). Kao pisac i mislilac zazirao je od kitscha I vulgarizacije, jer ne podizu masu vec ponizavaju elitu. Stoga je bio nacelno zasticen od lijevih ideologizatora, te je jos 1912. negirao "'naucnu' bajku Karla Marxa". No, to ne znaci - a tu je i jedno od raskrsca Matoseve sinteze - da je bio indiferentan u drustvenom pitanju. Izlaz je vidio u "racionalnom uredenju drustenih odnosa", tj. u programu "hrvatske ekonomske i

politicke nezavisnosti", te uskladivanju probitka radnistva "sa purgerom i seljakom" (1907). To se nije moglo
postici socijalistickim etatizmom, "gdje je Drzava jedini posjednik", jer, sukladno Faguetu, "ideal kolektivizma je 'ruska birokracija, protezuci se na cijeli djelokrug industrije i trgovine'."

Matosev se aristokratski demokratizam podudarao s njegovim naprednim tradicionalizmom.je o neizvjestacenom tradicionalizmu, koji je ponajvise cedo afirmativnog stava prema katolickoj tradiciji hrvatskog naroda, te izraz cvrste vjere u narodnost kao proizvod "evolucije od nekoliko milenijskih mucnih vjekova" (1908). Drzao je da se bastina ne moze dekretirati ili izmisliti - da je bastina organska. Ovdje je i izvor njegova sukoba s naprednjacima, koje je s pravom dozivljavao kao proracunate i iskljucive inzenjere dusa, nosioce Kulturkampfa i antikatolike. No, u sukobu s jednim
nazoviliberalnim stavom, Matos nije odbacivao liberalizam kao takav. Znao je da je Starcevicev i Frankov liberalizam bio brana protiv madzarskog liberalizma. Zazirao je od nametanja neke vrste "kranjskog rata" kakav su nudili naprednjaci - od podjele inteligencije u "dva nekulturna tabora, u dva dusmanska naroda" (1913) .

Starcevicanski se liberalizam posebno ogledao u vjerskoj snosljivosti: "Hrvatska misao je u jezgru slobodna, slobodoumna, 'svome glasu slijedi', pa i onda kada je s Palmovicem, Pavlinovicem i Strossmayerom katolicka. U trovjerskom narodu ne moze ni biti drukcije, jer bez tolerancije i liberalizma se komunikacija raznovjerskih hrvatskih ideja ne da ni zamisliti" (1907). No, ni nacionalizam, onog starcevicanstva na kojeg se oslanjao Matos, nije bio nista iskljuciviji "Nacionalizam i internacionalnost nisu kontradiktorni pojmovi u umjetnosti, kao sto pokadsto nisu ni u politici"). Osudivao je uski nacionalizam ruskih pisaca poput Dostojevskog i Gogolja, koji "precjenjuju domacu i omalovazavaju tudu umjetnost", a sami "prikazuju Rusiju kao pakao" (1912). Drugim rijecima, znao
je sva svojstva nacionalizma. Premalo nacionalizma vodi u ovisnost i kolonijalni mentalitet madzarske i jugoslavenske inteligencije, a previse u sovinisticki pakao. No, nacionalizam, kao i svaka druga ideologija, ne moze biti smisao naseg zivijenja: "Cilj zivota nije znanje ni moc, vec dobrota" (1912). Kako se moglo dogoditi da ovaj veliki diletant (jer i tada smo bili upravljani profesionalcima), ovaj Sv. Grabancijas na Kleku, jos uvijek predstavlja sredisnju tocku naseg politickog zemljovida? Mislim da se odgovor krije u Matosevu konzervatizmu, ne onom koji bi konzervirao stare privilegije ili kasniju izgradnju utopije, nego u konzervatizmu "polagane reforme kakvu nam pruza konservativna i konservirana Engleska" (1909). U hrvatskoj povijesti od preporoda naovamo postoji samo jedno reformno razdoblje - ono Mazuranicevo - koje bi odgovaralo ovakvom poimanju politike.
Jer, Mazuranic je, kako je Nehajev dobro primijetio, "razvoj naroda shvacao kao uporno i polagano nastojanje, koje tesko odolieva trzajima i zahtieva dugotrajne epohe mirovanja."

Vrlo je vazno zamijetiti kako je hrvatska ljevica, jos uvijek najvazniji katalizator nase povijesne samosvijesti, ocijenila "etapu liberalizma", kako je Kersovani nazvao sire razdoblje (1860-1903) u koje spada i Mazuranicevo banovanje: "To su godine relativno intenzivnog zakonodavnog rada, godine izgradnje modernog burzoaskog drzavnog aparata ... Iskustva ove periode mogu se rezimirati na slijedeci nacin: a) nesposobnost burzoazije (izolirane od narodnih masa da se dosljedno bori protiv feudalne reakcije i nacionalnog ugnjetavanja, i njena stalna spremnost da s njima sklopi sporazum" (Kersoyani, 1930-1940); "Zasto je Mazuranic simbol za covjeka, koji je preko Beca postigao svoju blistavu karijeru na nacin nespojiv sa boljim obicajima?" (Krleza, 1935); "Dolaskom na vlast godine

1873. Narodna Stranka pretvorila se u vladinu stranku, u poslusno orude rezimske politike, kojim je neograniceno gospodario ban Mazuranic" (Bogdanov, 1940). Moze se zakljuciti da se po ljevici reformsko razdoblje svodi na sluznistvo, na dugorocnu slutnju kako je mirni razvoj, konzerviranje tradicije zasnovano na zakonu i otupljivanju drustvenih suprotnosti, put u nacionalnu izdaju. Jer ljevica ne moze bez svoje soteriologije, a u tu se doktrinu spasenja ne uklapa Mazuraniceva "vjecna teznja, da izbjegne velikim oprekama i da postavi zlatni most izmedu potraznja sirokih narodnih slojeva i interesa dinastije i dvora" (Nehajev).

Lijeva kritika reformnog razdoblja i njegovih nosilaca nije bila strana apokaliptickoj desnici. "Nas gradanski stalis," pise Stjepan Buc 1936.godine, "koji je nastupio svoju ulogu tridesetih godina prosloga stoljeca, dovrsio ju je 1818., poslije devet decenija, no nikako se ne moze ponositi,da ju je nacionalno vrsio a isto tako ni dovrsio. Prema svojoj srzi, svojoj sastojini, koja nije bila narodna, taj elemenat nije ni mogao druge uloge igrati ni odigrati. Gaj, Strossmayer i bezbroj drugih, koji su u nasemu avnome zivotu najnovijega doba igrali znatne i odlucujuce uloge, bili su pravi predstavnici toga tudinskoga, nasoj krvi i nasim interesima protivnoga drustva." A u jednom znatno suptilnijem clanku iz 1937. Mladen Lorkovic ovako razglaba o slicnostima izmedu fasizma i komunizma:
"Usporedimo li ... tri vodece evropske ideologije liberalnu demokraciju, komunizam i fasizam, naci cemo ... da su krajnje oprecnosti liberalna demokracija i komunizam. Fasizam stoji idejno i stvarno medu jednim i drugim sustavom. Sto priblizava fasizam sovjetskom sistemu, to je funkcioniranje drzavne vlasti, ustav u uzem smislu rijeci. Diktator, stranka, drzavni aparat, totalitet ideje, kojoj imaju sluziti sve narodne i drzavne sile, osnov su i fasistickog i sovjetskog ustava. Jedan i drugi sistem zabacuju i parlamentarnu demokraciju i liberalne zasade. Jedan i drugi sistem ne gledaju na svijet s gledista pojedinca, vec sa socijalistickog gledista drustvene zajednice, kojoj se pojedinac mora bezuvjetno podrediti. Jedan i drugi sistem vide u zajednici vrhovno dobro, a u sluzenju te zajednice vrhovni eticki zakon." I zaista, s ovog stajalista, 1945. godina, pa i 1990, i nisu bile prekretnice. Radilo se o kontinuitetu soteriolosih avangarda, za koje je demokracija, ne sustav prava i zakona, nego vrsta procedure koja potvrduje plebiscitarnu narodnu volju, a drzava, ne ustanova koja garantira neotudiva prava covieka, nego lapis philosophorum koji lijeci sve bolesti ovisnosti i nerazvijenosti.

"Od Mazuranica pa do danas mi ne napredujemo, dakle nazadujemo", napisao je Matos u kolovozu 1908. Danas, gotovo osamdesetipet godina kasnije, ista se tvrdnja moze ponoviti ako je rijec o sustavu zakona i prava. To znaci da kontinuitet svoje drzavnosti (koji je prekinut u meduracu apostazijom jugoslavenscujuce inteligencije) i politicke misli (koji je prekinut u meduracu apostazijom hilijasticke inteligencije) mozemo uspostaviti samo povratkom na izvornu bastinu hrvatske politicke misli, onako kako ju je odredio Matos jos pocetkom stoljeca. No, ne bih zavrsio s Matosem i njegovim preporukama da budemo i naprednjaci i vjernici, i tolerantni i konzervativni, i demokrati i aristokrati, i individualisti i narodnjaci, i idealisti i realisti, da radimo na realnom dizanju "narodnih svih energija ne samo prosvjetnih i moralnih, po receptu starih nasih voda, nego i materijalnih, ekonomskih i financijskih ... " (1909). Zavrsio bih s molbom za jedno novo izdanje starije literature, ovog puta Radicin antologijski esej 'Vjecni Split", napisan u New Yorku 1955. u vrijeme (nazalost ne jedino) "poplave Burckhardtovih 'les grands simplificateurs', grubih poluinteligenata, povampirenih barbara i sahranitelja srece, uzitka, blagostanja, smijeha i humora!' U svom splilskom kaleidoskopu s pocetka stoljeca, Radica nas povezule i s izgubljenom niti nase gradanske i narodne politike, s prirodenim osjecajem za pravo: "Na Sirini su zivjeli Bilanovi i Demeri, tezaci, koji su kopali i orali svoju zemlju na splitskom polju. Bili su to ljudi krsni i uglavnom mucaljivi. Jezik im je bio tezak i tvrd, kao i zemija, koju su

kopali. Izgledali su ponosni na svoje pravice.... I kada je trebalo dovesti vodu na Sirinu i sazidati je uz zid Demerovih, stari se Demer pobunio. Taj njegov bunt i danas sazimije u dvije rijeci sav smisao splitskog tezaka:

- Ne dan! Zavikao je vlastima.

Isprsio se ispred zida sam samcat, dok ga je zena zvala da se makne s puta vlastima,
koje su odredivale mjesto gradenja funtane, izgovorivsi samo svoje: - Ne dan! - Na nasim taracama zene su se povlacile u svoje stanove, da ne bi bile svjedocima na parnicama, koje su morale iz toga stava biti posljedicom. Ja sam privirkivao i imao u sebi duboko postovanje za tog osamijenog covjeka, iako ustvari krivog, kada se radilo o dovodenju vode, od koje je sve susjedstvo moglo samo imati koristi. Bilo je u njega smisla za obranu svojih pravica, odrjesite odlucuosti, da se susprostavi vlastima, koje su ulazile u njegovo dvoriste, koje je on smatrao svetinjom, necim sto je on sam stekao. Taj osjecaj prava na vlasnistvo, toliko istovjetan sa smislom za osobne pravice, cinio je splitskog tezaka toliko izgradenim pojedincem, da ga nikakva sila nije mogla slomiti. I od toga dana, Demer je poskocio u postivanju, koje je kod sviju uzivao. Zato, sto je uspio istaknuti svoje pravo na osobnu nezavisnost, ljudi su za njega osjecali postovanje, iako ga, mozda i nisu voljeli."

POKVARENA URA BOSANSKE POLITIKE

(Referat na simpoziju Medunarodne hrvatske inicijative, 17. travnja 1993.)

U svojoj neprikriveno nadutoj povijesti Jajca, od vremena Hrvoja Vukcica Hrvatinica do pada jajacke banovine, Lajos von Thalloczy govori (u prijevodu Milana Sufflaya) o posljednjim otkucajima Bosne: "Glavinjalo se ovamo i onamo, dogadali se sukobi medusobno i sa susjedima, jedan drugom nije vjerovao, a zato nitko ni njima. Kao u svom mehanizmu pokvarena ura, tako zastaje bosanska politika." Thalloczy je dakako, usporedbe radi, imao potrebu isticati viteski ugarski idealizam, no nesto se moze nauciti i iz njegovih zapazanja o balkanskoj politici: "Balkanski politicar ne poznaje principa vjere. On ima instinkt, odmah odustaje od svoje namjere cim osjeti da je protivnik jaci od njega. Spreman je s mjesta sklopiti prijateljstvo pace i sa smrtnim neprijateljem, udvara mu se, ali cim imade prilike, u potaji ruje, dize se javno protiv njega. Svecane ugovore sklapa sa susjedima, ali u potaji nagada se za svaku sigurnost s protivnikom svog saveznika. Istina mu je u moralnom pogledu nepoznat pojam, popusta samo sili. I kako ona sacinjava najvece osiguranje njegova primitivnog bica, imade on samo jedan cilj, da postane sto mocniji, sto bogatiji. Bio on ortodoks ili bogumil, on pregovara s rimskom crkvom, ako vidi u tome korist, jer i time mnozi svoju moc, a ako mu je zlo , osigurava time svoj opstanak. Vjera mu je tradicionalni ritus , uz koji on prianja, ali etike nema. To ga prianjanje dijeli od ostalih, i za to ostaje u svojoj narodnoj individualnosti. U njegovu postupku samo je jedna dosljednost, da je nedosljedan. Taj paradoks razumije samo onaj, koji poznaje knezove Balkana."

Thalloczyjevo isticanje politickog balkanizma "ortodoksa i bogumila" ne znaci da je on posve previdio mogucuost balkaniziranja katolika ili pak okcidentaliziranju Balkanaca. (Ta i u njegovu idealnom vladaru, Matiji Korvinu, zivjela je istocna tradicija!) No, bez obzira na jednostranosti, zar nam Thalloczylev prikaz ljudi i prilika iz vremena prvog pada Bosne nije koristan uvod u sadasnju, jos krvaviju, reprizu nasilja nad bosanskom drzavom? Stoga nece cuditi sto je javni diskurs o Bosni najmanje istinit, sto ne podlijeze pravilima tzv. "otvorene politike", za koju Bosna zacijelo nema uvjeta. Jer, primijetio je Thalloczy: "Bosna bijase bedem protiv zapadnoga nastupa turske ratne snage. Uz koga je stajala Bosna iz dna duse, taj je u njoj dobio obilnu pomoc. Ugarska dobiva dragocjenu predstrazu, ako je bosanski kralj uz nju, Turci pak, ako su s njima bosanske cete, mogu svoj eventualni uzmak lako osigurati. Ali bas u tom dvozivom polozaju lezi slaboca vlastite politike bosanske. Ona je mogla samo onda ostati posebnim organizmom, ako spretno lavira izmedu obje oprecne vlasti. Tako zvanu otvorenu politiku nije mogla tjerati ova hibridna drzava, bez snazne centralne vlasti, koju je kao golu hrid bio ugarski i turski val. U ocima ugarske diplomacije cinila se podmuklom bosanska politika, jer u nju ne bijase pouzdanja. A Turci su osjecali, da dotle, dok izmedu njih i ugarske granice stoji ova zaprijeka, ne mogu bez zapreka zapovijedati, niti ce ih se bojati zapadni svijet."

Tomas Stjepan i Stjepan Vukcic. Thalloczy nas uvjerava kako im kralj Matija, "nije ... vjerovao ni na pismo ni na rijec, a Turcin im je dosljedno radio o glavi." Sultan Mehmet Fatih i kralj Matija. Ovdje ce najvise biti rijeci o politici nepovjerenja, ne toliko o politici osvajanja. Ipak, za one koji traze prethodno ritualno opovrgnuce, recimo odmah da ne izjednacujemo ove dvije politike. Tek tvrdimo da vode istomu. No, prebacimo se u nase vrijeme. Za pocetak par telegrafskih informacija:

- Na jesen 1990, tijekom kninske "balvan revolucije", Bosnom je jos uvijek vladao SK BiH. Jedinstva nesrpskih snaga tada nije bilo. U rujnu, odlukom Sredisnjice HDZ-a dolazi do smjenjivanja dr. Davora Perinovica, celnika HDZ BiH, na nacin koji je tumacen kao "oduzimanje suvereniteta cijeloji pokusaj krojenja sudbine dijela njenog

naroda izvan te republike" (Vjesnik, 11. rujna). Jos prije izbora Alija Izetbegovic je izjavio: "Ne vidimo /BiH/ u krnjoj Jugoslaviji. Bosna i Hercegovina moze postojati u Jugoslaviji. Jugoslavija da, ali velika Srbija, za Bosnu i Hercegovinu - ne. Vidimo je u federaciji i u konfederaciji i kao samostalnu drzavu, ako drugacije ne bude bilo moguce (Vjesnik, 29. rujna).

Stjepan Kljuic, v.d. predsjednika Predsjednistva HDZ BiH, na sredisnjem predizbornom skupu HDZ BiH u Sarajevu, 4. studenoga 1990, rekao je: "Porucujemo svima koji danas najavljuju podjelu Hercegbosne da se okane takvih iluzija" (Vjesnik, 5. studenoga).

- Poslije visestranackih izbora u BiH, Vjesnik je 12. prosinca 1990. prenio izvadak iz monografije dr. Franje Tudmana "Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi", u kojemu se govori kako su poslije rata "Bosna i Hercegovina proglasene posebnom federalnom republikom - u granicama nastalim u doba turske okupacije osvajanjem najvecim dijelom hrvatskih zemalja - unatoc tome sto su Bosna i Hercegovina povijesno najvecim dijelom bile povezane s Hrvatskom i sto s njome u najpunijem smislu cine nerazdvojnu geografsku i gospodarskoprometnu cjelinu." U istom se izvadku s razumijevanjem govori o podjeli BiH putem sporazuma Cvetkovic-Macek, kao dijelu rjesenja hrvatskog pitanja (o drugim pitanjima nema rijeci) i tvrdi da je "muslimansko stanovnistvo pretezito hrvatskog opredjeljenja".

- Delegacija BiH na celu s Alijom Izetbegovicem, jedina je republicka delegacija, osim slovenske, na proglasenju Ustava RH u prosincu 1990.

- U interviewu za Nedjeljni vesnik (13. sijecnja 1991.) Stjepan Kljuic izjavljuje: "Najbitnije je htijenje naroda BiH da se buducnost te republike ne rjesava. nigdje izvan nje."

- U sijecnju 1991., tijekom krize oko naredbe Predsjednistva SFRJ za rasformiranjem "svih nelegaluih formacija", zapravo hrvatskih snaga sigurnosti, Predsjednistvo SR BiH zatrazilo je od Predsjednstva SFRJ da se o naredbi dalje raspravlja - bez roka.

- U veljaci 1991. Izetbegovic dolazi u Zagreb i pokusava pridobiti hrvatski vrh, koji je u groznici slovenskog "razduzenja", za umjereniji stav, upravo radi zajednickih probitaka. Istovremeno on promice formulu 2:2:2 i deklaraciju o suverenosti i nedjeljivosti BiH, bez obzira hoce li poslanici SDS zbog nje napustiti Skupstinu BiH.

- Poslije trece sjednice Skupstine BiH rapidno se mijenjaju odnosi u bosanskohercegovackom politickom zivotu. SDA se opredjeljuje za konfederalnu opciju, a Karadzic izjavljule kako u pregovorima o Jugoslaviji Milosevic predstavlja i bosanske Srbe, te da suverenost BiH ovisi o svrstavanju uz Srbiju Vjesnikov dopisnik iz Sarajeva zakljucuje da se BiH nalazi u polozaju "u kome se nalazila prije rata, kad je sklopljen sporazum Cvetkovic-Macek" (2. ozujka).

- Na sjednici Predsjednistva SFRJ sredinom ozujka, Jovic dozivljava poraz. Vecina, ukljucujuci predstavnike BiH (Bogic Bogicevic) i Kosova (Riza Sapunxhiu), glasuje 5:3 protiv uvodenja izvanrednih vojnih mjera na cijelom teritoriju SFRJ.

- Dolazi do iznenadnog sastanka izmedu Tudmana i Milosevica u Karadordevu 27. ozujka na kojemu se razmatra podjela BiH.

- Tijekom plitvicke krize, pocetkom travnja, Izetbegovic prvi osuduje odluku o "ujedinjenju SAO Krajine sa Srbijom". U tom se trenutku kristalizira njegov stav u jugoslavenskoj krizi: suverene drzave na unutarujem planu, a federacija ili konfederacija na vanjskome planu. Iznad svega pokusava izbjeci rat i s njim neumitni rasap Bosne.

- U travnju se odrzavaju tri sastanka ekspertnih timova Hrvatske i Srbije na temu odnosi u Jugoslaviji i hrvatsko-srpski odnosi. Po kasnijem svjedocenju akademika Dusana Bilandzica, "Srbija je hrvatskoj strani otvoreno rekla da cijela BiH, osim zapadne Hercegovine, mora pripasti Srbiji" (ST, 23 prosinca 1991.). 15. travnja dolazi do jos jednog sastanka Tudmana i Milosevica, ovaj put u Tikvesu kod Osijeka.

- Dr. Tudman u izjavi za The Daily Mir i The Europen 9. srpnja 1991. izjavljule da "u interesu trajnog mira i suzivota na ovom tlu mozda treba rjesavati pitanje razgranicenja BiH, jer srpska politika zastupa tezu da se u slucaju konfederacije dosadasnje granice ne postuju. U tom smislu i Hrvatska je zainteresirana, jer u BiH zivi velik broj hrvatskog stanovnistva." Na ovu izjavu Izetbegovic reagira ovim rijecima: "Uponasanju hrvatskih rukovodilaca postoji, da tako kazem, dvolicnost, jer nas ovdje uvijek u suprotno ubjeduju - da su oni za odrzanje suvereniteta, cjelovitosti BiH."

- U interviewu za beogradsko Vreme (17. srpnja) Izetbegovic izjavljuje: "Kljujic je covjek Bosanac i Hercegovac, on je gradanin te drzave, dok za Karadzica sve to ne bih moga sa sigurnoscu reci. Jednom rijecju, cini mi se da je Kljujic lojalniji ideji postojanja i ocuvanja Bosne i Hercegovine. Mislim da bi Kljujic zajedno sa mnom, u pregovorima s Tudmanom, zastupao bosansko-hercegovacke interese, naravno uz vrlo lojalan odnos prema Hrvatskoj ... Snaga Muslimana je, prije svega, u njihovom broju u Bosni i Hercegovini. Snaga je u tome da Muslimani imaju tu drzavu u Jugoslaviji, iako je istina da to nije samo njihova drzava nego i srpskog i hrvatskog naroda u Bosni i Elercegovini. Prema posljednjem popisu, Muslimani su ovdje najbrojniji. Preko te snage, ili mimo nje, nista se ne moze rjesavati o Bosni. Nije moguce ponavljanje sporazuma Cvetkovic-Macek.

Poznato je da je odgovor na pitanje kako su rijesili problem Muslimana u Bosni i Hercegovini dok su povlacili granice glasio da su na trenutak pretpostavili da Muslimani ne postoje. A Muslimani postoje, danas pogotovo, i istorilski kontekst je drugaciji, pa takvi recepti ne mogu imati perspektivu ni u Jugoslaviji. Danas se golom silom nista ne moze uraditi." Moglo bi se navesti jos mnogo toga, posebno sve ono sto se dogodilo od Ijeta 1991.... No, ovdje je mjesto za jednu cezuru. Gore navedeni dogadaji odvijali su se prije povlacenja JNA iz Slovenije i Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu, prije upada srpskih i crnogorskih rezervista u Hercegovinu, prije tragedije sela Ravno, cijelog Popova i mostarskog kraja, prije stolackog cvijeca pred tenkovima JNA (o tom herbariju doduse cujemo vise nego o mnogo vaznijim stvarima, kao da na Balkanu, pa i drugdje, svaki cvijet prenosi iskrenu poruku), prije najzesce agresije na Hrvatsku i Izetbegovicevih izjava o tomu kako to nije njegov rat, ali i poziva gradanima BiH da se ne odazivlju mobilizaciji u JNA i sudjelovanju u ratu protiv Hrvatske, prije HVO-a, blokade, Prozora i sukoba. Cezura je potrebna jer je danas u Hrvatskoj na snazi jedan mit - mit o hrvatskom junastvu i muslimanskom kukavicluku; o tomu, kako smo mi znali tocno kako se to radi i bili uvijek spremni, naoruzani, viteski raspolozeni, zapadnjacki razumni, pa i mudri, a oni bili uvijek spremni na predaju, svaku levantinsku podlost i prevaru, a ukoliko se nisu krili na "zagrebackoj liniji sanka", u Intercontiju ili na Bosforu, u nalboljem slucaju, ipak bili naivni. Tako se nas zajednicki poraz pretvorio u stereotipnu pricu o Sulji i Muji, o Mujagi Komadini i Mehmedu Spahu, o "Pomoz' Bog, carsijo, na sve "cet'r' strane", o alaj-barjaku i islamskom fundamentalizmu, o dzihadu i sehitima, o nesporazumu izmedu ulja i loja. Pise se novo (hrvatsko) poglavlje za Saidovu knjigu "Orientalism". Nedostaju samo odaliske i hadumi. No, ima tu i jos nesto, nesto posve novo - svojevrsna hazuistika bosanskog pitanja. U tomu se nedavno ogledao jedan poznati knjizevnik u serijaliziranoj rasclambi Izetbegoviceve davne "Islamske deklaracije".

Kad Aralica tvrdi da je Izetbegovic glavni krivac sto nije stvorena siroka antisrpska koalicija "od prvog dana balkanske krize" (!), ili "kad su se u njoj nasla Slovenija i Hrvatska" (!), on iznosi pravi razlog za svoju "razlikovnu pricu", koja svojom metodom istrganih citata, selektivnih izvora, te tendencioznoscu zivo podsjeca na stare razlikovne price, recimo onu s naslovom "Jos o razlikama izmedu druga Togliattija i nas". No, to nije bit Aralicine razlikovnosti. Ovdje nije rijec o metodu, nego o bijegu od cinjenica. Aralica bjezi od krvave sadasnjice u Izetbegovicev tekst iz 1969-1970. Zato i

moze napisati da Izetbegovic bosanske narode dijeli u "pravovjerne i nevjernike", te dodati: "Razumije se da takav status Srbi prihvatiti nisu htjeli, pa se Izetbegovic ponadao da ce ga bar Hrvati prihvatiti" (Slobodna Dalmacija, 20. ozulka 1993.). Zapravo, njemu su Srbi potrebni da bi opravdao jednu drugu politiku. Onu koja Bosnu zeli svesti na kantone 1, 5, 9 i eventualno 7. On tu politiku bez ironije naziva "europski model Bosne".

Sto je teorijska podloga Aralicina "europskog modela Bosne"? (1) Nacionalizam je pojava (ne kaze se kakva), koja se javlja "mlitavo, u uskom krugu intelektualaca gradanskog i plemickog porijekla, koji su, slicno islamskim pokretacima nacionalizma, ideje o nacionalnom pokretu pokupili u nekom od centara europske politicke misli." (2) Ta se mlitavost ocituje "u mutnom nadnacionalnom obliku kao panslavizam, pangermanizam ili pauromanizam. Tek kasnije kad se svi panovi pokazu iluzilom, nadnacionalno se svodi na nacionalno i ima karakter separiranja u odnosu na sve ostale, pa i pripadnike svoga 'pana' "(Slobodna Da1macija, 18. ozujka 1993.). (3) Nacionalno je isto sto i nacionalni pokret, a to je isto sto i nacionalna drzava. (4) Iz ovoga nije tesko izvuci daljni zakljucak: buduci da Izetbegovic zaustavlja nacionalizaciju muslimana (malo "m") na razini "svoga 'pana" ', on izbjegava kljucnu korekciju "u svom programu, da Muslimane /ovdje veliko "M"!/ promovira u Bosnjake", sto opet znaci da rusi Bosnu. Quod erat demonstrandum. Jedino nije jasno zasto bi nacionalni Bosnjaci (koji bi po Aralici bili jedino bivsi Muslimani /veliko "M"/,tj. sekularizirani muslimani /malo"m"/ zeljeli tradicionalnu Bosnu. Zapravo, to ne zeli Aralica, jer svicarski model ipak pretpostavlja svicarski narod.

U cemu je nesporazum? Cini se, u teoriji koja sluzi dnevoj politici. U ovom se pitanju dr. Tudman svojevremeno ogledao na mnogo jasniji nacin. Za njega je Bosna "stanje iz turske okupacije" (Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi/ Munchen-Barcelona, 1982/, str. 143). Vec smo vidjeli da mu je "muslimansko stanovnistvo pretezito hrvatskog opredjeljenja". To znaci da ce krajnja nuzda usmjeriti Muslimane jedinom logicnom rjesenju. Kojemu? U istoj monografiji naci cemo i ovaj priblizno analogni odlomak: "Ciparski Grci, od desnice do ljevice, ne mogu se pomiriti s gubitkom svoje hegemonije; oni poslije turskeg odvajanja govore o 'ciparskom narodu', kao da stvarnost nije pokazala da tamo postoje dvije narodnosti ... Ocito je, da predstavnici grcke narodnosti na Cipru - i u stanju nasilnog turskog odvajanja koje ne mogu promijeniti - tesko prihvacaju misao da vise nisu moguca rjesenja koja bi vratila hegemoniju grckog pucanstva. Ali je istodobno prilicno jasno i to, da je turska vojska zaposjela nesrazmjerno veci dio otoka, no sto su to iziskivali zivotni probitci turske zajednice na Cipru. Gledano sa strane, bilo bi u interesu i grcke i turske zajednice i trainog mira izmedu njih i u tom dijelu Sredozemlja da pronadu nacin razborite teritorijalne podjele i zajednickog suzivota na koji su vezane na tom ipak malom otoku. Povijesna iskustva, nazalost, jedva da i daju neke primiere u kojima bi takve razlozne prosudbe i rjesenja odnijela pretegu nad uskosebicnim, ne samo materijalnim probitcima, nego i iracionalnim - cesto i samoubilackim hegemonistickim porivima ili osvetnickim pobudama. Kako u svojim malim - po opsegu i medunarodno; vaznosti - tako i u svojim velikim primjerima, povijesni su dogadaji malo kada pokretani hladnim izborom i bez zadnjih primisli, a njihov se rasplet jos rjede nalazio u najrazumnijim, za sve prihvatljivim, skladnim rjesenjima" (str. 118).

Ovdje ne bih zelio govoriti o svim posljedicama "razborite teritorijalne podjele" u bosanskim uvjetima, posebno ako nema dobrih povijesnih iskustava u ovim stvarima, sto je posve tocno. Uostalom, o tomu sam vec mnogo rekao, a i nezahvalno je biti Kasandra. No, volio bih kad bismo o ovim stvarima raspravljali bez manipuliranja javnim mnijenjem, bez samozadovoljne kazuistike o KOS-u i H0S-u, o Aliji i baliji. Za mene je

jasno ovo: (1) Postoje Hrvati i Muslimani. (2) Ako medu njima i ima opreka, one se ne bi smjele ocitovati in extremis, u svakom slucaju ne kad je rijec o najvaznijem zajednickom interesu, a to je cuvanje Bosne i Hercegovine kao zajednicke drzave. (3) BiH se ne moze ocuvati kao (kon)federacija nacionalnih kantona. Stoga se oblici nacionalne samouprave u BiH ne mogu provoditi na teritorijalnoj osnovi. (4) Hrvatska presizanja i uplitanja u BiH koriste samo velikosrpskim ekspanzionistima, a stete Hrvatskoj, hrvatskom narodu u BiH, Muslimanima, pa i stvari defasizacije Srba. (5) Pad Bosne za Hrvatsku znaci povratak na "reliquiae reliquiarum". (6) Svi oni koji su pridonijeli omrazi izmedu Hrvata i Muslimana, bilo u teoriji ili u praksi, povratili su nas na duhovno stanje prije Luke Botica. To je sve osim "europskog modela Bosne", pa i Hrvatske.

Thalloczy je zavrsio poglavlje o padu Jajca rijecima, "Sadasnjost je ljepsa od proslosti." Mislio je na prvi svjetski rat i ratno saveznistvo onih sila koje su se gotovo cetiri stotine godina ranije sukobljavale oko "Jajca bijela". Zelim vjerovati da nece proci cetiri stotine godina dok ne stignemo do mirnog saveznistva jajackih narastaja. Zavrsio bih izvatkom iz pisma jednog prijatelja, islamskog muderisa rodom s vlasicke visoravni, nedaleko Jajca, koje sam nedavno primio iz opkoljenog Sarajeva: "Mi Bosnjaci islamske vjere bili bismo ponosni Hrvatom, bosanskim katolikom, kano predsjednikom Bosne. Samo nek iskreno voli Bosnu." Postoji i duhovna geopolitika.

EVROPSKI HEM ILI LEVANTINSM BALKAN: ZAPIS O BEZIZGLEDNOSTI BOSANSKE DRZAVE

(Clanak u listu Newsday, New York, 16. svibnja 1993., dopunjen za Feral Tribune, 24. kolovoza 1993.)

Je li sukob u Bosni rat svih protiv sviju, do te mjere surov da za njega nema ni vojnog ni diplomatskog rjesenja? Oni koji ne zele sprijeciti genocid nalaze opravdanje u toboze nepomirljivom, balkanskom karakteru zaracenih naroda. Prica o bezizglednosti dodatno je zacinjena dvostrukom greskom u citanju povijesti: (1) da Bosna nikad nije bila drzava, cak ni drustvo; (2) da Jugoslavija nije mogla prezivjeti kao mnogonacionalna zajednica, pa stoga ne moze ni Bosna. Potom slijede uobicajeni polurecepti - pozivi za podjelu Bosne, bilo izravnim ukljucivanjem znacajnih dijelova njenog teritorija u Hrvatsku i Srbiju, bilo putem neke od varijanata propale formule Vance-Owen. Ostatak bi postao nekom vrstom muslimanskog protektorata, pod paskom naoruzanih snaga ove ili one svjetske organizacije koje bi Muslimane stitile od svih buducih "etnickih cistaca". Zamisao je bila pozaata jos Tacitu: Naprave pustinju, a zovu je mir.

Kako citati grozote sto su sve tri strane pocinile u Bosni? Je li to dokaz da evropski red nije nikad ni dosao do Bosne, da je levantinski kaos prirodno stanje stvari u ovoj nesretnoj zemlji? Ratovi, proizvodi strateskih interesa, proizvode stvarnost po svojoj mjeri. U slucaju Bosne, rat se sve vise cini ciljem sukoba, ne njegovim uzrokom.

Ekspanzionisticki planovi srbijanskih voda ne bi mogli uspjeti da Milosevic i Karadzic nisu imali vremena uvuci bosanske Srbe u zlodjela ovako golemih razmjera. Cak i kad se uzme u obzir ukorijenjenost antimuslimanskih i antihrvatskih predrasuda kod Srba, trebalo je ipak dosta vremena da se narod, koji je vec dugo zivio u miru pretvori u udarne jedinice "etnicki ciste" Velike Srbije. Isto tako, trebalo je uloziti dosta napora da se, nakon 140 godina izvrsnih odnosa, pokidaju veze izmedu Hrvata i Muslimana. Luka Botic je, pedesetih godina proslog stoljeca, od tajnih ljubavnih veza izmedu krscana i muslimana, napravio glavnu temu svojih pjesama. Prvi otvoreni antimuslimanski clanci stali su se polavljivati u hrvatskom tisku tek 1992. Bosanske strahote nisu, dakle, proizvod stoljeca, one Andriceve izmisljene "specificne bosanske mrznje". Mrznju su stvarali nasi suvremenici, ljudi poput Milosevica i Karadzica, izuzetno 'moderni' u svojim teznjama za stabilnim drzavama.

Srednjovjekovna Bosna nije bila sretnija od bilo koje druge evropske drzave. Odrzala se u kontinuitetu, doduse krhkom, od vise od dva stoljeca pisane povijesti pod Kotromanicima (254-1463). Prije toga, vec od desetog stoljeca, postojala je kao zasebna jedinica u raznim oblicima vazalnih odnosa s hrvatsko-ugarskim kraljevima. Ako se govori o drzavnom kontinuitetu, ta je povijest vrijedna svakog uvazavanja. Stovise, nakon pada pod Turke 1463. Bosna je, za razliku od Srbije i Bugarske, jedina sacuvala dio svog identiteta. Dijelom je to bila posljedica masovnog obracenja na islam, koje je posebno zahvatilo vise staleze bosanskog drustva. Time se odrzao jedan povlasten sloj, onoliko blizak pojmu nasljednog plemstva, koliko je to bilo moguce u uvjetima islamskog feudalizma. Bosanski muslimanski feudalci, uvijek osjetljivi na svoje povlastice, nisu zazirali ni od sukoba s Portom kad se posebnost Bosne dovodila u pitanje. To posebno vrijedi za devetnaesto stoljece kad se bosanska muslimanska elita stala udaljavati od Carigrada, no bez zelje da se prikloni svojim krscanskim susjedima. Ipak, nasljede srednjovjekovne bosanske drzave ocuvano je do devetnaestog stoljeca, ne toliko zaslugom muslimana, koliko bosanskih katolika, danasnjih Hrvata. Katolici nisu bili posebno povlasteni od austro-ugarske vlasti, ali su joj svejedno pomogli da legitimira

bosansku autonomiju u okviru habsburskih juznoslavenskih posjeda. Ta autonomija je prekinuta u ovom stoljecu, sve do pojave komunistickog rezima, kad je Bosna i Hercegovina postala savezna republika, formalno izjednacena sa Srbijom i Hrvatskom.

Jugoslavenski komunisti nisu "izmislili" Bosnu, kako to cesto tvrde oni koji bosanske granice vide kao proizvod komunistickih makinacija. Komunisticke nakane nisu bile toliko sveobuhvatne koliko prakticne. Jednostavno, sve tamo od polovice devetnaestog stoljeca, Bosna je bila predmet srpskih ekspanzionistickih teznji. Cinjenica da vecina Bosanaca nisu bili Srbi racionalizirala se na najdomisljatije nacine. Ilrvatski odgovor na srpska presizanja otvorio je razdoblje sukoba oko statusa Muslimana. Da su uspjeli pridobiti Muslimane, i jedni i drugi mogli bi traziti Bosnu vecinskim pravom. Njihov neuspjeh, koji je bio posljedica razlicitih uzroka - srbijanske prisile i hrvatske slabosti nakon 1918. - uvjerio je komuniste da je Bosnu najbolje ostaviti po strani, od jednih i drugih. Ovo je posebno pogodovalo Muslimanima, koji su se, kao i danas, vise od svega bojali podjele Bosne.

Premda je Bosna postala sredistem hrvatsko-srpskog sukoba vec u devetnaestom stoljecu, to ne znaci da su tri bosanske zajednice zivjele u potpunoj izolaciji. One su doduse imale svoje zasebne obrede i duhovne projekcije, ali su se prozimale kao jedinstvena drustvena cjelina. Taj vid bosanske stvarnosti, koji se danas tako tragicno unistava, ne moze se mjeriti brojem mijesanih brakova, inace omiljenim adutom jednostranih sociologa. Jedinstveni bosanski kulturni prostor moze se jasnije razabrati kroz regionalne razlike koje razdvajaju bosanske Hrvate i Srbe od njihovih sunarodnjaka u Hrvatskoj i Srbiji. Razlika je u povijesti suzivota s islamom, kao i u svijesti, ma koliko sublimiranoj, o zasebnoj drzavnoj tradiciji. Te osobine stvorile su slozene identitete netipicne za jednostavnija drustva s mozda sretnijom povijescu. Oni koji tvrde da je Bosna oduvijek bila zemlja mrznje ne mogu objasniti opcenitost te pojave.

Upravo zato sto postoji kao cjelovit kulturni prostor sa zasebnim povijesnim identitetom, Bosna se ne moze usporediti s Jugoslavijom. Jugoslavenska drzava trajala je samo sedam desetljeca, pod dva razlicita rezima. Uvijek atomizirana, ona nikad nije uspjela proizvesti neki opceprihvaceni lijepak kojim bi povezala svoje raznolike dijelove. Jugoslavija je bila drzava, a ne drustvo. Zbog toga je nepovratno nestala. Bosna, ma koliko slaba kao drzava, pravo je drustvo. Uvjeren sam da ce to drustvo prezivjeti u prikrivenim oblicima, cak i ako bosanska drzava podlegne agresiji i pretrpi podjelu koju namecu veliki pojednostavitelji, bili to engleski kartografi poput Lorda Owena ili domaci rusitelji
Karadziceva tipa.

Moze li se Bosna jos uvijek spasiti? Moze, ali pod uvjetom da i vanjske i domace snage podrzavaju isti politicki program, a to je odrzavanje drustva i podupiranje drzave. Bez obzira radi li se o americkoj intervenciji (Waiting for Clinton) ili hrvatsko-bosanskom vojnom saveznistvu (dakako, bez Bobana i njemu slicnih, za sto jos uvijek nije prekasno) cilj je isti: vojni poraz agresora i opca demilitarizacija. Razgovori s Karadzicem i Bobanom su bespredmetni, ne samo zato sto oni zacijelo ne predstavljaju vecinsko misljenje nego, zbog toga sto je njihov cilj unistiti Bosnu. Kad muslimanske postrojbe prihvacaju politicku "srbizaciju" svojim "etnickim ciscenjem", one takoder doprinose tom cilju.

Uloga Zapada nije samo u toliko potrebnoj vojnoj intervenciji, nego i u ozivljavanju politickog drustva u kojemu nece biti mjesta za Karadzice i druge ratne zlocince. Uspjeh u potonjem imao bi odjeka u susjednim zemljama, pa i u cijeloj Istocuoj Evropi. No, do toga ne moze doci sve dok zapadne vlade napokon ne odustanu od

svake primisli o obnovi bilo kakve Jugoslavije. Cini se da barem neke od njih, dopustaju nastavak krvarenja u svojoj izopacenoj nadi da ce rat naposljetku dovesti do potpunog iscrpljenja i obnove projugoslavenskih osjecanja. Drzavnost, i to ona zasnovana na demokratskim nacelima, ne moze se ostvariti bez drustva. Upravo zbog toga Bosna moze, za razliku od Jugoslavije, posluziti kao uzorak za testiranje evropskog modela gradanskog drustva u Istocnoj Evropi. Bila bi to pobjeda staroevropskog Hema nad komunalnim kaosom levantinskog Balkana.

NE MOZEMO BITI ZA ETNICKE GRANICE U BOSNI, A ZA DRZAVNE U ISTRI

(Integralni tekst interviewa s Davorom Butkovicem i Markom Grcicem, Globus, 21. svibnja 1993.)

BUTKOVIC & GRCIC: u novije vrijeme u Sjedinjenim Drzavama izaslo je vise knjiga koje se bave ratom na Balkanu, od kojih je mozda, najkontroverznija knjiga Roberta Kaplana "Balkan Ghosts", u kojoj se, u prvom poglavlju, Crkva u Hrvata, Stepinac, Vatikan i sam papa Ivan Pavao II optuzuju za danasnju tragediju ovoga prostora. Najveci je dio toga poglavlja "Globus" objavio, uz komentare Slavena Letice i biskupa Dure Kokse, u proslom broju. Ne zacuduje toliko radikalnost optuzaba koliko autorova gotovo slijepa mrznja prema Hrvatima i neupucenost u povijest ovoga prostora. Je li to osamljen slucaj, ili je posrijedi trend u americkoj politickoj publicistici?

IVO BANAC: Na Zapadu se o Hrvatskoj uglavnom ne pise s posebnim razumijevanjem, ali ni tako zlobno kako je to ucinio g. Kaplan. Rijec je o izuzetno losoj knjizi, koja nije ni putopis, ni povijest, ni reportaza. Autor je opsjednut Rebeccom West, sto je samo po sebi los znak, a Katolicku crkvu dozivljava kao izuzetno negativnu ustanovu. No, unatoc ocito oportunistickom pokusaju da se iskoristi znatizelja publike za knjigama o Balkanu i stanovitim pokusajima jednog dijela knjizevnih manadzera da se ova knjiga lansira u orbit best-sellera, Kaplan nije pobrao aplauz recenzenata, a knjiga nije dospjela na popis najcitanijih knjiga "New York Times-a".

"Globus" je dobro ucinio sto je objavio dio Kaplanova poglavlja o Hrvatskoj. Stovise, nadam se da ce knjiga biti prevedena i integralno objavljena, te da cemo imati priliku pozvati g. Kaplana na razgovor o njegovu radu. Jedino na takav nacin mozemo utjecati na suzbijanje nove podvarijante "orijentalizma" u kojoj se stari poluotok Hem predstavlja kao svjetski pobjednik u covjekomrzlju.No, prije toga, mi sami moramo povesti raspravu o multipolarnosti hrvatske kulture. Ona se, naime, odnedavna tako nemilosrdno pojednostavljuje, da Kaplanovo ruganje nasim zapadnjastvom moze djelovati cak i pretjerano autenticno.

B & G: Kako se u utjecajnim americkim, politickim i inteleklualnim krugovima, gleda na ulogu Katolicke crkve u Hrvata u drugome svjetskom ratu i kako se njena uloga ocjenjuje danas?

I. B.: O tomu je malo pisano, ali postoje velike predrasude. Britanska je spisateljica Stella Alexander najvise pisala o ulozi Katolicke crkve u hrvatskim (ne)prilikama tijekom drugog svletskog rata, a u svojim posljednim doprinosima (monografija o Stepincu) cak s prilicnim razumijevanjem za nadbiskupove dileme i djelokrug. Unatoc tomu, lako je pronaci mnostvo lazi i nesuvislosti u prirucnicima i leksikografskoj literaturi.

Nedavno sam imao priliku ispravljati starije enciklopedijske tekstove jednog, vrlo tendencioznog autora za novo izdanje jedne od poznatijih americkih enciklopedija. Tekstovi su vrvjeli tvrdnjama da je Stepinac bio "nacisticki kolaborant", da je katolicka hijerarhija posijala sjeme "vjerskog gradanskog rata" (uvijek ista terminologija!) svojim prihvacanjem Paveliceve politike "nasilnog konvertiranja" pravoslavnih, itd. Moram reci da me se neugodno dojmilo kad sam ustanovio da stanovite prerade nisu prihvacene u

urednistvu, tako da je Stepinac ostao "podrzavatelj" Paveliceva rezima, premda i njegov kriticar.

No, moramo se upitati, sto je povijesna znanost, u domovini i dijaspori, ucinila da se svijet bolje upozna sa stvarnim cinjenicama o Katolickoj crkvi u Hrvatskoj za vrijeme drugog svletskeg rata. Gdje su analiticke monografije? Gdje zbirke dokumenata? Gdje simpoziji i rasprave o predmetu? Zasto se oklijeva s tiskanjem integralnog Stepinceva dnevnika? Meni se cini da je Ljubo Boban dobro ucinio sto je u ono vrijeme poceo s tiskanjem tog izvora. Uopce, najbolji lijek protiv mistifikacija svake vrste je ustrajanje na putu istine. Katolicka crkva nece propasti, dapace dobit ce na ugledu, ako se suoci sa svim aspektima svog zivota u tom opakom vremenu. Krist nije nista manji zato sto je pozvao i Judu. A nisu ni preostala Jedanestorica.

Katolicka crkva u Sjevernoj Americi posljednjih godina (za razliku od vremena kardinala Spellmana) cini malo ili nista u ovoj stvari. Dapace, u liberalnim se katolickim listovima cesto moze naci nemali broj patvorina o Katolickoj crkvi u nasim stranama, kao uopce u Istocnoj Evropi. Pokatkad se dobija dojam da su hrvatski, poljski, slovacki i ukrajinski katolici nekako neprilicni za mlake postmoderne zapadne katolike koji bi radije popili po koju mastiku s gospodinom Kaplanom i pricali o tomu sto je papa propustio uciniti u "bivsoj" Istocnoj Evropi. Tako se moglo dogoditi da preporuku na omotu Kaplanove knjige napise jedan istaknuti katolicki intelektualac, moj kolega, koji je moje spocitavanje njegovog malog nedjela prokomentirao s prijekorom da "stvari uzimljem preozbiljno". Kako i ne bih? Ta, radi se o mojoj kozi! Ali, i o njegovoj ...

O danasnoj ulozi Katolicke crkve u Hrvatskoj ovdje se malo govori. Mislim da u radikalno sekulariziranim drustvima ne postoje predispozicije za sustavnije razmislianje o toj temi.

B & G: Slovenija i Hrvatska izasle su iz SFRJ, uvjetno receno sa slicnim politickim opterecenjima. Slovenija se u meduvremenu u svijetu afirmirala kao zemlja razvijene demokratije, duh Zapad, cini se percipira Hrvatshu kao drzavu u kojoj jacaju autoritarne tendencije. Sto je uzrok tako losem ugledu Hrvatske?

I. B.: Slovenci ni u kojem slucaju nisu mogli imati politicka opterecenja "slicna" nasima, jer oni nisu imali unutrasnju iredentu, povezanu s najjacim balkanskim imperijalizmom. Stoga su njihovi problemi demokratskog legitimiteta bili posve druge naravi, slicni onima u zemljama Srednje Evrope (Poljska, Ceska, Madzarska), gdje nacionalna homogenizacija nije bila neizbjezna, o ratu da i ne govorimo. Tako je Slovenija iz prvih visestranackih izbora izasla bez hegemonije jedne "nacionalne" stranke i bez mogucnosti da jedna stranka i njezin karizmaticni voda diktiraju glavne odrednice sveukupnog politickog, gospodarskog i ustavnog poretka. Te je prednosti Slovenija pretocila u zaloge svog demokratskog legitimiteta. Nju se postuje. Ona je izasla iz balkanskog politickog kruga. Hrvatsku u tomu ometaju rat i njeno lose vodstvo, koje ne shvaca koliko nam skodi amaterizam i coporastvo. Bojim se da ce Hrvatska uci u raj demokratskog legitimiteta onako kako je to postigla Piccarda dei Donati, u krugu onih koji su prekrsili svoje zavjete.

B & G: Nedavno ste rekli da je u pitanju slobode rijeci u Hrvatskoj stanje puno bolje nego sto se to pise i govori u svijetu.

I.B.. Ne, ja to nisam rekao. To je rekao g. Josip Jovic, kao sto se jasno vidi iz jednog od njegovih pitanja u interviewu sa "Slobodnom Dalmacijom" od 24. travnja. Bolje bi bilo reci ovo: Hrvatskoj je jako stetila afera oko "Slobodne Dalmacije" jer vi ne mozete

dokazati da je volja - stovise strast - za prevlascu u tom urednistvu sa strane drzave odraz nepristrane zelje za zastitom zakonitosti. To ne zvuci uvierljivo. "Slobodna Dalmacija" se sad bori da bi potvrdila svoju distancu od sluzbene politike i u tomu cesto i dramaticno uspijeva. (Mislim na pismo dr. Miroslava Kovacevica u broju od 29. travnja i t.sl.) No, kad govorimo o slobodi tiska, ponajprije je rijec o tocnoj informaciji. U tomu hrvatski tisak pada na ispitu. Evo jednog dramaticnog primjera. Nedavno je dr. Tudman bio u SAD. Ono sto su o tomu pisali svi dnevni listovi, ukljucujuci posve nezavisni - poput rijeckog "Novog lista", onemogucilo je hrvatsku javnost da dobije pravi uvid u ponizavajuci neuspjeh tog putovanja, i da time dode do zakljucka o tomu kako se na nas gleda u jedinoj preostaloj svjetskoj velesili.

Pocnimo redom: nijedan nas dnevnik nije objasnio kojom su logikom pozivani predstavnici evropskih zemalja na otvaranje Muzeja holokausta, niti da mnogi nisu izabrali reprezentaciju na razini sefa drzave. Nijedan nas dnevnik nije spomenuo da svi predsjednici istocnoevropskih drzava nisu bili tretirani jednako od Bijele kuce, da su, primjerice, predslednici Ceske i Poljske bili primljeni u posebne audijencije kod predsjednika Clintona. Nijedan nas dnevnik nije spomenuo da je dr. Tudman bio izlozen veoma neugodnoj kampanji glede njegovog navodnog antisemitizma, da je "New York Times" o tomu objavio izuzetno negativan clanak na prvoj stranici u cetvrtak 22. travnja, da je pitanju Tudmanova navodnog antisemitizma posvecen poseban program na izuzetno slusanoj radio postaji "National Public Radio", da su predstavnici Muzeja holokausta bili prisiljeni dati posebnu izjavu u kojoj su se branili od napada glede poziva dr. Tudmanu, da je dr. Tuctman bio izlozen javnom preziru sa strane dijela uzvanika, ukljucujuci nobelovca Elie Wiesela, da se na spomen imena dr. Tudmana za vrijeme ceremonija otvaranja muzeja - zvizdalo. Na kraju, nijedan nas dnevnik nije otkrio da je za vrijeme posjete Washintonu dr Tudman upozoren kako je uprava Svjetske banke odbila uzeti u obzir veoma veliki zajam narnijenjen Hrvatskoj, uprava kao prosvjed protiv hrvatske politike u BiH.

Kao sto vidite, Hina i g. Branko Tuden, jedini potpisani novinar u pratnji dr. Tudmana, svoj su posao obavili posve neprofesionalno, onako kako su to nekada radili Tanjugovi momci. Oni su specijalisti za dobre vijesti, ne za tocno informiranje javnosti. Necu ni ulaziti u analizu tendencioznog pisanja hrvatskog tiska o nedavnim hrvatsko-muslimanskim sukobima. Ovo je srz raspre o slobodi tiska, a cesto se zanemaruje u prilog subjektivnih naklapanja o tomu koliko ima slobode tiska.

B & G: Kako reagira americki establishment na recentne oruzane sukobe Hrvata i Muslimana u BiH?

I.B.. Kao sto iz gore navedenoga mozete zakljuciti - krajnje negativno. Mnogi se Hrvati varaju kad zakljucuju da je Zapad opterecen predrasudama prema islamskom svijetu. Predrasuda ima, ali ne u Bosni. Zapad sigurno nije reagirao na vrijeme u Bosni ali to ne znaci da Zapad ne vidi sto se ondje dogada. Posve je jasno da HV0 sprovodi "etnicko ciscenje" u Mostaru. Posve je jasno da takva politika, koja se ne bi mogla sprovoditi bez znanja i odobrenja hrvatskog vrha, vodi potpunoj diplomatskoj izolaciji Hrvatske, a vjerojatno i sankcijama. Americke novine posljednjih dana pune su vijesti o tomu sto se dogada u Mostaru. Uostalom, to je jasno i svakom politicki pismenom covjeku. Bez obzira koliko zagrebacki radio dnevno laze o situaciji u Hercegovini, ugledni americki Hrvati vec su dosli do svojih zakljucaka. Stjepan Bubalo i Petar Radielovic, veoma ugledni hrvatski poslovni ljudi iz Californije, proslog su tjedna podnijeli ostavke na clanstvo u savjetnickom vijecu hrvatskog poslanstva u Washingtonu. Pitanje je samo koliko ce hrvatska javnost trpjeti Tudmanovu bosansku politiku. Jesu li Hrvati spremni ugroziti Hrvatsku, potkopati sve sto nas veze s Bosnom, izgubiti okupirane teritorije u

Hrvatskoj, samo radi komadica hercegovacke zemlje? Zar u Hrvatskoj uvijek mora vladati bornirana glupost?

B & G: Predsjednik Tudman u vise je svojih nedavnih istupa, ukljucujuci i govor na Kongresu PEN-a na Hvaru, spominjao konfederaciju BiH. Ne razumijevaju li se takve izjave na Zapadu kao pokusaj razbijanja drzavne cjelovitosti BiH? Moze li i Hrvatska biti kaznjena zbog takvih najava?

I.B.. Ovakve se izjave redovito koriste protiv Hrvatske i sluze poistovjecavanju hrvatske politike s onom Slobodana Milosevica. To sto Zapad uglavnom podrzava plan Vance-Owen (koji bi se zbog najnovijeg asikovanja izmedu dilber Owena i srpskog diktatora mogao nazvati i plan Owen-Milosevic) jos ne znaci da je Zapad potpuno otpisao stvar bosanskoga drzavnog jedinstva. Tu se hrvatska izlaze opasnostima, posebno u kontekstu dvojake Jeljcinove politike, koja trazi i pritisak na Zagreb.

B & G: Ne krije li se u prijedlogu za konfederalizaciju Bosne, ozbiljna politicka zamka za Republiku Hrvatsku? Ne priznaju li Hrvati, trazenjem konfederacije u Bosni, pravo hrvatskim Srbima da to isto traze u Hrvatskoj? Hoce li medunarodne institucije slicnim mjerilima tretirati ustrojstvo BiH i RH?

I. B.: To je posve jasno i o tomu govorim jos od kolovoza 1991. Mozemo biti za povijesne granice ili za etnicke granice. Ja sam za povijesne granice jer Hrvatsku je oduvijek odredivala drzavnost, a ne"hrpa po krvi i jeziku razlicnih pucica", kako Starcevic, pobornik civilnog (drzavnog) nacionalizma, govori o raznorodnom hrvatskom narodu. Zato oni koji ponizavaju bosanska drzavna obiljezja zapravopripremaju pokop hrvatskih zastava u Kninu, Petrinji i Vukovaru. Mi ne mozemo biti za etnicke granice u Bosni, a drzavne u Istri. Birajmo zastave!

B & G: Mnogi misle da prijete jos opasniji sukobi na jugoistoku Europe. Da bi se sprijecila eskalacija rata mogu li Amerikanci poceti gurati drzave potekle iz bivse Jugoslavije u neki novi savez? Jesu li realne prijetnje trecom Jugoslavijom?

I. B: Ne, nisu. To su aveti kojima nas brodolomci poput Seselja i Milosevica zele plasiti kako bismo im pomogli naci izlaz iz njihova gliba, a da bi i nas poprskala necist. Ne plasimo se demokratskog svijeta. Nisu tamo samo Kaplani. Uostalom, kad bi nam netko i zelio nametnuti Jugoslaviju, najbolja nam je obrana demokracija. To je roba koja ne prolazi na jugopijaci.

B & G: vi ste nedavno nakon nekoliko mjeseci iz Sjedinjenih Drzava doputovali u Hrvatsku. U meduvremenu, dogodilo se mnogo veznih promjena: opozicija je bitno ojacala, a u HDZ-u izbili su otvoreni sukobi izmedu bivsih partizana i ljevicara s jedne strane i s druge desnice, koja sve vise, kao za svojom pozitivnom tradicijom poseze za Pavelicem
i NDH. Kako vi gledate na rasplet toga sukoba? Moze li Hrvatska krenuti radikalno udesno?

I. B.: Mislim da ne moze, ali to jos ne znaci da desnica nije opasna. Bojim se da su najopasniji predstavnici desnice oni koji potjecu iz luburicevskog hurala. 0 tom izuzetno stetnom fenomenu hrvatska javnost jos uvijek nista ne zna. Kad je rijec o desnici, napominjem da se ovo odnosi samo na radikalnu desnicu populistickog usmjerenja, a ne na konzervativce, demokrscane i desne liberale. Kad bi radikalna desnica uspjela zauzeti vlast, sto moze postici samo putem drzavnog udara, Hrvatska bi bila potpuno izolirana, a dovela bi u pitanje i svoj drzavni kontinuitet. Kriza HDZ-a ima i pozitivan ucinak. Ona

ce doprinijeti prestrojavanju na politickoj sceni, jacanju sabora i reviziji ustava u pravcu parlamentarnog sistema. Ipak, ukoliko se ona produbi u uvjetima gorucih ratnih opasnosti, trebalo bi posegnuti za pravorijekom izvanrednih izbora.

B & G: "Globus" je u posliednja dva broja objavio intervjue s politickim publicistima Ivom Kosuticem i Zvonimirom Kulundzicem, s prvim o hrvatskom domobranstvu, a s drugim o Anti Pavelicu. Bez obzira na opravdanu potrebu da se nepristrano rasvijetli razdoblje NDH, u nekim krugovima osjeca se tendencija da se dr. Ante Pavelic potpuno rehabilitira. Kako tumacite takve tendencije i sto one znace za Hrvatsku u kontekstu stabilnosti njezina medunarodnog polozaja?

I. B.: Pavelic se ne moze rehabilitirati s bilo kojeg hrvatskog rodoljubivog stajalista. Rijec je, naime, o politickom pustolovu koji je nominalno upravljao posebnim okupacijskim sustavom u obliku nezavisne hrvatske drzave. Mozemo se tek domisljati tko mu je u hrvatskoj povijesti ravan po stetocinstvu. U pravu je Stanko Lasic kad tvrdi da je to bio ubojica i diletant. Moze se oprostiti onima koji se olako poigravaju tim cinjenicama ukoliko je rijec o zutokljuncima. Pavelic moze posluziti kao maskota odbojnosti jednako kao i Darth Vader. No, sto reci o ljudima poput Kulundzica, koji je 1970. napisao kako je "medu Hrvatima bila samo sacica krvolocnih ludaka u kojima se probudila zvijer i koje smijemo okrstiti strasnom rijecju ustasa"? Mislim da se radi o historiografiji ocaja; o teskom razocaranju u demokratski svijet, koji je sebe diskreditirao (i destabilizirao) chamberlainovskom politikom prema velikosrpskoj agresiji. Jer, ako je Pavelic bio "demokrat britanskog tipa", sto su onda gospodin Major i lord Owen?

B & G: Stanovit broj hrvatskih humanistickih intelektualaca otisao je u emigraciju dok se veci broj onih koji zive u Hrvatskoj povukao u svojevrsnu unutarnju emigraciju. Ne cini li vam se da je glavni moralni problem s kojim se suocava inteligencija upravo to sto od vanjskih napada mora braniti Hrvatsku koju olicavaju i oni hrvatski politicari i one politicke koncepcije s kojima se politicki moralno i intelektualao ne slazu? Kako vi gledate na taj eticki procijep?

I. B.: Da, to je nastavak teme o kulturnom ocaju.No, ne ocaju onih koji jasno razlikuju zemlju od vrhovnistva. Intelektualac mora uvijek biti vjeran istini. Ne smije prihvatiti parolu "Moja zemija, u pravu ili u krivu", jer to ne samo da otvara put u nihilizam, nego je najcesce vrsta apologetskog ulagivanja. Bolje je reci, s americkim senatorom Carl Schurtzom (1829-1906), "Moja zemlja, u pravu ili u krivu - u pravu, da bi ostala u pravu; u krivu, da se usmjeri na pravi put".

ZELIMO ZAUSTAVITI PALEZ ETNICKIH DZUNGLI

(Integralni tekst interviewa s Andrzejom Tymowskim, Gazeta wyborcza, Varsava, 10. kolovoza 1993.)

ANDRZEJ TYMOWSKI: Ne tako davno (sedamdesetih sigurno, ali takoder i u osamdesetim) Poljaci su gledali na Jugoslaviju kao na raj inace otuznom i sivom istocnom bloku. Prekrasni krajolici i obala, relativno visok zivotni standard (i nerepresivna policija) ... Pozeljna odrednica putovanja, pod uvjetom da se mogla financijski podnijeti. Kako je za vrijeme te nedavne proslosti Poljska bila videna u Jugoslaviji? Da li su postojale znacajne regionalne razlike u pogledima?

IVO BANAC: 0no sto su poljski turisti sedamdesetih i osamdesetih godina vidjeli u Jugoslaviji bilo je nesto daleko slikovitije i "zapadnije" od onoga na sto su bili navikli kod kuce i u drugim zemijama bloka. Jugoslavija, a posebno jadranska obala Hrvatske, imala je prilicno uspjesnu trzisnu ekonomiju, i bila je u mnogocemu isto tako "moderna" kao i dijelovi Portugala, Spanjolske, Italije i Grcke. No, bilo je mnogo stvari koje poljski turisti nisu vidjeli, "sistemskih" stvari koje nisu bile u mnogocemu razlicite od situacije kod kuce. Stovise, tvrdim da je jugoslavenska tajna policija izvrsila mnogo vise ubojstava u zemlji i inozemstvu nego njena poljska posestrina, da je crkva bila mnogo slobodnija u Poljskoj, i da je kulturni zivot takoder bio mnogo slobodniji u Poljskoj. Dakako, moramo uzeti u obzir razlike izmedu jugoslavenskih republika. Slovenija je po mnogocemu bila slobodnija od Poljske, ali to nisu bile Hrvatska, Bosna i Hercegovina, ili Crna Gora. Tomu valja dodati da se putovanja na Zapad nisu u Jugoslaviji sprecavala, dok je Poljska, kao blokovska zemlja, uglavnom bila zatvorena za putovanja u oba pravca.

Sto se Poljske tice, na nju se u bivsoj Jugoslaviji gledalo kao na slicnu nestereotipnu socijalisticku zemiju. Razlike su iskrsle tijekom 1980-ih s pojavom drustvenog pokreta koji je svoj oslonac nasao u Katolickoj crkvi. Papa, bez obzira koliko slavenski, nije bio favorit srpskih pravoslavaca, kao uostalom i sve ono sto je izricito katolicko. U Sloveniji i Hrvatskoj vladao je posvemasnji entuzijazam za Solidarnoscu, ali takoder i zaljenje da nista slicno nije bilo moguce uciniti u duhovno podijeljenoj
Jugoslaviji.

A. T.: Tijekom posljednjih nekoliko desetljeca Poljaci, koji su uvijek trazili nezavisnost i pritom zasnivali svoje stavove na opcem pravu naroda na samoodredenje, odbacili su ime "Sovjetski Savez" kao umjetnu konstrukciju, kao masku koja je prikrivala imperijalne nakane. Da li su oni trebali biti istu toliko indignirani pred "izvjestcenoscu" "Jugoslavije"?

I. B.: Da, mislim da je tako. Na nesrecu, Poljaci su se navikli na Jugoslaviju i opcenito su imali razumijevanja za centralisticku i hegemonisticku perspektivu Srba. Cudno je da Hrvati, koji su poput Poljaka i Ceha imali snaznu drzavnu tradiciju i zajedno s njima sudjelovali u svim razdobljima evropskog politickog i kulturnog razvoja, uglavnom nisu bili prepoznati kao srodan narod u Varsavi i Pragu. Izjave o "srednjoevropskim" pitanjima raznih emigranata i disidenata iz ranih osamdesetih jedva da su ikad i spomenule Hrvatsku. Koliko je vasih intelektualaca, s izuzetkom nepriznatih slavista i pokojeg crkvenjaka, znalo cak i ono najosnovnije o hrvatskoj knjizevnosti i misli u razdobljima renesanse i baroka? Tko je od vas poznavao nase zajednicke povijesne teznje? Bili smo tudi jedni drugima. Umiesto toga, i Poljaci su se zanosili pricom o srpskom vojnom umijecu. I tu ste se nasli na istoj ravni sa Zapadnom Evropom.

Sto to uopce znaci "biti indigniran"? Jugoslavija je bila politicka stvarnost temeljena na prisili. No, izgledala jc kao alternativa sovjetskoruskoj (ne nuzno komunistickoj!) dominaciji nad Istocnom Evropom. Da Zapad nije sacuvao Jugoslaviju kao "nezavisnu" komunisticku drzavu, i time poticao lidere satelitskih zemalja da vise misle o svojim kastinskim probicima, da je Jugoslavija bila gurnuta u demokratski svijet jos tamo pedesetih godina, povijest Jugoslavije mogla je biti sretnija, a i vasa
mozda ne bi bila bitno drugacija. Budite indignirani, ili nastavite to biti, nad svima onima koji prave pokuse s bilo kojim narodom u ime nekog viseg (uvijek apstraktnog) cilja.

A. T.: Od pocetka rata (da li da ga zovemo gradanskim ratom, srpskim ratom, ili trecim balkanskim ratom?) Poljaci su osjecali tugu nad nesrecama Jugoslavije. Pored goleme ljudske tragedije, dio ove tuge odnosi se i na raspad drzave u protivnicke lokalizme. Nasa povijest, kao sto znate, bila je dugotrajno trazanje za ujedinjenom drzavom.

I. B.: Mislim da bismo takoder morali osjecati indignaciju prema onima koji Vam govore kako se samoodredenje mora ograniciti, jer nema kraja svim liliputanskim potrazivanjima ... Uprli ste prst u pravi uzrok razlicitih poljskih pogresnih iscitavanja danasnje balkanske situacije. No, zar se ne sjecate kad su Vama rekli da nije uputno teziti za otcjepljenjem od sila koje su vas podijelile? Hrvatska i Srbija (druge zemlje nasljednice Jugoslavije mozda nesto manje) imaju dugu drzavnu tradiciju, u hrvatskom slucaju cak i duzu od Vase. Kako se njihove nesuglasice mogu smatrati lokalizmima, primjerom gradanskog rata? Nije li to isto sto i onaj Puskinov "spor slavjan mezdu soboju, /domasnij, staryj spor,/ semejnaja vrazda"? Zar srpski Puskini (bilo bi dobro kad bi to doista i bili Puskini) ne kazu svakom da ne klevece Srbiju, da je to gradanski rat "nas samih", da se oholi Hrvati moraju pridruziti slavenskim potocima ili ce u protivnom isusiti?

Da, Poljska ima dugu povijest borbi za ujedinjenu drzavu. Ima je i Hrvatska. Slovenija i Crna Gora vec odavno su krenule istim putom, a Makedonija i Bosna i Hercegovina odnedavno. Ne radi se tu o Wielkopolskoj koja se bori za privilegije, nego o drzavama koje traze nezavisnost. Ako ste podrzali Litvu i Estoniju, ako postujete vlastitu povijest, ne mozete biti ravnodusni, a kamo li neprijateljski raspolozeni.

A. T.: Ministar vanjskih poslova Skubiszewski podrzava antliintervencionisticku politiku Boutros-Ghalija u Bosni. Iako je za nazocnost mirovnih snaga UN, on vjeruje da bi agresivno provodenje zabrane letenja ili podizanje embarga na uvoz oruzja u Bosnu ucinili vise stete nego koristi. Da li treba doci do intervencije? Tko bi je trebao voditi-UN, evropske drzave, SAD? Kakvu ulogu imaju u tomu istocnoevropske zemlje?

I. B.: Stajalista Skubiszewskog nisu nikakva posebnost. Ona su takoder neodrziva, ali ce i dalje prevladavati kod "odgovornih" krugova. Ako se Bosni ne pomogne, veliki su izgledi da ce biti porazena. Posljedica mozda i nece biti svjetski rat kao 1914, ali ni vi necete vise onako mirno spavati kao dosad. Ako jedna zemlja, clanica UN, moze nestati sa zemljovida, ako se i jedna granica moze promijeniti ili izbrisati agresijom ili diktatom, tada su u opasnosti sve drzave i sve granice. Ukljucujuci i danasnje granice Poljske. Za mene je bitno ocuvati Bosnu i Hercegovinu, i pomoci joj u borbi protiv agresora. To znaci da medunarodna zajednica, zacijelo neke ili cak sve od zemalja i ustanova koje ste spomenuli, mozda takoder i NATO i izvjestan broj istocnoevropskih zemalja, najprije moraju provesti zabranu letenja. (Izglasati rezolucije i potom ih ne provoditi slabi citav medunarodni sustav.) Drugo, embargo na uvoz oruzja u Bosnu i Hcrcegovinu mora se ukinuti. To ce dovesti do pojacanja borbi, ali ce nanijeti stetu Srbima koji gotovo da su

dosad imali monopol na oruzje. Napokon, ne iskljucujem - u stvari zagovaram - intervenciju u Bosni, i to kao kaznenu intervenciju (uporaba avijacije) ili kao preventivnu intervenciju (uporaba pjesadije). Jasno mi je da se to, a posebno ovo potonje, nece lako dogoditi. Ipak, evo prednosti: Ujedinjena Bosna ne moze se ostvariti planom Vance-Owen. Ona se moze ostvariti tek kad se porazi danasnje bosansko srpsko rukovodstvo Radovana Karadzica & Co. To bi otvorilo put jednom odgovornom i antihegemonistickom srpskom rukovodstvu koje bi bosanske Srbe moglo prevesti u okvire demokratske Bosne i Hercegovine, sa zajednickom centralnom vlascu i lokalnom autonomitom za sve stvarne pokrajine, ali ne nuzno i za teritorijalno ustanovljene nacionalne grupe. Autonomija za nacionalne grupe mora postojati na teritoriju cijele drzave (udruzenja, predstavnicka tijela), i ne smije biti teritorijalno omedena.

Na nesrecu, u trenutku kad razgovaramo (koncem svibnja 1993.), SAD i EZ odustali su od bilo kakve znacajne protusrpske akcije. Stovise, njihova je nedjelotvornost potakla gramziva hrvatska presizanja i, kao odgovor, muslimanski ekstremizam. Sto je jos gore, americka tromost dala je povoda ruskom uplitanju u Balkan, sto je prva etapa u ambicioznom planu Moskve da obnovi svoj utjecaj u Istocnoj Evropi. Pod plastom "demokracije" Rusija jos jedamput visoko cilja, predstavljajuci se kao zagovornik umjerenosti, tvrdava otpora "islamskom fundamentalizmu", itd. Pazite, da ta presizanja ne pometu i vas, dok Washington spava ...

A. T.: Mnoge su se strane vlade nadale da ce prosinacki izbori u Srbiji ojacati politiku mira koju je zagovarao tadasnji jugoslavenski premijer Milan Panic. Premda je dosta biraca glasalo protiv slobodana Milosevica, Panic je ipak uvjerljivo izgubio. Sto ti izbori znace za antimilosevicevsku opoziciju u Srbiji i za razvoj prilika uopce?

I. B.: Zaboravili ste primijetiti da je otvoreno fasisticka Radikalna stranka Vojislava Seselja osvojila 18,1 posto srbijanskih glasova, kao i to da ultradesnica vec dijeli vlast sa "socijalistom" Milosevicem. Milosevic drzi vlast u crveno-smedoj koaliciji sa Seseljom. Miloseviceva je stranka izgubila trecinu glasaca u posljednje dvije godine. Ona danas raspolaze sa 101 poslanikom u srbijanskoj skupstini, u i saveznistvu je sa Seseljevih 74 poslanika. To savezanistvo je do te mjere cksplozivno da danasnji partneri mogu u svakom casu ugroziti jedan drugoga. Ustvari, Srbija postojano tone u fasizam kako atentati i teror sve naglasenije zamjenjuju "obicnu" represiju rane Miloseviceve vladavine. To jc neka vrst "parlamentarnog fasizma", nalik na Mussolinijev rezim dvadesetih godina.

Srbijanske opozicijske stranke (DEPOS, Demokratska stranka, itd.), kao i sam Panic, iskazale su sve svoje tradicionalne slabosti u prosinackim izborima. Bio je to poraz ne toliko stvarne opozicije koliko kompromizera, koji nisu zeljeli rat, sankcije i ekonomsko osiromasenje, ali koji jos uvijek nisu spremni napustiti ideju srbijanske ekspanzije i proslostoljetni mit o misiji Srbije u jugoistocnoj Evropi. Birajuci izmedu sramezljivih i trijumfalistickih ekspanzionista, Srbi su izabrali potonje. Srbija ce i dalje izazivati sukobe, sve dok ne bude porazena. Kao u slucaju Njemacke, poraz ce Srbiju dozvati k pameti i otvoriti prostor konstruktivnim snagama, dakle onima koji znaju gdje su granice Srbije.

U meduvremenu, neaktivnost Zapada pogodovala je upravo Seselju. Kad se koncem travnja cinilo da je Clinton na rubu intervencije, Milosevic se prepao i savjetovao Karadzicu da potpise plan Vance-Owen. Seselj je na to rekao, "Nemojte to ciniti. Blefiraju!" i bio je u pravu. Danas Seselj obilazi dijelove Bosne pod srpskom okupacijom, drzi govore i dijeli medalje. Poruka je jasna: "Zapad je tigar od papira".

Srbi su ustvari uradili vise nego Hruscov i Breznjev. Revidirali su poredak Jalte, doveli Rusiju do Jadrana i podijelili Zapad. Posljedice po Istocnu Evopu su dalekosezne.

A. T.: Koja je priroda stranog utjecaja na balkansku politiku? Jasno je danas da Rusija podrzava Srbiju. Sto Zapad moze ponuditi?

I. B.: Problem je u ruzicastoj slici koju Jeljcinov rezim ima na Zapadu. Taj rezim je navodno demokratski" i stoga bi trebalo da bude "odgovoran" u svojoj vanjskoj politici. U stvari posljednji ruski potezi pokazuju da ona ne djeluje suvise odgovorno. Rusija je postala glavnom preprekom za intervenciju protiv Srba. Kozirev je, vise nego Christopher ili Hurd, sastavio plan "medunarodne" kapitulacije pred Karadzicem i Milosevicem. Karakteristicno je da Kozirev danas govori o potrebi da se granice bivsih jugoslavenskih republika mijenjaju putem pregovora. To su veoma znacajni pomaci koji nagovjestavaju pokusaje da se reintegrira ne samo teritorij bivse Jugoslavije, nego i prostor bivseg SSSR-a. Ruski rezim, koji nije bas pokazao neko pretjeranu dobronamjernost prema baltickim drzavama, Ukrajini ili Moldaviji, u ovom se trenutku smatra starim saveznikom Zapada. Istocnoevropljani trebalo bi da se zabrinu nad time. Pozivi Rusije da se uspostavi njena "sigurnosna zona" pocetni su koraci na putu obnove veoma opasnog imperijalizma. Kad su se zapadni vode pridruzili Rusiji u legitimiranju srpske agresije, oni su otvorili put planu Vance-Owen u Ukrajini i zonama UNPROFOR a u Letoniji. Svjedoci smo pravog kraja hladnog rata Ponovo smo na Jalti. Samo, ovog puta ne dijeli se i "demokratizira" Poljska - nego Bosna.

A. T.: Demokracija se cesto poistovjecuje sa samoodredenjem, napose u Srednjoj i Istocnoj Evropi. No, ta dva pojma ne znace isto, zar ne? Skorasnji dogadaji pokazuju kako samoodredenje moze dovesti do autoritarne vlasti i nacionalsovinizma, a ne do liberalnih demokratskih navada. Drzave sa snaznim demokratskim ustanovama (Britanija, Spanjolska) odbacuju (i potiskuju!) zahtjeve svojih nacionalnih manjina za samoodredenjem.

I. B.: Samoodredenje ne mora voditi k demokraciji, ali ce to jos manje uciniti njegovo nasilno potiskivanje. Mislite li da britanske trupe u Sjevernoj Irskoj stite demokraciju? Ne, demokracija nije isto sto i samoodredenje, ali represija nacionalno-oslobodilackih pokreta u ime demokracije uvijek ce slabiti liberalno-demokratska nacela. Kakvu su to pouku iz demokracije Francuzi dali Alziru?

Ipak, zahtjevi za drzavom nisu isto sto i zahtjevi za autonomijom. Lenjin je u tomu imao pravo. Za njega je samoodredenje moglo znaciti samo "secesiju", a to znaci drzavnost i nacionalnu nezavisnost. Takvo sto ima smisla samo u zemljama s drzavnim tradicijama, u predjelima gdje postoji osjecaj za civilnu drzavu. Zato su zahtjevi jedne Skotske, drzave s tisucugodisnjom tradicijom nezavisnosti, uvjerljiviji nego oni Gagauzije.

Hocu reci da nisu svi pozivi za samoodredenje ni uvjerljivi niti dobri, ali da je to jos manje ma koji pokusaj da se prema njima postupa represivno. Samoodredenje ne promice nuzno demokraciju, no to se jos manje moze postici nacionalnom represijom ili neobaziranjem na prava manjina. Danas je pomodno prezirno odbacivati nacelo samoodredenja. Kad upadnete u onu napast, nemojte zaboraviti da se stavljate na stranu vrlo neugodnih snaga.

A. T.: Da se Jugoslavija uspjela demokratizirati kao snazna federalna drzava, bi li to sprijecilo danasnji rat?

I. B.: Da, ali Jugoslavija se nije mogla demokratizirati kao snazna federalna drzava. Povijest Jugoslavilc jc povijest alternative: Jugoslavija ili demokracija. Ne kazem da je to opcevazeci zakon koji sc moze primijeniti i na Indiju i na Jugoslaviju. Ono sto zelim reci je da je Jugoslavija kao visenacionalna zajednica bile u suprotnosti sa stvaranjem snazne, demokratske i federalne drzave. Proslost poznaje vise Jugoslavija: (1) slabu, pseudodemokratsku i centralisticku (1918-1929); (2) slabu, diktatorsku i centralisticku (1929-1939); (3) slabu, poludiktatorsku i poluautonomisticku (1939-1941); (4) snaznu, totalitarnu i pseudofederalisticku (1945-1966); (5) sve slabiju, uglavnom totalitarnu i federalisticku (1966-1980); (6) slabu, autoritarnu i federalisticku (1980-1989); (7) raspadajucu, pseudodemokratsku i polufederalisticku (1989-1991.). Ni krnja Jugoslavija Slobodana Milosevica, i pored toga sto je nacionalni problem u njoj nesto manje slozen, nije ni snazna, ni demokratska, ni federalisticka. Problem je u srpskom hegemonizmu, koji se ne moze ukrotiti ni demokracijom (kao sto su to nesrpski narodi otkrili (1920-21.) ni diktaturom (kao sto je to otkrio Tito). To je problem strukture koja ne mora nuzno biti primjenjiv na druge sredine Pouka za istrazivace u drustvenim znanostima je sljedeca: Uzmite u obzir lokalnu povijest i klimatske prilike. Palme ne rastu u visokom Pamiru.

A. T.: u ovom trenutku kad je decentralizirajuca logika samoodredenja dovela do proglasenja nezavisnosti u pojedinim republikama, kakvu sansu imaju te nove drzave da izgrade snazne demokratske ustanove, koje ce nastojati zastititi sredisnju vlast od secesionistickih teznji?

I. B.: Jos jednom, problemu se mora pristupiti odvojeno. Sanse za stvaranje djelotvorene demokracije najvece su u Sloveniji, nesto su manje u Hrvatskoj i Makedoniji, a najmanje su u Srbiji i Crnoj Gori. Bosna je problem sui generis. Kako mozemo govoriti o demokratskim ustanovama u drzavi koja zapravo nema nikakvih ustanova? Pobjeda demokracije izvojevat ce se jedino pod uvjetom da Bosna pobijedi. Inace, financijski kolaps koji ce uslijediti nakon sto zavrsi otimacina bosanske zemlje oznacit ce kraj posljednjih ostataka gospodarske stabilnosti medu sitnim balkanskim imperijalistima, te stvoriti nove podjele i nazadne politicke programe u cijeloj regiji.

A. T.: Bosna je pokusala odrzati svoju sliku visenacionalne drzave. Nakon tolikih ubojstava, silovanja i pljacki, da li je jos uvijek razumno predlagati takvu Bosnu u kojoj ce drzavljanstvo imati Srbi, Hrvati, Muslimani i drugi, bez obzira na "naciju i vjeroispovijest"?

I. B.: Ne, nije razumno, kako sada stvari stoje. Ono sto je potrebno je vojna intervencija Zapada i plan za demokratsku obnovu Bosne. No to se ne moze postici sve dok medunarodna zajednica daje legitimitet zlocincima poput Karadzica, koji tesko moze predstavljati cjelokupnu srpsku zajednicu u Bosni. Morate razumjeti da su Muslimani bili krajnje umjereni tijekom izbora 1990. i da su dozvolili napredovanje Karadzicevih pijuna u koalicijskom predsjednistvu i vladi BiH kao cijenu mira. To je bila njihova greska. Svejedno, ne smijemo zaboraviti da i sada ima Srba koji riskiraju svoje zivote u mjestima poput Banja Luke kako bi predocili alternativu Karadzicevu razbijanju Bosne i Hercegovine.

Moje je stajaliste da BiH predstavlja zasebno drustvo - zaseban kulturni prostor. Tri bosanske zajednice nikad nisu zivjele u potpunoj izolaciji. Odvojeni obicaji i mentaliteti prozimali su se (a smatram da se jos uvijek prozimaju) u drustvu razlicitom od onoga Hrvatske i Srbije. Jedinstveni bosanski kulturni prostor najlakse se moze otkriti u onome sto bosanske Hrvate i Srbe odvaja od njihovih sunarodnjaka u Hrvatskoj i Srbiji. Razliku cine povijest suzivota Bosanaca s islamom i nazocnost, makar i sublimirana, zasebne

drzavne tradicije. Iz toga su proizasli slozeni identiteti, koji nisu tipicni za homogenija drustva.

Upravo zato sto je Bosna bila integrirani kulturni prostor sa zasebnim povijesnim identitetom, ona se ne moze usporediti s Jugoslavijom. Jugoslavija je bila drzava, ne drustvo. Stoga je nepovratno otisla. Bosna, s druge strane, ma koliko slaba kao drzava, predstavlja istinsko drustvo. Uvjeren sam da ce bosansko drustvo prezivjeti u nekoj istanjenoj formi cak i ako bosanska drzava podlegne agresiji i bude podijeljena od velikih simplifikatora, bilo da se radi o engleskim kartografima poput Lorda Owena ili o suludim kriminalcima Karadziceva kova.

Medunarodna zejednica ne smije se predati pred "etnickim cistacima" i dizajnerima bosanskih bantustana. Neophodno je slomiti vrat agresoru, kazniti zlocince i stvoriti pravu visenacionalnu strukturu s punim pravima za sve manjine. To je realistican zahtjev. Jedine prepreke su odsutnost politicke volje i uplitanje onih koji misle da iz tog kaosa mogu izvuci neku svoju korist.

A. T.: Cesto ste govorili da demokracija zahtijeva zastitu ne samo individualnih sloboda nego i kolektivnih prava. Kako definirate kolektivna prava? Zasto ne bismo mogli kolektirna prava smatrati naprosto tolerancijom prema pojedinacnim izborima ili zivotnim nazorima?

I. B.: Ne moram na ovom mjestu definirati kolektivna prava. Ona su dio medunarodnog prava vec vise od jednog stoljeca, i ugradena su u versajski poredak kroz dvadesetak ugovora koji zasticuju prava manjina. Nazalost, ti ugovori nisu nikad bili potpuno provedeni. Potom je dosao hladni rat i paznja se usmjerila prema naizgled "objektivnijim" kategorijama kao sto je pojam ljudskih prava. Ja nemam nista protiv toga. Sve sto zelim reci je da liberalni projekt prava na zivot, slobodu i srecu ne garantira prava hispanofonima na Floridi. Stovise, liberalni homogenizatori se slazu u tomu s Milosevicem. Zasto kosovski Albanci ne bi isli u srpske skole? Zasto ustraju na nastavi fizike na "malom" jeziku koji je ionako osuden na isceznuce? Zar ne bi bili sretniji kad bi se uspjeli osloboditi svog cudnog jezika, prastarih tradicija, krvne osvete i neugodnog partikularizma. Mi koji odbacujemo logiku homogenizatora vjerujemo u zastitu "neugodnih" kolektivnih prava. Mi zelimo sacuvati okolis ljudske raznolikosti i zaustaviti palez etnickih dzungli ...

A. T.: Da li predvidate slicne neprilike u drugim drzavama regije zbog njihova nepostivanja kolektivnih prava?

I. B.: Neprilika je vec pred vratima. U koju god evropsku drzavu da pogledate - ne samo u
Srednjoj i Jugoistocnoj Evropi - naci cete slicne nevolje. Turci u Njemackoj (i Bugarskoj). Romi u Austriji (i Rumuniskoj). Treba li jos primjera? To je, nazalost, opca pojava. Ne postoje opceniti recepti za razrjesenje problema kako se kolektivna prava mogu legitimno izraziti ili zastititi. Postoje, medutim, nebrojeni primjeri kako se ona mogu krsiti. Jedan od vaznijih negativnih cimbenika u Istocnoj Evropi je nesiguran polozaj manjina. Da li uporaba cirilice u Kninu doista ugrozava Hrvatsku? Ili nekoliko grko-katolickih crkava medu Lemkima Poljsku? Prednosti slozenih identiteta mogu biti ocigledne za neke povjesnicare. No, one jos nisu postale opceprihvacena politicka moneta.

A. T.: Mozete li mi nesto reci o ulozi intelektualaca u ratu?

I. B.: Intelektualci su sa svim stranama, kako i dolikuje. Ima intelektualaca (ili pseudointelektualaca) koji su se opredijelili za politicki kriminal. Zar Vojislav Seselj nije intelektualac? Nemojmo se zanositi. On je bio docent i ima dokorat Njegove knjige dobile su pozitivnu ocjenu od liberalnih korifeja poput Cavoskog i Kostunice. Da, on je intelektualac, ali i voda privatne fasisticke vojske, odgovoran za strahovite zlocine pocinjene u Hrvatskoj i Bosni. Zar Dobrica Cosic nije vazan pisac? To ga nije sprijecilo u izmisljanju parola koje su poticale na agresiju. Primjera ima na pretek. Ipak, ni kriminalci ni ideolozi ne uzbuduju me toliko koliko "dobri intelektualci", umjereni i dobrohotni tipovi, koji ne zele priznati da smo usred pakla, i koji se ponasaju kao da buducnost naseg svijeta zavisi od njihova "konstruktivnog" ponasanja. A onda, tu su i kukavice. Oni su nestali iz javnog zivota. Napokon, imamo i junake - ljude poput Bogdana Bogdanovica u Beogradu, koji je sustavno raskrinkavao srbijansku "civilizaciju lazi"; ili, Vladu Gotovca u Zagrebu, pjesnika s vise nego sestoljetnim stazom u Titovim zatvorima, poet with more than six years credit in Tito's jails, liberainog zastupnika u Hrvatskom saboru, koji je optuzivao agresora nista manje zestoko nego Tudmanovu zlouporabu agresije za svoje stranacke ciljeve. Prica o intelektualcima je uvijek zanimljiva, no ne smijemo nasjesti staroj patki da su intelektualci nuzno plemenitasi duha, kao ni onoj novijoj da svo zlo (u nacionalnom pitanju) dolazi od intelektualaca. Obje su besmislica.

POTREBAN JE OSTAR ZAOKRET

(Integralni odgovori Globusovoj anketi o politickoj situaciji u Hrvatskoj, 11. lipnja 1993.)

GLOBUS: Mislite li da bi BiH trebala ostati suverenom drzavom i vjerujete li da ce takvom doista i ostati? Da se BiH ocuva, je li presudan utjecaj hrvatske drzave, UN, SAD, EZ ili crkvenih organizacija najzastupljenijih na njezinu podrucju (muslimani, katolici, pravoslavni)?

BANAC: Ne samo da mislim da bi BiH trebala ostati nezavisnom drzavom nego sam uvjeren da o tomu ovisi i sudbina Hrvatske. Prije svega, bez obzira na trinaest washingtonskih tocaka, BiH nece propasti jer Muslimani nece prihvatiti samolikvidaciju, odnosno podjelu BiH izmedu Hrvatske i Srbije. Drugim rijecima, ni Hrvatska ni Srbija ne mogu progutati BiH a da im to ne donese trajno gnojenje u zelucu. Jer podjela, cak i UZ stvaranje gusto napucenih muslimanskih bantustana, dovela bi do toga da Hrvatska ne bi mogla izdrzavati, a kamoli ekonomski podizati svoje raseljene i pasivne "novootkupljene" teritorije. Umjesto toga, ona bi svoj teritorij jos vise otvorila uskockim poglavicama, s punim vrecama maraka "zaradenih" svercom oruzja i preprodajom humanitarne pomoci, koji bi zadugo ostali udarnim klinom svakog nazadnog politickog programa.

Da bi se BiH ocuvala, presudan je prije svega utjecaj Hrvatske, jer u nasem je nacionalnom interesu da BiH postoji. Sama cinjenica da Hrvatska drzavna politika punom parom radi protiv ovog presudnog interesa vise govori o Tudmanovoj politici nego o hrvatskim probicima. Nitko od velikih nece "otpriznati" BiH, no nece je ni braniti ako se stvari ne pomaknu na terenu. U tomu moze uspjeti ponajprije Hrvatska, ali samo uz iskrenu politiku saveznistva s BiH, odustajanje od svih teritorijalnih pretenzija, raspustanje para-drzave "Herceg-Bosna", podupiranje bosanske drzavnosti u svim oblicima, te uz izgradivanje zajednicke ofanzivne vojne strategije. No, bojim se da ce to biti moguce jedino uz dubinske politicke promjene na hrvatskom vrhu. Tudman i HDZ snose punu odgovornost za dosadasnju katastrofalnu hrvatsku politiku u BiH. Ukoliko je nisu spremni temeljito mijenjati (a sudeci po inteniewu u Die Welt-u izgleda da nisu), oporba i javnost moraju pokrenuti pitanje njihove demisije i novih izbora.

GLOBUS: Kako bi hrvatska drzava trebala rjesavati probleme okupiranih podrucia (tzv. krajina)? Pregovorima? Voinom akcijom? Posredovanjem UNPROFORA-a?

BANAC: Prije svega, problemi okupiranih podrucja ne mogu se rjesavati u izolaciji od bosanskog pitanja. Ovdje se ponajbolje vidi kako je Hrvatska politika stvaranjem paradrzavica u BiH pomogla projektu "SAO Krajina". Pregovarati treba, ali ne s Milosevicem, nego s predstavnicima Srba iz okupiranih krajeva. No, prije nego pregovori mogu imati ucinka, moramo stvoriti uviete za pravu - ne papirnatu - zasititu srpskih prava, zivota i vlasnistva u Hrvatskoj, a onda, uz ustupke u granicama zupanija, jasno odvojiti pitanje legitimne autonomije od teritorijalnosti. Vojne se akcije ne smijemo odreci, jer ako pregovori ne uspiju, necemo imati drugog rjesenja. Samo, vazno je da sami odaberemo najpovoljnije vrijeme za uporabu sile i to uz postivanje vojnih, a ne politickih odrednica. Maslenicka akcija unaprijed je izgubila svoj strateski smisao time sto je bila usmjerena na uski, tesko obranjiv, nizinski prostor Ravnih kotara. Htjelo sc djclovata bez udarca u glavu - tipicno za citavo vodenje ovog rata. Sto se UNPROFOR-a tice, moramo se drzati preuzetih obaveza ili ih dogovorno mijenjati. Unilateralne akcije samo nam stete. UNPROFOR je u jednom izuzetno nepovoljnom

trenutku otvorio mogucnost predaha, cak i priznanja. No, to nije ustanova koja se moze ugraditi u bilo kakvo trajno rjesenje hrvatsko-srpskih odnosa.

GLOBUS: Kako bi se najbolje i najbrze mogla unaprijediti demokracija u Hrvatskoj: Boljim uredivanjem odnosa vlasti i oporbe? Koji se, po vasem mislienju, naiveci i dosad nerijeseni problemi izmedu vlasti i oporbe?

BANAC: Bolji odnosi izmedu vlasti i oporbe su nuzni, ali ni izbliza onoliko koliko su to bolja pravila politicke igre, sto ce reci - bolji ustav. Sad je posve jasno da je sadasnji hrvatski ustav postao prepreka demokraciji. Hrvatskoj je potreban novi parlamentarni sistem, koji bi svu vlast dao Saboru, a predsjednika republike ogranicio na uzak djelokrug, onako kako je to slucaj u Njemackoj i u mnogim drugim evropskim zemliama. Nova pravila igre posebno su potrebna u djelokrugu: (1) sudstva, gdje se danomice unistava sudska autonomija i potencira poslusnost; (2) vojnog, policijskog i sigurnosnog sustava, gdje se obnavlja partiokracija; (3) medija, gdje je HDZ-ovska manipulacija, posebno na HTV, presla svaku mjeru podnosljivosti. Sto se posljednjeg resora tice, prijeko je potrebno stvoriti ekspertnu komisiju, sastavljenu od neprijepornih uglednika, koja bi u suradnji sa strankama oblikovala novi sustav javnog informiranja, ukinula monopol HTV i reformirala HINU. Dodao bih da je za uspjeh demokracije posebno potrebna deetatizacija u gospodarstnu (poslusnost je aspekt ovisnosti), kao i novi skolski sustav, narocito visokoskolski, koji bi potencirao kreativnost, a ne mediokritetstvo.

GLOBUS: Kako se moze najbolie poboljsati poljuljani medunarodni polozaj Hrvatske? Unapredivanjem demokracije u Hrvatskoj? Promjenom odnosa hrvatske drzave prema Bosni i Hercegovini?

BANAC: Obama, zato sto su ova rjesenja tijesno povezana. Bosanska katastrofa ne bi se mogla dogoditi u parlamentarnom sustavu, gdje se o vanjskoj politici raspravlja u Saboru, gdje se potencira odgovornost ministarstava, istrazuje djelokrug javnih sluzbi, kontroliraju djelatnosti vojnih i sigurnosnih sluzbi itd. Hrvatski se vrh ponasa autokratski, kao da nije duzan postaviti jasan vanjskopoliticki program, argumentirati ga, provoditi ga. U Hrvatskoj je sve u muljanju. Mig ovdje. Zaokret tamo. Politika za Hercegovce i politika za Zapad. Malo Maslenice i malo Zeneve. Malo "etnickog ciscenja" i malo viktimologije. Malo demokracije i malo davljenja tiska. Rezultat je potpuno gubljenje profila. Ne samo da se ne zna sto hrvatsko vrhovnistvo hoce, ne zna se ni sto nece. Izgleda da nece ni dizanje embarga na uvoz oruzja. Nece intervenciju u Bosni. Ponasamo se bahato, poput kakve velike sile, a mala smo i izuzetno ranjiva zemlja. Zapad nas smatra inferiornima (doduse ne samo nas!) Rusija nas gura u Vukobratovu Jugoslaviju. U takvim je uvjetima potreban ostar zaokret. "Tko ne moze da bude Fortinbras, nek govori to glasnim cutanjem."

GLOBUS: Mediji u Hrvatskoj, cak i oni pod neposrednom drzavnom kontrolom, a osobito nezavisni, sve cesce pisu o velikoj korupciji povezanoj s procesom privatizacije (pretvorbe) i denacionalizaciie. Sto mislite kako bi se sve vecoj korupciji moglo uspjesno stati na kraj: politickom akcijom? Sudskim gonjenjem? Ili?

BANAC: Korupcija se uvukla u nas zivot negdje tamo u oskudici i bespravlju starog rezima. Lijecnici i plave kuverte. Konkursne komisije i prsuti. Narodna imovina i narod. No, sad je tek prilika za pravu pljacku. Narodna imovina postaje necija, cijena joj se ne zna. Doduse, to je problem cijelog bivseg komunistickog svijeta, samo sto kod nas nema

pravila. Ili bolje, ima vise raznih sustava pravila, a i ne zeli se naci definitivno rjesenje. Nek se pitanje vlasnistva kuha na tihoj zeravici.

Glavna pitanja privatizacije su: (1) tko odreduje vrijednost drzavne imovine? (2) tko moze doci do nje? i (3) kojim sredstvima? U Ceskoj su isli putem veoma dobro smisljenog sustava vouchera, koji se, po kompleksnoj proceduri, mogu pretvoriti u dionice. Tamo su svi gradani punopravno sudjelovali, ali uz poduku o riziku investiranja, i u vrijednostima koje su odredivali klasicni trzisni mehanizmi. Mi smo isli drugim putem, slicnom njemackom sustavu Treuhandanstalt, u kojemu drzavna birokratska ustanova odreduje vrijednost imovine i potencira izravnu kupnju od strane korporativnih tijela. Problem je samo u tomu sto je Istocna Njemacka imala svoju kapitalisticku zapadnu sestru, s mnogo dobre volje i maraka za kupnju socijalisticke imovine. Mi to nemamo, a i nas drzavni Treuhandler nije izgleda osoba od povjerenja. Stovise, u ovom trenutku samo strani pustolovi mogu opravdati kupovinu hrvatske drzavne imovine pred svojim dionicarima.

Sto nam je ciniti? Tesko je poceti ispocetka, jer onda nikad kraja pravnim i drugim komplikacijama. Posebna bi saborska komisija, sastavljena od pripadnika stranaka i strucnjaka, morala napraviti brzi izvjestaj o dosadasnjim iskustvima u privatizaciji, te Saboru predociti sve moguce opcije za daljnji rad agencije za pretvorbu. Sabor bi morao imenovati posebnog tuzitelja s vanrednim istraznim ovlastima, koji bi suzbijao korupciju u svim aspektima privatizacije. Sabor bi odmah morao donijeti zakon o denacionalizaciji, bez obzira na posljedice. Nepokretno vlasnistvo, makar u rukama stranaca, odgovornije je od neodgovorne drzavne uprave i korupcije. Nista manje vazno, potreban je novi porezni sustav. Na kraju, kandidati za sve izborne funkcije, kao i visi drzavni sluzbenici, morali bi rutinski podnositi javne izvjestaje o svom imovnom stanju. I nakon svega ovoga bit ce korupcije, ali barem nece biti tako drska i bezobzirna kao ova sadasnja.

BATINA RASTE U HERCEG-BOSNI

(Clanak u Feral Tribune-u, 29. Iipnja 1993.)

Koncem travnja setao sam tihim ulicama Fanara. U ovom nekad prestiznom carigradskom kvartu, ciji strmi sokaci uzmicu od Bospora, jos uvijek mozete posjetiti zidovima opasano patrijarsijsko naselje s hramom, tim posljednjim ostacima Drugog Rima. Premda je znak kriza uklesan ili okovan nad vratima gotovo svake fanarske kuce, u ovom proleteriziranom dijelu Istanbula naci cete tek pokojeg od preostalih carigradskih Grka, koji trenutacno broje tek oko pet tisuca dusa. No, ni Turci koji su naselili grcki Fanar nisu nuzno iz okolice. Kad govorite s Turcima, brzo shvatite da su valovi "etnickog ciscenja" sklepali modernu tursku naciju. Jednomu su preci s Krima, drugomu iz Kosova ili Makedonije. Ovaj je porijeklom iz Bosne, onaj iz Azerbajdzana ili Trakije. Na znanstvenom skupu "Turska i Balkan" radi kojeg sam i dosao u Istanbul, ustao je predstavnik trakijskih Turaka i optuzio grcke vlasti za nove progone niegovih sunarodnjaka. Izgleda da netko uvijek izmakne arhitektima savrsenih granica. Amputirani udovi duboko su urezani u nervni sustav svakog bogalja. Ruka je spaljena u peci kirurske sale, ali ona nas jos uvijek svrbi. Govorim o sudbini Hrvata i Muslimana.

Kratkovidna, kukavna i rasisticka politika Zapada omogucila je drugi pad Bosne poslije pet stoljeca. Ta je politika kratkovidna jer je bjezala od cinjenice da propast bilo koje drzave, bez obzira koliko slabe, ne moze ostati bez trajnih posljedica za medunarodni drzavopravni sustav. Ona je i kukavna, jer poslije tetosenja Milosevica i Karadzica svaki ce agresor znati domete jedne papirnate politike, kojoj se ni u teoriji ne moze zrtvovati zivot makar jednog zapadnog vojnika. No, najvaznije, ona je rasisticka jer se nije mogla osloboditi primisli da se na Balkanu glodu manje vrijedni narodi, koji su svi jednako fanaticni i nepopravljivi za civilizaciju jednog Majora ili Clintona. Sve balkanske greske Zapada bit ce placene u dividendima, od vala izbjeglica koji ce zapljusnuti zapadne metropolise do produbljivanja idejne i moralne krize liberalnog potrosackog drustva, u kojemu se danomice kote radikalni negatori s bombom u ruci.

Ipak, dok je Zapad sigurno odgovoran za okvir bosanske tragedije, za miran hod pored zrtve, ravan onom mimohodu rabina i levita iz prispodobe o dobrom Samaritancu, ne smijemo zaboraviti nas balkanski doprinos bosanskom paklu. Ovdje nije potrebno ponavljati da je sve pocelo s velikosrpskom koncepcijom aktualiziranom Milosevicevom osvajackom politikom. Moralni resursi Srbije u ovom su narastaju bili tako tanki da se u njoj jos nije pojavila jedna veleizdainicka oporba, koja bi jasno rekla: Ovakva Srbija zasluzuie da propadne. Srbijanska oporba i danas zeli podijeliti kolac krivnje sa svim drugim balkanskim cimbenicima, kao da su joj sukrivci potrebni za moralno zdravlje. Ipak, za nas je Hrvate vazno uociti kako se Hrvatska nadovezala na Milosevicev projekt, time kompromitirala svoj moralni kapital iz 1991. godine i, sto je najvaznije, sirom otvorila vrata svojoj vlastitoj podjeli.

Glavna karakteristika Tudmanove politike od izbora 1990. naovamo, dakako ne samo u Bosni, moze se svesti na sprecavanje bilo kakve diskusije (u Saboru ili javnosti) o hrvatskim opcijama. I ovdje je nepotrebno ponavljati mnogo toga sto je vec receno o ovoj temi. Ipak, vazno je znati slijedece: podjela Bosne nije rezultat neminovnosti ili neuvjerljive pretpostavke HDZ-ovskih propagandista kako Zapad ne bi dopustio "da Srbi budu porazeni, cak ni politicki" (Glasnik HDZ-a, 10. Iipnja 1993., str. 5). Podjela Bosne, kao jamac normalizacije hrvatsko-srpskih odnosa, upravo je ona strategija koju je dr. Tudman zdusno zagovarao, privatno i javno, jos od 1990. On pritom nije uzeo u obzir interese Muslimana, pa ni Hrvata srednje Bosne. Muslimansko-hrvatski sukob takoder nije bio neminovan, niti je rezultat KOS-ovskih intriga ili zloce jednih i drugih.

On je logican rezultat Tudmanove politike. Jer, kad je postalo jasno da ce biti svedeni na zemljicu Bosnu, Muslimani su se latili oruzja. Ne zaboravimo, za njih u obzir dolazi sve osim podjele Bosne. Dok su njihovi lideri cesto optuzivani iz Zagreba kao prikriveni "Jugoslaveni", treba znati da oni ipak nisu zeljeli status Kosova u Jugoslaviji, i da su svoje nade uprli u Zapad, Hrvatsku i Sloveniju. Svi su ih ostavili na cjedilu, a Hrvatska im upravo kroji sudbinu u dosluhu sa svojim vlastitim krvnikom.

Veliki realpoliticari osmjehnut ce se na ovo nase zanovijetanje jer, eto, nemamo alternative. I to je tocno. Dogodit ce nam se ovo: tzv. Republika srpska, unatoc diplomatskog opstanka fiktivne Bosne i Hercegovine, bit ce potpuno integrirana unutar Velike Srbije, a isto se moze pretpostaviti za tzv. Krajinu. Jer, ako Bosna moze "postojati" u limbu diplomatskih fikcija, nije jasno kako Hrvatska moze izbjeci istu sudbinu. I njen je teritorij okupiran, doduse u manjem omjeru nego kad je rijec o Bosni.

HDZ-ovski propagandisti nas uvjeravaju kako Zapad nije dopustio da Srbi budu porazeni, "sto se potvrdilo toliko puta, sve do Maslenice, Bijeljine i Pala." To znaci da su nasi realpoliticari vec otpisali Knin, Petrinju i Vukovar, sto je i neizbjezno po logici "Sto je meni Cajnice". Hrvatska ce tako ostati razapeta u neodrzivom gospodarsko-sigurnosnom stanju, neprestano izlozena ucjenama svog novog susjeda. Sto je jos gore, unatoc blijedim izjavama zapadnih politicara kako su spremni prihvatiti svako dogovorno rjesenje balkanskih domorodaca, moze se pretpostaviti da ce odredeni dojmovi o Bosni i Hrvatskoj ostati dugorocna prepreka cak i za minimalnu pomoc i podrsku od strane nasih zapadnih susjeda. Ostat ce nam doduse nesvrstanost kao opcija i jos pokoje putovanje u Peking ili Havanu. Ono sto najvise zabrinjava nije samo odlaganje integriranja sa Zapadom, tim spornim, no ipak jedinim modelom, nego nacin kojim ce se Hrvatima pokusati prodati izgubljeni rat i minimalne perspektive. To se moze postici jedino diktaturom. Batina raste u Herceg-Bosni.

NISAM ZA MILOSEVICEV MIR

(Integralni tekst interviewa s Davorom Butkovicem, Globus, 23. srpnja 1993.)

GLOBUS: Kako tumacite sadasnji, vrlo snazan pritisak medunarodne zajednice na Hrvatsku? Je li rijec o objektivnim greskama nase vanjske i unutarnje politike ili o tome da je Hrvatska kako tvrdi profesor Zupanov, poremetila medunarodni poredak, pa stoga mora biti kaznjena?

BANAC: Nije mi jasan kontekst izjave kolege Zupanova, jer ukoliko je Hrvatska poremetila "medunarodni poredak" to se moze reci samo za njenu bosansku politiku, u cemu je i glavni izvor sadasnjih pritisaka. Ne moze se tvrditi da medunarodna zajednica kaznjava Hrvatsku zbog raspada Jugoslavije, jer kad bi to bilo tocno, ne bismo bili ni nezavisni, ni priznati. Tocno je da je Zapad zelio sacuvati Jugoslaviju, ali ne po svaku cijenu ili bezuvjetno. Uostalom, raspale su se i druge federalne drzave u bivsem socijalistickom svijetu, pa nikomu ne pada na pamet da ih kaznjava skupno ili pojedinacno. Ne, nasa sudbina nije u zvijezdama i stavovima drugih, nego u nasim rukama.

GLOBUS: Da li bi Hrvatska imala bitno visi medunarodni rejting da je uspjela izgraditi demokraciju i zajamciti postovanje ljudskih prava i, osobito prava manjina, ili takvi prigovori predstavljaju samo izgovor da bi se Hrvatsku moglo kritizirati?

BANAC: U ovo prvo ne treba ni za cas sumnjati. Je li Vam poznata jedna stvarno demokratska zemlja kojoj se prigovara nedostatak demokracije? Obratno, ima mnogo nedemokratskih zemalja kojima se gleda kroz prste jer na neki nacin doprinose regionalnoj stabilnosti. Mali Singapur, jedan od azijskih gospodarskih tigrova, istupio je iz Malezijske Federacije 1963. godine, nije uzor demokracije, vodi ga jedan neugodan gospodin imenom Lee Kuan Yew, ali nisam primijetio da se sustavno kritizira u medunarodnoj javnosti. Ako vec ne mozemo zivjeti u savrsenoj demokraciji, da barem budemo neokupirani, uredni, bogati i sigurni.

GLOBUS: Je li hrvatska politika prema Bosni glavna zapreka ukljucivanju Republike Hrvatske u medunarodne politicke tokove?

BANAC: Da. Svako elaboriranje je suvisno.

GLOBUS: u redu, kako bi se Republika Hrvatska trebala ponasati prema bosanskom pitanju?

BANAC: Suprotno od onoga sto sada radi. Umjesto paradrzave Herceg-Bosne, dogovor opolitickom uredenju Bosne, u kojoj bi sva tri naroda imala jednaka prava, i to na cijelom tcritoriju BiH. Umjesto sabirnih logora u Dretelju i Gabeli - iskreno saveznistvo s Muslimanima. Ali prije svega jasan stav da je Bosna i Hercegovina nezavisna zemlja, prema kojoj se u nacelu ne smijemo ponasati drukcije nego prema bilo kojoj drugoj zemlji. I na kraju, umjesto antimuslimanske (dapace, cesto antlislamske!) harange, smirivanje strasti, u cemu vjerski sluzbenici moraju igrati vaznu ulogu.

GLOBUS: Kako ocjenjujete odlucnost predsjednika Tudmana da, pod svaku cijenu, otvori Maslenicki most?

BANAC: Dobro je sto je dr. Tudman ustrajao u otvaranju Maslenickog mosta, sto je od golemog znacenja za Hrvatsku, ali nije dobro sto je do toga doslo posredstvom Slobodana Milosevica.Takoder nije dobro sto se u Hininim izvjescima o sporazumu koji su potpisali Mudrinic i Jarcevic upotrebljava neutralna terminologija ("obje strane"), jer Hrvatska nije "strana" nego drzava, a tzv. Republika Srpska krajina nije priznati drzavopravni subjekt. Ne pomaze ni Hinino ubacivanje kvalifikacije "tzv." u Milosevicevu izjavu o sporazumu "izmedu predstavnika Hrvatske i tzv. republike srpske kraline", ne samo zato sto on to nije rekao, nego i stoga sto je ta paradrzava za Milosevica stvarna, a ne upitna. Tipicno je u cijeloj prici to sto se dalekosezni dogovori od iznimne vaznosti za Hrvatsku donose mimo i bez Hrvatskog sabora.

GLOBUS: Smatrate li Tudmanov pristanak na to da UNPROFOR, u suradnji sa srpskom, krajiskom policijom preuzme nadzor nad podrucjima oslobodenim u "akciji Maslenica", kapitulacijom Hrvatske, ili mudrom i dalekoseznom drzavnickom odlukom?

BANAC: Ni ja, ni Vi, ni javnost, ni Sabor, nemamo potrebne informacije koje bi nam pomogleda ovaj sporazum egzaktno kvalificiramo. Ukoliko ovaj sporazum dovede do stvarnog i potpunog uspostavljanja hrvatskog suvereniteta u svim okupiranim krajevima, bez bilo kakvih teritorijalnih koncesija, ja cu ga prvi pozdraviti kao primjer politicke mudrosti. Vrijeme i dodatne informacije pokazat ce sto nam je ovaj cin donio.

GLOBUS: Kako objasnjavate cinjenicu da su Tudmanovu odluku kritizirale gotovo sve hrvatske stranke?

BANAC: Dalekosezni dogovori bez saborske provjere i konzultacija sa strankama nuzno izazivaju sumnje i otpore. Predsjedniku republike nije tesko razgovarati s Milosevicem, ali zazire od trazenja jedinstvenog hrvatskog stava s liderima oporbenih stranaka. To izaziva sumnje, posebno u vanjskoj politici, koja bi u demokratskim zemljama uvijek trebala biti visestranacka i nekontroverzna.

GLOBUS: Nije li bolje pristati na odredene, na prvi pogled i ponizavajuce ustupke, kakve namece sporazum o otvaranju Maslenickog mosta nego pod svaku cijenu inzistirati na konfliktu, pogotovo zato sto Hrvatska jos uvijek nije spremna na definitivni obracun s vojskom ne samo krajiskih Srba, nego i SR Jugoslavije?

BANAC: Vi ste potpuno u pravu. Bolje je da Vam se pljune u lice, nego da ostanete bez glave. No, onda se to ne uljepsava. Ne prave se parade i banketi, nema glazbe i nezaobilaznog kica. Ne pozivate strane ambasadore na mjesto gdje vec sutra necete moci doci u hrvatskoj uniformi, gdje vec sutra strani namjernici nece trebati hrvatsku vizu. Pazite! Dr. Tudman kriticare svoje politike odnedavna prozivlje kao ratne huskace. To je veoma znakovita taktika, koja ujedno retusira povijest i predvida buducnost. Naime, hrvatski narod nije za rat; nije ga nikada ni zelio. Bio nam je nametnut. Uostalom, zasto je dr. Tudman prosle zime naredio maslenicku akciju? Valjda ne zbog toga sto je zelio rat zbog rata? Nitko pametan ne zeli rat. Svi smo za mirna rjesenja. No, postavlja se pitanje: kako izbjeci rat? Pod koju cijenu? Je li to Prevlaka? Polovica Konavala? Baranja i Vukovar? Konfederacija s tzv. Krajinom? Podjela Bosne? Nesto drugo? Oni koji su dozvolili posvemasnju demoralizaciju u Hrvatskoj, a ona je gotovo opipljiva ovog ljeta, moraju odgovoriti na ta pitanja. U demokracijama nema vanjske politike bez demokratske provjere. Svi oni koji zele suzbiti javnu diskusiju o ovim pitanjima, ukljucujuci i Vase pitanje, zapravo zele izbjeci odgovornost i unaprijed se zastititi od svih prigovora. To je nedopustivo i ne vodi nicemu.

Jos nesto. Vi kazete da nismo vojno spremni. Ako je tako, postavio bih protupitanje: zasto nismo? Mislim da je i to predmet za demokratsku diskusiju, za saborsku diskusiju.

GLOBUS: Mislite li da otvaranje Maslenickog mosta predstavlja jednu od prekretnica u ovom ratu; jedan od datuma koji oznacuje pocetak hrvatskih politickih pobjeda, ili barem, pocetak vodenja politike koja omogucuje postupni povratak svih okupiranih dijelova Republike Hrvatske pod hrvatski suverenitet?

BANAC: Da, mislim da se radi o prekretnici, ali ne znam s kojim predznakom. Opet velim, nije problem u razgovorima, trazenju mirnih rjesenja, trazenju zajednickog jezika sa Srbima u Hrvatskoj. To smo od pocetka trebali raditi. No, sve ovisi o formi i sadrzaju. Nitko ne zeli mir vise od mene. Ali ja nisam za mir po svaku cijenu. Ja nisam za mir bez dvije trecine Konavala. Ja nisam za mir na racun trecih. Ja nisam za Milosevicev mir.

GLOBUS: Kako vidite buducnost okupiranih dijelova Republike?

BANAC: To ovisi o tomu hocemo li naci pravu formulu za odnose s nasim srpskim sugradanima. U svom maslenickom govoru, dr. Tudman je rekao kako "kninskim Srbima" zeli zajamciti "autonomiju u kotarima Knin i Glina i sva gradanska prava". Formulacija je neprecizna, ali ja je ne bih unaprijed dovodio u pitanje. Mi moramo uciniti sve da Srbi odustanu od iredentisticke politike, odstrane zlocince u svojim redovima i nadu pravo mjesto u svojoj hrvatskoj domovini. Tu treba biti krajnje pomirljiv. Knin ce uvijek biti na istom mjestu. No za nas nije nevazno hoce li to biti u Hrvatskoj ili u Srbiji. Sve sheme s izmjenama stanovnistva i nametanjem politickih okvira ne mogu uspjeti. Rjesenja polaze od zajednickih ili barem nesuprotstavljenih interesa.

GLOBUS: Moze li dr. Tudman, svojom unutarnjom politikom, osobito politikom prema manjinama, bitno utjecati na status sadasnjih UNPA zona?

BANAC: To se razumije. On tu snosi i posebnu odgovornost. On mora uciniti sve kako bi se pojacala zakonitost, a redarstvene oblasti osposobile zaborbu protiv svake vrste diskriminacije i povrede ljudskih prava, ukljucujuci vlasnicka. Stovise, tu mu moraju pomoci i nevladine ustanove, posebno vjerske zajednice. Hrvatskoj ne skode oni koji upozoravaju na antisrpske ekscese, nego oni koji poticu ili prikrivaju dinamitiranje stanova, otpustanja s radnih mjesta, te razna sikaniranja.

GLOBUS: Treba li se Hrvatska ponasati kao Izrael, primjerice, krajem cetrdesetih godina? Mislite li da nas ceka jos vrlo dugi rat za povratak okupiranih podrucja?

BANAC: Ako pitate treba li zemlju dugorocno pripremati za nove ratne okrsaje odgovor moze biti samo potvrdan. Nalazimo se u sasvim novim geopolitickim uvjetima, s neobicno dugom granicom prema aktualaom ili potencijalnom protivniku. Hrvatskoj vojsci je prije svega potrebna disciplina, moderno tehnicko osposobljavanje i strucni casnicki kadar. Sve to nije lako stvoriti preko noci. Ukoliko bude rata, mi moramo biti spremni i nadmocni.

GLOBUS: Kakvu bi taktiku Hrvatska trebala primjeniti u tom ratu?

BANAC: To je tehnicko pitanje, a ja nisam vojni strucnjak. Takva pitanja treba postaviti profesionalnim vojnicima. Nas vojni ideal, u svakom slucaju, mora biti mobilna, moderna i profesionalna vojska, ne partizanija na celu s politkomesarima. Izrael je vazan uzor

upravo zbog profesionalizma njegovih oruzanih snaga. Kao sto je poznato, profesionalizam i partijnost obicno ne idu ruku pod ruku.

GLOBUS: Da li bi se bilo sto znacajno pronmijenilo u medunarodnom polozaju Hrvatske da dode do smjene na vlasti; da Tudmana, primjerice, zamijeni Budisa?

BANAC: Mislim da se to samo po sebi razumije. Image naseg predsjednika u stranom svijetu, a to znaci prije svega javno artikuliranje njegove politike, jedan je od vecih hrvatskih problema. Ukoliko dr. Tudman osobno nije spreman sve uciniti da se taj image popravi, odnosno da se artikulira jedna privlacnija politika pod njegovim osobnim i stranackim znakom, onda bi najbolje bilo da povuce konzekvence. Ovo je jos jedan dokaz u prilog parlamentarnog sustava, u kojemu se politika vladajuce stranke neprestano provjerava u samom saborskom tijelu, te ne stvaraju krize oko vodece licnosti, kao sto je to bio slucaj s Nixonom u jednom tipicno predsjednickom sustavu. Hrvatskoj nije potreban bolji Tudman, nego bolji sustav.

GLOBUS: Sto smatrate najvaznijim za jacanje sadasnjeg medunarodnog polozaja Hrvatske? Kako Hrvatska moze izbjeci medunarodne sankcije? Ako dode do sankcija, je li, po Vasem misljenju, rijec o pravednoj odluci protiv Hrvatske?

BANAC: Najvaznija je promjena politike u gotovo svim granama javnog djelovanja, posebno u odnosima s Bosnom. Hrvatska mora postati miljenica Zapada, a ne jos jedan autoritarni balkanski problemcic. Ne zaboravimo, ukoliko padnemo pod sankcije, bit cemo na koljenima. Zato je posebno stetna vec uzavrela antizapadna kampanja, koju polusluzbeni tisak danomice potpiruje. To pada na plodno tlo, jer je politika zapadnih demokracija zaista bila losa i kontradiktorna tijekom cijelog rata. No, recite mi, sto je alternativa? Kakve koristi od nase moralne superiornosti, ukoliko je u Bosni vec nismo izgubili, ako je nasa,a buducnost u dirigiranoj demokraciji i gospodarskoj autarkiji? Oni intelektualci koji neprestano optuzuju Evropu, pozalit ce dan kad su poceli sijati sumnje u jedan nesavrseni, ali progresivni i prilagodljivi model drustva. Jer, alternativa je savrsenstvo utopije, a to nam je iskustvo poznato.

Mogu li sankcije protiv Hrvatske biti pravedne? Nista antihrvatsko ne moze biti pravedno za Hrvata. Posebno nije pravedno da narod trpi radi lose politike. No, odgovornost ne moze izbjeci nitko, pa ni narodi.

ISTINA JE UVIJEK GOLA

(Interview s Bobom Jerinom, The Croatia Voice, Cleveland, 27. rujna 1993.)

BOB JERIN: Hvala Vam sto ste, unatoc popunjenoj satnici, pronasli vremena za razgovor o pitanjima koja mnogi postavljaju u vezi s dosta zamrsenom situacijom u Hrvatskoj.

No, prije no sto zapocnemo, samo da podsjetimo na izvrsne knjige koje ste napisali o bivsoj Jugoslaviji - "Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika", "Sa Staljinom protiv Tita: informbirovski rascjepi u jugoslavenskom komunizmu"; "Hrvatsko jezicno pitanje" te na Vase novije clanke o raspadu Jugoslavije. Mozete li nam reci nesto o Vasoj proslosti i Vasim trenutnim aktivnostima, posebice onima vezanim za Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu?

IVO BANAC: Roden sam u Dubrovniku 1947. godine. Moj otac, pomorski kapetan, pobjegao je iste godine u Ameriku. Obitelj se ponovo nasla na okupu 1959., kad smo majka i ja emigrirali ovamo. Diplomirao sam na Fordhamu 1969. i doktorirao a Stanfordu 1975. godine. Predavao sam na Stanfordu i na drzavnom sveucilistu San Francisca prije no sto sam 1977. dosao na Yale. Moja reputacija predavaca i zaanstvenika osigurala mi je polozaj vodeceg autoriteta izvan Hrvatske za povijest Hrvata i drugih juznoslavenskih naroda. Kazem to bez nadutosti, jednostavno kao cinjenicu. Moj glavni doprinos podrucju istrazivanja je analiza juznoslavenskih nacionalizama. Njihova tipologija je glavni predmet mog znanstvenog interesa. Trenutno pripremam za stampu nekoliko knjiga. Jedna od njih posvecena je povijesti raspada Jugoslavije od Titove smrti do jos uvijek nepredvidivog kraja danasnjeg rata.

Pored znanstvene djelatnosti, oduvijek su me zanimali javni poslovi. Od 1988. godine, kad se moja knjiga o nacionalnom pitanju pojavila u Hrvatskom izdanju, i kad je komunisticka kontrola nad medijima pocela slabiti, postao sam sudionik politickih rasprava u Hrvatskoj. Ne iskljucujem ni mogucnost izravnog politickog angazmana u buducnosti. Svima nama koji kritickim okom gledamo na Tudmanov rezim duznost je pronalaziti alternativna rjesenja. Sto se Bosne i Hercegovine tice, vec sam iznio razlicite razloge u prilog njene nedjeljivosti koju, kao i mnogi drugi, smatram pitanjem od presudnog nacionalnog interesa za Hrvatsku.

B. J.: Odluka Hrvatske da se 1991. odcijepi od Jugoslavije izazvala je razlicite reakcije u svjetskoj zajednici s jedne, te opce odusevljenje u Hrvatskoj zajednici diljem svijeta s druge strane. Mislite li da je izjasnjavanje za nezavisnost 1991. bio mudar izbor za Hrvatski narod?

I. B.: Mudar ili ne, bio je to jedini izbor. Svaka nacija ima u svojoj povijesti trenutke kad mora oglasiti svoje nakane. Nakon svega sto se dogodilo u odnosima izmedu Hrvata i Srba, nakon Miloseviceva zatiranja najosnovnijih pojmova juznoslavenske uzajamnosti, nakon sovinistickog Memoranduma srbijanske intelektualne elite, nakon gazenja nacionalnih prava Albanaca i drugih manjina, nakon otvorenih provokacija u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini - tesko je zamisliti kako su Hrvati mogli odluciti drukcije. Stovise, za zaliti je sto je Tudman odugovlacio s referendumom. Dobro se sjecam kako su me americki prijatelji pitali: "Zasto Hrvatska ne odrzi svoj referendum o nezavisnosti? Slovenija je to ucinila, i mi sad znamo sto Slovenci hoce. Nije jasno sto Vi hocete.' Bilo je jos mnogo drugih nejasnoca. Stipe Mesic postavljen je na celo toboznjeg jugoslavenskog predsjednistva samo nekoliko tjedana prije referenduma. Naravno u tom

trenutku bilo je vazno nadmudriti opasnog protivnika. S druge strane, malo se radilo na pridobivanju Srba u Hrvatskoj za Hrvatsku nezavisnost - onih, naravno, koje se moglo pridobiti - te na neutraliziranju JNA.

B. J.: Neki su novinski izvori u SAD postavljali pitanje legalnosti tog odvajanja. Radi li se tu o projugoslavenskoj propagandi ili je ta secesija doista bila nelegalna?

I. B.: Glas naroda vrhovni je zakon. Kad je Jefferson pisao Deklaraciju nezavisnoti, tvrdio je kako ima trenutaka kad "za jedan narod postaje nuzno da razrijesi politicke spone sto su ga povezivale s drugim narodom". Tvrdio je da su Amerikanci ovlasteni na taj korak "po Zakonima Prirode i Boga Prirode". Tvrdio je da vlast zadobiva "svoju pravednu moc pristankom svojih podanika". Rijecju, zagovarao je prirodno pravo. Danas je to, mogli bismo reci, pravo nacija na samoodredenje. Podsjetio bih jugoslavenske legaliste da je Hrvatska drzava starija od Jugoslavije za jedanaest stoljeca, te da u Ustavu SR Hrvatske iz 1974. izrijekom stoji da je Hrvatski narod "uspostavio svoju drzavu -Socijalisticku republiku Hrvatsku ... na temelju prava na samoodredenje, ukljucujuci pravo na otcjepljenje i udruzivanje s drugim narodima.

B. J.: Postoji vise teorija zasto je doslo do rata u Hrvatskoj i Bosni i.Hercegovini. Jedno od tih misljenja nedavno je izrazio drzavni sekretar SAD Warren Christopher. Rekao je da je "prerano" priznanje Hrvatske i Bosne i Hercegovine doprinijelo zapocinjanju danasnjeg sukoba. Drugi tvrde da je greska bila upravo u otezanju s tim priznanjem. Sto vi mislite?

I. B.: Warren Christopher bi trebao biti upuceniji, no on to ocito nije. Rat je zapoceo zato sto se Miloseviceva Srbija htjela domoci onih krajeva Hrvatske i Bosne i Hercegovine koje Velikosrbi smatraju dijelom srpskog nacionalnog prostora. To je stvarni i temelini uzrok rata. Ustvari, u casu kad je Evropska zajednica priznala Hrvatsku, Srbija je vec zauzela trecinu Hrvatskog teritorija. Vukovar je tada vec bio hrpa rusevina. Toliko o ulozi priznanja u zapocinjanju danasnjeg sukoba. Protivnici priznanja vjerovatno bi se slozili s vecinom recenog, ali bi potom nastavili s tvrdnjama da je priznanje Bosne i Hercegovine ucinilo sukob neizbjeznim. Ako time zele reci da je Srbija bila nepopustljiva u neprihvacanju bosanske nezavisnosti potpuno su u pravu. No, ne znaci li to svaljivati krivnju na zrtvu? Zasto je sama hodala nocu kraj parka? Da je bila ostala kod kuce, ne bi je silovali. Isto tako,
da je Izetbegovic kapitulirao pred Milosevicem i pristao na to da Bosna i Hercegovina ostane u krnjoj Jugoslaviji pod srpskom dominacijom, nista se od svega ovog ne bi dogodilo. "Grijeh" Bosne je njena "nerazumna" zelja za slobodom i nezavisnoscu.

B. J.: Mislite li da su izjave bivseg drzavnog sekretara Bakera u Beogradu 1991. godine, kako valja poduzeti sve da se Jugoslavija odrzi, obrabrile JNA i beogradsko rokovodstvo da napadnu Sloveniju, Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu? Da li je Baker doista bio genije u vanjskoj politici, kako su ga mediji znali prikazivati, ili je on upropastio priliku da se komunistickim zemljama pomogne u razvoju demokracije?

I. B.: Bakerove izjave imale su presudnu ulogu u ohrabrivanju srbijanske agresije. Ustvari, od lipnja 1991. SAI) nisu imale odredenu politiku prema Jugoslaviji barem za iducih sest mjeseci. Baker genije? Mislim da je bio mediokritet, potpuno neskolovan u evropskoj politici, da ne govorimo o Balkanu. Sljepoca i tvrdoglavost Bushova i Bakerova tima bit ce predmet mnogih studija. Ja vjerujem da su njihove pogreske ne samo prouzrocile danasnju tragediju u Bosni i Hercegovini nego su, po svoj prilici,

odgovorne za posvemasnju destabilizaciju postkomunistickog svijeta, cije se posljedice jos uvijek ne mogu predvidjeti. Ne bih tu iskljucio ni mogucnost izbijanja medunarodnih sukoba.

B. J.: Cini se da rastu zahtjevi za prihvacanjem Hrvatske kao clana svjetske zajednice, ali da se to ostvaruje presporo. Kakvu buducnost vidite za Hrvatsku u svietskoj zajednici?

I. B.: Zahtjevi vjerojatno rastu u Hrvatskoj, zato sto ni jedan odgovorni Hrvat ne zeli da Hrvatska zivi u izolaciji, odvojeno od svjetske zajednice. Moje je misljenje da Hrvatska mora teziti clanstvu u Evropskoj zajednici i NATO-u, a to je upravo cilj susjednih istocnoevropskih drzava poput Poljske i Madzarske, s kojima Hrvatska ima mnogo toga zajednickog. To se, medutim, ne moze postici s danasnjim politickim rukovodstvom u Hrvatskoj, koje je, u usporedbi s Poljskom, Madzarskom, pa cak i Slovenijom, vrlo malo ucinilo na promicanju trzisne ekonomije, slobodnih demokratskih ustanova i odgovorne vanjske politike. Jer, dokle god Hrvatska bude u raskoraku s Evropom, dokle god se
eropski politicki model bude u Elrvatskoj dovodio u pitanje, nasa domovina ce ostati izolirana, nazadna i izlozena povijesnim preokretima, ukllucujuci tu i razne oblike diktature.

B. J.: Mnogo je rasprava u vezi s odnosom danasnje Hrvatske vlasti prema privatizaciji u industriji, denacionalizaciji, rastu demokratskih ustanova, slobodi stampe i elektronskih medija, itd. Mislite li da je vlast ucinila sve sto je mogla u tim vaznim i osjetljivim podruciima, ili pak da bi mogla uciniti vise?

I. B.: Ja mislim da Hrvatska vlast oklijeva u svim ovim, iznimno vaznim, pitanjima. Hrvatska jos uvijek nema ni zakone o vlasnistvu ni zapadnjacki porezni sustav; denacionalizacija se provodi puzevim korakom; drzavno vlasnistvo i prateta korupcija cvatu; Sabor je tek statist u politickom sustavu kojim dominira autokratski predsjednik; pravosudni sustav stranacki je pristran kao i pod komunistima, i brojni su primjeri nepravednih osuda, favoritizma i posebnih povlastica; elektronski su mediji pod gotovo potpunim nadzorom, bas kao i vecina dnevnog tiska. Rijecju, stanje Hrvatske demokracije vrlo je lose. Propustena je povijesna sansa da se, nakon visestranackih izbora 1990. izgradi istinski demokratski sustav. Stvari se jos nisu vratile na onaj stupanj neslobode koja je vladala pod komunistima, no ako se smjesta ne poduzmu korektivne mjere, nema nikakvih institucionalnih jamstava da se takva siroka ogranicenja nece ponovo uvesti. Ogranicenja sto ih provodi danasnja vlast vise su nametnuta sama od sebe i pragmaticna nego institucionalna. Vlast je malo sto uradila na promicanju demokratskog obrazovanja. Zagrebacko je sveuciliste, na primjer, pod strogom paskom poslusnog rektora, koji nista nije ucinio na provodenju reforme. Mogli bismo tako ici unedogled. Sve je to doista tuzno. Destruktivne snage bez trunka imaginacije potkresale su Hrvatskoj krila prije no sto je i uspjela poletjeti. Svatko od nas mora raditi dvostruko vise kako bismo zacijelili rane sto smo ih sami sebi zadali. Nema napretka bez demokracije.

B. J.: u kakvom ste odnosu s danasnjom Hrvatskom vlasti i, posebno, s predsjednikom Tudmanom?

I. B.: Ni u kakvom.

B. J.: Pokusaj Hrvatske vlasti da otvori Maslenicki most, vitalnu sponu s dalmatinskom obalom, te osuda koja je potom uslijedila od strane UN i EZ,

pokazuju da UNPROFOR ne moze ili ne zeli ispuniti svoj mandat. Mnogi se sada pitaju da li ce Hrvatski teritorij sto su ga okupirali pobunjeni Srbi biti uopce vracen pod punu i stvarnu kontrolu Hrvatskih vlasti, i hoce li ljudima koji su bili istjerani s okupiranih podrucja biti ikad dopusteno
da se tamo vrate ako se ne poduzme vojna akcija. Mislite li da je UNPROFOR bio pozitivan za Hrvatsku? Moze li UNPROFOR ispuniti svoj mandat, ili UN ustvari ucvrscuju srpska osvajanja? Da li ce biti potrebna vojna akcija?

I. B.: UNPROFOR nije nikad ni kanio stititi Hrvatske interese u okupiranim podrucjima. Niti su UN pokusale da barem osvjetlaju svoju sliku u Hrvatskoj, jos manje da pomognu Hrvatima u potrazivanju njihovih prava u takozvanoj Kralini. Jedina pozitivna strana izvornog Vanceova plana je to sto je Hrvatska dobila na vremenu koje se, nadam se, dobro iskoristilo, kao i to sto su se na taj nacin utisali prigovori medunarodnom priznanju u nekim zemljama. Nazalost, o pitanju UNPROFOR-ovih zona ne moze se raspravliati odvojeno od politike Hrvatske u Bosni i Hercegovini. Podrska Zagreba paradrzavi Herceg-Bosni ozakonjuje Milosevicevu paradrzavu Krajinu. Ako ne dode do promjena u Hrvatskoj politici prema Bosni, tesko je vidjeti kako, u tom slucaju, Hrvatska moze ocekivati povrat svojih okupiranih podrucja. Posebno kad imamo u vidu da Hrvatska nema vojne snage da to sama ucini. Stovise, medunarodna izolacija Hrvatske kao i cinjenica da Hrvatska nije postala demokraticnija i okrenula se trzisnoj privredi, predstavljat ce prepreku cak i za ono malo simpatija koje bi vojna akcija Zagreba protiv krajinskih Srba mogla izmamiti. Kako vidite, nema nacina da se bilo koje pitanje promatra odvojeno u ovom sukobu. Sva pitanja su medusobno povezana.

B. J.: Ocigledno je da ce se mnogi etnicki Srbi odluciti na ostanak u Hrvatskoj. Kakvu buducnost vidite u odnosima izmedu tih Srba i Hrvata?

I. B.: To ce ovisiti o brojnim okolnostima. Danasnji je rat stvorio velike prepreke normalnim odnosima izmedu Srba i Hrvata. Tesko je zaboraviti zlocine sto su ih Srbi pocinili u Vukovaru, Dubrovniku, Zadru, zapravo po cijeloj Hrvatskoj i Bosni. I pored toga, nerealno je ocekivati da ce svi Srbi iseliti iz Hrvatske iako ih ekstremisti poput samoprognanog mitropolita Jovana tjeraju da upravo to ucine - drugim rijecima, da se presele u UNPROFOR zone. Unatoc svemu, bit ce Srba koji ce u Hrvatskoj vidjeti svoju jedinu domovinu, i upravo se potrebe tih Srba moraju uzeti u obzir. Na koji nacin? Prije svega tako da se na njih ne gleda kao na teret, vec kao na bogatstvo Hrvatske. Hrvati moraju poticati sve one institucionalne, pravne i moralne norme koje ce dopustiti nesmetan razvoj nasim srpskim sugradanima. Posebno ovdje naglasavam termin "gradanin", zato sto bez jasnog i nedvosmislenog postovanja i promicanja prava svih gradana Hrvatske nece nikad biti unutarnje stabilnosti, a Hrvatska ce ostati nemirna zemlja, na udaru iredentistickih planova srbijanskih voda.

B. J.: Hrvatska i Srbija morat ce jednom poceti saobracati jedna s drugom zbog raznih stvari: primjerice, zbog ugovora, sporova, moguce trgovine, kao i pitanja od interesa za cijelo podrucje. Kakva su vasa predvidanja o buducnosti takrih odnosa?

I. B.: Sve zavisi od toga da li ce vlast u Beogradu odustati od teritorijalnih pretenzija prema Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, zapravo prema svim onim podrucjima u kojima se srbijanski nadzor oslanja na silu. Mogu vidjeti relativno beskonfliktni odnos s demokratskom Srbijom koja se odrekla ekspanzionistickih teznji. No, sve dok Srbiju vode iredentisticke ambicije, izgledi za miroljubive odnose vrlo su mali. Postoje dvije vrste granica izmedu neprijatelja koji su vodili ratove: dobrosusjedska granica izmedu Francuske i Njemacke, te napeta i tek naizgled mirna granica izmedu Irana i Iraka.

Demokracije cine granice prijateljskima. Granice medu diktaturama obiljezene su bodljikavom zicom i neprijateljstvom.

B. J.: Jedno od posebno zabrinjavajucih pitanja nedavni je raspad muslimanskoHrvatskog saveznistva u Bosni i Hercegovini. Zasto se danas Hrvati i Muslimani bore jedni protiv drugih? Tko stoji iza tih sukoba, i komu takvi sukobi mogu koristiti?

I. B.: Sukob izmedu Hrvata i Muslimana potpuno je izvjestacen i sasvim suprotan interesima i jednih i drugih. On pomaze samo Milosevicu, Karadzicu i njihovim minjonima. Kako je sve pocelo? Ima jakih dokaza da Hrvatska vlast vidi podjelu Bosne kao nuzan preduvjet trajnog mira sa Srbijom. Sukladno tomu, HVO je stala primjenjivati plan Vance-Owen kako bi ozakonila Hrvatsku kontrolu nad "Hrvatskim kantonima" u Bosni. U praksi se to ocitovalo kao stavljanje jedinica bosanske vojske pod Hrvatsko zapovjednistvo, potiskivanje sluzbenih simbola bosanske drzave, uvodenje iskljucivo hrvatskih obiljezja, itd - rjecju, ponasanje kao da bosanska drzava uopte ne pustoji. Muslimani, pa cak i Hrvati lojalni Bosni i Hercegovini nisu, naravno, mogli to prihvatiti. Neslaganja su dovela do incidenata i opstrukcija (zapljena posiljki s oruzjem namijenjim bosanskoj vojsci od strane HVO-a, pljacka humanitarne pomoci Sarajevu), pa cak i do otvorene suradnje sa Srbima. Posljedica svega bio je oruzani sukob. I Hrvati i Muslimani usvojili su lekcije Miloseviceve skole politickog ponasanja. I jedni i drugi "ciste" podrucja pod svojim nadzorom od "strane" populacije, iako su obje skupine stoljecima zivjele jedna kraj druge u miru. To je strasna tragedija, to je veliki zlocin. Potpuno podrzavam izjave kardinala Kuharica, nadbiskupa Puljica i franjevackog provincijala Andelovica, koji su osudili sve odgovorne za tu tragediju.

B. J.: Kakvu su ulogu u tim dogadaiima igrali HVO, Mate Boban i predsjednici Tudman i Izetbegovic?

I. B.: Cini mi se da je glavni krivac Tudman. On cak nije ni pokusao prikriti svoju namjeru da podijeli Bosnu s Milosevicem. On se izravno uplice u poslove prijateljske drzave koja je, stovise, zrtva istog onog agresora koji je opustosio Hrvatsku. HVO se moze braniti kao legitimni predstavnik Hrvatske samoobrane u Bosni, niposto kao vojna sila paradrzave Herceg-Bosne. U casu kad su se odlucili za odvojenu drzavu HVO i Boban navijestili su rat zakonitim ustanovama bosanske drzave. Boban je, povrh svega, jedan od najvecih ratnih profitera i zagovornik Hrvatske iskljucivosti, prisutne medu hercegovackim Hrvatima, koja je nanijela veliku stetu, ne samo interesima Hrvata u srednjoj Bosni nego i opcim Hrvatskim interesima. Smatram ga odgovornim za antimuslimanske zlocine, za koncentracione logore i etnicko ciscenje. Krajnja odgovornost, medutim, lezi na Tudmanu i Susku, arhitektima Hrvatske politike u Bosni. Pogubne posljedice njihove ludosti postaju sve jasnije cak i neupucenima.

Sto se Izetbegovica tice, mislim doduse da su njegove namjere u cjelini bile casne, ali da se kao politicar pokazao krajnje neodlucnim. Cini se da je nesposoban obuzdati bijes muslimanskih vojnih zapoviednika, odgovornih za strasne zlocine nad Hrvatima.

Na kraju, ne smijemo zaboraviti ni ulogu koju su u svemu odigrali zapadni vode i UN. Njihova kolebljivost i pomirljivost pred srpskim zlocinima samo je potakla sebicnost i ekstremizam kod Hrvata i Muslimana. Zapadni politicari jos uvijek imaju nacina da zaustave krvoprolice. Njihova je odgovornost stoga najveca.

B. J.: Muslimani su cesto citirali Vase rijeci komentirajuci sadasnje stanje u Bosni i Hercegovini. U kakvom ste odnosu s danasnjim rukovodstvom Bosne i Hercegovine?

I. B.: Nisam ni u kakvom odnosu s bosansko-hercegovackim rukovodstvom.

B. J.: Zalazete li se za nezavisnu i jedinstvenu Bosnu i Hercegovinu?

I. B.: Da, besrezervno. Stovise, uvjeren sam da bitka za Bosnu nije izgubljena. Bosna ce prezivjeti, bas kao sto je prezivjela i sve protekle vjekove.

B. J.: Velik dio profesionalnog zivota posvetili ste proucavanju Hrvatske i drugih bivsih jugoslavenskih republika. Kakvu buducnost predvidate?

I. B.: Mnogo toga zavisi od sudbine sadasnjeg srbijanskog rezima. Milosevic je glavai krivac za danasnji rat. Njegov odlazak mogao bi oznaciti povratak Srbije nacelima i normama medunarodne zajednice. Mnogo toga takoder zavisi od jacanja demokratskih procesa u Hrvatskoj i, zasto to poreci, od sposobnosti Hrvata da usmjere Tudmana. Tudman mora ili promijeniti svoje ponasanje ili otici. Hrvatskom ne moze upravljati novi Tito, koji uopce ne mari za potrebe naroda, ali je itekako osjetljiv kad se radi o njegovoj vlastitoj slici i vlastitim udobnostima. Medunarodna zajednica mora ustrajati na nezavisnosti svih saveznih jedinica bivse Jugoslavije u njihovim predratnim granicama. Obratite paznju: saveznih jedinica, ne republika. Jednostavno, zagovaram nezavisnost Kosova i Vojvodine. Nista od toga nece se dogoditi prije no sto protuvelikosrpske opcije prevladaju u Srbiji. Dotad jos moze proteci puno vremena. Napokon, obnova Jugoslavije nije vjerovatna, no ona ostaje kao mogucuost sve dotle dok nestabilnost caruje postjugoslavenskom scenom. Neuspjesi Hrvatske drzavne politike mogu samo pomoci ozivljavanju jugoslavenstva. Demokratska Hrvatska jedina je sigurna prepreka ponovnom zapadanju u neku novu verziju jugoslavenske barustine. U protivnom ce slucaju rastiuvjerenje da su stvari bile bolje pod Titom.

B. J.: Koji su trenutni zadaci Hrvatske dijaspore?

I. B.: Hrvati koji zive vani, posebice americki i kanadski Hrvati, moraju igrati istu ulogu kao i u vrijeme komunizma. Oni ne smiju podleci laskanjima rezima. Ne smiju se zanositi zvucima nostalgije koje nam iz Zagreba donose jeftine operete i sumnjivi folklor. Ne smiju padati na brzoplete planove za prikupljanje novca koji se smisljaju u Zagrebu. Ne smiju se podvrgnuti autocenzuri kad je rijec o njihovim istinskim osjecajima o razvoju dogadaja u Hrvatskoj. Ne smiju vjerovati u besmislice koje svakodnevno pristizu iz Zagreba, i po kojima emigracija treba ostati po strani politickih zbivanja u Hrvatskoj. Dijaspora nije sveta krava, ali isto tako nije ni krava muzara. Ona ne smije dopustiti da je svedu na politicki nevaznu grupu, ili da njom manipuliraju beskrupulozni rezimski poduzetnici koji, u posljednje vrijeme, organiziraju lazne skupstine predstavnika dijaspore, a da pritom ne pokusavaju odrzati ni privid demokratskog odabira doticnih predstavnika. Hrvati su stekli ogromno iskustvo u demokraciji i trzisnom gospodarstvu tijekom dugotrainog boravka u tudini. To iskustvo se mora iskoristiti, ali uvijek u slobodnoj konkurenciji, bez stranackih sigurnosnih mreza koje stite jedino slabice bez kicme i bez vlastitog stava.

Potpuno podrzavam sve pokusaje promicanja jedinstva Hrvata u diaspori, ali se zestoko odupirem uplitanju raznoraznih politickih komesara u nase poslove. Hrvatsko jedinstvo moze se temeljiti jedino na radu i iskrenoj razmjeni ideja. Jedinstvo se, na primjer, ne promice kad me se izlaze javnoj cenzuri, a to mi se ove godine dogodilo u tri navrata.

Porucio bih mojim sunarodnjacima da se sami upute u sva pitanja nase proslosti i nase sadasnjosti, da proucavaju i promisljaju argumente svih strana u javnoj raspravi te, iznad svega, da prosuduju po vlastitom razumu. Istina je uvijek gola.

HRVATSKA JE KLJUC

(Integralni tekst clanka za tjednik The New Republic, Washington, 25. Iistopada 1993.)

Hrvatska je zaboravljeno bojiste bivse Jugoslavije. Bosanske grozote izbrisale su sjecanje na 1991., kad su Vukovar i Dubrovnik zatitrali na samodopadnim ekranima zapadnjacke pozornosti,premda mnogo manje nametljivo od Sarajeva i Srebrenice godinu dana kasnije. Potom je doslo priznanje Hrvatske (u paketu sa Slovenijom), i izvorni Vanceov plan koji je trebalo da pruzi "castan izlaz" JNA iz tzv. Krajine, imena koje je Srbija nametnula trecini okupirane Hrvatske. Jednom pristigli "mirodrsci" OUN naprosto su posluzili kao paravan za prve primjere etnickog ciscenja Hrvata i drugih nesrpskih naroda, prakse koja se bez prekida ponavlja sve do danas. Nespretni i lose tempirani pokusali Hrvatske da ponovo otvori pitanje srpske okupacije, na primier u mlakoj vojnoj operaciji protiv Srba na Maslenici i Peruci prosle zime, izlozili su vlast u Zagrebu nizu zapadnih osuda. Vecina zapadnih vlada kritizirala je hrvatske akcije, a rezolucija Vijeca sigurnosti zatrazila je povlacenje hrvatskih trupa. Polusluzbeni hrvatski stav je da Zapad kaznjava Hrvatsku zbog propasti Jugoslavije. Mozda. Trazenje zrtvenog jarca i licemjerje su konvertibilna moneta u danasojem balkanskom sukobu. No, sigurnije objasnjenje za nesimpatije Zapada prema Hrvatskoj treba traziti u poraznoj politici hrvatskog predsjednika Franje Tudmana, ciji su pokusali da poistovjeti Hrvatsku i sebe uspjeli vise nego sto je to uopce mogao u masti zamisliti, no uglavnom na stetu njegove zemlje.

Masta je kreativna sposobnost u kojoj Tudman do krajnosti oskudijeva. Na vlast je dosao u travnju 1990. na krilima hrvatske pobune protiv Milosevicevih nacionalistickih provokacija, dobro osjetivsi snaznu maticu hrvatskog razocaranja u komunizam i Jugoslaviju koje je tiho raslo sve tamo od 1971., ako ne vec i od ranije. Od samog pocetka njegova je vladavina bila autokratska (ustav iz 1990. dao mu je posvemasnju kontrolu nad vladom i saborom), a njegova strategija kompromizerska. Posebno je vazno uociti da je Tudman bio uvjeren u mogucnost sveobuhvatnog hrvatsko-srpskog sporazuma: da ce Milosevic pustiti Hrvatsku bez prigovora, pod uvjetom da ga Tudman ne sprecava drugdje, posebno na Kosovu, u Vojvodini i Crnoj Gori, i pod uvjetom da se postigne sporazum o podjeli Bosne izmedu Hrvatske i Srbije. Nije stoga tesko objasniti kako je to Milosevic, koji je hrvatskog predsjednika daleko nadmasio u prepredenosti i puskama, i potukao ga u samovladu I nedosljednosti, povukao Tudmana za nos. Milosevic nikad ne bi pocinio toliko stete da je hrvatsko vodstvo provodilo drugaciju strategiju. No, umjesto da trazi savetnike, Tudman je pocinio tri ocite greske. Prvo, pokusao je odteretiti Hrvatsku od svake povezanosti s protumilosevicevskom koalicijom. Nade kosovskih Albanaca, Crnogoraca i raznih manjina, medu kojima treba posebno istaknuti bosansko muslimansku manjinu na Sandzaku, ubrzo su ugasle zbog Tudamanova povladivanja srbijanskim pretenzijama. Drugo, unatoc svojoj odlucnoj retorici, Tudman je ucinio malo da Hrvatsku pripremi za napad JNA i dobro naoruzanih srpskih paravojnih jedinica. Tudman je grmio, s prackom u ruci. Stovise, postoje ozbiljni dokazi da je odbacio mogucnost utesca JNA u ratu protiv Hrvatske na strani Milosevica. Trece, i nalpogubnije, on je potajno pristao na podjelu Bosne i Hercegovine sa Srbijom. Zajednicka vodilja u Tudmanovu kompendiju gresaka bilo je naivno vjerovanje da je Milosevica moguce umiriti. Zaista, moze se reci da je Milosevic postupno smanjivao svoje ambicije. Njegov izvorni cilj 1987. godine bio je da preuzme vodstvo nad cijelom Jugoslavijom i recentralizira zemlju ukinucem Titova saveznog ustava. Kasnije, 1990. godine, on je napustio ideju da pod svaku cijenu zadrzi Sloveniju. Jos kasnije, tijekom 1992., pomirio se s mogucuoscu postojanja oslabljene Hrvatske (bez podrucja pod srpskom okupacijom) i umeksane Makedonije. U najnovije

vrijeme, on je odustao i od ideje da zadrzi citavu Bosnu i Hercegovinu. Tudman je medutim bio u krisu kad je te pokrete tumacio kao ustupke.

Ustvari, Miloseviceva povlacenja samo su ojacala njegov osnovni plan prosirenja Srbije. Svako od tih povlacenja bilo je nametnuto snaznim otporom Hrvata, Slovenaca, Makedonaca i Muslimana. Nije potrebno naglasavati da stupanj pojedinacnih otpora i Miloseviceva spremnost na ustupke nisu bili uvijek jednaki. Muslimani su bili izlozeni najvecim brutalnostima. Milosevic ce zacijelo zadati jos bolnije udarce kako bi se odrzao na Kosovu i u Crnoj Gori, gdje ce se njegova vlast prije ili kasnije dovesti u pitanje. No, krajnje je nerealisticno pretpostaviti, kao sto to Tudman ocigledno cini, da ce Milosevic pristati na povlacenje iz Hrvatske u zamjenu za hrvatski pristanak na Milosevicevu otimacinu u Bosni. Milosevicevi ciljevi promicu se kad god se njegov jedinstveni plan stvaranja etnicki ciste srbijanske drzave pogresno shvati kao ideoloski neutralno mesetarenje.

Tudman je upao u Milosevicevu zamku i na drugi nacin. Medunarodna zajednica priznala je brutalnost srpske agresije u Bosni, no njeno negodovanje je bilo vece od spremnosti da intervenira u korist Bosne. Odatle razlicite sheme a la Vance-Owen & Owen-Stoltenberg, koje stvaraju privid pravicnosti, a ustvari pomazu Milosevicevim pokusajima legitimiranja podjele Bosne i, shodno tomu, prava Srbije da zadrzi teritorije koje je zauzela, pod krinkom paradrzave Republike Srpske. Nista od toga ne bi uspjelo da je Hrvatska stala uz bosansko-hercegovacku vlast. Umjesto toga, Tudman je barem tamo od 1990. stao promicati podjelu Bosne, a 1992. uspostavio vlastitu paradrzavu HercegBosnu, sto je uvelike olaksalo Milosevicev posao. Ironija je u tomu da vise od dvije trecine bosanskohercegovackih Hrvata zivi izvan tzv. Herceg-Bosne. Strahota se pak sastoji u tomu da ih je Tudman dragovoljno zrtvovao, i da od njih ocekuje da se povuku sa svojih vjekovnih ognjista u srednjoj Bosni, samo da bi ucvrstio svoj sporazum s Milosevicem i njegovo medunarodno ozakonjenje u shemi Owen-Stoltenberg. Ovo se ne bi dogodilo da se nisu stale proizvoditi lazne optuzbe protiv Muslimana, i da nisu zapocele protumuslimanske brutalnosti, cime je ostecena dugotrajna hrvatskomuslimanska suradnja. Kad su Muslimani digli oruzje na Hrvate, i pocinili vlastite brutalnosti, krug se naprosto zatvorio. Zrtve Miloseviceve agresije na kraju su preuzele njegove obrasce ponasanja. Medunarodna zajednica dobila je jos jedan izgovor za pasivnost. A Milosevic je dobio nepredvideno razrjesenje kao tek jedan od mnogih nepocudnih voda. Dobio je jos jednu prednost. Ako se Bosna i Hercegovina moze podijeliti, i to uz pristanak Zapada, sto moze sprijeciti podjelu Hrvatske i zakonjenje Miloseviceve paradrzave Krajine? Hrvatska je javnost pripremljena na ideju o provizornom polozaju UNPROFOR zona - na ideju da ce OUN ubrzo obnoviti suverenost Hrvatske nad njenim unutarujim rubom okupiranim od Srba. Takvo sto ne cini se vjerojatnim u svjetlu onoga sto se dogodilo u Bosni - ovog puta ne samo s Tudmanovim pristankom, nego i uz svesrdnu pomoc. Tudman kao da jos uvijek nije svjestan Miloseviceve zamke u koju je upao. Njegova kratkovidnost odupire se racionalnom objasnjenju. Zbunjene vanjske promatrace treba podsjetiti da Tudman upravlja administracijom u "Bim i Bum" stilu. Nakon tri i po godine na vlasti vec je na sedmom ministru vaniskih poslova. Nezdrava atmosfera kamarile, koja prozima zagrebacke vrhove i samo uvecava Tudmanovu izolaciju, iskljucivo je posljedica Tudmanove solipsistiske vladavine. U takvoj atmosferi nijedna kritika nije dobrodosla. Odatle cvrsta kontrola nad elektronskim medijima i vecinom dnevnog tiska.

Odgovornost Zapada za takav slijed dogadaja je nesumalivo velika. Ne samo da je prepustanje Bosne (i Hrvatske) svojoj sudbini natjeralo Tudmana da trazi vlastite tunele za izlaz iz srpskih klijesta - zanemarivanjem legitimne obrane Hrvatske tijekom 1991. godine takoder su bila otvorena vrata Tudmanovim protuzapadnim insinuacijama.

Danasnji je stav Zagreba da moralno isprazni Zapad nema pravo propovijedati Hrvatskoj. Hrvatska oporba ima velikih poteskoca u odupiranju tom stavu koji odise izolacilom i razocaranjem. Ipak, prema trenutnim istrazivanjima javnog mnijenja, oporbene stranke, poglavito HSLS, HSS, HNS i HSP, imaju zajedno podrsku skoro polovice izbornog tijela, dok Tudmanova HDZ u ovom casu uziva podrsku manje od cetvrtine hrvatskih glasaca. Stovise, nesuglasja se pojavljuju u samoj Tudmanovoj stranci, cije umjereno krilo zasad izbjegava otvoreni sukob s Tudmanom kako bi se moglo usredotociti na integralne nacionaliste u stranci, koji su izravno odgovorni za bosansku avanturu i koji poticu nostalgiju za ustaskim rezimom.

Unatoc svim ovim dogadajima, koji sami po sebi govore o Tudmanovu neuspjehu, i koji su samo jos vidljiviji zbog losih gospodarskih uvjeta, visoke inflacije, korupcije i zlouporabe vlasti, Tudman nije dozivio izravni izazov koalicije oporbenih snaga. Osim zajednickog srpanjskog hrvatskomuslimanskog protesta u Zagrebu i obecanja sindikata da ce ostro nastupiti ove jeseni, njegova je politika izazvala tek mlake napade dijela tiska i saborskih zastupnika. Promjene su mozda ipak na pomolu. Premda oporba ne dobiva dovoljnu podrsku Zapada, slutnja o prijetecoj opasnosti i izolaciji Hrvatske tjera je na radikalaiji pristup. Grupa oporbenih stranaka vec je osudila Tudmanovu bosansku politiku, ukljucujuci i sluzbeno proglasenje paradrzave Herceg-Bosne 24. kolovoza. Postoji mogucnost da ce hadezeovski parni valjak u saborskom postupku natjerati vec ionako frustriranu oporbu da istupi iz saborskih klupa. To bi onemogucilo Tudmana u njegovim pokusajima da se predstavi kao primjerni demokrat, iako ne bi nuzno dovelo do zaokreta u drzavnoj politici. Osim toga, katolicka hijerarhija takoder se okrece protiv Tudmanove bosanske politike. Nadbiskup vrhbosanski i provincijal franjevacke bosanske provincije sustavno se opiru dobrovoljnom etnickom ciscenju Hrvata iz srednje Bosne i zagovaraju suzivot svih naroda u Bosni.

Ostri zaokret u hrvatskoj politici prema Bosni i Hercegovini i njena ubrzana demokratizacija imali bi znacajne posljedice po razrjesenje bosanske krize i sireg balkanskog sukoba. Odgovorna Hrvatska koja odbacuje sve teritorijalne ambicije prema Bosni, ali odlucno zastupa demokratska prava svih njenih nacionainih skupina, lako ce naci zajednicki jezik s bosanskim Muslimanima. Stovise, na toj ce osnovi moci privuci neiredentisticke Srbe za nacionalno pluralistisku viziju buducnosti Hrvatske. Zajedno, Hrvatska i Bosna mogle bi poraziti Miloseviceve bosanske trabante. Milosevic bi time bio oslabljen i, na taj nacin, manje sposoban da svjetsku zajednicu suocava s novim izazovima.

Takav zaokret nije nerealan. Pozivi na Tudmanovu ostavku povecavaju mogucnost izgradivanja zajednickog oporbenog stava. Potrebno je stvoriti koaliciju umjerenih stranaka, ukljucujuci umjereno krilo HDZ-a, potpomognutu Crkvom i liberalnom inteligencijom, koja ce izaci s programom za prelaznu vladu mira i pomirenja. Unatoc zaprekama i velikim ratnim nedacama, Hrvatska jos uvijek moze putem Slovenije koja, iako daleko od idealne zemlje, je jednako tako "normalna" kao Poljska ili Madzarska. Mnogo toga ovisi o zapadnoj podrsci hrvatskim demokratskim snagama. Mora se dokazati da one nude jedini put prema uspjehu - daleko od rata i zaostajanja. Hrvatska bi mogla drzati kljuc za mir u Bosni.

NOJEVI I DIMNA ZAVJESA

(Polemika s grupom tzv. "Croatian Anti-Defamation" projekta, 20. listopada 1993.)

Primio sam vasu poruku. Nije ugodna, ali nije neocekivana. Kao odgovor, htio bih naglasiti dvije stvari. Prva se odnosi na cinjenicno stanje, a druga je sustinske naravi.

(1) Razlog koji je, kako navodite, izazvao vasu intervenciju su moje navodne pogreske u cinjenicama i logici. Pri tomu uspijevate iskriviti moje izjave i izbjeci sustinu mojih argumenata. Tako, na primjer, razlikujete oruzani od neoruzanog otpora, ali svejedno tumacite moje stavove na nacin koji sluzi vasoj polemici. Potom tvrdite da bi vlada mira i pomirenja u Hrvatskoj nuzno bila pacifisticka prema Srbima. Vi ste zacijelo svjesni svih prepreka sto su hrvatske vlasti stavile na put snabdijevanju Bosne, no ipak ustrajete na tomu da je sustina stava Zagreba (vjerojatno i Gruda) prema Sarajevu bila pomoc. Vas je sofizam jasan u izjavama o dva tzv. mirovna plana, koja, po vasem misljenju, "nisu uspjela zato sto su ih bosanski Srbi odbacili i odbili da suraduju." Vi savrseno dobro znate da su ti planovi naisli na suprostavljanje bosanskih Muslimana, relativne vecine u BiH, te da je plan Owen-Stoltenberg jos uvijek operativan u tzv. mirovnom procesu. Pravite se da ne znate nista o biti oporbe koju katolicka hijerarhija iskazuje prema Bobanovoj politici, iako ste nesumnjivo upoznati s time da se nadbiskup Puljic i provincijal Andelovic suprotstavljaju dobrovoljnom etnickom ciscenju Hrvata iz srednje Bosne. Napokon, potpuno previdate stvarni razlog mog clanka, a to je istinska briga da je Hrvatska tesko ostecena Tudmanovom bosanskom politikom, koja samo doprinosi izolaciji Hrvatske, njenoj mogucoj podjeli, pa cak i mogucem gubitku nacionalne nezavisnosti. To je vas prilog jasnoci, otvorenoj raspravi i postenju.

(2) Stvarni razlog za vasu intervenciju je policijska kontrola nad kritikom i zelja da se stvori dimna zavjesa (moglo bi se reci "dim") koja ce zamagliti uzroke i posljedice Tudmanove katastrofalne politike u Bosni i Hercegovini. U privatnom dijelu vase poslanice vi tvrdite da "hrvatski predsjednik zasluzuje kritiku". Bilo bi vazno cuti zasto tako mislite. Ili je to mozda tek pobozna misao kojom zabasurujute svoj rad organizirane policije duha? Koliko je meni poznato, nitko medu vama nije nikada javno kritizirao Tudmana. Koliko je meni poznato, Vito Miles Raguz jos uvijek radi za Matu Bobana.

U privatnom dijelu vase poslanice tvrdite da je kritiku Tudmana "najbolje prenositi kroz politicki proces u Hrvatskoj, a ne nuzno u inostranim sredstvima priopcavanja; posebno ne u onima koja zedaju za svakom kritikom Hrvatske i Hrvata." Tri su stvari krive s tim malim sofizmom: (1) Vi znate sustinu politickog procesa u Hrvatskoj. Vi znate da se vodeca oporbena stranka prije dva tjedna osjetila pozvanom napustiti Sabor zato sto su njezini prijedlezi o sredstvima priopcavanja bili rutinski iskljuceni iz saborske rasprave. Vi znate pricu o Danasu i Slobodnoj Dalmaciji. Vi znate kako se rezimski tisak u Hrvatskoj odnosi prema Bancu i njemu slicnima. Ako ne znate, pogledajte Danas od 12. listopada. Brzo cete nauciti da "politicki proces u Hrvatskoj" kritiku Tudmana smatra izdajom i neprijateliskom djelatonoscu pokrenutom od stranih obavjestajuih sluzbi - bas kao u zlatnim danima marsala Tita. Pravi kriticari Tudmana bili bi doista ludi kad bi svoju kritiku ogranicili na prostor koji Tudman kontrolira. Osim toga, postoji samo jedna istina: ne ona za domacu uporabu, i ona druga za izvoz. (2) Vi pretpostavljate da je "The New Republic" na neki nacin antihrvatski tjednik. Istina je drukcija. S izuzetkom Kaplanova clanka koji vi ovdje zloupotrebljavate, "The New Republic" davala je dosljednu podrsku intervenciji protiv Srbije i njenih agenata. Urednik tog tjednika ne samo da je potpisnik Wohlstetterova pisma nego ga je u cijelosti tiskao. U pravu ste kad mislite da naslov i podnaslovi u mom clanku nisu moji - ja ih

sigurno ne bih predlozio - no to nikako ne opravdava vasu tvrdnju da "The New Republic" "zeda" za tim da naskodi Hrvatskoj. Vi pretpostavljate da je Tudman identican s Hrvatskom i Hrvatima. Po toj logici, tko god kritizira Tudmana nuzno je i antihrvat. To je Tudmanov stav o pluralizmu i raspravi. (3) Vase promicanje autocenzure takoder promice i ideju da u Hrvatskoj nema oporbe, da se svi mi slazemo s Tudmanom i Bobanom. Glavna tema mog clanka bila je pokazati americkim tvorcima javnog misljenja da to nije istina; da se moze biti hrvatski rodoljub a da se ne podrzava Tudmanova politika. To je upravo ono sto ni vi ni Tudman ne mozete prihvatiti. Njegov je nacin ocrniti me kao prikrivenog Jugoslavena, agenta stranih sila i farizeja. Vi niste toliko grubi. Vi jednostavno hinite iznenadenje zbog moje toboznje promjene stava. Ne bojte se. Za mene dosljednost ima veliku vrijednost. Tamo sam gdje sam uvijek i bio, u borbi za demokratsku Hrvatsku, bez sovinistickih zavaravanja, kontrole misljenja i moralnih ucjena.

Napokon, nisam ni u kakvom "osobnom obracunu" s Tudmanom. Ja sam hrvatski povjesnicar i oporbenjak, i uvjeren sam da danasnja politika u Hrvatskoj uvelike steti cjelovitosti, stabilnosti i dugorocnim perspektivama Hrvatske. Da sam htio stetiti Hrvatskoj, bezbrizno bih sjedio i ne radio nista, ili bih se mozda pridruzio onima poput vas, koji ocito misle da je nojeva metoda drzanja glave u pijesku najbolji nacin da se pomogne Hrvatskoj. Mnogo je ljudi koji su, bas kao i vi, uronili svoje glave u pijesak tijekom drugih hrvatskih katastrofa u dvadesetom stoljecu. Sto se mene tice, ja barem necu morati objasnjavati za dvadeset godina kako sam dospio u tako ponizavajuci polozaj koji nije pomogao ni mojoj zemlji ni njenim interesima.

Ovu polemiku napisao sam 20. listopada 1993. kao odgovor na napad grupe iz tzv. "Croatian Anti-Defamation" projekta, dakle projekta protiv klevetanja Hrvata koji sacinjavaju troje pravnika hrvatskog porijekla iz New Yorka i okolice, Zlatko Batistich, John Kraljic i Barbara Novosel, te V. Miles Ragaz, bivsi sluzbenik ambasade BiH pri OUN, bivsi sluzbenik predsjednika HZ Herceg-Bosne, a sada sluzbenik veleposlanstva Republike Hrvatske pri OUN. Ova samozvana grupa napala je moj clanak u casopisu The New Republic (v. prethodni clanak), te mi podarila tzv. Nagradu DIM ("D" za "defamatorv" /klevetnicke/, "I" za "inaccurate" /netocne/, i "M" za "misleading" /varave/ izjave), uz napomenu sto "dim" znaci na hrvatskom. Napadu je prethodila privatna poslanica u kojoj me "antidefamatori" tjese da "imaju najvece postovanje" za mene, da "hrvatski predsjednik zasluzuje kritiku", ali da je kritiku najbolje prenositi "kroz politicki proces u Hrvatskoj".

"DRHTAJ ZEMLJE I NA NASU STETU"

(Interview s Misom Jezernikom, Nova revija, Ljubljana, sijecanj 1994.)

MISO JEZERNIK: Kao srednjoskolac preselili ste u SAD. Kako ste dozivjeli prijelaz iz hrvatske, tj. srednjoevropske gimnazije, u americku "high school"? Ima li razlike u kvaliteti?

IVO BANAC: Ne, otisao sam u sestom razredu "osmoljetke", dakle poslije pokapanja predratne srednjoevropske gimnazije, no ipak sa spremom koja je bila zavidna za americke drzavne skole, u kojima, doduse, nisam ostao dugo. Roditelji su me brzo upisali u katolicke skole, po kvaliteti i disciplini onda zaatno iznad drzavnih, a zadnje cetiri godine srednje skole, ili, po americki "high school", proveo sam u isusovackoj gimnaziji Loyola u Manhattanu. Ona nije nista zaostajala za klasicnim evropskim gimnazijama. Ucilo se latinski, grcki, zive jezike, povijest, teologiju, matematiku, znanosti, povijest umjetnosti, a ne "social studies" i drugi buckuris. Vazno je znati da nisu sve americke skole iste. U Americi mozete tu i tamo naci konzenativnije prosvjetne obrasce nego u Evropi. Doduse, to je bilo pri kraju zlatnih pedesetih godina, kada je americko carstvo bilo u zenitu, a New York miran i uredan grad. Nekad bilo, sad se spominjalo ...

M. J.: Studij ste zavrsili na Sveucilistu Stanford, skoli svjetskoga glasa. Sto vas navelo da postanete povjesnicar?

I. B.: Mene je uvijek zanimala politika. Kako i ne bi! Odrastao sam u obitelji koju je politika unistila. Otac mi je pubjegao u SAD 1947. Djed, po majci, je umro u Lepoglavi pod tajanstvenim okolnostima (grob nikad nije pronaden) 1950. godine. Bio je pocasni britanski konzul u Dubrovniku, pa je osuden (dakako, od vojnog suda) kao obavjestajac "jedne strane zemlje", pogodite koje. Moje su najranije godine provedene u atmosferi straha i drustvenog ostracizma. Uvijek se na tisucu nacina vodilo racuna o tomu kako se vlasti odnose prema nasoj izopcenoj obitelji. Osluskivali su se znakovi vremena. Ja sam, naprimjer, jos u osnovnoj skoli citao "Vjesnik", "Politiku", pa i one listove koji su slovili kao nesto slobodniji primjerice "Republiku" i crkvenu "Blagovijest". Vise me je zanimalo drustvo starijih, nego mojih vrsnjaka. Kasnije, u SAD, otkrio sam emigrantsku publicistiku. Mnogo toga je postalo jasnije, premda ne sve. Onda sam otisao izvorima. Poceo sam citati sve sto sam mogao naci u bogatoj slavistickoj zbirci New York Public Library na 42.-oj ulici. Dakle, vec sam u gimnaziji na neki nacin bio povjesnicar. Stanford je dosao na kraju, jer je tada, s Vojom Vucinicem (Wayne S. Vucinich) i Ivom Ledererom, bio najbolji centar za povijest Juznih Slavena. Tamo sam upoznao i Jozu Tomasevica, po mom sudu sredisnjeg covjeka americke znanosti o Juznim Slavenima, koji je zivio u Palo Altu, a predavao u San Franciscu. U Hoovervoj instituciji bio je i Milorad Draskovic, vjerovatno najvazniji srpski povjesnicar nacionalisticke orijentacije u SAD. Ali, to je duga prica ...

M. J.: Vec ovlasan pogled na vasu bibliografiju otkriva da je Jugoslavija, a posebno Hrvatska, ostala vasa "velika ljubav". Zasto? Je li to u vezi s vasim prestiznim polozajem na Sveucilistu Yale?

I. B.: Jugoslavija kao drzava nikad nije bila moja "velika ljubav", i to zbog njenog rezima i trajnog sustava nacionalne neravnopravnosti. Karnalni odnos s Hrvatskom prepustam drugima. Ali, salu na stranu, kao Hrvat, uvijek sam osjecao posebnu odgovornost prema

svojoj domovini. Njeni su uspjesi i moji uspjesi. Upravo me zato beskrajno boli kad se Hrvati ponasaju na nacin nedostojan hrvatskog imena. Zato Hrvate nikad nisam idealizirao, niti sam u znanstvenom radu ikad izbjegavao postavljati najteza pitanja o ponasanju hrvatskih politickih ljudi. Isto se odnosi i na sve druge. Nastojim pisati problematiziranu i analiticku povijest, bez lakiranja i ideologizacije. Ima li to ikakve veze s mojim polozajem na Sveucilistu Yale? Nadam se da je tako.

M. J.: Studirali ste u vrijeme "studentskoga revolta". Kakvi su tada bili vasi pogledi, kakve reakcije, i kako danas gledate na tadasnja zbivanja?

I. B.: Mene uski studentski zahtjevi nikada nisu zanimali, pa ni razne gluposti pokreta "student power", itd. Medutim, rat u Vijetnamu izuzetno me je zanimao, a americku politiku u tom ratu smatrao sam tada, kao i sada, cisto imperijalistickom. Doduse, pod tim pojmom danas podrazumijevam nesto drugo, uglavnom blokovsku politiku, koja nije mnogo doprinijela borbi protiv stvarnih sovjetskih presizanja, na primjer u Cehoslovackoj 1968. Dakle, sudjelovao sam u americkom studentskom pokretu, dapace u njegovom lijevom krilu. Kad danas gledam na sve to, vidim da je u nasim stavovima bilo neke logike. Ondasnji zagovaraci svetog rata protiv komunizma danas su protiv intenencije u Bosni. I obratno. No, treba reci i ovo: ondasnja generacija pobunjenika nije, uz izuzetke, ni pocela "dugi mars kroz ustanove", kao sto je to nedavno dobro rekla Camille Paglia.

Naprotiv, lijeve su parole prigrlila djeca establishmenta, tzv. Yuppies, pa ih onda putem francuske teorije pretvorili u citavu mrezu intelektualne kontrole, tzv. "political correctness". To je novi konzenativizam, koji je neusporedivo inferiorniji klasicnom konzenativizmu. Bojim se da smo doprinijeli ovom slijedu dogadaja, sto me zalosti.

M. J.: "Neposredna demokracija" bila je, ako se ne varam, sredisnji slogan "studentskog pokreta" koncem sezdesetih; slogan, koji je na odreden nacin bio povezan i s jugoslavenskim eksperimentom samoupravlianja. Od "studentskoga pokreta" kao i od "samoupravljanja" ostalo je vrlo malo. Je li to uistinu konacna smrt iluzije, koja je tako mnogo obecavala i tako malo dala?

I. B.: Ne znam sto se dogadalo u Evropi, ali u Americi jugoslavensko samoupravljanje nije imalo nikakvog odjeka, osim medu "yuppijevskim" sociolozima i politolozima. U Americi je postojala domaca "radiktlna" tradicija individualizma, koja je nasla svoj izraz u poznatoj izjavi iz Port Huron-a (Port Huron Statement, lipanj 1962). Rijec je o tzv. "participatory democracy", kako ju je nazvao Tom Hayden, u kojoj bi se politicke odluke donosile u nebuloznim "javnim grupacijama" (public groupings). Taj je projekt propao pretvorivsi se u klasicni lenjinisticki obrazac borbe za klasnu diktaturu kroz avangardnu partiju i to upravo unutar Haydenove skupine. Studenti za demokratsko drustvo (Students for a Democratic Society), i tako umro prirodnom smrcu stare americke ljevice. Danas se "participatory democracy" spominje jos manje nego "samoupravljanje". Dapace, vec sam duze vremena raspisao nagradu za onoga tko utvrdi kojeg se dana samoupravljanje zadnji put spomenulo u Jugoslaviji. Osobno mislim da je to bilo negdje na jesen 1989., ali ima i drugih teorija. Konkurs je otvoren. Ispada da su politicki sustavi ipak hijerarhicni. To su uostalom znali i jugoslavenski komunisti. Stoga se samoupravljanje retrospektivno cini pukom ideologijom,
u Marxovu izvornom smislu.

M. J.: Kako ste se osjecali medu americkim ljevicarima, posebno marksistima kad se komunisticki svijet tako brzo stao raspadati? Kakve su bile njihove reakcije i interpretacije? Jesu li uopce shvatili sto se dogada i zasto?

I. B.: To pitajte njih. Meni se cini da su pno bili zbunjeni, a onda su jedni poceli koristiti kaos i nesnalazenje postkomunizma da bi iznijeli tezu kako sve i nije bilo tako lose pod komunistima, a drugi jedva docekali da se rijese istocnoevropskog i sovjetskog balasta da bi poradili na novom cisto zapadnom i autenticnom socijalizmu. Sto se mene tice, znao sam da je komunizam u opadanju jos od sezdesetih godina. Uostalom, lijevi kriticari titoizma i "realnog socijalizma" uvijek su tvrdili da su to sustavi koji su promijenili boju, u kojima su radni slojevi ponovo porobljeni. No, u mom slucaju, kljucnu je ulogu igrala hrvatska sedamdesetipna. Da nije bilo reformnog rukovodstva Savke i Tripala, koji su me naucili da postoji demokratska i nacionalna struja unutar hrvatskog dijela titoizma, te da titoisticka reakcija nije onako kriminalno unistila tu struju (i s njom hrvatsku ljevicu), ni ja ni mnogi drugi ne bi tako brzo uocili prednosti demokracije. Cini mi se da su slicni procesi bili na djelu u citavoj Istocnoj Evropi, pa i na Zapadu. Shvatilo se da je komunizam postao reakcija, da bez demokracije nema ni napretka ni drustvene pravde. U citavom je procesu kljucnu ulogu igrala Katolicka crkva, koja je na Istoku, a posebno u Poljskoj, Hrvatskoj i Sloveniji, bila glavna alternativna ustanova. Tako je, paradoksalno, jedna konzenativna ustanova probila nasip komunisticke reakcije.

M. J.: Vase knjige koje su vec objavljene u Hrvatskoj, same po sebi govore koliko ste duboko i iskreno bili i jos ste uvijek - ukorijenjeni u domacem tlu, navlastito u Dubrovniku. Kako danas gledate na dogadaje u Hrvatskoj u vezi s Bosnom? Sto mislite o ocjeni koju je nedavno u "Delu" iznio Slaven Letica, i koja nije niposto hvalospjev hrvatskoj politici u Herceg-Bosni?

I. B.: Hvala na zapazaju. U ovom casu kad se rezimski propagandisti u Hrvatskoj natjecu kako bi me obasuli pogrdama, lijepo se podsjetiti na motiv. To vam je ona Krlezina prica iz "Banketa u Blitvi", gdje dr. Fernandis, nekad apologet hunskog Imperija, objasnjava Nielsu Nielsenu da se uvjerenja mijenjaju kao zenski sesiri: No, "ja imam svoju konstantu: to je apologija nasoj zemlji A vi ste veleizdajnik!" Dakle, mi veleizdajnici, koji smo duboko vezani za nasu Blitvu i zelimo joj dobro, nismo danas za njene avanture u susjednoj Blatviji. Jer, podjela Blatvije izmedu nas i Despotije serbske izlozit ce nas teskim nedacama. Muka mi je ponavljati argumente koji su poznati vec i vrapcima na grani. Mozda samo ovo: jos su stari Dubrovcani znali da propast otomanske Bosne znaci "drhtaj zemlje i na nasu stetu". No, umjesto da Bosna propadne, prvo je propao Dubrovnik, medu ostalim razlozima i zato sto ga oslabljeni Turci, posebno bosanski susjedi, vise nisu mogli braniti ni od Francuske, ni od Austrije, ni od Rusije.

Uglavnom se slazem s Leticinim rasporedom odgovornosti za bosansku tragediju, sto ga je iznio u Delu od 7. kolovoza. Hrvatska politika u Bosni i Hercegovini zacijelo ne zasluzuje nikakve hvalospjeve, posebno to ne zasluzule stvaranje paradrzave Herceg-Bosna. Karakteristicno je da ni sluzbeni glasnogovornici ne pokusavaju hvaliti hrvatsku bosansku politiku; oni tek vide "neizbjeznost" hrvatskih politickih datosti u BiH. Tvrde da nije moglo biti bolje jer su Muslimani kasno prepoznali tko je pravi protivnik i kako mu se suprotstaviti. To dolazi iz usta onih koji jos uvijek nisu proglasili ratno stanje sa Srbijom. Price za malu djecu!

M. J.: Upravo sam procitao izuzetno kriticno "Otvoreno pismo predsjedniku Republike Hrvatske dr. Franji Tudmanu". Da li biste mogli ukratko reci sto ste htjeli poruciti dr. Tudmanu. I, osim toga, kakve su reakcije na pismo u Hrvatskoj?

I. B.: Zeljeli smo reci: "Dosta je! Casa se prelila." Ne mozete neprestano voditi poraznu politiku, za poraze kriviti druge i jos ocekivati aplauz. Pismo je prevedeno u Sloveniji, pa su vam poznate sve nase zamjerke Tudmanovoj politici. Krecu se u rasponu od bosanskog fijaska, preko pogresne politike prema Milosevicu i domacim Srbima, do krupnih gresaka u unutrasnjoj politici koje dovode u pitanje demokratski karakter drzave. Mi smo trazili Tudmanovu ostavku, jer zaista smatramo da bi to bilo u interesu Hrvatske. No, poznavajuci odnose snaga i samog Tudmana, nismo iznenadeni sto se stvari nece razvijati u tom pravcu. Nase je pismo deklarativnog karaktera, a ne neki operacioni nacrt. Htjeli smo pokazati da se i u Hrvatskoj moze reci ono sto je u demokratskom svijetu svakodnevna pojava. Zadnjih su tjedana ucestali zahtjevi za ostavkom Warrena Christophera. Napisi u New York Times-u i Economist-u govore o katastrofalnoj bilanci americke vanjske politike od pocetka njegova ministrovanja. No, nikomu ne pada na pamet da autore proglasi stranim agentima, izazivacima kaosa ili pritajenim saboterima njegove ovotjedne turneje u Rusiji i Istocnoj Evropi. U Hrvatskoj se sve to dogodilo. Pismo je najbrutalnije napadnuto od vladinovaca, ali je i branjeno u dijelu tiska koji je ostao izvan drzavne kontrole. Najsramniji napadi stigli su od preplasenih poputcika (Dubravko Honatic). No, bilo je i napada od strane provjerenih kadrova (Radovan Stipetic, Ivica Senader), koji su jednako tako nekoc branili stari rezim od ondasnjih disidenata. Ili, kako bi rekao dr. Burgwaldsen: "A to, sto Vi trazite u ovome svom otvorenom pismu, to je za nase prilike, rebus hic et nunc stantibus, ovdje, danas, u Blitvi, protuprirodan zahtjev! Vi trazite jedan skok, jedan salto mortale iz petnaestog u dvadeseto stoljece! To je intelektualna hiperkombinacija, dragi moj, tako se drzavom upravljati ne da."

M. J.: Znam da ste uvjereni antifasist i antinacist. Jeste li isto tako uvjereni antikomunist? Pitanje postavljam zato sto se u "postsocijalistickim" zemljama - pa i u Sloveniji - antikomunizam izjednacuje s revansizmom.

I. B.: Da, to je cudnovato. Koliko mi je poznato, ni u Hrvatskoj ni u Sloveniji nijedan nosilac bivseg rezima nije odgovarao pred sudom za zlodjela protiv naroda, za krsenja ljudskih prava, za montirane procese, za sve grozote komunistickog rezima. Uopce ne govorirn o uvjerenim komunistima, o onima koji su iskreno branili njihovo "najsavrsenije" usrecivanje svojih bliznjih. Ali, tko je ubijao u Kocevskom Rogu? Tko je vjesao seljake za vrijeme kolektivizacije? Tko je cinkario svoje kolege? Jos je Solzenicin zapisao u "Arhipelagu Gulag" kako su zlocinci poput logorskih komandanata Cecreva, Misina, Voroblova, koji su svoje strahote pocinili upravo u vrijeme nirmberskog procesa, bili zivi,zdravi i zasticeni od svih nirmberskih zakona, dok je on pisao svoju kroniku staljinistickog horora. Tako je i danas . Ako je vec "drustveno nepozeljno" da im se sudi (i Nijemci su to izveli nekako mlako u slucaju strazara-ubojica s berlinskog zida), mozemo li im barem znati imena? Moraju li povjesnicari uvijek biti u ulozi suca? I prizeljkivati dan kad ce se netko medu njima usuditi napisati "Povijest UDB-e"?

M. J.: Kako kao povjesnicar gledate na buducnost odnosa izmedu Hrvatske i Srbije, koje jos uvijek dijeli Teodozijeva crta. Ili za ta dva naroda takoder vrijedi ona Cankarova: ako smo si braca po krvi, po jeziku rodaci, po kulturi smo si stranci! Napokon, u toj istoj optici, kako gledate na buducnost odnosa izmedu Hrvata i Muslimana?

I. B.: Odlucni Teodozije, stvarni kristijanizator Rimskog carstva, nije nam skrojio kulturne granice, kako se obicno misli, jer nas A. D. 395. i nije bilo oko Drine i Skadra. Juznoslavenske kulturne podjele nisu od jucer, nisu samo vjerske, ali nisu ni od Teodozija Velikog. Hrvati su tu posebno komplicirani, jer su bipolarni. Hrvati su u slavenskim razmjerima zapadnjaci, jer su katolici poput vas Slovenaca, ali oni nisu samo

to. Vi poput drugih katolickih Slavena govorite Jezus, a mi rabimo grcko ime Isus. Nasa je glagoljica sa Istoka. U Vinodolu, sto nije tako daleko od vas, pije se vino "koludar", sto znaci da su starci redovnici na Hrvatskom primorju nazivani grckim nazivljem. Svi nasi primorski sveci od rapskog Sv. Kristofora do kotorskog Sv. Tripuna istocne su provenijencije. Porecki Eufrazije odraz je ravenskog bizantskog bljeska. Hrvati su, dakle, viseznacni. Mi smo jedini medu Slavenima imali crkvenoslavenski liturgijski jezik u Zapadnom (rimskom) patrijarhatu. Premda su Srbi danas mnogo vise jednoznacni nego sto su to u kulturnom smislu ranije bili, i kod njih ima starih zapadnih utjecaja, sto nije slucaj s Bugarima i Rusima. Nas od Srba ne dijeli toliko kultura, sto se danas nepotrebno istice, nego drzavna misao. Zato i ovaj rat nije ni kulturni, ni vjerski, nego politicki. Hrvati su htjeli biti gospodari svoje zemlje, a to Srbi niposto ne prihvacaju, bez obzira radi li se o milosevicevcima ili liberalima. U tomu je srz problema. Kad Srbija prizna hrvatsku drzavu, te nacionalna i ljudska prava hrvatske manjine u Srijemu i Backoj, bit cemo na putu uspostavljanja normalnih odnosa. Sa svoje strane, Hrvatska mora omoguciti politickopravnu sigurnost i kulturnu samosvojnost srpske manjine u Hrvatskoj.

Sto se Muslimana tice, Hrvati so od sredine proslog stoljeca vodili aktivnu politiku suradnje s Muslimanima, u cemu su predvodile liberalne i sekularne struje poput Starcevicevih pravasa, dok su katolicke struje, na primjer Strossmayerova, s izuzetkom bosanskih i hercegovackih franjevaca, bile suzdrzane. Stoga se ne moze govoriti da "Muslimani postaju glavni problem /hrvatskog/ susjedstva", dok je srpski "problem za Hrvate prolazan", kako je to proslog ozujka ustvrdio Ivan Aralica. Hrvatska nikad nije prihvatila politicki katolicizam, pa ne moze prihvatiti ni politizaciju islama. No, Hrvati moraju prihvatiti nacionalnu samostojnost bosanskih Muslimana ili Bosnjaka, ali ne smiju zatvoriti vrata onim muslimanima koji se osjecaju Hrvatima. Vazno je, kako vidite, da se nacionalno ne mijesa sa vjerskim. Osim toga, Hrvatska mora privatiti legitimnost bosanske drzave, ne samo za Bosnjake Muslimane, nego i za Hrvate Bosne i Hercegovine. To pretpostavlja pomirenje i kaznjavanje onih koji su odgovorni za Ahmice, Dusine, Stubni Do itd. Za mene je aksiomaticno da Hrvatska jednostavno ne moze opstati bez suradnje s Bosnom i Bosnjacima Muslimanima. Uostalom, bacite pogled na geografsku kartu. Sve ce vam biti jasno.

M. J.: Buduci da Slovenci i Hrvati pripadaju istom kulturno-povijesnom prostoru, a ni po kulturi nismo stranci kako gledate na buducnost odnosa izmedu Slovenije i Hrvatske, imajuci u vidu sadasnje nesuglasice, koje su dakako minorne, u vezi s granicama (Piranski zaljev, Sv. Jera itd.)? Jeste li pesimist ili optimist?

I. B.: Mi u kulturnom pogledu zaista nismo stranci, ali, da se vratim na prethodno pitanje, nase kulture nisu posve istoznacne. No, opet ponavljam, to nije toliko vazno koliko je vazno sve drugo sto nas povezuje, a to su zajednicki drzavni interesi, prije svega ocuvanje nase nezavisnosti. U interesu je Hrvatske da Slovenija bude u svemu uspjesna, i obratno. Stoga je glupo i kratkovidno kad jedni drugima stvaramo prepreke. Slovenija nece nikad biti toliko izdvojena da bi intelektualno lijeni zapadnjaci na vas gledali kao na nesto sustinski razlicito od Hrvatske. Vase je trziste i na jugoistoku, mozda ponajprije tamo. Mi preko vas ostvarujemo prometne i druge kontakte za Zapadom, te vas ne bismo smjeli kociti u vasim prometnim vezama s jadranskim bazenom. Ne smijemo jedni drugima stvarati probleme oko granica, a u tomu nijedna strana nije nevina. (Hrvatski katolicki tjednik Glas koncila, koji niposto nije nesklon Slovencima, iznosi razne provokacije sa slovenske strane u Raskrizju, itd.) Smatram da je nedavni parcijalni dogovor u Bizeliskom izmedu ministara Granica i Peterlea pocetni korak prema stalnoj politici suradnje i saveznistva. U tom kontekstu nije nevazna pomoc

koji jedni drugima mozemo ponuditi u jacanju demokratskih ustanova u nasim zemljama. Svako slabljenje demokratskog i pravnog poretka u Hrvatskoj na stetu je i Slovenije. Stoga je vazno da upravo Vi otvarate vrata demokratskoj oporbi u Hrvatskoj.

M. J.: Svijet se nakon raspada blokova stubokom promijenio. Mislite li da su SAD, odnosno njihova administracija, u cjelini shvatile te promjene. I ako nisu, koji su uzroci da se tako nesto dogada prvoj i jedinoj svjetskoj supersili?

I. B.: Ne vjerujem da ih potpuno razumiju. Prije svega, Amerika ne razumije nacionalne pokrete, plasi ih se, vidi ih kao iskljucivo reakcionarne. Tu i tamo pobijedi pragmatizam ("oni ne mogu zajedno"), ali i to preko volje, bez prave podrske. Danasnja americka ideologija polazi od prednosti integriranja citavih regija na osnovi nadnacionalnih (ili nenacionalnih) ljudskih prava, kao da se to nacelo nije povrijedilo i u samoj Americi (inace manjinsko crnacko stanovnistvo ne bi u tom slucaju imalo takav poseban tretman u citavim podrucjima javnih poslova). Premda je Amerika intuitivno shvacala da su joj nacionalni pokreti saveznici u borbi protiv komunizma, ona ne uvida zasto su oni i danas potrebni. Stoga dolazi do nekriticke obrane prvo Gorbacova, a sada Jeljcina, cesto na ustrb neruskih naroda. Sve se jos uvijek gleda kroz prizmu odnosa s Moskrom, kao da nista drugo nije vazno. Onda, Amerika je trenutacno u izuzetno izolacionistickom raspolozenju. Osjeca se da u narodu zivi ova deviza: "Dok smo mi za vrijeme hladnog rata cuvali Evropu i Japan, oni su se bogatili, a mi slabili. Sad je vrijeme da nesto ucinimo i za sebe." Koliko god to bila netocno ili nepotpuno uvjerenje, ono je tu, na djelu. Amerika je umorna, ali bez nje nema nista. Evropska se politika prilicno iskompromitirala u ratu protiv Hrvatske i Bosne. Jedino je Amerika jos uvijek sposobna predvoditi Zapad. Vazno je da to i ona sama uoci i da shvati valjanost malih evropskih naroda.

M. J.: Kakva je vasa anticipacija treceg tisucljeca, odnosno bliske buducnosti "prvog", tj. razvijenog svijeta? Posebno u svjetlu cinjenice da je Rusija jos uvijek nuklearna velesila; da je "prvi svijet" doslovce prenapucen imigrantima iz "trecega svijeta"; da "razvijeni svijet" ima "zero-or-negative population growth" i sve vise postaje "graying society"; da se "razvijeni svijet" susrece s novom sociolosko-demografskom kategorijom "unemployable labor force". Tu mislim izmedu ostalog na vojnu doktrinu, ekonomsku filozofiju, socijalnu politiku i medunarodne odnose.

I. B.: Problemi koji stoje pred covjecanstvom na pocetku trecega milenija zaista su veliki. Vi ste ih uglavnom nabrojili. Bogatstvo industrijskog svijeta nije tajna. Ono se sastoji od skolovane radne snage, niskog populacijskog rasta (u svakom slucaju manjeg od gospodarskog rasta), formaliziranih vlasnickih prava i uopce strogih zakonskih normi, izvozne orijentacije, izbjegavanja carinskih barijera i otvorenosti novim idejama. Nije se lako probiti u ovaj klub, posebno u sadasnjim izuzetno negativnim uvjetima koji su tipicni za "treci svijet", pa i za tzv. "podklasu" industrilskog drustva. Hoce li se industrijske demokracije Evrope i Sjeverne Amerike moci zastititi od najezde juznih masa? One ce to zacijelo pokusati. No, takvi ce pokusaji sigurno oslabiti univerzalizam modernih demokracija i time ih dovesti u pitanje. Samozastita i borba za sirovine pretpostavlja krucu hijerarhilsku strukturu i nazadovanje. Hoce li Zapadna Evropa i Amerika postati nesto poput mandarinske Kine, civilizirani pupak svijeta, ali zatvoren za inovaciju i svaku nestereotipnu misao.

KAO JARAC ZIVODERAC

(Integralni tekst interviewa s Davorom sutkovicem' Globus, 5. studenoga 1993.)

DENIS KULJIS: Kako dozivljevate niz napada usmjerenih protiv Vasih, uvjetno receno, politickih istupa? Mislite li da Vas napadaju zbog politickih stavova koji su suprotstavljeni Tudmanovima, ili kao jednog od rijetkih, politicki neovisnih, i u javnosti izrazito eksponiranih hrvatskih intelektualaca?

IVO BANAC: Zasto "uvjetno receno"? To su zaista bili politicki istupi, koji su se otvoreno suprotstavili politici slijepe ulice u koju nas je Tudman uveo, i iz koje nas ne moze izvesti. Na alternativne stavove ide se donom, cime se zeli pokazati da ce svaki dosljedan kriticar lose proci, da ne moze izbjeci javni linc najvulgarnije naravi. Uostalom, to su vec osjetili Cicak, Paraga i mnogi drugi. No, zanimljivo je da se kampanja oko otvorenog pisma dobrim dijelom vodila protiv mene osobno. Ja, na primjer, nisam autor otvorenog pisma, premda sam aktivno sudjelovao u njegovu uredivanju. Ipak, svi ti Honatici, Tasovci, graficki urednici "Jucera" - ime im je legija - polaze od pretpostavke da je Banac glavni intelektualni zacetnik. Mislim da znaju da sam apsolutno slobodan, da me bas nikako ne mogu kupiti ili usutkati, i to ih uzasno nervira. Zato i sve te insinuacije o agentstvu, jer ovisnici se tjese neslobodom drugih.

D. K.: Mislite li da hrvatskom javnoscu sve vise ovladava antiinteleklualisticka atmosfera, slicna onoj koja je dominirala u komunistickom sustavu, kad se odgovornost
za sve nevolje koje su snasle drzavu, prebacivala na odredene slojeve ljudi, vrlo cesto na inteleklualce?

I. B.: Hrvatska je u Srednjoj Evropi, dakle u jednoj cudnoj kulturno-politickoj oazi gdje je inteligencija, u uzem kreativnom smislu, jos uvijek politicki cimbenik. Ona je prestizna. Svak je zeli, pa i HDZ. Problem je u tomu sto jedan dio inteligencije nece u Tudmanov tor. Ne mili im se ova neuspjesna i skupa opereta. Znaju da ekonomski pad i razbijanje Hrvatske nisu samo rezultat rata nego i loseg rukovodenja. Znaju da nas svijet ne uvazava, da medunarodni polozaj Hrvatske nije povoljan, da se osuduje hrvatska politika u Bosni i Hercegovini. To je ona "nepostena" inteligencija, za koju Tudman veli da je zavidna, neuspjela i diletantska. Takve ce ocjene imati tezinu jedino ako im se ne suprotstavimo. I Tito je, u govoru u Rudom 22. prosinca 1971. rekao da je "jako ogorcen sto se danas u nekim nasim kulturnim i naucnim institucijama, na univerzitetima, pa cak i medu mladom generacijom nalaze neki koji potcjenjuju i zaboravljaju tekovine nase revolucije." Rekao je da nije vazno tko je na strani "neprijatelja", dakle, kakve su im intelektualne vjerodajnice: "Mi moramo gledati ko je za socijalizam a ko nije. A taj ko nije - nas je protivnik, on je na strani klasnog neprijatelja." Rekao je "da ce se prije Sava okrenuti natrag i poteci prema Triglavu" nego ce Hrvatska uci u Ujedinjene nacije. Promijenite par rijeci, i eto vas u dvorani "Vatroslav Lisinski" prije tri tjedna. Znamo kako je sve to svrsilo. Od 1971. naovamo, mnogi su intelektualci proganjani, pa i dr. Tudman, ali svi ti progoni, atentati, verbalne prijetnje, lazi i gluposti nisu mogli zaustaviti pad jednog loseg sustava. Ja sam optimist. Hrvatska ce prije ili kasnije sa sebe skinuti utege ovovjekih autoritarnih rezima i naci svoje mjesto u demokratskom i gospodarski naprednom svijetu.

D. K.: Kako se Vi, ili Vlado Gotovac, ili Slobodan Prosperov Novak - svi osvjedoceni hrvatski patrioti - mozete braniti od optozbi da podrivate nacionalne i

drzavne interese? Jeste li ocekivali da cete se i Vi naci na popisu Anti-Defamation League? Kako ste dozivjeli njihov napad?

I. B.: Tudman i zeli da se mi branimo od njegovih izmisljotina, da dokazujemo da smo dobri Hrvati, da nismo Jugoslaveni itd. Ja za to nemam potrebe. Da sam bio Jugoslaven, ne bi mi se osamdesetih godina udvarao i slao svoja djela na citanje. Slao bi ih Juri Radicu da ih recenzira za potrebe partijske organizacije Gradevinskog fakulteta. Umjesto obrane, uzvracam cinjenicom da Tudmanova politika svakog dana na tristo nacina podriva nacionalne i drzavne interese. Evo, americke novine i televizija vec tjedan dana neprestano iznose nove detalje o Stubnom Dolu. Tocno se zna tko je to izveo, koja brigada, koji komandant. Je li Tudman to osudio? Je li pozvao Bobana na odgovornost? Ili je rijec o unutrasnjim pitanjima jedne strane drzave? Od unutrasnjih pitanja jedne strane drzave imamo modrice na oba oka, nos nam vec dugo krvari, zajmove nismo dobili, a nas teritorij cemo gotovo sigurno izgubiti. Ali zato Anti-Defamation projekt, koji vodi par veoma finih newyorskih odvjetnika i g. V. Miles Raguz, porte-parole Mate Bobana, nece dati svoju "Povelju Dim" (za klevete, netocnosti i varave izjave) onima koji su nam priustili Stubni Do, nego upravo meni, jer im smeta sto sam jednim svojim clankom u tjedniku The New Republic obavijestio americku javnost da postoji jedna druga Hrvatska, koja osuduje Tudmanovu politiku u BiH. Isto tako, ni oni ni Tudman nece pozvati na odgovornost Tomislava Sunica, "savjetnika za strane medije" u Ministarstvu vanjskih poslova, koji je nedavno napisao jedan od najbestidnijih clanaka u povijesti hrvatskog novinarstva (Nova Matica, br. 8/1993/). U tom je clanku ustvrdio i ovo: "Koristeci izraze kao 'pedofil', 'sodomicar', 'silovatelj djece', 'pronevjeritelj novaca', hrvatske bi vlasti mogle na demokratski nacin usutkati neprijatelje Hrvatske - a da se zatim neprijatelj Hrvatske dode zahvaliti na dobrom postupku!" Taj je isti gospodin napisao nista manje nego dva pisma urednicima "The New Republic", u kojima me je nazvao "paleomarksistickim intelektualcem". Eto, tako rade "antidefamatori" i "prijatelji Hrvatske"!

D. K.: u vezi Anti-Defamation projekta mislite li da su iseljeni Hrvati spremni, u vecini, podrzavati bilo kakvu, pa i krajnje nedemokratsku, hrvatsku drzavu?

I. B.: Naravno da nisu. Zasto bi to radili? Na nasim se ledima razbijaju Stubni Dolovi. Uopce je pogresno misliti da dijaspora nekriticki podrzava sve sto dolazi iz Zagreba. Neprestano nailazim na nepoznate ljude, i intelekrualce i obicne ljude iz naroda koji se zgrazaju nad hrvatskom drzavnom politikom. Dosta im je korupcije, nerazumnih poteza, nesposobnih drzavnih predstavnika. Mnogi ne zele o tomu javno govoriti, boje se da ne naskode Hrvatskoj, ali sve vise uvidaju da sutnja nema nikakvog smisla. Kad ih pitate kako se ljudi drze, priznat ce vam da su mnogi razocarani, da se ne snalaze, da su se mnogi povukli. Uvjeren sam da hrvatski iseljenici nikad nece podrzati skretanja prema diktaturi, ma koliko to bilo umotano u trobojnicu. Uvjeren sam da se to odnosi na hrvatski narod u cjelini. Ljuto se varaju oni koji misle da ce prevariti narod, ili pak oni u oporbi koji misle da narod ne vidi tako dobro kao oni sami. Narod sve dobro vidi i razumije.

D. K.: Smatrate li se disidentom?

I. B.: Ne. Disidentstvo pretpostavlja neortodoksno misljenje u totalitarnom drustvu, a ne samosvjesno politicko ponasanje. Ja sam opozicionar, ne disident. Drugim rijecima, stavovi su mi izuzetno jasni i nedvosmisleni. Takoder, imam svaku mogucnost politickog djelovanja kao pojedinac, unutar ili van stranaka i stranackih blokova. To je bitna razlika izmedu sadasnje politicke situacije i onog pretvaranja i rastezanja "samoupravnih" mogucnosti, koje je bilo tipicno za vrijeme komunisticke diktature.

D. K.: Mislite li da Vas se dr. Tudman plasi? Ako je tako, zasto Vas se plasi?

I. B.: Pa pogledajte sami kako stvari stoje. Tudman i njegovi Ijudi, u zemlji i iseljenistvu, neprestano me podsjecaju da nisam "uspio" na izborima 1992., kao da sam otisao na zadnje mjesto drzavne liste HNS-a jer sam u tom trenutku zelio uci u Sabor. Nekako im se ne mili ni pomisao na moj angazman u izbornoj politici, cak i kad je simbolican. Tudman po ne znam koji put izvrce pitanje neodrzanog simpozija HAZU iz veljace 1992., kao da sam ja to organizirao. On cesto polemizira s mojim stavovima, ali ne navodi tko ih je izustio. Cini se da Bancu posvecuje previse paznje. Dakle, plasi se. Plasi se jasne i dubinske oporbe, bez disidentskog prikrivanja.

D. K.: Iako ste potpisali zahtjev za Tudmanovom ostavkom, jasno Vam je da se on nece povuci s predsjednickog polozaja. Sto dr. Tudman, kao predsjednik Republike, moze, po Vasem misljenju, uciniti, da se barem donekle poboljsa status Hrvatske u medunarodnoj zajednici?

I. B.: Ja zaista mislim da bi on Hrvatsku najvise zaduzio podnijevsi ostavku. No, Vi ste u pravu, nitko od potpisnika otvorenog pisma nije ocekivao njegovo povlacenje. Otvoreno je pismo vec i po formi namijenjeno onim drugim citateljima, koji citaju preko leda adresata. Dakle, za srebrnu medalju mogao bi imenovati nestranacku vladu sastavljenu od strucnjaka, i prepustiti joj nesmetano kreiranje dobre gospodarske politike koja bi Hrvatsku ojacala. U vojnoj bi se politici morao osloniti na profesionalce, koji bi stvarno obnovili hrvatske vojne resurse. U vanjskoj bi politici trebao traziti oslonac u onim zemljama koje su Hrvatsku podrzale 1991. To pretpostavlja likvidiranje sadasnje bosanske politike. Ne bi bilo lose imenovati posebnog javnog tuzioca za privredni kriminal. Moglo bi se jos mnogo, toga nabrojiti, ali bojim se je sve ovo jednako tako nerealno kao i Tudmanova ostavka.

D. K.: Sto mislite o vladi Nikice Valentica?

I. B.: Ta je vlada nesto malo bolja od prethodne Sariniceve vlade, ali je daleko od one vlade koja je Hrvatskoj potrebna. Na razini ministara i podministara, da ne idemo nize, ima nekoliko potpuno nekompetentnih ljudi, koji bi tesko prosli bilo kakvu ozbilinu provjeru. Siguran sam da se Valentic izuzetno trudi, no ruke su mu vezane. Posebno me zabrinjava sto nije ucinio dovoljno za jacanje zakonitosti i formalnog privatnog vlasnistva.

D. K.: Sto ce se, po Vasem misljenju dogoditi s "Krajinom"? Thornvald Stoltenberg rekao je da nema nikakvu ideju u vezi konacnog rjesenja krize u Hrvatskoj. Vidite li Vi nacin da Hrvatska reintegrira trenutacno okupirana podrucja?

I. B.: To ce biti izuzetno tesko. Umjesto da se iskoristi posvemasnji gospodarski pad "Krajine" i zelja umjerenih Srba da nadu zajednicki jezik s hrvatskim vlastima mimo "krajinskih" ratnih poglavica, islo se u licku akciju koja nas je jos vise udaljila od svakog mirnog rjesenja. Kao da se ne zeli popustanje napetosti, prekid bombardiranja hrvatskih gradova i postupan prelaz na lokalne dogovore, koji bi mogli dovesti do spleta novih odnosa i reintegriranja okupiranih podrucia. Zapadni vojni strucnjaci ne vjeruju da je Hrvatska u mogucnosti voditi ofanzivnu vojnu akciju u bilo kojem "krajinskom" sektoru, posebno ne u istocnoj Slavoniji. Ako je to tako, a mislim da je tako, ostaju dvije mogucnosti:

(1) promijeniti odnos snaga; i (2) promijeniti politicko raspolozenje. Za jedno i drugo potrebno je vrijeme. Zasto se onda igrati verbalnim ili stvarnim prijetnjama, posebno kad nam stanovite sile zele nametnuti onakvu vrstu "globalizacije" po kojoj bi Milosevic svoje popustanje, primjerice, na Kosovu ili u Bosni, naplatio hrvatskim teritorijem?

D. K.: Mislite li da bi Hrvatska lakse rijesila problem "Krajine" da je vodila drukciju politiku u Bosni i Hercogovini?

I. B.: To vec i vrapci znaju.

D. K.: Mislite li da je BiH defnitivno podijeljena, da vise nece postojati kao neovisna drzava u granicama u kojima je bila priznata?

I. B.: Ne, to nikako ne mislim. Pitanje Bosne jos je sirom otvoreno. Cinjenica je da Milosevic ne moze integrirati svoj dio Bosne. Tzv. Herceg-Bosna je ne samo politicki, nego i gospodarski teret za Hrvatsku. Muslimani se koprcaju, ali medu njima nije pobijedila iskljucivo islamska struja. Vazno je da je Stjepan Kljuic u predsjednistvu BiH. Tvrdim, a to je bio i smisao mog clanka u The New Republic, da bi Hrvatska mogla drzati kljuc za mir u Bosni, te da, unatoc groznim zvjerstvima sjedne i s druge strane, jos nije kasno za hrvatsko-muslimansko saveznistvo. Stav Zapada otezava svaki projekt jedinstvene Bosne. Vance, Owen, Stoltenberg i drugi zapadni diplomati svojom su politikom pomagali velikosrpski projekt razbijanja Bosne. No, koliko god oni zeljeli skinuti Bosnu s dnevnog reda i stabilizirati Balkan bez obzira na to tko je prav, a tko kriv, Bosna jos nije gotova. I klana i nedoklana, i pecena i nedopecena, kao jarac zivoderac.

D. K.: Kako biste prokomentirali zbivanja na Saboru HDZ-a, s obzirom na informacije koje ste dobili? Jeste li i Vi stekli dojam da se HDZ, barem na razini saborskih "deputata", pretvara u radikalnu nacionalisticku stranku? Zasto je, po Vasem misljenju, dr. Tuitman onemogucio neke najizrazitije nacionaliste u HDZ-u (Vukojevica, Seksa, Marcepa, Clavasa), da zauzmu celne funkcije u stranci?

I. B.: Tesko je pratiti sve te igre, ali izgleda da su vukovi siti i sve ovce na broju. Samo jesu li svivukovi lupoidni, a sve ovce ovisne? Blithuanicus blithuanico lupior, rekao bi pukovnik Kristijan Barutanski. Gospodi koju ste spomenuli ne trebaju celna mjesta u HDZ-u. Svaki od njih vec imastvarnu vlast u svom djelokrugu. Nece ih tu mnogo sputavati ni Jure Radic, ni Marijan Sunjic, ni Ivic Pasalic, pa ni Franjo Tudman. Pretvara li se HDZ u radikalnu nacionalisticku stranku? HDZ se uglavnom pretvara. Nekad su demokrscani, nekad narodna stranka, po potrebi su za liberalnu "toleranciju i vladavinu prava" (Ivic Pasalic), valjda za jos neke nepredvidene opcije. Ipak, to je sve vise klasicna blitvanska stranka reda, rada i razvoja. Svaki ce je novi neuspjeh ciniti sve opasnijom.

D. K.: Vidite li u Hrvatskoj barem jednog oporbenog politicara ili stranku, koji bi uskoro mogli ugroziti Tudmanovu vlast? Ako takvih politicara nema, mozete li pojasniti zasto je hrvatska oporba toliko slaba?

C I. B.: Ne, nazalost ne vidim. Razlog je tomu sto svi oni, a medu njima ima izuzetno casnih i pametnih ljudi, ne zele uvidjeti dvije stvari: (1) Sadasnji je smiljkosokolski izborni sustav napravljen za dvostranacki natjecaj. Ili ce se ulediniti i suradivati ili ce uvijek gubiti. (2) Tudman je danas u Beauregardu na Pantovcaku, jer je nesto radio kad su drugi oklijevali. Nista se ne dobija barsunastom oporbom. Kako objasniti fenomen stalnog pada Tudmana i HDZ-a u anketama javnog mnijenja, a da istodobno bitno ne raste utjecaj glavnih oporbenih stranaka? Zasto ima sve vise Hrvata koji nisu ni za koga,

ili ne znaju komu iskazati povjerenje? Odgovor je jednostavan. Oporbene stranke vecinom nisu odlucne, nemaju zajednickog jezika, ljubomorno cuvaju svoje posebnosti, kao da su stranke cilj same sebi. Kad govorite sa stranackim prvacima, oni ce priznati da je sadasnji polozaj Hrvatske katastrofalan, ali oni kao da ne znaju pokrenuti narodne snage. Uvjeren sam da to, u ovom trenutku, mora biti jedini cilj oporbene politike.

UMIJECE BALKANSKOG PISMA

(Integralni tekst recenzije sest knjiga o raspadu Jugoslavije za casopis Foreign Policy, Washington, jesen 1993.)

Slavenka Drakulic, HOW WE SURVIVED COMMUNISM AND EVEN LAUGHED, 189 str. New York: W.W.

Norton and Company, $22.95

Slavenka Drakulic, THE BALKAN EXPRESS: FRAGMENTS FROM THE OTHER SIDE OF WAR, 146 str.

New York: W.W. Norton and Company, $19.95

Misha Glenny, THE FALL OF YUGOSLAVIA: THE THIRD BALKAN WAR, 194 str.

New York: Penguin Books, $10.00

Mirko Grmek, Marc Gjidara i Neven Simac, LE NETTOYAGE ETIINIQUE: DOCUMENTS HISTORIQUES SUR UNE IDEOLOGIE SERBE, 340 str.

Paris: Fayard, 120 FF

Roy Gutman, A WITNESS TO GENOCIDE: THE 1993 PULITZER PRIZE-WINNING DISPATCIIES ON THE "ETHNIC CLEANSING" OF BOSNIA, 180 qtr.

New York: Macmillan, $12.00

THE OTIIER BALKAN WARS: 1914 CARNEGIE ENDOWMENT REPORT OF THE INTERNATIONAL COMMISSION TO INQUIRE INTO THE CAUSES AND CONDUCT OF TIIE BALKAN WARS / INTRODUCTION WITH REFLECTIONS ON TIIE PRESENT CONFLICT by George F. Kennan, 418 str, + karte.

Washington: Carnegie Endowment for Intemational Peace, $15.95

Branka Magas, THE DESTRUCTION OF YUGOSLAVIA: TRACKING THE BREAK-UP
1980-92, 366 str.

New York: Verso, $19.95

U svojem polemickom remekdjelu "O Herodotovoj zlonamjernosti", Plutarh razlikuje Herodotovo spisateljsko umijece, koje smatra zamamnim, cak i vjestim, i Herodotova nedostatka integriteta, znanja i mudrosti. Upozorava na objede i ruzne lazi "oca povijesti" koje, poput ruzina bumbara, izviru ispod ulastene i meke vanjstine. Dobro je drzati se ovoga razlikovanja pri ocjeni pisanja o sadasnjim bosanskim i hrvatskim ratovima. No, dok je Plutarh svodio racune s mrtvim piscem, koji nije mogao utjecati na tekuce prilike grckih podanika Rima, autori ove nepotpune zbirke jugoslavistickih knjiga nastoje uvjeriti i povremeno zastrasiti. Njihova je tragedija to sto nitko ne slusa, no to je vec tema jos nenapisanih knjiga.

Moglo se i ocekivati da ce rasped Jugoslavije pokrenuti lavinu publikacija, koje vise ne mogu nadoknaditi godine znanstvenog nemara i samoobmane. Lektira skolovanog stranca o juznoslavenskim temama uglavnom nije obuhvacala znanstvene rasprave koje, u cjelini, nisu bile ni posebno istancane ni utjecajne. Posebnu krivnju za takvo stanje snose drustvene znanosti, koje su se tek pokatkad upustale u seciranje sluzbenih fantazija jugoslavenskog komunistickog rezima s necim sto bi se moglo nazvati kritickim duhom. Stoga su strogo kontrolirano samoupravljanje, lazni trzisni socijalizam, problematicna jednakost nacija i vrludajuca nesvrstanost u vanjskoj politici redom stekli pecat profesorske potpore. Nista bolje nije bilo ni u historiografji ili knjizevnoj znanosti, gdje su se rijetko analizirala bitna pitanja (primjerice, nema ni jedne ozbiljne studije o ustaskom rezimu u Hrvatskoj ni na jednom jeziku), a otrcana se pojednostavljenja uvijek iznova afirmirala (primjerice, stara prica da je Tito dosao na vlast zato sto je promicao jugoslavenstvo). I tako je zapadnom citatelju preostao sumnjivi kvartet u sastavu: Rebecca West, Dilas, Dedijer i Andric sa svojom "Cuprijom". Ovo je moglo proci u godinama Titove tihe diktature, ali ne i u nevoljama koje su usljedile.

Kljuc Jugoslavije oduvijek su bili njeni dijelovi. U toj umjetnoj tvorevini samo je neupuceni ili samozadovoljan promatrac mogao vidjeti nesto trajno. Trajnost je lezala u Srbiji, Hrvatskoj, Bosni i Crnoj Gori kao povijesnim drzavama, te u novijim tvorevinama poput Slovenije, Makedonije, Vojvodine i Kosova. Trajnost je, doduse na nesto kontroverzniji nacin, postojala i u nacionalnim zajednicama Srba, Hrvata, Slovenaca i, odnedavna, Crnogoraca, Makedonaca i bosanskih Muslimana. Problem je bio u tomu sto se drzave nisu uvijek poklapale s nacijama. Odatle, pokatkad, i trajni visestruki identiteti. Koliko god to njihovi vode ne htjeli priznati, bosanski Srbi imaju mnogo vise zajednickoga sa svojim, danas cesto iskorijenjenim nesrpskim susjedima, nego s vojvodanskim Srbima.

Manjine u Jugoslaviji nisu bile toliko trajne. Bolje reci, svoj manjinski status najcesce su stekle tek nedavno. Ratna sreca i diplomacija pretvorile su vladajuce Madzare Juzne Ugarske u clanove manjinske zajednice u necem sto se zvalo Jugoslavija. A londonski i becki kartografi, prethodnici Davida Owena i Thonalda Stoltenberga, napravili su od kompaktne regionalne vecine otomanskih Albanaca manjinske podanike Srbije i njenih nasljednica. Napokon, postojala je i trajnost u nacionalaim ideologijama i mentalitetima juznoslavenskih naroda. Te su ideologije cesto djelovale i preko vjerskih i kulturnih gudura. Jugoslavija je, zapravo, pocivala na surovim visoravnima, stvorenima pritiskom tektonskih ploca srednjoevropskog i sredozemnog katolicanstva, bizantskog i slavenskog pravoslavlja, i sunitskog islama.

Sve to jos ne znaci da jugoslavenska drzava (ne nacija!) nije mogla opstati ni pod kojim uvietima. Uspjelo je to i daleko nezgrapnijim i slozenijim politickim savezima od Jugoslavije. Uspjesnih primjera nema mnogo, ali ipak postoje. Preduvjet je za uspjesne saveze, medutim, to da su njihovi sastavni dijelovi i konstituirajuce zajednice istinski jednaki - ili da se barem takvima osjecaju. U Jugoslaviji to nikada nije bilo tako. Srbijanska prevlast u meduratnom razdoblju uvelike se ponovila pod centralizmom komunistickog rezima, a kad je Tito pokusao ispraviti taj trend (kon)federalrnim ustavom iz 1974, izlozio je sebe (i svoj eksperiment) protuakcijama srbijanskog establishmenta. Samo desetljece kasnije, Slobodan Milosevic sintetizirao je razlicite srpske ideoloske tekucine (neke nacionalno-sovinisticke, neke komunisticke, neke opet varavo mnemonicke, a neke cak i naizgled demokratske) u snazan eksploziv koji je napokon raznio Jugoslaviju. Eksplozija je stvorila niz novih gudura. Apres Tito la secheresse.

Problem je novije literature o Juznim Slavenima to sto ona ne razlucuje uvijek razlicite interese i razlicita shvacanja. Plutarh je otvoreno branio stvar svojih beotskih i korintskih predaka od Herodotove zlonamjernosti. No, sto bi on ucinio s bivsim jugoslavenskim diplomatima unitaristickih uvjerenja koji se prikazuju kao nacionalni

pluralisti, ili sa zapadnim diletantima koji, kad se osjecaju nadmocnima, vide samo mracni Balkan, ili s raznoraznim balkanskim zetovima i njihovim posebnim planovima? Nemojmo zaboraviti ni razne specijaliste za strategiju kojima je Jugoslavija (bivsa ili reduks) tek tockica na velikim interesnom zemljovidu A sto uciniti s onima poput Bore Cosica, Srbina iz Hrvatske i dugogodisnjeg Beogradanina, danas protivnika Milosevica i izgnanika (i u doslovnom i u prenesenom znacenju) u svojoj domovini? U knjizici koja nosi naslov "Dnevnik apatrida", netom objavljenoj u Zagrebu, Cosic se zabavlja pisuci "Nijemac" kad god zeli reci "Srbin", i "Francuz" kad misli "Hrvat": "Pita me jedan moj **francuski** prijatelj zbog cega se mi **njemacki** intelektualci (koji sa **njemackom** politikom ocita se ne slazemo, cim ne zivimo u **Njemackoj**, nego u **Francuskoj**), zasto se bar mi ne izjasnimo u prilog Francuske, koja je napadnuta? ... Ja medutim, smatram, da je to jedan nasilan oblik razgovora s intelektualcima koji je uveo Sartre .... A kako to sto jedan intelektualac misli postaje javna stvar, predmet prodaje, roba, ja u tome nikakvog intelektualuog posla ne vidim."[82]

Od svih knjiga koje ovdje prikazujem, zapisi Slavenke Drakulic najocitiji su primjer intelektualne robe. Po svojoj medunarodnoj prepoznatljivosti, koja se niposto ne smije poistovjetiti s domacom popularnoscu, Slavenka Drakulic je u ovom trenutku nalpoznatiji zivuci hrvatski pisac. Stovise, poznatija je u svijetu od Krleze, najvecega hrvatskog pisca ovoga stoljeca. Nazalost, ona nije Krleza. Njeno izvjestaceno nepoznavanje povijesti ne pomaze joj da privuce paznju domacih citatelja. Njen uspjeh u inozemstvu govori prije svega nesto o zapadnom trzistu jusnoslavenske kulturne robe. Zanimanje za Slavenku Drakulic jest zanimanje za istocnoevropske ingeues, za prikracene provincijalke koje peru rublje bez strola, i kojima je oduzeto uzivanje u rolama mekoga ruzicastog toaletnog papira, tim biljezima civiliziranog zivljenja. Ta starosvjetska zena, gotovo suvremenica baki newyorskih intelektualaca, u isto je vrijeme i sentimentalna, dobrocudna feministkinja koja ce na ponocku otici 1989. prvi put - i zadnji.

Nedoumice u svijesti Slavenke Drakulic donekle su izgladene u njenoj ratnoj knjizi "Balkan-ekspres". Ne onakva naivka kao prije, ona je sada gradanska spisateljica s kompjuterom u potrazi za psecom hranom usred ruznog rata. Ona je vasa americka kci iz privatne srednje skole Choate, zalutala u blatnu Panoniju za nedavnih pokolja. Njoj se sve to cini iracionalnim, zato sto tako i jest, ili barem ona tako kaze. U knjizi ona pripravlja pasta al bianco, ide u Bec i otkriva ratnu propagandu na Sudbanhofu, ide u Pariz i u kadi razotkriva okrutnosti rata, ide na bojiste u Sunju i otkriva dileme ratnika, ide u kavanu na Jelacic placu i slucajno prisustvuje nespretno reziranu posjetu predsjednika Tudmana. Sve to ona komentira na nacin djeteta ili autsajdera, nekoga tko, zapravo, nije obavijesten. Njeni komentari cesto zalaze u pitanje nacionalnog identiteta. Oni su dvosmisleni i plitki, i ne mogu uzbuditi kupce koji listaju knjige u Brentanovim knjizarama. Krleza je 1938. napisao: "A istina, sto je istina? Istina je sve ono, sto covjek osjeca da je neuputno izgovoriti, da je neoportuno izreci, jer se ta izgovorena rijec ni u kome slucaju ne podudara s nasim sitnim, sebeljubivim trenutacnim interesom! ... Ima li uopce kakve koristi od izgovorenih istina? Nema, jer za istinom kao takvom vec su vjekovima raspisane tjeralice."[83]

Dok Slavenka Drakulic glumi nevinasce, Misha Glenny je sofisticirani znalac. On neprestano mase svjedodzbom jezikoslovca i povjesnicara, ali se uvijek zaplice u vlastite kucine. Tako se u prvih osam stranica teksta kobelja u juznoslavenskom egzotizmu (draze su mu rijesi koje koriste "urodenici", npr. "partizani", "Slavonija" i "Vojna krajina" standardni engleski izrazi za iste pojmove). Takav privid ucenosti ne stiti ga, medutim, od ocitih gresaka. Kninska krajina, na primjer, nikad nije bila dio habsburske Vojne krajine - ili, tocnije, hrvatsko-slavonske Vojne krajine. Stanovnici Vojne krajine

---

[82] Bora Cosic, Dnevnik apatrida, Zagreb 1993, str, 60-61.
[83] Miroslav Krleza, Banket u Blitvi, Zagreb 1953, str. 104.

bili su vecinom Hrvati (60 posto 1857.), a ne Srbi kako Glenny stavlja do znanja. Stanje u Kninu bilo je drugacije, ali su Srbi cak i tamo imali tek neznatnu vecinu (54 posto u kninskom kotaru 1910.). Seoba Arsenija III Carnojevica u juznu Ugarsku nema nikakve veze s prisutnoscu Srba na Baniji, Kordunu, u Lici i u Kninskoj krajini; stoga prigovori protiv toboznje vaznosti Carnojeviceve seobe za ove krajeve nisu "neposteni i neutemeljeni" nego posve tocni. Trebalo bi mnogo stranica da se navedu i pobiju sve Glennyjeve, ne bas ucene, greske. Dovoljno je reci da je Glenny mnogo bolji reporter nego povjesnicar.

Upravo to i jest glavni problem Glennyjeve knjige. On je pouzdan, cak i zabavan, kad izvjescuje, ali je daleko manje pouzdan kad analizira. Njegova knjiga pruza nesto poput filmskog pregleda dogadaja u bivsoj Jugoslaviji. Glenny je uvijek ondje gdje ima akcije, i zato je posvuda. Zapravo, u ovoj knjizi ima previse Glennyja. On neprestano ubacuje u tekst svoju personu: podsjeca nas da je kukavica, da ne umije rukovati oruzjem, da mu se ovaj ili onaj coviek svida ili ne svida, da ima izgradena gledista o hotelskoj arhitekturi Istocne Evrope, da se znoji kad je vruce, itd. Nije jasno zasto bi citatelj zelio znati bilo sto o britanskom novinaru u njegovim tridesetima. Vaznije bi bilo saznati nesto vise o izvorima raspada Jugoslavije. Uvid u mentalitet Ratka Mladica mozda je koristan, no on zasigurno nece pruziti odgovor na sira pitanja. Glennyjeva knjiga je sarmantna i vjesto napisana, ali to nije povijesni ili politoloski rad. Ona samo ceprka po povrsini. Nesto nedostaje. Nedostaje pisana rijec. Osim kratke i nejasne crtice o Memorandumu SANU (1986) i nekoliko napomena o tisku, nema dokaza da jc Glenny procitao bilo sto o bivsoj Jugoslaviji. Kako sebe uvijek vidi unutar dogadanja, Glenny ne cita: on razgovara. Buduci kamerman, on ne rasclanjuje: on upravlja svoje kiklopsko oko na odredene pojedince i njihove odnose. Ovdje nema ideologije. Nema ni crkve i rcligije. Nema gospodarstva. Nema drustva. Nema kulture. Nema ni povijesti, uz iznimku nekoliko enciklopedijskih natuknica. Umjesto toga, pred nama je putovanje koje je pocelo u Kninu, a trebalo je poceti u Beogradu. Pred nama su posljedicc, a ne izvori. Pred nama je niz misljenja od kojih su dva najvaznija: (1) da je Tudman suodgovoran za pocetak rata (sto je tek relativno tocno, i ne nuzno iz razloga koje je Glenny naveo); (2) da je njemacko priznanje Slovenije i Hrvatske bilo katastrofalno i samo prosirilo sukob (sto je danas vec rasprostranjen mit, no neistinit, cak i po Glennyjevu dokaznom materijatu). Kako bi Plutarh rekao, Glenny je svoju pricu ispricao "milozvucnim i sjajnim rijecima".

Novinari su najjaci kad ostanu vjerni svom pozivu. Zato je Roy Gutman, koji je za svoje izvjestaje iz Bosne dobio Pulitzerovu nagradu, neusporedivo uvjerljiviji od Glennyja. Gutman je iznio svoja otkrica o srpskim konclogorima u Bosni, o "strateskom silovanju" i etnickom ciscenju (jos uvijek upotrebljavajuci navodnike za taj danas vec uvrijedeni eufemizam) kao reporter newyorskogalista "Newsday". Autenticne Gutmanove senzacije sto ih je objavio taj tabloid pridonijele su poznavanju javnosti s realnostima bosanskog rata vise nego clanci daleko sofisticiranijih analiticara. U Gutmanovim izvijescima ima mnogo naivnosti, ali i istinske ljudskosti i dostojanstva. Sto je vaznije,cak i u tako skromnu zanru kao sto je dnevni novinski izviestaj, Gutman je znao odabrati prave teme. Za razliku od Glennyla, Gutman pise o Dobrici Cosicu, srbijanskom knjizevniku i najvaznijemu nacionalnom ideologu u posljednja dva desetljeca, cije su domisljate formule postale parole ideologiziranih masa. On cak aludira na Cosiceve knjige, kojih su goleme naklade zasigurno ubrzale rast novog srpskog nacionalizma.

Povezanost izmedu dogadaja, politike i ideologije najbolje je prikazala Branka Magas, povjesnicarka i bivsa politicka komentatorica za londonski casopis "New Left Review". Ona nas podsjeca da raspad Jugoslavije nije zapoceo 1990, kako bi se moglo zakljuciti iz Glennyjeve knjige. Dapace, ona pruza uvjerljive dokaze o uzrocima i sredstvima nacionalisticke mobilizacije u Srbiji. Njena knjiga, bez obzira na mjestimicne nepovezanosti (to je zapravo zbirka clanaka napisanih posljednjih godina), nesumnjivo je

najdetaljnija i najbolja povijest raspada Jugoslavije na trzistu. Optuziti Branku Magas, kao sto je to nedavno ucinio Michael Ignatieff, da ignorira objektivne uzroke rasta srpskog nacionalizma znaci pociniti trostruku gresku.[84]

Prvo, nije tocno da je "pocetkom 1980-ih godina vecina urbanih Srba pokazivala tek neznatnu sovinisticku paranoju, i jos neznatnije zanimanje za svoju daleku ruralnu bracu u Kninu, na Palama, Kosovu i u zapadnoj Slavoniji." Zapravo, srpski nacionalizam 1980-ih godina bio je urbani fenomen; stovise, uglavnom beogradski fenomen. Podgrijavali su ga intelektualci poput Jovana Radulovica, Slobodana Selenica, Gojka Boga, Vuka Draskovica, Vojislava Lubarde, Vojislava Seselja i mnogih drugih, koji su cesto porijeklom bili upravo iz tih "dalekih" ruralnih podrucia. Drugo, nije tocno da se srpski nacionalizam "pojavio kao neizbjezna posljedica propasti Titove Jugoslavije". Titova Jugoslavija propala je cetrnaest godina nakon sto je srbijansko komunisticko rukovodstvo narucilo "Plavu knjigu" o tomu kako ustrojiti Srbiju kao "jedinstvenu drzavu"; deset godina nakon sto je to isto rukovodstvo stalo koristiti kosovske nemire da reintegrira Kosovo unutar Srbije; i napokon, tri godine nakon sto je Milosevic sebi podvrgao Vojvodinu i Crnu Goru. Trece, nije tocno da je u vrijeme Miloseviceva uspona "hrvatski nacionalizam bio neovisna snaga". Naprotiv, hrvatski je nacionalizam, bas kao i bilo koja nekomunisticka teznja u Hrvatskaj i BiH, bio proganjan i tek je 1989. zadobio stanovitu sigurnost s legalizacijom prvih oporbenih stranaka.

Knjiga Branke Magas dokumentira i rasclanjuje raspad Jugoslavije imajuci u vidu sve navedene okolnosti. Njena knjiga nije nesklona ideji Jugoslavije, koju je ona smatrala najboljim rjesenjem za narode koji su je sacinjavali, niti je slijepa za zapreke koje su stajale na putu takvoj integraciji. Knjiga dokazuje kako kronologija i ideologija zaista mnogo znace. Kao socijalist, Magas takoder iznosi i drustvenu dimenziju sukoba. Ona je trijezna, informirana, i ima jasan stav. Rad Branke Magas rnoze se dopuniti zbirkom izvora sto su ih sakupili Mirko Grmek, medunarodno priznati povjesnicar medicine i autor vazne "Povijesti AlDS-a" (Princeton, 1990), i njegovi suradnici Marc Gjidara i Neven Simac. Grmeka je znanstveni interes potakao da gleda s onu stranu vidljivih simptoma rata. Bas kao i Tukidid, on je uvjeren da je "pravi razlog rata sakriven" u uzajamnim optuzbama. Kao i u slucaju Peloponeskog rata, koji je postao "neizbjezan zbog rasta atenske moci i straha sto ga je taj rast izazvao u Sparti", rat u Hrvatskoj i Bosni ima dublje uzroke koje Grmek, Gjidara i Simac nalaze u srpskoj ideologiji etnickog ciscenja. Oni daju brizljivu analizu ne samo ideologije nego i mentaliteta, i to u najboljoj braudelovskoj maniri. "Le nettoyage ethnique" ima svojih nedostataka i predrasuda, no svejedno bi ga trebalo prevesti i citati. To je najintelektualnija knjiga na ovom popisu.

Balkanski rat izranja na najcudnijim mjestima. Basil Davidson iskoristio je svoja balkanska iskustva za dvojbene zakljucke o Africi.[85] George F. Kennan sa svoje strane koristi se vlastitim iskustvom (bio je ambasador SAD u Jugoslaviji od 1961. to 1963.) da bi nas uveo u izvanrednovrijedan reprint Izvjestaja Carnegijeve zaklade iz 1913. o uzrocima balkanskih ratova i ponasanju zaracenih strana u njima. Suprotno uvrijezenom misljenju, balkanski ratovi nisu bili gerilski sukobi vec moderni rat u pravom smislu, sto se ne moze reci za danasnji sukob. Kennan nije predvidio razlike u balkanskim sukobima s dva kraja ovog stoljeca. Za oba sukoba on okrivljuje "agresivni nacionalizam", sto je uredno, nediferencirano i ahistoricno. Zapravo, njegov esej, u kojem se preporucuje nemijesanje u sadasnji sukob, ne bi bio od posebnog znacaja da se u njemu otvoreno ne iznosi stav o kulturnoj odvojenosti Balkana. To zaista nije nevazna stvar i, koliko god ona bila prikrivena liberalnim kulturnim tabuima, vjerojatno predstavlja glavni razlog zapadnjacke ravnodusnosti i nehaja.

[84] Michael Ignatieff, The Balkan Tragedy, New York Review of Books, 13. svibnja 1993, str. 4.
[85] Basil Davidson, The Black Man's Burden: Africa and the Curse of the Nation State, New York 1992.

Po Kennanu, otomanska prisutnost "imala je za posljedicu ubacivanje komadica neevropske civilizacije u jugoistocne ogranke evropskog kontinenta, komadica koji je do danas sacuvao mnoge od svojih neevropskih znacajki. Neke se od njih jos teze uklapaju u ovaj danasnji svijet nego u onaj od prije osamdeset godina." Mozda je tako. Plutarh sigurno ne bi mogao optuziti Kennana da je takav zagovornik barbara da "svjedoci o poboznosti i pravednosti svih Egipcana, a protiv Grka navraca optuzbe o strasnome klanju." Kennan zna kamo pripada. I to je takoder pouka za Egipcane i druge Hagarite. Ako tu i nije posrijedi nesto tako sirovo kao Huntingtanova teza o buducim ratovima vjerskih civilizacija, sukobi kultura ocito se nastavljaju.

PARCIJALNA I PROVINCIJALNA POLITIKA

(Integralni tekst interviewa s fra Antom Batinicem, urednikom lista Svjetlo rijeci, Sarajevo, prosinac 1993.)

ANTO BATINIC: Nekoliko Vasih posljednih clanaka i izjava izazvalo je nemalu buru u domovinskoj i iseljenickoj hrvatskoj javnosti. Vi ste u rujnu s jos nekoliko hrvatskih uglednih intelektualaca, potpisali pismo u kojem se izmedu ostaloga trazi ostavka hrvatskoga predsjednika Franje Tudmana. Cini se da javnost u Hrvatskoj, kao i u Bosni i Hercegovini, nije o tomu dostatno informirana. Hocete li pojasniti o cemu se radi?

IVO BANAC: u zagrebackom je casopisu **"Erasmus"** koncem rujna objavljeno "Otvoreno pismo predsjedniku Republike Hrvatske dr. Franji Tudmanu", supotpisano od inicijativnog urednistva medunarodnog izdanja tog casopisa. Clanovi doticnog urednistva su Krsto Cviic, Vlado Gotovac, Slavko Goldstein, Vesna Pusic, Ozren Zunec i ja. Tudmanu smo porucili da je njegova politika katastrofalna u gotovo svakom vidu. Rekli smo da je posebno zakazao u bosanskoj politici, gdje je politikom podjele Bosne neizbjezno pridonio sukobu Hrvata s Muslimanima i ostavio na cjedilu dvije trecine Hrvata u BiH. Rekli smo da se problemi Bosne i Srba u Hrvatskoj ne mogu rijesiti putem pregovora sa zlocincem Milosevicem. Rekli smo da Tudmanova domaca politika koci hrvatsku demokraciju u samom zacetku, da se potkopava demokratski identitet zemlje, da se tolerira korupcija i promice samoobmana. Rekli smo da je vrijeme da se Tudman povuce i otvori vrata novim narodnim snagama, koje ce poraditi na brzoj obnovi hrvatskih potencijala, u cemu je on potpuno zakazao. Drugim rijecima, zvonili smo na uzbunu. Hrvati su na rubu nacionalne katastrofe najvecih razmjera. Moze im se dogoditi da budu raskomadani, onako kako je to bilo u vrijeme otomanske najezde u petnaestom i sesnaestom stoljecu, te da izgube ne samo svoja prastara ognjista u Bosni, nego i dijelove Republike Hrvatske. U ovakvim okolnostima ne mozemo sebi zavezati ruke neuspjelom politikom, koja se povrh svega vodi mimo naroda i Sabora. Vrijeme trazi zaokret u hrvatskoj politici. To je smisao otvorenog pisma i svih drugih inicijativa u kojima sam sudjelovao vec vise od osamnaest mjeseci.

A. B.: BiH je ocito kamen spoticanja hrvatske politike. No, prije no sto progovorimo o Bosni mislite li da se mogao izbjeci rat u Hrvatskoj?

I. B.: Tesko da se mogao izbjeci, ali trebalo ga je spretno odgadati da bismo ga docekali spremniji i jaci, te u saveznistvu sa svima onima koji su se u bivsoj Jugoslaviji mogli pridobiti protiv projekta Velike Srbije. Prisjetite se svih okolnosti. Koncem 1990. bilo je jasno da je gotovo s Jugoslavijom, da je samo pitanje vremena kad ce se ona raspasti. Hrvatskoj je trebalo vise vremena, a nije nam moglo biti svejedno kako ce se stvari razvijati (s manje ili vise zrtava), i sto ce biti s Bosnom. Nismo uzimali u obzir misljenja zapadnih politicara, koji su na nase teznje, pa i na one baltickih naroda i Ukrajinaca, gledali kroz prizmu za njih trajno pozeljne stabilnosti SSSR-a. Zapadne su sile nastojale odrzati popustljivog Gorbacova kako sovjetski nuklearni arsenal ne bi pao u tzv. "krive ruke", a to su za njih ruski sovinisti, obnovitelji komunizma i islamski fundamentalisti. Bez obzira koliko su Zapadnjaci bili nerealni kad su isli protiv vihora narodnih ocekivanja u SSSR-u i Jugoslaviji, hrvatski politicari nisu smjeli dopustiti da nam drugi namecu svoj politicki tempo, niti smo smjeli biti nestrpljivi s bosanskim drzavnim vrhom. Izetbegovic je nesumnjivo bio spor, ali su i njegovemogucnosti bile neusporedivo manje od onih s kojima je raspolagala Hrvatska. Ako je Hrvatska s 11% srpskog stanovnistva izgubila trecinu svog teritorija, onda je Bosna s trecinom Srba u prosjeku izgubila manje prostora.

A. B.: Tko je, dakle, kriv za rat u Hrvatskoj, a potom i za rat u BiH?

I. B.: Nema nikakve dvojbe da je glavni krivac Slobodan Milosevic, a potom njegovi bosanski agentiKaradzic, Mladic, Ekmecic, Koljevic, itd. Milosevic je prihvatio projekt Velike Srbije od veoma utjecajne grupe srbijanskih akademika, nametnuo ga srbijanskom partijskom establishmentu, te onda krenuo u njegovo ostvarivanje. Buduci da je od pocetka odbijao svaku konfederalnu - pa i titoisticku federalnu -formulu, osim uz teritorijalne ustupke, jasno je da s njim nije moglo biti nikakvog dogovora. Milosevicu se mozete podloziti ili oduprijeti. Vazno je uociti da je medu Hrvatima i Muslimanima ui BiH bilo malo onih koji su se zeljeli podloziti. To je osnova svakog ozdravljenja bosanske politike, jer zrtve agresije i genocida imaju trajne zajednicke interese.

A. B.: Vanceov plan za Hrvatsku ocito nije postigao nijedan od najvaznijih svojih ciljeva. Jos uvijek ce sve neizvjesna sudbina jedne trecine okupiranog podrucja Republike Hrvatske. U BiH se jednostavno ne moze postici suglasnost niti za jedan mirovni plan. Sto mislite zasto je to nemoguce? Pocela je jos jedna ratna zima koja se najavjuje kao katastofa za opkoljena podrucja i ljude u BiH. Dokle ce se zapravo ratovati u Hrvatskoj i BiH?

I. B.: Vec smo davno shvatili da tzv. "svjetski cimbenik" nije suzbio agresiju, ali nam jos uvijek nije dovoljno jasno zasto je to tako. Interesi zapadnih sila su podijeljeni, ali im je zajednicko izbjegavanje vojne intervencije na Balkanu. Uzrok tomu nije pritajena podrska Srbiji, premda je to sigurno rezultat takve "jednake pravde". To se jasno vidi iz slucaja Hrvatske, kao i BiH. Smisao plana Vance-Owen bio je u postizanju mirovnog dogovora bez uporabe sile. Zeljeli su zadovoljiti i agresora i zrtve, -sto je dakako nemoguce. Hrvatska i predstavnici Herceg-Bosne pali su na taj lijepak, poceli su se ponasati kao da su iskljucivi vlasnici triju kantona i time otvorili sukob izmedu zrtava na veliko zadovoljstvo agresora. Jer, Beograd i zeli da Bosnu zadavi rukama njenih sinova i kceri. Stvari su otisle tako daleko da i mi i Muslimani u nasem, posve nerazumnom sukobu, tu i tamo suradujemo sa Srbima kako, bismo vise napakostili jedni drugima Razlog je jasan Osnova za mirovni plan moze biti nacionalna teritorijalizacija BiH, jer to se moze sprovesti samo "etnickim ciscenjem", dakle genocidom, teritorijalnim sukobima i razbijanjem Bosne. A sve je ovo rezultat, premda ne mislim i promisljen cilj, zapadne politike. Jos nije prekasno da se zrtve agresije dogovore na osnovi ravnopravnog i autonomnog udjela u zajednickoj drzavi. Kad bi se to postiglo, bili bismo na putu novog zamaha u zajednickoj borbi protiv agresora. Kako stvari stoje, Milosevic ne moze ucvrstiti svoja osvajanja u Hrvatskoj i BiH. Rat ce, dakle, trajati dok mu se ne podlozimo (sto necemo) ili ucinkovito odupremo, sto ne znaci samo silom, nego i mozgom. Vazno je primijetiti kako su ovdje sirom otvorena vrata svim inicijativama, pa i onima tradicionalnih narodnih predstavnika, a u Bosni su to uvijek bili franjevci Bosne Srebrene.

A. B.: Medunarodni cimbenici (UN, Europska zajednica, SAD itd.) nikako ne znaju ili nece povuci poteze koji bi konacno zaustavili krvoprolice. Nije li njihova odgovornost za rat jednaka odgovornosti zaracenih strana?

I. B.: Da, ja bih se s tim potpuno slozio. Zapadnjaci ce vam reci kako ne mozete kriviti vatrogasca za vatru, ali sto je s vatrogascem koji mirno promatra kako kuca gori?Naime, utovljeni su se vatrogasci naucili efikasnosti tamo gdje je u pitanju bogata kuca (Kuvalt) ili pak tako neznatna da ce se oni na vatri jedva ugrijati (Grenada). Moglo bi se zakljuciti da su relativizam i prosperitet srozali moralne osjecaje zapadnoga svijeta.

Tamo kao da vise nema velikih drzavnika i primjernih lidera. Papa strsi nad svojim suvremenicima, premda ga zele marginalizirati i svesti na jednu ili dvije inicijative. Bojim se da ce se posljedice ocitovati u mnogim zemljama, ne samo kod nas.

A. B.: Kad vec spominjete papu, sto mislite, zasto je Sveta Stolica tako brzo priznala Hrvatsku i Sloveniju, a posebice BiH? Nije li se papa mozda posebno sjetio da je posljednja bosanska kraljica Katarina zemlju Bosnu predala papi sve dok ona ne bude slobodna?

I. B.: Sveta Stolica je zaista predvodila u priznavanju nezavisnosti Hrvatske, Slovenije, te Bosne i Hercegovine. Sa stajalista tradicionalne vatikanske diplomacije, koja je izuzetno spora u priznavanju politickih promjena nastalih u ratu, moze se reci da je rijec o galopirajucem priznanju. Mislim da je inicijativa bila upravo papina. Bivsi krakovski nadbiskup davno je promijenio pretjerano oprezan stil vatikanskih odnosaja s istokom Evrope, te znatno - ja mislim i sustinski - doprinio raspadu komunistickog sustava. Takav prvosvecenik, koji je uvijek zastupao prava malih naroda, nije se mogao oglusiti na vapaje iz Hrvatske, Slovenije i BiH. On u Evropi naroda vidi protutezu onoj sekulariziranoj Evropi koja prevladava na zapadu naseg malog kontinenta. Mislim da je to sustina papine inicijative, a ne uspomene na politicke zavjete iz prohujalog vremena kraljice Katarine.

A. B.: Uzgred nam kazite kako biste ocijenili ponasanje vjerskih zajednica u ovom ratu u BiH?

I. B.: Posve je netocno da je rat u Hrvatskoj i BiH vjerski rat. No, tocno je da je ponasanje pojedinih vjerskih zajednica doprinijelo ovom tumacenju, koje je uvijek dobrodoslo protuintervencionistickim zapadnim politicarima. Srpska pravoslavna crkva blagoslovila je agresiju i time postala suucesnica u najkobnijem padu moralnih vrijednosti srpskog drustva otkad je Srba. To su teske rijeci, ali bojim se da su posve opravdane u kontekstu stvaranja kulture straha i gubitnistva, tih preduvjeta za ostvarivanje nesnosljivosti i velikosrpskog projekta. Muslimanski vjerski sluzbenici nisu u nacelu proizvodili strah, ali su dopustili poistovjecivanje Bosne i Muslimana, pa onda Bosne i islama, a to neminovno legitimira prigovore glede tzv. islamskog fundamentalizma. Ne pomaze, u politickom smislu, to sto su Muslimani s pravom imali osjecaj napustenosti. Oni, kao i svi vjernici, zacijelo znaju da je na nama promijeniti svijet. Sto se nase Crkve tice, bojim se da su katolicki crkveni oci propustili raskrinkati sve negativne tendencije i krive ljude u hrvatskom vodstvu BiH u pravo vrijeme. Jedino je Crkva imala potreban autoritet za takav pravorijek. Nikad se ne smije oklijevati u osudi krivih vrijednosti.

A. B.: Clintonova se administracija ocevidno ne snalazi u sferi vanjskih poslova. Nista nije doslo nakon bucno najavljivane nove politike prema BiH i drugim zemljama koje se nalaze u ratu (npr. Somalije).

I. B.: Da, stvari su tako odmakle, da se u Americi sada vodi javna debata o razlozima paralize americke vanjske politike. Clinton tu nije iskljucivi krivac, ali je bitno doprinio sadasnjoj nepokretnosti svojim naglaskom na potrebi rjesavanja domacih americkih problema. Prosjecni Amerikanac ovako umuje: "Vise od pola stoljeca branili smo Zapad od agresora. Istrosili smo se na skupoj vojnoj industriji, prekomorskim bazama, raznim intervencijama. U meduvremenu nasa je zemlja u mnogocemu nzadovala, a nasi saveznici Evropljani i Japanci mirno su se bogatili. Vrijeme je da ucinimo nesto i za sebe, da obuzdamo valove kriminala i drustvenih nemira koji nas zapljuskulu." U tom ozracju, koji Clinton predstavlja, pa cak i predvodi, Amerikance je tesko uvjeriti kako otvaraju

vrata novim ratovima, opasnijim od ovoga u BiH, ukoliko ne porade na suzbijanju ratnih zarista. Amerika zeli ponovno biti mrav u svom mravinjaku, pod cijenu uloge novog cvrcka u prekomorskom svijetu. To je izuzetno opasan polozaj, zapravo djelomicni povratak na pozicije tradicionalne americke izolacije kakva je postolala prije Wilsona i Roosevelta. U sadasnjim uvjetima, jos uvijek se tesko moze zamisliti stvarni svjetski sigurnosni sustav bez americkog predvodenja.

A. B.: Vidno je da je sluzbena politika hrvatskoga vrhovnistva iz Zagreba i politickog vodstva Herceg-Bosne ravna politickom i stvarnom samouboistvu i istrebljenju hrvatskaga naroda s njegovog povijesnog prostora u BiH. Mozete li nabrojati glavne "smrtne grijehe" tih tijela s obzirom na politiku prema BiH?

I. B.: vi ste najvaznije vec rekli. Tudmanova politika, koja je nasla neodgovorne prirepke u dijelu stare i nove politicke elite zapadne Hercegovine, pocela je s Drinom i Romanilom, a svrsila je u tragediji i zrtvovanju hrvatskog naroda u njegovim najstarijim povijesnim prostorima srednje Bosne. Jos nije vrijeme za jednu detaljnu povijesnu analizu ove najkrupnije povijesne greske Tudmanova vrhovnistva. Mnogi su detalji jos nepoznati ili ih je neuputno isticati. Ipak, moze se reci slijedeee: (1) Podjela Bosne kao model rjesavanja srpsko-hrvatskih odnosa pomaze samo velikosrpski projekt slabljenja citavog prekodrinskog prostora. To mozda nije bilo jasno 1939. kad je Macek odustao od trazenja bosanske autonomije u prilog podjele Bosne. No, to je pocetkom 1990-ih trebalo biti kristalno jasno, upravo zato sto je srpska politika vec dugo vremena radila na razbijanju jedinstvenog hrvatsko-bosanskoh-hercegovackog geopolitickog prostora (v. Ivan Lovrenovic, "Bosanski memento," **Erasmus**, br. 3/1993/, qtr. 3-4). (2) Svako tajno dogovaranje, mimo naroda, predstavnickih tijela i vlastitih saveznika, ne moze biti dobro i ucinkovito, posebno kad je rijec o dogovaranju s krajnje podmuklim neprijateljem. (3) Unatoc priznanja BiH, sluzbena Hrvatska nikada na nju nije gledala kao na ravnopravnu suverenu drzavu. Svaki pokroviteljski ili potcjenjivacki odnos, koji ne vidi dalje od Savskog mosta, steti Hrvatima BiH i svodi ih na prirepak zagrebacke politike, koja ne mora nuzno biti opcehrvatska. (4) Hrvatski se probici u BiH ne mogu ostvariti odrzavljenjem parcijalnih interesa, sto je bile i ostala stvarna politika Bobanove grupe. Stvaranjem paradrzave Herceg-Bosne sa hrvatske je strane omeden limes hrvatskih interesa u BiH, sto zapravo znaci da je politika Tudmana-Suska-Bobana unaprijed odlucila sto se u BiH moze zrtvovati. Ova je politika parcijalna i provincijalna upravo zato sto njeni nosioci zacijelo ne bi pristali na predaju Hercegovine u zamjenu za teritorijalizaciju srednje Bosne. Homogenost hrvatskog stanovnistva u zapadnoj Hercegovini nikada nije bile garancija strateske branjivosti tog kraja. (5) Bobanova je grupa mogla izboriti vojnu i politicku prevlast ne samo zbog podrske Zagreba. nego i zbog puce unutar jednostranacke strukture hrvatske zajednice u BiH. Ozdravljenje hrvatske politike u BiH pretpostavlja visestranacki natjecaj i prestanak represije nad inomislecim Hrvatima. Ono takoder pretpostavlja odlazak citavog niza politickih licnosti koje su se kompromitirale zlocinima, samovoljom, korupcijom ili nesposobnoscu. (6) Bez obzira na muslimanske propuste i zlocine, koji nisu neznatni, suprostavljanje muslimanskoj iskljucivosti ni u jednom trenutku nije smjelo poprimiti protuislamska obiljezja. Unistavanje islamskih bogomolja i ponizavanje vjerskih sluzbenika, da ne nabrajam dalje, trajno opterecuju nase odnose s Muslimanima. Isto se moze reci za zlocine i progone pocinjene protiv Muslimana. Nas sukob s Muslimanima do te je mjere neprirodan da ga se zeljelo produbiti vjerskim sukobom i upamtljivim incidentima. (7) Hrvatska se politika u BiH ne moze voditi ni iz Zagreba, ni iz Gruda, niti u ovisnosti prema bilo kojem parcijalnom bosanskohercegovackom cimbeniku. Hrvatske politike u BiH nema bez udjela Crkve i onog dijela inteligencije (i uopce elitnog sloja) koji se casno nosio za vrijeme komunisticke diktature. Napominjem da ovdje govorim o najvaznijim hrvatskim greskama, a ne o greskama i nesnalazenjima drugih. Kao Hrvat

posebno sam kritican prema nasim propustima, jer najvise mogu utjecati na njihovo mijenjanje.

A. B.: Vidite li izlaz iz ovog mracnog bosanskeg tunela. Da ne kazem vilajeta? Sto bi sada trebalo uciniti? Ima li neka politicka ideja ili tijelo koji bi zaustavili rat u BiH i uspostavili kompromisno rjesenje ili je rat ipak samo dio politicke igre?

I. B.: Za mene je najvaznije pronaci formulu koja ce zaustaviti mrvljenje i dezintegriranje zajednickog geopolitickog i kulturnog prostora koji tvore Hrvatska i Bosna i Hercegovina. Takva se zajednica, mozda na konfederalnoj osnovi, moze ostvariti jedino pod uvjetom da i jedna i druga drzava sacuvaju svoj drizavni Integritet. U slucaju Bosne to znaci konstitutivnost triju naroda. To je nuzno u interesu bosanskohercegovackih Hrvata i Muslimana. Uvjeren sam da ce i bosanskohercegovacki Srbi prije ili kasnije uvidjeti da je to i u njihovu interesu. Bosna nije Bosna ako je samo hrvatska, srpska ili muslimanska. Nju biljezi i jedno posebno drustvo u kojem sudjeluju sva tri naroda. To nije neko idealno drustvo jugounitaristicke utopije ili statistika mjesovitih brakova,nego nesavrseno, cesto apartno, drustvo snosljivosti. Ne sumnjam da ce se Bosna vratiti svojim izvornim karakteristikama cim prode ratni vihor. Oni koji u to mozda sumnjaju zacijelo ne misle da ce povijest Bosne zauvijek biti obiljezena danasnjim krajnostima. Svi mi mozemo i moramo zaustaviti rat i pomoci ozdravljenju bosanskog drustva, a u tomu bi upravo redovnici Svetog Franje morali prepoznati svoju novu karizmu.

A. B.: Sto su hrvatski inteleklualci poduzeli, posebice u Americi, odnosno u iseljenistvu, da pomognu Hrvatima BiH i svima onima koji su ondje protiv rata?

I. B.: Bojim se da nisu ucinili mnogo. Zanimljivo je kako je djelatnost, ne samo intelektualaca, nego opcenito iseljenistva, gotovo malaksala poslije priznanja Hrvatske. Dok smo za vrijeme najzesce agresije protiv Hrvatske u New Yorku odrzali dva masovna prosvjedna skupa pred zgradom UN, da ne spominjem druge sastanke i aktivnosti, za Bosnu kao da nije bilo dovoljno sluha. Odrzao se, doduse, jedan nedovoljno posjecen skup u Madison Square Gardenu pod naslovom "A Call for Bread" (Poziv za kruh) za zrtve agresije i etnickog ciscenja u BiH i Hrvatskoj, ali to nije bilo "ono". Kao da Hrvati nisu dovoljno shvacali da je rat protiv Bosne ujedno i rat protiv Hrvatske, odnosno, kao da se polovicnost zagrebacke politike, zbog nase nedovoljne kriticnosti, prenijela i na iseljenistvo. Ljudi su se zauzimali u skupljanju humanitarne pomoci (koliko i s kojim ucinkom ne mogu tocno procijeniti), ali je politicka djelatnost uglavnom zakazala.

A. B.: Mozete li nam ukratko dati krvnu sliku hrvatskoga iseljenistva u Americi?

I. B.: Hrvati su u SAD dolazili tijekom dugog povijesnog razdoblja od sredine devetnaestog stoljecado danas. Svaki je novi val iseljenistva prenio i dominantna svhacanja svog vremena, pa i razlike tipicne za hrvatske pokrajine, jer sve nisu bile jednako zastupljene u dijaspori. Najvaznije su skupine tzv. staro iseljenistvo, uglavnom zastupljeno u radnickom drustvu industrijskog americkog Sjevera; potom, klasicna politicka emigracija iz prvog poslijeratnog razdoblja; i na kraju, "pasosarska" skupina iz vremena kasnog titoizma, posebno obiljezena Hrvatskim proljecem. Pripadnici ovih skupina zivjeli su svojim paralelnim zivotom u svojim organizacijama, klubovima, ili pak kao nepovezani pojedinci. Crkva je bila gotovo jedina ustanova koja ih je sve okupljala. Poslije pada komunizma i hrvatskog drzavnog osamostaljenja opala je politicka djelatnost iseljenistva. Stare ustanove i komunikacijske mreze iseljenistva nisu bile ni posebno dobre, ni dostatne. Sada su gotovo zamrle. To nije dobro za medusobnu povezanost i djelatnost nase iseljenicke zajednice.

A. B.: Kakvu Hrvtsku (drzavu) zelite i vidite u buducnosti? Hoce li hrvatski narod uopce prezivjeti ili cemo zauvijek izgubiti hrvatsku Bosnu?

I. B.: Zelim demokratsku, pravnu drzavu, gdje se u svemu postuje dostojanstvo covjeka pojedinca u svim njegovim posebnostima. Zelim sigurnost imovine, ali i drustvenu zastitu siromasnih i ugrozenih. Zelim povratak na hrvatsku parlamentarnu bastinu, bez kulta vode i samovolje. Zelim kulturu slobode u kojoj se neodgovorno ponasanje dozivljava kao manje zlo u usporedbi s represijom. Zelim nove, duboko eticne, narastaje koji ce se razvijati izvan kruga i utjecaja ovovjekih ratnih ciklusa. Zelim mir sa susjedima, ali ne na osnovi laznog zajednistva, nego zajednickih ljudskih i narodnosnih probitaka. Siguran sam da ce hrvatski narod prezivjeti i da necemo izgubiti nasu Bosnu. Sava ce jos dugo teci po onoj Kranjcevicevoj, "kroz poljane / zelene i zlate", i njena voda nikad nece dijeliti Hrvate.

OSNOVNA NACELA ZA HRVATSKO-MUSLIMANSKI DIJALOG, SURADNJU I SAVEZNISTVO

(Integralni tekst prijedloga za Hrvatsko-bosansko-muslimansku grupu za mirovnu inicijativu, 14. studenoga 1993.)

(1) Bosna i Hercegovina nedjeljiva je drzava svih svojih gradana i nacionalna drzava bosansko-hercegovackih nacionalnih zajednica - muslimanske, hrvatske i srpske - koje zive unutar njenih granica.

(2) Svaki pokusaj da se Bosna i Hercegovina podijeli u tri nacionalne republike - a to obicno znaci u tri "nacionalno ociscene" republike - nije samo stetan sa gledista borbe protiv zajednickog neprijatelja, tj. srbijanskog agresora, nego je stetan sam po sebi. On oznacava unistenje jedine politicke i drustvene prepreke istjerivanju Hrvata iz drevne hrvatske postojbine. Odgovarajuca nacela vrijede i za druge bosanskohercegovacke zajednice. Raspad Jugoslavije ovdje nema nikakva znacaja. Bosna i Hercegovina je neumanjiva povijesna, drustvena i politicka zajednica, mada ne i nacionalna zajednica. Jugoslavija je bila iskljucivo politicka zajednica - stovise, prisilna politicka zajednica.

(3) S hrvatskog stajalista, Bosna i Hercegovina je jos jedna hrvatska drzava (iako ne iskljucivo hrvatska), jednaka Hrvatskoj po nezavisnosti i dostojanstvu. Hrvati Bosne i Hercegovine ne smiju gledati na svoju rodnu republiku kao na neotkupljenu hrvatsku zemlju, nego kao jos jednu hrvatsku zemlju u kojoj ostvaruju punocu svojih gradanskih i nacionalnih prava. To znaci da oni nemaju drugu maticnu zemlju. (Ustavni jezik kojim se kako u Hrvatskoj tako i u BiH predvida dvojno drzavljanstvo morao bi stoga biti promijenjen.) Odgovarajuca nacela vrijede i za bosanskohercegovacke Muslimane i Srbe. Cinjenica da Muslimani nemaju druge maticne zemlje - cak ni u teoriji - ne daje im veca prava u odnosu na bosanskohercegovacke Hrvate i Srbe.

(4) Bosna i Hercegovina nikada ne moze biti iskljucivo gradanska drzava u kojoj je vodece nacelo "jedan covjek, jedan glas". To naizgled liberalno nacelo postaje neliberalno kad se suoci s legitimnim nacionalnim pravima. Hrvati Bosne i Hercegovine ne mogu zamisliti odvajanje nacionalnih od njihovih ljudskih prava. Stoga oni ocekuju da ce i njihova nacionalna prava biti formalno priznata i zasticena zajednicki dogovorenim zakonima. Tim zakonima moraju se garantirati kako pravo na pojedinacno glasovanje tako i kolektivna zastupljenost zajednice u svakom drzavnom i lokalnom organu vlasti, u vojnim i policijskim ustanovama, u diplomatskim predstavnistvima i u svim zajednickim kulturnim institucijama. Odgovarajuca nacela vrijede i za bosanskohercegovacke Muslimane i Srbe.

(5) Na nacionalna prava bosanskohercegovackih Hrvata, bas kao i na ona muslimanske i srpske zajednice, ne smije se glcdati kao na iskljucivo teritorijalna. Danasnja tragedija Bosne i Hercegovine posljedica je nacionalne kantonizacije koja je pocesto samo krinka za i unistenje bosanskohercegovacke drzave. Potrebno je doci do takvih sporazuma koji ce odrazavati mjesnu nacionalnu zastupljenost u zajednickim ustanovama, sto znaci da ce ucitelji u Grudama biti, ako je moguce, po nacionalnosti vecinom Hrvati, a da ce u Velikoj Kladusi biti vecinom Muslimani. Sa zakonskog gledista medutim, to ne bi smjelo znaciti da je Cazinska krajina nista "manje hrvatska" nego Grude, i obratno.

(6) Sukladno tockama (3) i (4), ustav Bosne i Ilercegovine mora odrazavati visenacionalni sastav drzave, ali da pri tom ne ukljucuje nacionalno-teritorijalnu autonomiju. To, takoder, znaci da nacionalne zajednice moraju iskazati svesrdnu privrzenost bosanskohercegovackoj drzavi i istovremeno ocekivati potpuno postovanje

trodijelnog karaktera drzave u svim drzavnim ustanovama. Odvojene drzavne ustanove poput Hrvatske republike Herceg-Bosne ili autonomne republike Zapadne Bosne moraju se raspustiti u zamjenu za zajednicke drzavne ustanove s trodijelnim predstavnistvom. To takoder znaci da je zastava Bosne i Hercegovine nadredena nacionalnim zastavama Hrvata, bosanskih Muslimana i Srba. Prvu treba zastititi, ostale ne treba odbaciti.

(7) Sve one teorije koje tvrde da je "bosnjastvo" nadredeno hrvatskom, muslimanskom ili srpskom nacionalnom osjecaju moraju se obeshrabriti. Bosansko zajednistvo nije isto sto i nadnacionalno "bosnjastvo", ili bolje, pozeljni osjecaj pripadnosti bosanskoj drzavi nezahtijeva izmisljanje neke nove, "visekonfesionalne" bosanske nacije. Istovremeno, ne bi trebalo biti nikakvoga nacelnog prigovora bilo kojem nacionalnom imenu koje bosanskohercegovacke zajednice odaberu, pod uvjetom da se to ne cini prisilom i da se ne izazivaju podjele.

(8) Treba odbaciti sve postupke koje posebno povlascuju bilo koju od bosanskohercegovackih vjerskih zajednica. Bosna i Hercegovina mora biti gradanska drzava u kojoj postoji stroga odvojenost crkve od drzave i drzave od dzamije. To znaci da se vjerske i gradanske ustanove moraju razvijati u punoj slobodi, bez prisilne sekularizacije, ali ujedno odvojeno jedne od drugih.

(9) Sva neprijatelistva izmedu hrvatskih i bosansko-muslimanskih zajednica moraju istom prestati, a odgovorni za potpirivanje tih neprijatelistava uklonjeni s vlasti. Svi ratni zlocinci moraju biti uhiceni, predani sudu i kaznjeni po zakonu. Ovaj se cilj mozda ne moze odmah ostvariti, ali tomu treba teziti sa svom odlucnoscu u ime zacjeljenja rana i pomirenja. Ako djeluju zajedno, nacionalne zajednice Bosne i Hercegovine mogu odbaciti srbijanskog agresora i tako u cijelosti obnoviti Republiku Bosnu i Hercegovinu i Republiku Hrvatsku.

SVE SU MASKE PALE

(Interview s Jelenom Lovric, Feral Tribune, 28. prosinca 1993.)

JELENA LOVRIC: Boraveci ovih dana ponovo u Hrvatskoj kao da ste bili nesto zadovoijaiji nego ljetos. Kako to objasniti? Dok istodobno Vama bliski hrvatski intelekluvalci priznaju da su razocarani i frustrirani. pa neki cak tvrde kako Hrvatska sve vise nalikuje Srbiji.

IVO BANAC: Sve je to tocno. No, takoder je tocno da se mijenjaju odnosi snaga, da se rasciscavaju pojmovi. Sve su maske pale. Zato se i vode nalprimitivnije hajke protiv istaknutih predstavnika oporbe, protiv pojedinih intelektualaca koji su prozreli ucjenu o odgodi politike u ratu, sto je u praksi vrijedilo samo za oporbu, ali ne i za tudmanovce. Jer sve sto oni rade unaprijed je od opce koristi i nadasve rodoljubivo. U meduvremenu su unistili gotovo sve ustanove, otjerali desetke tisuca strucnjaka u strane zemlje, upropastili privredu, bacili nas u bosanski bezdan, izlozili nas gubitku nezavisnosti ili, u najmanju ruku, teritorija, i jos zele da im se za to pljesce. Ako je pak nesto islo lose, to je, kazu, rezultat medunarodne zavjere. Pa cekajte, ima i u Hrvatskoj pameti. Dosta je. Vjerujem da najnoviji dogadaji ukazuju na stvarnu slabost HDZ-a, koja se prikriva prividom sile i moci. Steta je sto ona druga, normalna Hrvatska, to jos uvijek dovoljno ne uvida.

J. L.: Primjecuje se da u Hrvatskoj teku dva paralelna procesa: podatnost prema vani, stisak prema unutra. Prema medunarodnoj zajednici i prema Milosevicu proces popustanja, istodobno u unutrasnjopolitickim odnosima proces zaostravanja. Sto podrazumijeva medijske hajke na intelektualce i cak hapsenja stranackih celnika? Je li moguce da se Hrvatska i Srbija, kao u tom pogledu dvije bliske zemlje, pretvore u saveznike? Da njihovi rezimi, ili bolje njihovi celnici, postanu saveznici, bez obzira na medusobno neprijateljstvo?

I. B.: Tudman i Milosevic vec su aktivni saveznici, premda se zapravo radi o jednostranoj ovisnosti. Hrvatska izlazi Milosevicu ususret, krsi sankcije opskrbljujuci Srbiju strateskim sirovinama, nudi ukidanje neprijateljstava i teritorijalni dogovor uz ustupak teritorija, pomaze Milosevicesu bosansku politiku, a sve u nadi da ce udobrovoljiti srbijanskog diktatora. U isto vrijeme, nastavlja se s popustanjem "medunarodnoj zajednici", dakle pojedinim evropskim silama, ali uvijek uz dimnu zavjesu protuzapadne kampanje. Kako se sve to uopce moze zvati sustavnom vanjskom politikom? Milosevic
nece biti milostiv prema Hrvatskoj. Dapace, uopce se ne mogu iskljuciti novi sukobi sa Srbijom i njenim marionetama. Zato je u ovom trenutku, vise od vanjskopoliticke koncepcije, potrebna potpuno nova unutrasnja politika, koja bi ojacala slobodu, demokraciju, privatno vlasnistvo, a time i obrambenu sposobnost Hrvatske. To se, dakako, ne moze postici s Tudmanom.

J. L.: Dok se vodio rat, Hrvatska je uglavnom na dubiozne nacine rasprodana. Tek ce se vidjeti tko ju je pokupovao; medu novim bogatasima, koji su to postali preko noci, jedna od najbogatijih obitelj je Tudman. Oni koji su ugrabili sve, sutra ce, decenijama vladati nad onima koji su ostali bez icega. Cak i tamo gdje to nije uzrokovano ratom. Uspostavlja se nova struktura moci.

I. B.: Mozda to tako izgleda. Ipak, oni koji su pljackali Hrvatsku nemaju razloga mirno spavati. Prije ili kasnije sve ce te prijavstine isplivati na povrsinu. Bit ce novih izbora, boljih saborskih sastava, novih zakona, posebnih istraznih komisija, pa i zatvorskih

kazni. Pogledajte susjednu Italiju. Predstava je dugo trajala, ali su svi na kraju dolijali. Junaci talijanske protukorupcionaske revolucije su odvazni tuzitelji i suci. Stoga potkupljivi pravnici zasluzuju najstrozu osudu. Masovna korupcija je vrsta karcinoma koji zdere drustveno tkivo. Najgore svojstvo uvrijezene korupcije je u tomu sto ova pojava potkopava vjeru u zakonite promjene i legitimira nasilne i prevratnicke metode politicke borbe. Korupcija destabilizira drustvo. To znaci da je u nasim uvjetima ravna izdaji. Steta je sto duhovne snage drustva o tomu mnogo ne govore. Trgovce treba istjerati iz hrama.

J. L.: ponovo se uspostavlja partijska drzava. Stranka na vlasti preuzela je sve institucije, od Vojske do djecjih vrtica, od bolnica ili banaka do Sveucilista. Upravo se vodi zestoka borba oko Matice hrvatske. Kako je za vladajuci HDZ sve neizvjesnije da ce se demokratskim sredstvima moci zadrzati vlast, nastoji se osigurati na drugi nacin. Sto se jos u tom smislu moze ocekivati i kako se suprotstaviti logici partijske drzave?

I. B.: Moramo se boriti. Velika je steta - a sad to mozda izgleda i logicno - sto nosioci partijskog poretka u starom rezimu nisu kaznjeni poslije 1990. Ne mislim na obicne partijce, nego na ljude koji su bili osobno odgovorni za razna rezimska zlodjela. Tako je jos jednom izostala poduka o drustvenoj odgovornosti. Uvjeren sam da bi mnogi slabici danas drukcije postupali da su bili u prilici vidjeti kakve su osobne posljedice zloporabe vlasti. Uvjeren sam da nekaznjeni zlocini izazivaju veliki nemir u drustvu. Posebna je duznost inteligencije sibati svaki pokusaj etabliranja partijske drzave.

J. L.: Ne samo kao potpisnik Pisma sestorice zestoko kritizirate predsjednika Republike. Ne zelim tu kritiku osporavati, ali ne nalazite li razloga za kritiku i na drugim stranama, na strani opozicije, na primjer? Na strani inteleklualaca? Na strani novinara? Na strani naroda, na koncu? Mozda Hrvatska ima Tudmana zato sto je to htjela? Odnosno, ne bi li se moglo reci: Tudman (ovdje upotrebljen kao metafora) - to smo svi mi?

I. B.: Partijska drzava proivodi strah. Njena je poruka: Ako ne igras sa nama, obrat ces bostan. Otpustit cemo te pod izgovorom da racionaliziramo proizvodnju ili unapredujemo tvoju struku. Ako si vec neki kulturni nestor, roden u Austro-Ugarskoj, unuk ti nece dobiti stipendiju. A ona parnica koja se vuce vec deset godina protiv ilegalno useljenog stanara? Pa, zvizdi jos koju godinu. Vodeca ste licnost oporbene stranke na koju huskamo sve svoje anonimne telefonase i jos trazite policijsku zastitu? Kako ne shvacate, policija radi za nas, ne za polugradane. Trazite zajam za obnovu bombardirane kuce a jucer ste napisali bezobrazan clanak protiv jednog naseg uglednog korupcionasa? Pa sto je vama? Da mozda ne radite za ClA-u? - To je logika partilske drzave na brdovitom Balkanu....
Stoga ne bih potcjenjivao strah i njegove proizvodace u ovom trenutku zapustenosti i siromastva. Jedan od glavnih ciljeva oporbenih stranaka mora biti borba protiv straha. Strah usporava sve akcije za demokratsku Hrvatsku. Prestrasen narod trazi stroge vode. (A tko bi drugi? Pa nikog drugog nema. Nitko ga ne moze zamijeniti!) Nije greska u hrvatskom narodu. Greska jedino moze biti u njegovim prvacima, u svim granama politickog, drustvenog, gospodarskog, kulturnog i dubovnog zivota. Oni koji znaju, a ne govore, tesko ce se opravdati. Oni koji znaju, a govore suprotno svojim saznanjima, vec su osudeni. Unatoc strahu, upravo zbog straha, prirodni prvaci moraju biti hrabri. Narod moraju uciti primjerom. Hrvatski narod ne smije zivjeti u lazi o svojoj duhovnoj superiornosti. Inace ce nam se dogoditi da cemo i ovaj rat duhovno izgubiti.

J. L.: Sto znaci sramotna i zastrasujuca hajka na Vladu Gotovca? Ako ovoj vlasti ne valja ni Gotovac, tko bi joj mogao biti po volji? Sto znaci to da ni pred njegovom karizmom nije zastala? Moze li se reci da su teske greske, pocinjene u ime hrvatstva, trgnule jedan dio intelektualaca, koji pocinje shvacati kuda sve to vodi, pa odbija da svojom sutnjom bude saucesnik degeneracije hrvatske drzave, a njihovo emancipiranje onda izaziva pravu provalu bijesa vlasti?

I. B.: Hajka na Gotovca ima samo jedau poruku: Nema tog covjeka koga mi ne mozemo pretvoriti u gubavca! Nema tog Hrvata koga mi ne mozemo pretvoriti u neprijatelja Hrvatske! Stoga su oni knjizevnici koji sluze kao slijepo orude u kampanji protiv Gotovca vec potpisali svoju osudu. Od njih ce se traziti jos vece gadosti ili ce svrsiti na istoj klupi uz Gotovca. To je logika usluznog Demjana Bednoga, koji je od pjesnika revolucije postao potcjenjivac ruskog proletarijata.

Da se radi o formi novog hrvatskog makartizma vidi se iz slijedeceg primjera: Gospodin Ivkosic je u **"Vecernjaku"** od 8. prosinca upravo otkrio da ja, eto, unosim duh velikosrpstva u Maticu hrvatsku. Zabuna!? Ni govora! Banac je clan znanstvenog savjeta munchenskog izdavaca "Dr. Anton Kovac -Slavica Verlag". Doticni izdavac upravo je objavio zbirku "Die serbische Philosophie heute", pod urednistvom Mihaila Durica i Slobodana Zunjica. Slobodan Prosperov Novak je rekao da Banac suradule u "Vijencu", a "Vijenac" je Maticin - sto ce reci Gotovcev - dvotjednik. Tu jos ubacimo Slavka Goldsteina, jer je on jednom rekao nesto dobro o "Praxisu", a Duric je bio "blizak krugu oko "Praxisa"". Je li vam sve jasno? Ima li koristi spominjati da Banac nikad nije vidio doticnu knjigu, kao uostalom i nitko drugi u ovoj prici osim Durica i Zunjica, ukljucujuci ocito i Ivkosica? Da Banceva suradnja u "Vjencu” ne iskljucuje suradnju solidnih gradana odanih Predsjedniku i Zajednici. Da u Srbiji danas mozda i ima neke filozofije? Ne, nema koristi! Sve je jasno: "Matica hrvatska, filozofija srpska" ! Nije problem u ludosti jednog Ivkosica, nego u cinjenici da se tako nesto uopce moze objaviti u drustvu koje pretendira da je civilizirano.

J. L.: Trebali ste a niste sudjelovali na Okruglom stolu "Srbi i Hrvati". Zasto Vas nije bilo? Da li ste Vi onaj intelektualac za koga je jedan od organizatora rekao da je odbio sudjelovati jer nije htio biti u sluzbi Tudmanova aktualnog forsiranja mirotvorstva? Navodno ste organizatoru u tom smislu napisali opsirno pismo?

I. B.: Ne bih o tomu. Buducnost ce pokazati kakva je korist takvih i slicnih sastanaka.

J. L.: Cini se da ste ponesto mijenjali stav o tome kako rijesiti srpsko pitanje u Hrvatskoj. Jos na pocetku rata hrvatsku ste javnost, koliko se sjecam, upozoravali da se Srbi ne moraju voljeti, ali da se moraju uvazavati, zatim ste podrzali maslenicku akciju, sto mislite danas kad se hrvatska vlast, barem verbalno, odlucila na ustupke i mirno rjesavanje "srpskog pitanja"? Moze li se postici modus vivendi sa Srbima dok se ne postigne modus vivendi sa Hrvatima? Moze li se demokratski rijesiti srpsko pitanje u Hrvatskoj dok se demokratski ne rijesi hrvatsko pitanje? Moze li se vjerovati Tudmanovu mirotvorstvu prema Srbima dok se hapse Hrvati koji misle drukcije? Ne forsira li vlast podjelu medu gradanima Hrvatske po nacionalnoj, a medu Hrvatima po stranackoj pripadnosti?

I. B.: Ne, ja nikad nisam mijenjao stav prema srpskom pitanju u Hrvatskoj. Uvijek sam bio za postivanje svih srpskih individualnih i kolektivnih prava, ali (uostalom kao i u Bosni) bez nacionalne teritorijalizacije. Ako se moze govoriti o mijenjanju stava, to se odnosi samo na vojnu akciju u tzv. Krajini. U pocetku, pa i do Maslenice, bio sam za to.

No, uvidio sam da nas je Tudmanova bosanska politika toliko izolirala, da vise nemamo medunarodnu podrsku cak i kad je rijec o reintegriranju vlastitog teritorija. Osim toga, zvjerstva pocinjena u medackoj akciji ne govore u prilog naseg politickog sazrijevanja. Kao da nismo shvatili da okupirane teritorije mozemo povratiti samo ako imamo nesto ponuditi u civilizacijskom smislu. Ako moramo birati izmedu gubitka teritorija i hrvatske konjice na indijanskom teritoriju (scenarij "Fort Apache") onda nemamo veliki izbor. Zbog svega ovoga, a i zbog nase vojne nespremnosti, cini mi se da pno moramo stvoriti uviete za povratak Knina. Dakle, i u ovom slucaju sve ovisi o stvaranju demokratske Hrvatske.

J. L.: Iako predsjednik Tudman evidentno ponavlja brojne Titove manire, od karikaturalaoga branja mandarina na Vangi do nacina vladanja, sve se cesce moze cuti paralela Tudman - Pavelic. Ne samo zbog ocijukanja s ustastvom, nego vise zbog "prodaje" srednje Bosne (franjevacki list "Svjetlo rijeci" tvrdi daje egzodus Hrvata iz srednje Bosne djelo Tudmanove politike), i stoga, rece to neki dan Hans Peter Rullmann, jer je Pavelic prema Muslimanima "bio pravi humanist, u odnosu na ono sto danasnje vlasti tamo rade"?

I. B.: Ako hocete reci da postoje paralele izmedu Pavelica i Tudmana kad je rijec o Bosni, onda moramo imati u vidu slijedece cinjenice: (l) Pavelic nije sprovodio nikakvu nezavisnu vanjsku politiku. Njegovo ustrajanje na hrvatstvu Bosne (ukljucujuci i hrvatstvo Muslimana) bilo je daleko manje vazno od spremnosti osovinskih partnera da mu Bosnu dodijele na posrednu upravu. (2) Premda je Pavelic naglasavao hrvatstvo Bosne (kao cjeline) i Muslimana (kao dijela - i to najboljeg -hrvatskog naroda), on je u praksi podijelio Bosnu, razbivsi je u jedanaest velikih zupa od ukupno dvadeset i tri u NDH. Od tih jedanaest velikih zupa samo pet je bilo ustrojeno na starom teritoriju BiH. Ostale su bile skrpljene od bosanskog i susjednog hrvatskog teritorija, s tim sto su cetiri imale sjedista izvan Bosne. (3) Pavelic je laskao Muslimanima, ali im je dao malo ili nimalo vlasti. Moramo se zamisliti kad ovakvu politiku zovu "humanistickom", jer ona to zaista i jest u usporedbi sa sadasnjicom. Pavelicevi ustase nisu unistavali dzamije, nisu provodili represiju nad Muslimanima kao takvima. Cilj im nije bio raseliti Hrvate iz srednje Bosne. Pavelic je vodio katastrofalnu srpsku politiku - dakako, zato sto je Srbija bila pod njemackom cizmom, i zato sto su mu Nijemci i Talijani podarili nezavisnost samo u odnosu na Srbe. Znamo kako je to svrsilo. Cudno je da mnogi ne vide kako ce svrsiti Tudmanova bosanska politika.

J. L.: Zastupate li jos uvijek tezu da ce Bosna opstati? I poslije rusenja Starog mosta u Mostaru sto je i sto ce biti cijena hrvatske politike u Bosni i Hercegovini? Mogu li se stvari popraviti ili ce se raskomadana Bosna na isti nacin osvetiti onima koji su je dijelili?

I. B.: Da. Bosna ce opstati. To je moje duboko uvierenje, zasnovano kako na kontinuitetu bosanskog prostora, tako i na nemogucnosti Srbije i Hrvatske da integriraju ugrabljene dijelove Bosne. Postoje uvjeti za uredenje bosanske drzavne kuce na osnovu trodijelne zastupljenosti u vlasti, neteritorijalaih kolektivnih prava triju nacija i njihova odbacivanja bilo kakve vanbosanske maticnosti, na temelju odvojenosti vjerskih zajednica od drzave, potiskivanja svake supranacionalne nadgradnje i kaznjavanja svih zlocinaca. U ovom je trenutku najvaznije zaustaviti revansizam i protubosanlske tendencije kod Muslimana, kao i gubljenje svijesti o posebnoj odgovornosti prema Bosni u bosanskih Hrvata. Teror koji se sprovodi prema inomislecima u tzv. Herceg-Bosni velika je prepreka ozdravljenju hrvatske politike u BiH. Ipak, odgovornost u punom redu snosi Tudman, jer on i sad moze promijeniti situaciju. Cijena Bosne vec je za Hrvatsku prevelika. Hrvatska je u karanteni upravo zbog Bosne.

J. L.: Sto je ciniti onima koji zaista zele zivjeti u demokratskoj i evropskim kriterijima bliskoj zemlji? Pretpostavlja li to i "borbu za vlast", za sto Vas HDZ-ovci sve vise optuzuju?

I. B.: Da, oni misle da su mandarinska kasta. Prejeli su se od vlasti, ali imalu jos snage vikati "Hocete vlast!" Primijetio sam da mnogi oporbenjaci na to (metaforicki) pocnu mlatarati rukama i nijekati da im je tako nesto uopce palo na pamet. Naime, oporba zaista hoce vlast, ali ne da bi brala mandarine i vozila se u BMW-ima, nego da upotrijebi instrumente vlasti kako bi Hrvatsku izvukla iz bezdana Tudmanove politike. Kad me zato optuzuju da hocu vlast, ja mirno odgovaram: "U pravu ste. No, moj koncept vlasti nije pokositi ledinu da na njoj nista zadugo ne naraste. Mi cemo sijati ledinu, a Tudman ce brati sipke."

J. L.: Sto ce biti s Hrvatskom? Sto ce biti s nama?

I. B.: To ovisi o nama. Tudmanu je uspjelo ohmanuti sebe i dio naroda kako zivimo na Tahitiju. Pretvorbeni kokosi padaju s palmi. Bonaca je. Na horizontu nema neprijatelja. Veliki poglavica misli na vas. A, zapravo, Hrvatska je otpisana, u karanteni, bez ikakve mogucnosti da s ovakvom politikom pomogne i sebe i druge. Sto uciniti? Prije svega, malo samopouzdanja. Treba stvarati odgovorno drustvo gradana koje ce zaustaviti posvemasnji osjecaj nemoci. Treba iskoristiti sve zakonske mogucnosti za sirenje demokracije. To doslovno znaci stvarati udruzenja odvjetnika i drugih profesionalnih ljudi, koja ce dokumentirati sve uzurpacije i protiv njih se boriti svim sredstvima, ne iskljucujuci gradansku neposlusnost. Treba osposobiti sindikate da postanu uvjerljivi instrumenti za zastitu strukovnih prava. Treba mobilizirati sve drustveno aktivne ljude, ne samo inteligenciju, da u javaim raspravama napokon potisnu mentalitet zavjere, koji nas sputava i vodi u sukobe. Na kraju, treba stvoriti zajednicku politicku platformu za demokraciju i drustvenu sigurnost. Bojim se da prolazi vrijeme evropske utopije. Izbori u Italiji i Rusiji govore o jacanju fasizma u Evropi. Fasizam je popratna pojava drustvene krize. U takvom ozracju moguci su novi zapleti. Hrvatska mora uciniti sve da postane stabilna prije nego nas zahvate nove svjetske oluje.

CIJENA BOSNE

Hora io stesso di me dico, che se (credendo)
mi porgerete l'aiuto, mi preseruaro dal nimico;
altrimente periro, & la mia ruina tirara seco molti.[86]

Sada - ja za sebe takvu sudbu proricem. Ako
mi vjerujete i budete pomogli, onda cu se
spasti, inako propascu. A moja propast nece
biti samo moja - ona ce povuci kao bujica i
mnoge druge ... [87]

Negdje ujesen 1462, ili zimi 1462/3, Stjepan Tomasevic, posljednji bosanski kralj, ocajnicki se obracao Eneli Silviju Piccolominiju, papi Piju II, s molbama za pomoc protiv turske najezde. Podsjecao je papu kako je kraljev otac, Stjepan Tomas, uzaludno upozoravao papu Nikolu V, na skori pad Carigrada. Ipak, Pio II nije protiv Turaka poceo pripremati "najveci od svih ratova"[88] na rijec Stjepana Tomasevica nego tek sest mjeseci nakon sto "sultan Mehmed skida patarensku glavu" istomu kralju.[89] Papina krizarska vojna neslavno je zavrsila njegovom nenadanom smrcu u Jakinu pred pocetak rata. "Papa premrzlih nogu" otpracen je cinicnom rugalicom svog prijatelja Ivana Cesmickeg, pecujskog biskupa: "Brizni Rime, nemoj da bi se na sudbu jadao./ Ne zali njegov prekinut put, jer to, sto se samo digao,/ Malo je, no jos bi manje bilo, da je stigao."[90]

Zelio sam ovdje nastaviti s vec poznatim argumentima o tomu sto je za Hrvatsku cijena Tudmanove bosanske politike. Jer, kako rece najobjektivaiji strani novinar, Svicarac Viktor Meier, koga se danas u Hrvatskom tisku ponizava kao covjeka koji je "donedavno bio tako veliki Hrvat da je zagovarao Njemacku do Drine",[91] Hrvatska se danas ne dijeli na lijeve i desne nego na zagovornike i protivnike Tudmanove politike prema Bosni i Muslimanima. Zelio sam tomu dodati i kakvu cijenu ima Bosna za Zapad, jer ovakva ravnodusnost, koju Eneja Silvije uz svu svoju renesansnu skepticnost ne bi mogao ni pojmiti, mora imati velikih cijenu.[92] Czeslaw Milosz je u svojoj pjesmi "Sarajevo" izlozio da su "dobro nahranjeni" otkrili "kako je njihova Evropa bila, od pocetka,/ prevara, jer su njena vjera i njen temelj nistavilo", porekavsi da su oni koji su rekli "Mi smo barem sigurni" vec pripremili unistenje svojih sinova i ponizenje svojih kceri, ne znajuci da "ono sto ce ih pogoditi vec zrije u njima samima."[93]

No, dok sam ponovo citao Krlezin gore navedeni esej o Janu Panoniju, otkrilo mi se nesto sto sam smatrao popratnom pojavom rata, a sada dozivljavam kao najvecu cijenu Bosne za hrvatski narod, jos vecu od unistenja hrvatskih ognjista u srednjoj Bosni

---

[86] Mavro Orbin, Il regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni: Historia, Pesaro 1601, str. 365 (sic) - 374.
[87] Mak Dizdar, Stari bosansh tekstovi, Sarajevo 1971, str. 267; preveo Mak Dizdar
[88] Memoirs of a Renaissance Pope: The Commentaries of Pius II, ur. Leona C. Gabel, New York 1959, str. 374.
[89] Miroslav Krleza, O pojavi Jana Panonija, u: EseJi, knj. 3, Zagreb 1963, str. 173.
[90] 0 Piju II. umrlom na vojnom pohodu, u: Ivan Cesmicki (lanus Pannonius), Pjesme i epigrami, pr. Nikola Sop, Zagreb 1951, str. 2II.
[91] Kresimir Fijacko, Mensch, Meier!, ili: opisi pa otpisi, Vjesnik, 13. prosinca 1993, str. 9.
[92] Viktor Meier, Kroatien ist weitgehend abgeschrieben, Frankfurter Allgemeine Zeitung, 7. prosinca 1993, str. 6.
[93] Czeslaw Milosz, Sarajevo, The New Republic, 25. Iistopada 1993, str. 16.

i otvaranja procesa "legalne" podjele same Hrvatske; znatno vecu od otvaranja novih nesagledivih sukoba s bosanskim Muslimanima i islamskim svijetom opcenito; neprocjenjivo vecu od pada ono malo ugleda sto smo ga stekli 1991. godine. Radi se o novoj afirmaciji jednog barbarskog svjetonazora, koji je dio frustrirane svijesti ovog stoljeca, bez obzira radi li se o Cerininoj jugonacionalistickoj omladini, komunistima, ustasama, ili najnovijim poklonicima primitivizma. Radi se, naime, o sofisticiranom koncertu intelektualnih glasova i ideoloskih instrumenata u prilog plemenitoga svehrvatskog barbarstva.

Povod je na prvi pogled neznatan Karakterizirajuci pjesnistvo Jana Panonija Krleza dodaje: "Dakako da poezija u ovom krugu trajnih vulkanskih opasnosti gdje se zivi po nacelu - tko ce koga i velike ribe jedu male ribe i obratno, a jedina politicka parola dana jeste politika manjega zla, dakako da tu poezija postaje ogorcenom, solipsistickom, elegijskom, pa ipak spram evropske problematike prkosnom i uzvisenom, protkanom barbarskom visom ironijom, upravo sarkazmom, koji je glavni elemenat narodne pjesme, narodnih poslovica i prica, kao arhajskog praslavenskog lajtmotiva, koji traje kod nas kao moralna i artisticka inspiracija vjekovima."[94] Ili na drugom mjestu: "Ima u Panonija, kao i u stavu i smrti kardinala Jamometica, neceg od 'pestilenze bosignane', koja nikako ne moze da se pomiri sa cistom ceremonijalnoscu zatvorenog evropskog stila, uobicajene, konvencionalne mode ili dresirane intelektualno-moralne koncepcije. Ta odbojnost spram pomodnih imperativa vremena glavna je oznaka nasega covjeka u prostoru i u vremenu, bez obzira na raspon vjekova. Nasi mozgovi, nasi temperamenti, pak prema tome i nasa umjetnost, sve se to krece od Srednjega vijeka do danas istim cestama kao i nasa politika. To je ocita negacija svega sto su pisali o ljepoti Marsilius Ficinus, Pico Della Mirandola, Firenzuola, Luigini, sve autori, koje su kod nas citali kao suvremene arbitre kroz vjekove ... "[95]

Potrebno je prisjetiti se da je Krlezino tumacenje nase povijesti od pocetka bilo obiljezeno suprostavljanjem Zapadu. Od "Hrvatske knjizevne lazi" (1919), on je protiv "proklete tradicije", "dekorativnog katolicizma", "propale renesansne legende na Jadranu", "ciopa i lukijenara". Doduse, on je bio i protiv "lazi svih evropejskih nacionalistickih epoha, lazi nacionalnog herojizma", te je dosljedno tomu zelio "nadsvoditi" antitezu "Vizanta i Rima" "sukob Azije i Europe", te "borbu bede i bogatstva".[96] No, od samog pocetka, "ako postoji linija jugoslavenske kulturne tradicije i kontinuiteta,[97] ona, po Krlezi, potinje s Bogumilima, jer mi smo "vanarski balkanski narod" u kojemu vrije "pozuda balkanske rase". Mi nismo "neka bagra u fraku, sto je svu svoju silu istrosila na becku i berlinsku i pestansku dusevnu prostituciju".[98]

Ta je linija nazocna u Krlezinu tumacenju ornamentike stecaka, u kojima on, na vrhuncu titoizma 1954, vidi nesrazmjerno velike ruke - "gvozdene i prkosne, jer nijesu htjele da se sklope pred inkvizitorima, koji proklinju i pale Bosnu vjekovima."[99] On odbacuje i samu pomisao da bi "bogumilski mramorovi" nastali "pod uplivom romanike, koja je mogla da se pojavi kao moda vremena kakva je vladala izmedu Zadra i Dubrovnika na istocnoj morskoj obali".[100] Za Krlezu, Dubrovaik je dio antibogumilske Evrope (uz Latine i Grke, Mlecice i Madzare),[101] a sve zlato i srebro Zadra ne moze nista reci u nasu obranu "pred zapadnom Evropom, koja nas porice od pocetka".

---

94 Krleza, n. dj., str. 174.
95 Isto, str. 175-76.
96 Miroslav Krleza, Hrvatska knjizevna laz, Plamen 1919, br. 1, str. 34-36, 40.
97 Isto, str. 40.
98 Isto, str. 35.
99 Miroslav Krleza, Bogumilski mramorovi, u: Eseji, knj. 5, Zagreb 1966, str. 245.
100 Isto, str. 246.
101 Miroslav Krleza, Illyricum sacrum, isto, str. 69.

Ne izuenaduje sto za Krlezu "juznoslovjenska civilizacija"[102] umire s nasim naizgled antievropskim srednjim vijekom,[103] sto poslije toga nastupa protestantski eksperiment, taj "posljednji intelektualni proplamsaj protubizantinske i proturimske vatre",[104] da bismo se poslije toga opet urusili u "cisto Srednjovjekovlje" iz kojega ne izlazimo ni u Krlezi nemilom devetnaestom stoljecu. U ovom citanju gotovo da i nema Dubrovnika, a kada ga ima, to je tek gundulicevska zapadnoevropska kontrareformacija, koja je kvasac nepostojeceg Prepornda - ilirskog papirnatog Paviljona - i nemoderne Moderne - "plesnivi magazin prenatrpan gnjilim vocem" /sic/[105] Ne treba iznenaditi ni to sto nema Bosne, jer Krleza je Bosnu otkrio tek poslije 1971. Ona za njega ne postoji u svom otomanskom i islamskom obrascu (sto je za njega uvijek Kurdistan),[106] a sto se krscanskih crkava tice, "Vjernicima dusanovskog svetosavlja bosanski manihelci podjednako su antipaticni kao i magistrima svetoga Franje, a opet je nepobitna istina da su se obje crkve pojavile u Bosni oko trupla bogumilskog kao hijene tek poslije katastrofanog sloma Bosne pod Turcima."[107] U svemu tome jedino nije jasno zasto Krleza ne uvida prednosti svog protuzapadnjastva u nasem autenticnom barbarstvu dvadesetog stoljeca. Zasto bi se u covjeku koji je jos uvijek vezan za knjige bunilo "sve protiv toga da je kukac, koji u glupoj obamrlosti ceka da ga zgazi potkovana cizma"?[108] Zasto bi ustaski krilnik Jure vitez Francetic, koji je uspio "osigurati vjecnu granicu izmedu Hrvatske i Srbije, te ... po tim svojim djelima dobio casni naslov - utemeljitelj straze na Drini"[109], predstavljao ista manji "udes za jednu civilizaciju koja je lezala na monumentalnom odru kao klasicna balzamirana mumija, spremna za svoj odlazak u nepovrat"[110] od Titovih topova?

Ona Hrvatska koja je godinama tezila Evropi, po kojoj je Jugoslavija i bila u Evropi, koja je vodila svoj boj protiv komunistickog i ustaskog barbarstva, koja je svoj nacionalni identitet izgradivala na krscanstvu (izlozba "Riznica zagrebacke katedrale", 1983), renesansi (izlozba "Zlatno doba Dubrovnika", 1987; simpozij "Marin Drzic i zlatno doba Dubrovnika" 1989), baroku (izlozbe "Kultura Pavlina u Hrvatskoj, 1244-1786" i "Gundulicev san", 1989), Preporodu (izlozba "Hrvatski narodni preporod", 1985), i uopce na kulturi (izlozba "Pisana rijec u Hrvatskoj", 1985), pala je u bezdan barbarstva netom je uhvatila plavu pticu slobode i nezavisnosti. Opet, ne mislim samo na rat protiv Hrvatske, nego na nas udio, na nase pristajanje uz barbarstvo. Morali smo se boriti, ali ne na nacin nasih neprijatelja. Dobro je to zapazio bivsi Milan Ivkosic: "Hrvatska kao da je cekala rasterecenje savjesti, oslobodenje od obaveze prema necijoj pogibiji, oslobodenje od civilizacije pogreba, duga zivih prema mrtvima. Kao da je bila

---

[102]Miroslav Krleza, Zlato i srebro Zadra, isto, str. 77. Ne samo da nam je Evropa neprijatelj, nego se to neprijateljstvo manifestira i u liku Krista pred kojim kleci kralj Stjepan Tomasevic:
"Krist na ovoj slici nije samo Pantokrator i Bog, On je Evropa, ista ona Evropa, koja na Ilirik vec vjekovima salje svoje . . . Kardinale i svoje Inkvizitore, svoje Nuncije i svoje Ambasadore, koji iz uzvisene 'evropske' perspektive promatraju ovaj barbarski narod kako ockuje spas od nesega sto je samo retoricka fraza, manje od toga, diplomatski uzdah nad stvarnoscu koja nam, sto se Evrope tice, nikada nije bila narocito sklona. " Krleza, Illyricum sacrum, n.dj., str. 70.
[103]Miroslav Krleza, Srednjovjokovna umjetnost naroda Jugoslavije, isto, str. 262.
[104]Krleza, Illyricum sacrum, str. 73.
[105]Krleza, Hrvatska knjizevna laz, n.dj., str. 35.
[106]"Zivimo u kurdistanskom Srednjem vijeku. Jedna bula u sarenim ciganskim salvarcinama, sa crnom feredzom, useknula se prostonarodno na palac i, brisuci svoje prste o dimije, ulazi u jednu od cetvorokatnica u Radisinoj, sa ogromnim buketom crvenih ruza uvijenih u svilenoj hartiji. Stigla dama u posjete kod svojih, u sjeni dzamije na trgu Kulina bana."
Miroslav Krleza, Fragmenti iz dnevnika iz godine 1942, Forum 1972, br. 4-5, str. 523.
[107]Krleza, Illyricum sacrum, n.dj., str. 39.
[108]Krleza, Fragmenti, n.dj., str. 525-26.
[109]Ivo Cerovac, Utemeljitelj straze na Drini -- ustaski krilnik Jure vitez Francetic, Hrvatska smotra1943, br. 5, str. 359.
[110]Krleza, Illyricum sacrum, n. dj., str. 26.

spremna odreci se kulture i morala koji joj muci dusu, iz krscanstva se vratiti u prazivot, u stanje u kojem mrtvi nisu u odnosu sa zivima, u kojem nema ni groba, ni oznaka na njemu, ni cvijeca, ni uspomena. Civilizirana Hrvatska trazila je po svom nasljedu iz kamenog ili jos daljeg doba ostatke divljastva koji ce joj krscansku bol zamijeniti ravnodusnocu ljudozdera, stanovaika pecine, vlasnika mikrolita ili kamene sjekire."[111]

Ondasnji Ivkosic dalje tvrdi da je novi "duh nekrofilije" donio najvece olaksanje hrvatskoj vlasti: "Neodgovornost za te smrti sada je podijelila s opozicijom, a opozicija je te smrti iskoristila da s vodecom strankom podijeli vlast."[112] Bit ce da je tako i bilo. No, jos je vaznije da je pristanak na nedgovornost i divljastvo ta ista vlast podijelila s dijelom inteligencije, koja je, kako smo vec vidjeli, bila i pripremana za plemenitost barbarstva u djelu najveceg hrvatskog knjizevnika - i ne samo u njegovu djelu. Zemljopisni prostor tog pristajanja zove se Bosna i Hercegovina. To je nase srce mraka. To je najveca cijena Bosne.

Nijekanje hrvatskog sudionistva u tragediji Bosne i pripisivanje krivnje drugima glavni je obrazac sluzbene hrvatske propagande o bosanskom ratu. Prica ide ovako: "Mi smo branili, priznali i pomogli, a Alija je vrludao, izdavao i dijelio. Alija je fundamentalist. Alija hoce muslimansku drzavu." Pritom se potpuno zaboravlja sto se Muslimanima dogodilo (genocid u istocnoj Bosni i Bosanskoj Krajini, "etnicko ciscenje" i "stratesko silovanje", unistavanje kulturne bastine, martirij Sarajeva), i sto je glavnina HVO-a radila (zaustavljane i pljackanje konvoja, sprecavanje snabdijevanja bosanske vojske, uspostavljanje paralelne vlasti u BiH, stvaranje paradrzave Herceg-Bosne). Kad se jednom izvrsi arheolosko istrazivanje dogadaja,[113] vidjet ce se da nista nije bilo slucajno, da se Muslimane stavljalo pred dilemu "povratak iskonu" ("hrvatski narod s dvije vjere") ili prepustanje Velikosrbima[114] Homogena Hrvatska bila je glavni cilj, dakako s Hrvatima islamske vjere, ali bez Muslimana u nacionalnom smislu. Kad se vidjelo da je to nemoguce, jer dzamije ne poznaju takve podjele, otislo se u borbu ne samo protiv nacionalnih Muslimana, nego i protiv Hrvata islamske vjere.

Hrvatska je mogla pobijediti s Bosnom, ostavljajuci pitanje nacionalnog opredjeljenja buducuosti. No, Tudman je zelio "rijesiti" hrvatsko pitanje za sva vremena, kao da je to uopce moguce. Muslimani su dakle mogli pod Hrvate ili protiv Hrvata. Ako takvo sto ne bi odgovaralo bosansko-hercegovackim Hrvatima, i za to je predvideno rjesenje: prijelaz na kompaktni teritorij tzv. Herceg-Bosne, kao etapa na putu prema pripojenju Hrvatskoj, ili izravno preseljenje u Hrvatsku. (Zasto Varesaci i Jalcani ne bi mogli prijeci na dalmatinske otoke ili Istru, kad su to radili narastali bosanskih katolika tijekom otomanskeg razdoblja?) Zato pristajanje dijela hrvatske inteligencije na ovako brutalno unistavanje bosanske povijesti, uz apologiju da je to sve bilo neizbjezno i rezultat protuhrvatske politike zapadnih politicara ("Bosna je 'privlacivac paznje', lazno centrirani motiv, popriste iscrpljivanja sekundarnih aktera. U njoj nitko nije imao namjeru nista ostaviti Hrvatima."),[115] predstavlja temeljni prekid s hrvatskom politickom tradicijom.

Sto je natjeralo jednu Zeljku Corak, istu onu koja se onomad pobunila protiv nekog siromaha-povjesnicara sto je nedostatak civilizacije mjerio visokim postotkom

---

[111]Milan Ivkosic, Rodoljubna zanovijetanja, Zagreb 1992, str. 50.

[112]Isto.

[113]To sam zelio barem zacrtati u eseju "Pokvarena ura bosanske politike", br. 23. u ovoj zbirci.

[114]Tezu o potrebi povratka Muslimana hrvatskoj tradiciji iznio je Mirsad Baksic na savjetovanju "Duhovna obnova Hrvatske" (lipanj 1992), ali ipak uz ogradu: "ni na kraj pameti ne pada mi da ikoga odvodim iz njegova opredjeljenja. Neka braca Muslimani budu sto jesu, jer u Bosni se ovako kaze: sto je braci Muslimanima na korist, nama nije na stetu"'. Mirsad Baksic, Uloga i mjesto Hrvata islamske vjere u duhovnoj obnovi Hrvatske, u: Duhovna obnova Hrvatske: Zbornik radova sa savjetovanja odrzanog u Zagrebu 11. i 12. lipnja 1992, ur. Anto Bakovic, Zagreb 1992, str. 133, 136. Problem je u tomu sto ova ograda vise ne postoji. Jos jedna cijena Bosne.

[115]Branka Kamensh, Povijest puse kuda hoce; interview: Zeljka Corak, Danas, 9. studenoga 1993, str. 55.

poljoprivrednog stanovnistva, koja nam je zorno dokazala urbanost hrvatske provincije krhotinama Meissenvrcica, koja nam je docarala tegobe svih onih "koji su odrasli liseni svoga kontinuiteta i identiteta",[116] sto je, dakle, natjeralo Zeljku Corak da napise kako "nije Hrvatska ta koja dijeli Bosnu, a nije joj presudna greska niti slaba formulacijska prilagodba svjetskom licemjerju", i da to onda obrazlaze teskom situacijom "iz koje Muslimani zele konstituirati naciju i drzavu, Srbi imperij, a Hrvati sacuvati zivotni prostor i narodni udio"?[117] Mislim da je rijec o potpunom nepoznavanju hrvatske povijesti i politickih tradicija. Rijec je o hrvatskom desnom sentimentalizmu, punom evropskih gradanskih fraza (ne americkih: Z. Corak misli da je Amerika tek Disneyland), ali uvijek spremnom na karnalni odnos s domoljubnim divljastvom.

Sto je natjeralo jednog Ivana Aralicu, koji je tako dobro poznavao mehanizam "dobrovoljnog" iseljavanja iz Bosne u praksi mletackog zapovjednika konjice Antonija Zena, koji je Zenovom rukom napisao: "Hrvati jesu krscani, ali je njihovo krscanstvo od posetne vrste, ono s muhamedanstvom nije nepomirljivo do te mjere da s njim ne bi moglo zivjeti u istoj drzavnoj zajednici", ili: "Kakvi su katolici, takvi su i muslimani. Njih Osmanlije zovu 'balijama' (necistima), jer drze da im je vjera upola krscanska, upola muhamedanska",[118] sto je, dakle, natjeralo Ivana Aralicu da napise kako ga je strah "one bescutnosti kojom Izetbegovic govori o Zapadu ako ga primijeni i na Hrvate ... bescutnosti koja zbunjuje one Hrvate koji gaje njezne, romanticarske odnose prema bosanskim muslimanima"?[119] Ili da izusti onu vec notornu misao: "Vec duze vrijeme i u javnosti i u drustvu u kojemu se krecem tvrdim: ne Srbi, njihov je problem za nas prolazan, Muslimani postaju glavni problem naseg susjedstva, poklonimo im punu paznju!"[120] Zar u Aralicinu prihvacanju "europskog modela Bosne" (citaj: u podjeli Bosne) nije rijec o utopistickom lijevom drustvenom inzenjeringu? 0 onom "kreativnom" barbarstvu sto voljom i potezom pera mijenja povijest i narode?

Jedni mijenjaju povijest unistavanjem dzamija ili povlacenjem svoga stanovnistva ("Narod jasno osjeca i zna da su ih svi napustili, ukljucujuci tu i politiku vlastitog naroda, osim Katolicke Crkve"),[121]a drugi lojalno opravdavaju "neizbjezan" slijed dogadaja, pozivajuci se na relativni udio Zapada i Muslimana u bosanskom zlu. To je cijena Bosne. U pravu je Stanko Lasic kad okrivljuje i sebe i sve nas, jer nismo na vrijeme izasli na ulice. No, kako izaci na ulice protiv dubinskih zabluda svog vlastitog naroda, koje se naizmjenicno ponavljaju u ovom stoljecu? Kako se lijeciti od drazi barbarstva? Mozda je utjesno sto je i Krleza imao trenutaka slabosti: "Na nasipu rudesko jarunskom samurajski nakostrijeseni puran, kao da se sprema na neku vitesku pustolovinu, gdje se moze izgubiti i glava, a zapravo samo glumi borbenog viteza i simulira. Cak poslije tog bojovnog izazova, spustio je svoje vitesko paperje i sav utonuo u cupkanje neke travcice. Purana i tolike druge drage uspomene iz djetinjstva namro nam je Zmaj, a i on je ostao neprimijecen u nasoj knjizevnoj historiji. Kad se govori o Zmaju, vise pricaju o njegovim 'Gjulicima Uveocima', nego o njegovim puranima i

---

[116]Zeljka Corak, Krhotine: Prilog poznavanju hrvatske provincije u devetnaestom stoljecu, Zagreb 1991, str. 11.

[117]Zeljka Corak, Pismo dvanestorici, u Oprostajno pismo gospodinu Mitterandu, Zagreb 1933, str. 42-43. Neobicno je da z. Corak ne objasnjava tko su ta dvanestorica, kojima se ona obraca, jer nije rijec o pismu nego o govoru. Radi se, naime, o clanovima Medunarodne hrvatske inicijative (MHI) i potpisnicima izjave o Bosni iz sijecnja 1993. Jedna od vecih gresaka organizatora kasnijeg simpozija MHI-a "Hrvatska: Ratne posljedice i obnova" bila je i poziv Z. Corak, koja je svoj nastup iskoristila za svoje pismo dvanestorici" u stilu "vi koji na domovinu gledate ocima iz svijeta", ili "Beskrajno bi bio koristan vas udio u formulaciji (hrvatske politike), a idealno bi bilo da ona prode dulji put preko Hrvatske u svijet, a ne obratno". Dakle, u stilu "mi i oni" -- provincijski.

[118]Ivan Aralica, Put bez sna, Zagreb 1982, str. 80.

[119]Ivan Aralica, Kamen o vratu, Slobodna Dalmacija, 16. ozujka 1993, str. 4.

[120]Isto.

[121]Ivo Tomasevic, Bozic u Sarajevu, Glas koncila, 2. sijecnja 1994, str 4.

Ciganima. Po Zmaju postali smo liberali, a taj liberalizam je nekako ispao iz mode. I o politickoj poeziji Zmajevoj trebalo bi, uprkos tome sto se radi o starr~djituna, napisati nesto ji~t i istinito. Mi, zapravo, nikad nismo posvetili pozornost gradanskom liberalizmu." U trenutku kada nas bigotni provincijalci plase liberalizmom ("new age je idejna pozadina tzv. svjetskog poretka, mjesavina magije, ezoterike, astrologije, sotonizma i konzumerizma, koji zeli stvoriti svjetsku vladu, gdje bi se utopile sve posebnosti pojedinca i naroda"),[122] a znalacki antikrscani uvjeravaju da je Biblija izvor americkog liberalizma ("Krscanske vjere u kontinentalnoj Europi" sacuvale su se zadrzavsi "djelice antickih i rimskih poganskih tradicija", a to su "herojstvo, mit, zrtva"),[123] vrijedno je znati zasto je upravo liberalni-konzenativizam najbolji lijek barbarstvu nase ljevice i desnice. Naime, liberalne vrijednosti - sto ce reci konzenativne vrijednosti - sastoje se prije svega od obrane pojedinca pred drzavnom prisilom, obrane privatnog od drusvtenog vlasnistva, obrane dobrovoljnih udruzenja od podrzavljenih ustanova, obrane slobode od prinude. To su one vrijednosti koje je Strossmayer branio od Haulika,[124] Starcevic od madarolaca, Matos od furtimasa i jugonacionalisticke omladine, Radic i Macek od beogradske kamarile, komunista i ustasa. U sadasnjem kontekstu pada tradicije, one nemaju nista zajednickog s apstraktnim i univerzalistickim nacelima lijevog liberalizma. Naprotiv, liberalno-konzenativne vrijednosti stite narodne obicaje, ustanove i udruge, i na taj nacin predstavljaju branu barbarstvu. Jer barbarstvo je moguce tek onda kad se drustvo rastace. Barbarstvo je zapravo poziv na red i autoritet u kaosu.

Cijena Bosne! Kad sam 9. studenoga cuo za rusenje Starog mosta u Mostaru, presao sam jos jednu vododjelnicu. Amir Pasic, mostarski konzenator, arhitekt i olicenje mostarske tradicije, tjesio me je da rusitelji zapravo i nisu Hrvati. Da je to olos bez roda i imena. I zaista je tako. Onaj tko postuje tradiciju i bastinu ne moze rusiti Hajrudinov most u Mostaru. Ne moze rusiti dzamije. Ne moze pristati na nacionalni inzenjering. Prije nego obnovimo most, moramo obnoviti ljude. Kronostih Hajrudinova mosta glasio je: "I mi cemo preci preko one cuprije / Preko koje je presao (ostali) svijet, moj sultanu!"[125]

---

[122]Ivan Kordic, Savjetnikov povratak u "viteska vremena", Vjesnik, 9. prosinca 1993, str. 15.
[123]Tomislav Sunic, Americka ideologija, Zagreb 1933, str. 80.
[124]Karakteristicno je za stanje danasnje "hrvatske politicke katolicke desnice" (terminologija Hrvoja Sosica), da u Sosicevu kuriozumu "Hrvatski politicki leksikon" ima Haulika, a nema Strossmayera.
[125]Evlija Celebi, Putopis: odlomci o jugoslavenskim zemljama, preveo, uvod i komentar napisao Hazim Sabanovic, Sarajevo 1967, str. 464.